

|| 1825 / 1986

0 487 / 1986

MOHORJEV KOLEDAR
Redna knjižna zbirka za leto 1985

Redna zbirka MD za leto 1985
KMD 1986, Tisoč in en večer (Anton Dermota),
Rada bi vam povedala (Erna Meško),
Hodil po zemlji sem naši (Matjaž Puc) in **Črni svatje** (Stanko Lapuh)

Odbor, tajništvo in delovna skupnost Mohorjeve družbe
želijo vsem naročnikom redne zbirke,
vsem, ki kupujejo tudi druge naše knjige in jih berejo,
mir in dobro ob božiču 1985,
ki naj se po veselem praznovanju novega leta
nadaljujeta v srečno 1986
in vas trajno spremljata.

Celje, novembra 1985

Redna zbirka MD za leto 1986 (napoved):
KMD 1987, Bernardkina pesem (Franz Werfel)
Kuharica (Milena Motoh, Mira Šilc, Anica Šušteršič)
Kamen in srce (Lojze Kozar)

Mohorjeva družba Celje

MOHORJEV

1986

KOLEDAR

Mohorjeva družba Celje

1 S NOVO LETO, OSM. BOŽIČA, BOŽJA MATI MARIJA (1) •

2 Č Bazilij Veliki in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) •

3 P • Genovefa Pariška dev.; Anter, papež, muč.

4 S • Angela Folinjska, red.; Gregor Langreški, šk.

5 N 2. PO BOŽIČU (2) • Emilijana (Milena), devica

Beseda se je učlovečila (Jn 1,1–18)

6 P Gospodovo razglašenje, sv. Trije Kralji (1) •

7 T Rajmund Penjaf., duh. (4) • Lucijan Antiohijski, muč.

8 S • Severin Noriški, op.; Erhard, škof; Jurij iz Hozibe, red.

9 Č • Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat

10 P • Viljem iz Bourgesa, šk.; Agaton, papež; Peter Orseolo

11 S Pavlin Oglejski, škof (3) • Teodozij, opat

12 N JEZUSOV KRST (2) • Tatjana (Tanja), mučenka

Ti si moj ljubljeni sin (Lk 3,15–16, 21–22)

13 P Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) • Veronika Milanska, dev.

14 T • Feliks (Srečko) Nolanski, duh.; Odon iz Novare, red.

15 S • Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok

16 Č • Marcel, papež; Berard in tov., frančiškanski mučenci

17 P Anton (Zvonko), puščavnik (3) • Marijan, diakon, muč.

18 S • Marjeta Ogrska, redovnica; Priska, mučenka

19 N 2. NAVADNA (2) • Kanut (Knut), kralj

Jezusov prvi čudež (Jn 2,1–12)

20 P Fabijan, pap. in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) •

21 T Neža (Janja), devica, mučenka (3) • Epifanij, škof

22 S Vincenc (Vinko), diakon, muč. (4) • Teodolinda, kraljica

23 Č • Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof

24 P Frančišek Saleški, šk., c. u (3) • Felicijan, škof. muč.

25 S Spreobrnitev apostola Pavla (2) • Ananija, mučenec

26 N 3. NAVADNA (2) • Timotej in Tit, škofa

Jezusov govor v Nazaretu (Lk 1, 1–4; 4, 14–21)

27 P Angela Merici, devica (4) • Vitalijan, papež

28 T Tomaž Akvinski, duh., c. u. (3) • Peter Nolasko, red.

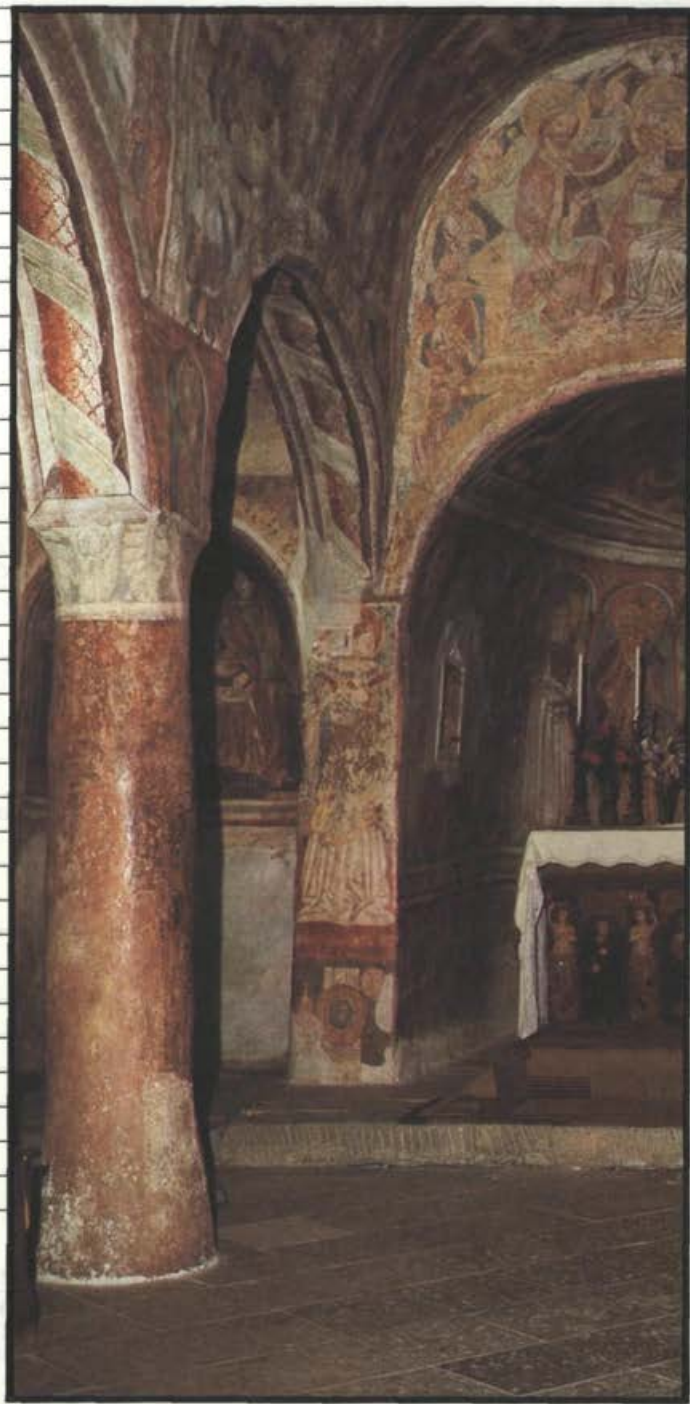
29 S • Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik

30 Č • Martina, dev., muč., Hiacinta (Jacinta) Marescotti

31 P Janez Bosko, red. ustan. (3) • Marcela, vdova

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	07 ^h 44 ^m	07 ^h 43 ^m	07 ^h 42 ^m	07 ^h 40 ^m	07 ^h 36 ^m	07 ^h 31 ^m	07 ^h 26 ^m
Zahod Sonca	16 ^h 27 ^m	16 ^h 32 ^m	16 ^h 38 ^m	16 ^h 44 ^m	16 ^h 51 ^m	16 ^h 58 ^m	17 ^h 06 ^m
Dolžina dneva	08 ^h 43 ^m	08 ^h 49 ^m	08 ^h 56 ^m	09 ^h 04 ^m	09 ^h 15 ^m	09 ^h 27 ^m	09 ^h 40 ^m

Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

Pogled v cerkveno ladjo.

- 1 S • Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
- 2 N JEZUSOVO DAROVANJE, SVEČNICA (2) •**
Jezusa prinesejo v tempelj (Lk 2, 22–40)
- 3 P Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) •
- 4 T Andrej Corsini, škof; Janez de Britto, mučenec
- 5 S Agata, dev., muč. (3) • Ingenuin in Albuin, škofa
- 6 Č Pavel Miki in tov., muč. (3) • Amand Belgijski, škof
- 7 P • Nivard, redovnik; Adavkt in frigijski mučenci
- 8 S Hieronim Emiliani (4) • Janez de Matha; Prešernov dan
- 9 N 5. NAVADNA (2) • Apolonija, devica, mučenka**
Obilni ribji lov (Lk 5, 1–11)
- 10 P Sholastika, devica (3) • Viljem Veliki, puščavnik
- 11 T Lurška Mati božja (4) • Cedmom, red.; Pust
- 12 S ++ Pepelnica (1) • Evlalija, mučenka
- 13 Č • Katarina de Ricci, redovnica; Gregor II., papež
- 14 P + Valentin (Zdravko), mučenec (4) • Bruno Kverfurtski, m.
- 15 S • Jordan Saški, opat; Georgija, devica; Agapa, dev., muč.
- 16 N 1. POSTNA (1) • Julijana, mučenka**
Jezus zavrne skušnjavca (Lk 4,1–13)
- 17 P Sedem ustanoviteljev servitov (4) • Frančišek Clet, muč.
- 18 T • Simeon Jeruzalemski, škof, mučenec; Flavijan, škof
- 19 S • Konrad iz Piacenze, spokornik; Barbat, škof
- 20 Č • Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
- 21 P + Peter Damiani, šk., c. u. (4) • Maksimijan Puljski, škof
- 22 S Sedež apostola Petra (2) • Marjeta Kortonska; Kvatre
- 23 N 2. POSTNA (1) • Polikarp, škof, mučenec**
Jezus se na gori spremeni (Lk 9, 28–36)
- 24 P • (Matija, apostol;) Sergij, mučenec
- 25 T • Tarazij (Taras), škof; Valburga, devica
- 26 S • Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
- 27 Č • Gabrijel Žalostne Matere božje, red.; Leander, šk.
- 28 P +• Roman, opat; Hilarij, papež; Osvald, škof

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	07 ^h 25 ^m	07 ^h 19 ^m	07 ^h 11 ^m	07 ^h 04 ^m	06 ^h 56 ^m	06 ^h 47 ^m
Zahod Sonca	17 ^h 07 ^m	17 ^h 15 ^m	17 ^h 22 ^m	17 ^h 30 ^m	17 ^h 36 ^m	17 ^h 44 ^m
Dolžina dneva	09 ^h 42 ^m	09 ^h 56 ^m	10 ^h 11 ^m	10 ^h 26 ^m	10 ^h 40 ^m	10 ^h 57 ^m

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 21 minut.

Del apostolov v apsidi.

1 S • Albin, škof; Svitbert, škof; Antonina, mučenka

2 N 3. POSTNA (1) Neža Praška, devica

Jezus opominja k pokori (Lk 13, 1–9)

3 P • Kunigunda, cesarica; Marin in Asterij, mučenca

4 T Kazimir, kraljevič (4) • Arkadij, škof, mučenec

5 S • Janez Jožef od Križa, redovnik; Hadrijan, muč.

6 Č • Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nika), dev.

7 P + Perpetua in Felicita, muč. (4) • Gavdioz, škof

8 S Janez od Boga, red. ustan. (4) • Beata, mučenka

9 N 4. POSTNA (1) • Franciška Rimska, redovn.

Prilika o izgubljenem sinu (Lk 15, 1–3. 11–32)

10 P • Štirideset mučencev; Makarij, škof

11 T • Sofronij, škof; Evlogij, mučenec; Konstantin, spok.

12 S • (Gregor Vel., papež); Doroteja (Rotija), mučenka

13 Č • Kristina, dev., muč., Teodora (Božidara), mučenka

14 P + Matilda, kraljica; Florentina, opatinja

15 S • Klemen M. Dvořak, red.; Ludovika de Marillac, red.

16 N 5. POSTNA (1) • Hilarij in Tacijan, mučenca

Jezus ne obsoja grešnice (Jn 8, 1–11)

17 P Patricij, škof (4) • Jedrt Nivelska, opatinja

18 T Ciril Jeruzalemski, šk., c. u. (4) • Salvator, redovnik

19 S Jožef, mož Device Marije (1) • Sibilina, devica

20 Č • Klavdija in tov., mučen.; Kutbert, škof

21 P + Nikolaj iz Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec

22 S • Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica

23 N CVETNA NEDELJA GOSPODOVEGA TRPLJENJA (1) •

Jezusov slovesni vohod v Jeruzalem (Lk 19, 28–40) Prehod na poletni čas

24 P • Dionizij in tov., mučenci; Katarina Švedska, red.

25 T • Gospodovo oznanjenje¹; Dizma, desni razbojnik

26 S • Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec

27 Č Vel. četrtek (1) • Rupert Salzburški, škof

28 P ++ Vel. petek (1) • Bojan (Vojan), knez, muč.

29 S Vel. sobota (1) • Bertold, redovni ustanov.

30 N VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) • Kvirin

Jezus vstane od mrtvih (Jn 20, 1–9)

31 P Velikonočni ponedeljek (1) • Modest Gosposvetski

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	06 ^h 42 ^m	06 ^h 32 ^m	06 ^h 23 ^m	06 ^h 14 ^m	06 ^h 04 ^m	05 ^h 54 ^m	05 ^h 45 ^m
Zahod Sonca	17 ^h 48 ^m	17 ^h 55 ^m	18 ^h 03 ^m	18 ^h 09 ^m	18 ^h 15 ^m	18 ^h 22 ^m	18 ^h 29 ^m
Dolžina dneva	11 ^h 06 ^m	11 ^h 23 ^m	11 ^h 40 ^m	11 ^h 55 ^m	12 ^h 11 ^m	12 ^h 28 ^m	12 ^h 44 ^m

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 38 minut.

¹ Zaradi velikega tedna je v bogoslužju letos praznik Oznanjenja prenešen na ponedeljek po Beli nedelji, vendar ga bomo pri nas, ker ima značaj nezapovedanega praznika, praznovali na običajni dan z božjo službo po prazničnem urniku, vendar z mašo velikega torka.

Sveta Trojica.

Pravoslavna cerkev v Sloveniji je v skladu s kanonskimi predpisi in v skladu s tradicijo pravoslavne cerkve. Vse informacije o pravoslavni cerkvi in o pravoslavni bogoslužni službi so na voljo na spletni strani: www.pravoslavie.si

1 T • Hugo Grenobelski, škof; Venancij, škof, mučenec

2 S • Francišek Paolski, red. ust.; Teodozija, mučenka

3 Č • Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, mučenka

4 P • Izidor Seviljski, škof, c. u.; Zosim, puščavnik

5 S • Vincenc Ferrer, duh.; Julijana, opatinja

6 N 2. VELIKONOČNA, BELA (1) • Irenej Sir.

Jezus se prikaže apostolom (Jn 20, 19–31)

7 P Gospodovo oznanjenje (1)¹ • Saturnin, škof

8 T • Albert, škof, mučenec; Valter, opat

9 S • Marija Klopájeva, svetopis. žena; Tomaž Tol., m.

10 Č • Ezekijel, prerok; Apolonij in tov., mučenci

11 P Stanislav, šk., muč. (3) • Domnii (Dujam), škof

12 S • Lazar Tržaški, škof, mučenec; Zenon, škof

13 N 3. VELIKONOČNA (1) • Hermenegild, muč.

Jezus z apostoli na Genezar. jezeru (Jn 21, 1–19)

14 P • Lidvina, devica; Valerijan in tov., mučenci

15 T • Anastazija, mučenka; Peter Gonzales, red.

16 S Bernardka Lurška, dev. (3) • Benedikt J. Labre, spok.

17 Č • Rudolf, mučenec; Inocenc, škof; Fortunat, muč.

18 P • Apolonij, mučenec; Eleverij Ilirski, mučenec

19 S • Leon IX., papež; Ema, redovn.; Dioniz, mučenec

20 N 4. VELIKONOČNA (1) • Hilda, devica

Jezus dobri pastir (Jn 10, 27–30)

21 P Anzelm, škof, cerkv. uč. (4) • Konrad Parzham, red.

22 T • Leonid, mučenec; Agapit, papež

23 S Jurij, mučenec (4) • Vojteh (Adalbert), šk., muč.

24 Č Fidel (Zvest) Sigmarinški, d., m. (4) • Honorij, škof

25 P Marko, evangelist (2) • Ermin, škof, mučenec

26 S • Pashazij, opat; Mati dobrega sveta

27 N 5. VELIKONOČNA (1) • USTANOVITEV OF

Jezusova nova zapoved (Jn 13, 31–35)

28 P Peter Chanel, duh., muč. (4) • Vital (Živko), muč.

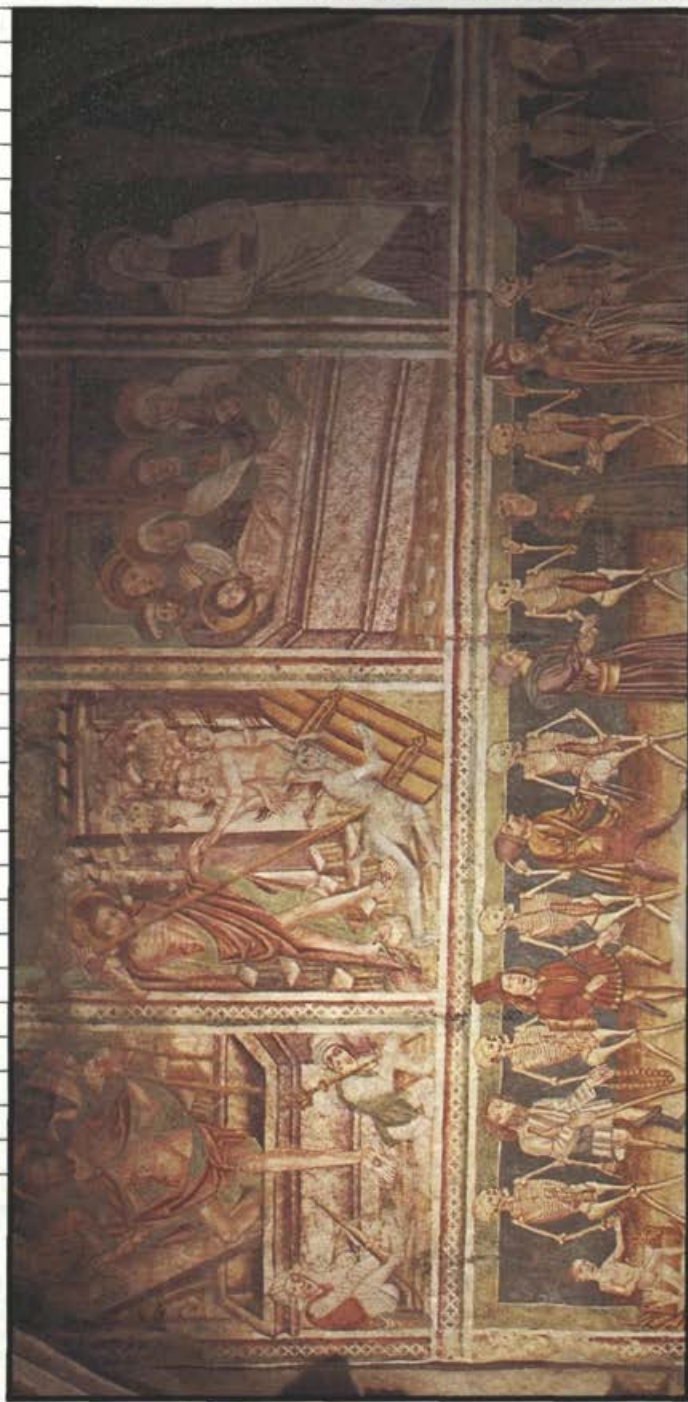
29 T Katarina Sienska, dev., c.u. (3) • Peter Veronski, muč.

30 S Pij V., papež (4) • Jožef Cottolengo, redov. ustanov.

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	05 ^h 43 ^m	05 ^h 33 ^m	05 ^h 24 ^m	05 ^h 15 ^m	05 ^h 06 ^m	04 ^h 58 ^m
Zahod Sonca	18 ^h 30 ^m	18 ^h 37 ^m	18 ^h 43 ^m	18 ^h 50 ^m	18 ^h 57 ^m	19 ^h 03 ^m
Dolžina dneva	12 ^h 47 ^m	13 ^h 04 ^m	13 ^h 19 ^m	13 ^h 35 ^m	13 ^h 51 ^m	14 ^h 05 ^m

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 30 minut.

¹ Praznik Oznanjenja se zaradi velikega tedna praznuje letos na ta dan samo v bogoslužju (le kjer je to tudi cerkveni patrocinij, je zunanja slovesnost na belo nedeljo).

Zaključek pasijonskega cikla (zgoraj) in mrtvaški ples (spodaj).

1 Č JOŽEF DELAVEC (2) • MEDNARODNI PRAZNIK DELA

2 P Atanazij, škof in cerkv. uč. (3) • Boris, kralj

3 S Filip in Jakob ml., apostola (2) • Teodozij Kijevski, red.

4 N 6. VELIKONOČNA (1) • Florijan, mučenec

Jezus objubi Svetega Duha (Jn 14,23–29)

5 P Prošnji dan • Gotard, škof

6 T Prošnji dan • Dominik Savio, dijak

7 S Prošnji dan • Gizela, opatinja

8 Č Gospodov vnebohod (1) • Dezider, škof

9 P • Pahomij, opat; Beat, puščavnik; Dan zmage

10 S • Antonin, škof; Gordijan in Epimah, mučenca

11 N 7. VELIKONOČNA (1) • Sigismund, kralj

Naj bodo vsi eno (Jn 17, 20–26)

12 P Leopold Mandić, duh. (3) • Pankracij, muč.

13 T • Servacij, škof; Mucij, mučenec

14 S Matija, apostol (2) • Bonifacij, mučenec

15 Č • Zofija (Sonja), mučenka; Izidor, kmet

16 P Janez Nepomuk, duh., (4) • Andrej Bobóla, m.

17 S • Paskal Baylon, redovnik; Jošt, opat

18 N BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) • Erik, kralj

Prejmite Svetega Duha (Jn 20,19–23)

19 P Marija, Mati Cerkve (2) • Peter Celestin, papež

20 T Bernardin Sienski, duh. (4) • Plavtila, spokornica

21 S • Krispin, red.; Valens, škof; Evtihij in tovariši

22 Č • Marjeta (Rjeta, Rita) Kasijska, red.; Renata, spok.

23 P • Janez de Rossi, duhovnik; Evfrozinja, redovnica

24 S Kvatre; Marija Pomočnica (3) • Socerb, mučenec

25 B SV. TROJICA (1) • Beda Častiljivi, cerkv. uč.

Tri božje osebe so eno (Jn 16, 12–15)

26 P Filip Neri, duhovnik (3) • Lambert de Vence, škof

27 T Avguštin Canterburyjski, škof (4) • Julij, mučenec

28 S • German Pariški, škof; Bernard Menthonski, duh.

29 Č REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) • Maksim, šk.

30 P • Ivana Orleanska, devica; Ferdinand Aragonski, kralj

31 S Obiskanje Device Marije (2) • Kancijan in tov., mučenci

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	04 ^h 49 ^m	04 ^h 42 ^m	04 ^h 35 ^m	04 ^h 29 ^m	04 ^h 24 ^m	04 ^h 19 ^m	04 ^h 16 ^m
Zahod Sonca	19 ^h 09 ^m	19 ^h 16 ^m	19 ^h 22 ^m	19 ^h 28 ^m	19 ^h 34 ^m	19 ^h 39 ^m	19 ^h 44 ^m
Dolžina dneva	14 ^h 20 ^m	14 ^h 34 ^m	14 ^h 47 ^m	14 ^h 59 ^m	15 ^h 10 ^m	15 ^h 20 ^m	15 ^h 28 ^m

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 8 minut.

Sveta Barbara.

1 N 9. NAVADNA (2) • Justin, mučenec

Jezus ozdravi stotnikovega služabnika (Lk 7, 1–10)

- 2 P Marcelin in Peter, muč. (4) • Erazem, škof, mučenec
3 T Karel Lwanga in tov., muč. (3) • Klotilda, kraljica
4 S Frančišek Caracciolo, r.u.; Kvirin iz Siscije, šk., m.
5 Č Bonifacij, šk., muč. (3) • Svetko (Svetopolk), m.; Igor, m.
6 P Srce Jezusovo (1) • Norbert, škof, red. ustanov.
7 S Marijino brezmadežno srce (4) • Robert Newm., op.

8 N 10. NAVADNA (2) • Medard, škof

Jezus obudi mladeniča iz Naima (Lk 7, 11–17)

- 9 P Efreem Sirski, diakon, c.u. (4) • Primož in Felicijan, m.
10 T • Bogumil, škof; Janez Dominici, dubrovniški škof
11 S Barnaba, apostol (3) • Feliks, mučenec
12 Č • Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
13 P Anton Padovanski, red., cerkv., uč. (3) • Trifil, škof
14 S • Elizej, prerok; Valerij in Rufin, mučenca

15 N 11. NAVADNA (2) • Vid, mučenec

Jezus odpusti grešnici (Lk 7, 36–50; 8, 1–3)

- 16 P • Frančišek Regis, duh.; Beno, šk.; Gvido Kort, red.
17 T • Gregor Barbarigo, škof; Adolf, škof
18 S • Marko in Marcelijan, mučenca; Amand (Ljubo), škof
19 Č Romuald, opat (4) • Nazarij, škof
20 P • Silverij, papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
21 S Alojzij (Vekoslav) Gonzaga, red. (3) • Evzebij, škof.

22 N 12. NAVADNA (2) • Ahac, mučenec

Peter izpove vero v Kristusa (Lk 9, 18–24)

- 23 P • Agripina, devica, mučenka; Jožef Cafasso, duhovnik
24 T Rojstvo Janeza Krstnika (1) kres • Favst, mučenec
25 S • Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), dev.
26 Č • Vigilij (Stojan), škof; Pelagij, mučenec
27 P Ema (Hema) Krška, kneginja; Ciril Aleks., šk., c.u. (4) •
28 S Irenej, škof, mučenec (3) • Potamijena, mučenka

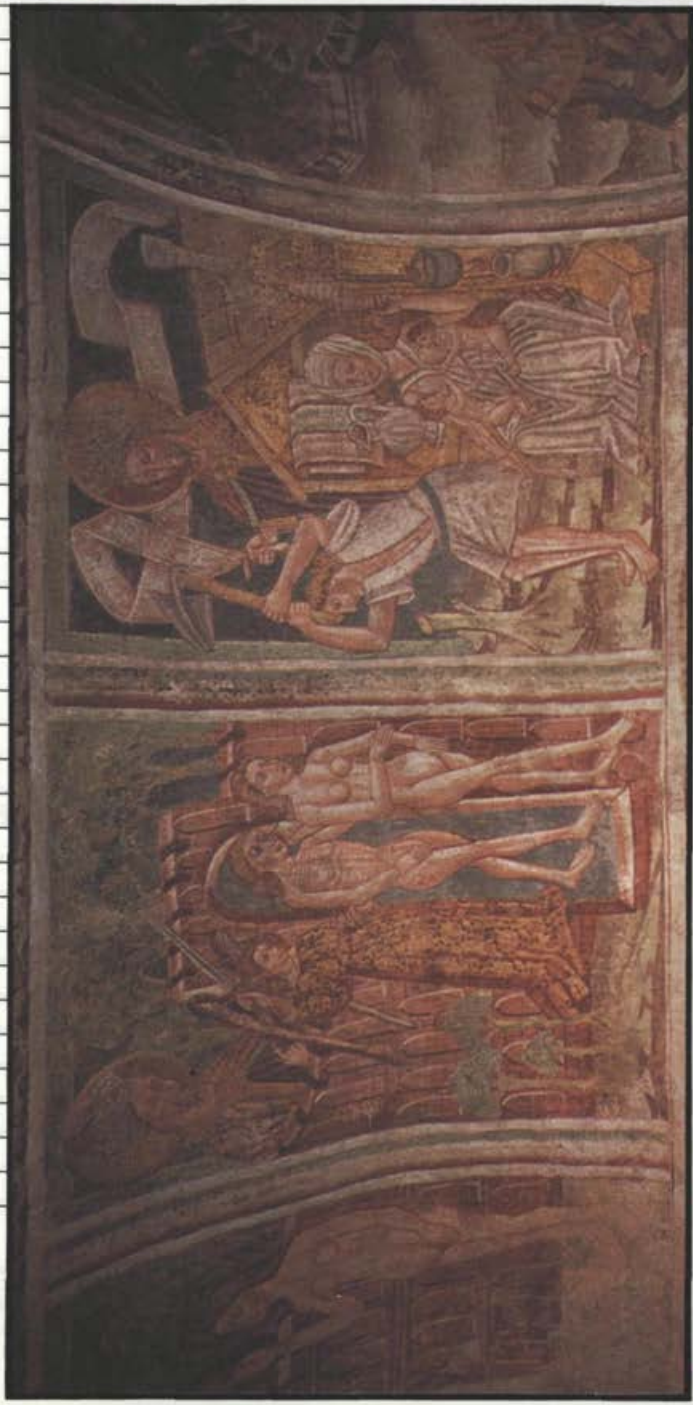
29 N PETER IN PAVEL, apostola (1) • Marcel, mučenec

Jezus obljubi Petru prvenstvo (Mt 16, 13–19)

- 30 P Prvi mučenci rimske Cerkve (4) • Emilijana, mučenka

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	04 ^h 15 ^m	04 ^h 12 ^m	04 ^h 11 ^m	04 ^h 10 ^m	04 ^h 11 ^m	04 ^h 12 ^m
Zahod Sonca	19 ^h 45 ^m	19 ^h 49 ^m	19 ^h 52 ^m	19 ^h 55 ^m	19 ^h 56 ^m	19 ^h 57 ^m
Dolžina dneva	15 ^h 30 ^m	15 ^h 37 ^m	15 ^h 41 ^m	15 ^h 45 ^m	15 ^h 45 ^m	15 ^h 45 ^m

Do 21. junija se dan podaljša za 15 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 3 minute.

Bog je rekel: Naj mrgole v vodah živa bitja in ptice naj letajo nad zemljo pod nebesnim obokom.

- 1 T • Tebald (Bogoslav), pušč., Estera, svetopis. žena
- 2 S • Oton Bamberški, škof; Vital (Živko), mučenec
- 3 Č Tomaž, apostol (2) • Anatol, škof
- 4 P **DAN BORCA; Elizabeta Portugalska (4) • Urh, škof**
- 5 S Ciril in Metod, slov. ap. (1) • Anton M. Zaccaria, duh.
- 6 N **14. NAVADNA (2) • Bogomila, spokornica**
Jezus razpošlje učence (Lk 10, 1–12. 17–20)
- 7 P • Izaija, prerok; Vilibald, škof; Edelburga, devica
- 8 T • Kilijan, škof, mučenec; Prokop, mučenec
- 9 S • Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
- 10 Č • Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, m.
- 11 P Benedikt, opat (2) • Olga Kijevska, kneginja
- 12 S Mohor in Fortunat, mučenca (4) • Nabor in Feliks, m.
- 13 N **15. NAVADNA (2) • Henrik (Hinko), kralj**
Prilika o usmiljenem Samarijanu (Lk 10, 25–37)
- 14 P Kamil de Lellis, duh. (4) • Frančišek Solan, redovnik
- 15 T Bonaventura, šk., c.u. (3) • Vladimir Kijevski, knez
- 16 S Karmelska Mati božja (4) • Evstahij, škof
- 17 Č • Aleš (Aleksej), spokornik; Marcelina, devica
- 18 P • Friderik (Miroslav), škof, muč., Arnold, škof
- 19 S • Avrea (Zlatka), devica; Arsen, diakon, pušč.
- 20 N **16. NAVADNA (2) • Marjeta Antiohijska, d., m.**
Marta in Marija (Lk 10, 38–42)
- 21 P Lovrenc iz Brindisija, duh., c.u. (4) • Danijel (Danilo), pr.
- 22 T **DAN VSTAJE; Marija Magdalena (Majda) (3) •**
- 23 S Brigita Švedska, red. ust. (4) • Apolinarij, škof, muč.
- 24 Č • Kristina, devica, muč.; Boris in Gleb, mučenca
- 25 P Jakob st., apostol (2) • Krištof (Kristo), mučenec
- 26 S Joahim in Ana, starša DM (3) • Valens, škof
- 27 N **17. NAVADNA (2) • Gorazd, Kliment, Naum in tov.**
Jezus uči prav moliti (Lk 11, 1–13)
- 28 P • Viktor (Zmago) I., papež; Samson (Šamo), škof
- 29 T Marta iz Betanije (3) • Olaf, kralj
- 30 S Peter Krizolog, škof. c.u. (4) • Angelina, kneginja
- 31 Č Ignacij Lojolski, red. ustan. (3) • Fabij, mučenec

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	04 ^h 15 ^m	04 ^h 18 ^m	04 ^h 22 ^m	04 ^h 26 ^m	04 ^h 32 ^m	04 ^h 37 ^m	04 ^h 43 ^m
Zahod Sonca	19 ^h 56 ^m	19 ^h 55 ^m	19 ^h 52 ^m	19 ^h 49 ^m	19 ^h 44 ^m	19 ^h 39 ^m	19 ^h 33 ^m
Dolžina dneva	15 ^h 41 ^m	15 ^h 37 ^m	15 ^h 30 ^m	15 ^h 23 ^m	15 ^h 12 ^m	15 ^h 02 ^m	14 ^h 50 ^m

Do konca meseca se dan skrajša za 51 minut.

Izgon iz raja. Adam v potu svojega obraza in Eva s Kajnom in Abelom.

1 P Alfonz M. Ligvorij, šk., c. u. (3) • Makabejski bratje

2 S Evzebij iz Vercellija, škof (4) • Štefan, papež

3 N 18. NAVADNA (2) • Lidija Makedonska, žena

Jezus svari pred lakomnostjo (Lk 12, 13–21)

4 P Janez M. Vianney, duh. (3) • Perpetua, žena

5 T Posvetitev bazilike Marije Snežne (4) • Ožbalt, kr.

6 S Jezusova spremenitev na gori (2) • Pastor, muč.

7 Č Sikst II., papež in tov., muč., Kajetan, duh. (4) •

8 P Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) • Cirjak in tov.

9 S • Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec

10 N 19. NAVADNA (2) • Lovrenc, diakon, mučenec

Opomin k čuječnosti (Lk 12, 32–48)

11 P Klara (Jasna), devica (3) • Tiburcij in Suzana, muč.

12 T • Evplij, mučenec; Inocenc XI., papež

13 S Poncijan, papež in Hipolit, duhovnik, mučenca (4) •

14 Č Maksimilijan Kolbe, muč. (3) • Evzebij iz Rima, duh.

15 P MARIJINO VNEBOVZETJE (1) • Tarzicij, mučenec

16 S Rok, spokornik; Štefan Ogrski, kralj (4) •

17 N 20. NAVADNA (2) • Hijacint Poljski, redovnik

Za Jezusa se je treba odločiti (Lk 12, 49–53)

18 P • Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste

19 T Janez Eudes, red. ustan. (4) • Ludvik Toulouški, škof

20 S Bernard, opat. c. u. (3) • Samuel (Samo), prerok

21 Č Pij X., papež (3) • Fidel (Zvest), mučenec

22 P Devica Marija, Kraljica (3) • Sigfrid (Zmago), škof

23 S Roza iz Lime, devica (4) • Filip Benizi, redovnik

24 N 21. NAVADNA (2) • Jernej, apostol

Ozka so vrata v nebesa (Lk 13, 22–30)

25 P Ludvik IX. Francoski, kralj; Jožef Kalasanc, d. (4) •

26 T • Ivana Elizabeta Bichier, red. ust.; Rufin, škof

27 S Monika, mati sv. Avgušтина (3) • Cezarij, škof

28 Č Avguštin, škof, cerkv. uč. (3) • Hermes, mučenec

29 P Mučeništvo Janeza Krstnika (3) • Sabina, mučenika

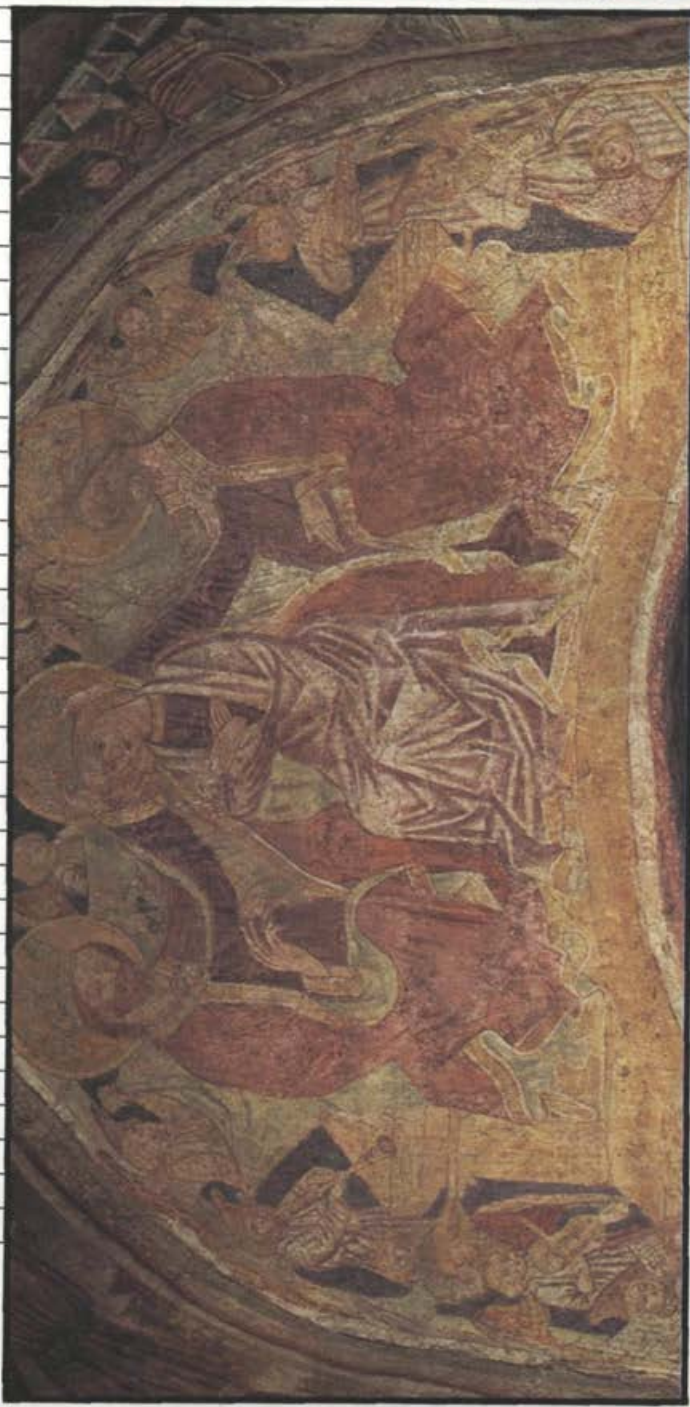
30 S • Feliks (Srečko) in Adavkt, muč., Gavdencija, muč.

31 N 22. NAVADNA (2) • Rajmund Nonat, redovnik

Jezus uči ponižnosti (Lk 14, 7–14)

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	04 ^h 44 ^m	04 ^h 50 ^m	04 ^h 56 ^m	05 ^h 02 ^m	05 ^h 08 ^m	05 ^h 15 ^m	05 ^h 21 ^m
Zahod Sonca	19 ^h 32 ^m	19 ^h 25 ^m	19 ^h 17 ^m	19 ^h 10 ^m	19 ^h 01 ^m	18 ^h 53 ^m	18 ^h 43 ^m
Dolžina dneva	14 ^h 48 ^m	14 ^h 35 ^m	14 ^h 21 ^m	14 ^h 08 ^m	13 ^h 53 ^m	13 ^h 38 ^m	13 ^h 22 ^m

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 26 minut.

Marijino kronanje.

Marijino krunanje.

Marijino krananje.

- 1 P • Egidij (Tilen), opat; Verena
 2 T • Maksima, mučenka; Kastor, škof
 3 S Gregor Veliki, papež (3) • Mansvet, škof
 4 Č • Rozalija (Zalka), devica; Ida, spok.; Mojzes, prerok
 5 P • Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
 6 S Petronij, škof; Favst, Makarij in tov., mučenci
7 N 23. NAVADNA (2) • ANGELSKA; Regina, dev., m.
Hoja za Kristusom (Lk 14, 25–33)
8 P Marijino rojstvo (2) • Hadrijan, mučenec
 9 T • Peter Klaver, redovnik; Dorotej in Gorgonij, mučenca
 10 S • Nikolaj Tolentinski, spokornik; Otokar, redovnik
 11 Č • Prot in Hijacint, mučenca; Ertruda (Erna), devica
 12 P • Gvido iz Anderlechta, spok., Tacijan (Tihomil), muč.
 13 S Janez Zlatousti, škof, cerkv. uč. (3) • Mavrilij, škof
14 N POVIŠANJE SV. KRIŽA (2) • Notburga, devica
Sin človekov bo povzdignjen (Jn 3, 13–17)
 15 P Žalostna Mati božja (Dolores) (3) • Melita, mučenka
 16 T Kornelij, pap. in Ciprijan, šk., muč. (3) • Ljudmila, kneg.
 17 S Robert Bellarmino, škof, c. u. (4) • Lambert, škof, muč.
 18 Č • Jožef Kupertinski, duhovnik; Irena in Zofija, mučenki
 19 P Januarj, škof, muč. (4) • Emilija de Rodat, redovnica
 20 S Kvatre; Korejski mučenci (3) • Suzana, mučenka
21 N 25. NAVADNA (2) • Matej (Matevž) ap. in evang.
Ne moremo služiti Bogu in mamonu (Lk 16, 1–13)
 22 P • Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tov., mučenci
 23 T • Paternij (Domogoj), škof, mučenec; Lin, papež
 24 S • Marija Devica, rešiteljica jetnikov; Gerard, škof
 25 Č • Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof
 26 P Kozma in Damijan, mučenca (4) • Nil, opat
 27 S Vincenc Pavelski, duhovnik (3) • Hiltruda, devica
28 N 26. NAVADNA (2) • Venčeslav (Vaclav), mučenec
Bogatin in ubogi Lazar (Lk 16, 19–31), Vrnitev na sončni čas.
 29 P Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) •
 30 T Hieronim, duhovnik, c. u. (3) • Zofija, spokornica

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	05 ^h 22 ^m	05 ^h 28 ^m	05 ^h 35 ^m	05 ^h 41 ^m	05 ^h 47 ^m	05 ^h 53 ^m
Zahod Sonca	18 ^h 41 ^m	18 ^h 32 ^m	18 ^h 22 ^m	18 ^h 12 ^m	18 ^h 02 ^m	17 ^h 53 ^m
Dolžina dneva	13 ^h 19 ^m	13 ^h 04 ^m	12 ^h 47 ^m	12 ^h 31 ^m	12 ^h 15 ^m	12 ^h 00 ^m

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 32 minut.

Mesečni simbol za september.

Knjižnica: Knjižnica "Miroslav Krleža" - Zagreb
Adresa: Ulica kralja Tomislava 17, 10000 Zagreb
Telefon: 01 4809 1234
E-pošta: knjiznica@krljaza.hr

- 1 S Terezija Deteta Jezusa, dev. (3) • Remigij
- 2 Č Angeli varuhi (3) • Teofil (Bogoljub, Bogomil), sp.
- 3 P • Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
- 4 S Frančišek Asiški, red. ust. (3) • Petronij, škof
- 5 N 27. NAVADNA (2) • ROŽNOVENSKA; Flavija**
Jezus spodbuja k veri (Lk 17, 5–10)
- 6 P Bruno, redovni ustanovitelj (4) • Renato, škof
- 7 T Rožnovenska Mati božja (3) • Marko I., papež
- 8 S • Demetrij, mučenec; Pelagija, spokornica
- 9 Č Dioniz, škof in tov., muč.; Janez Leonardi, duh. (4) •
- 10 P • Florencij, mučenec, redovnik; Hugolin, mučenec
- 11 S • Emilijan (Milan, Milko), škof; Aleksander Sauli, škof
- 12 N 28. NAVADNA (2) • Maksimilijan Celjski, škof**
Jezus očisti deset gobavcev (Lk 17, 11–19)
- 13 P • Edvard, kralj; Koloman, mučenec
- 14 T Kalist I., papež, muč. (4) • Gavdencij (Veselko), šk. m.
- 15 S Terezija (Zinka) Velika, dev., c. u. (3) • Avrelija, dev.
- 16 Č Hedvika, red.; Marjeta M. Alakok, dev. (4) • Gal, opat
- 17 P Ignacij Antiohijski, škof, mučenec (3) • Viktor, škof
- 18 S Luka, evangelist (2) • Julijan, puščavnik
- 19 N 29. NAVADNA (2) MISIJONSKA • Izak Jogues, muč.**
Prilika o sodniku in vdovi (Lk 18, 1–8)
- 20 P Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat
- 21 T • Uršula, devica, mučenka; Hilarion, opat
- 22 S • Marija Saloma, svetopis. žena; Bertila Boscardin, red.
- 23 Č Janez Kapistran, duhovn. (4) • Severin iz Kölna, škof
- 24 P Anton M. Claret, škof (4) • Feliks, škof, mučenec
- 25 S • Krizant in Darija, muč.; Krišpin in Krišpinijan, muč.
- 26 N 30. NAVADNA (2) ŽEGNANJSKA (1) • Lucijan, muč.**
Prilika o farizeju in cestinarju (Lk 18, 9–14)
- 27 P • Vincenc in Sabina, mučenca; Frumencij, škof
- 28 T Simon in Juda Tadej, apostola (2) • Cirila, mučenka
- 29 S • Narcis, škof; Ermelinda Brabantska, devica
- 30 Č • Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redovnik
- 31 P • Volbenk (Bolfenk), škof; Kvintin, mučenec

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	06 ^h 00 ^m	06 ^h 07 ^m	06 ^h 13 ^m	06 ^h 20 ^m	06 ^h 27 ^m	06 ^h 34 ^m	06 ^h 41 ^m
Zahod Sonca	17 ^h 43 ^m	17 ^h 33 ^m	17 ^h 24 ^m	17 ^h 15 ^m	17 ^h 07 ^m	16 ^h 58 ^m	16 ^h 50 ^m
Dolžina dneva	11 ^h 43 ^m	11 ^h 26 ^m	11 ^h 11 ^m	10 ^h 55 ^m	10 ^h 40 ^m	10 ^h 24 ^m	10 ^h 09 ^m

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 34 minut.

Dne 17. oktobra je popolni
Lunin mrk. Viden je iz
Evrope, Grenlandije, na
Atlantskem oceanu, iz
Azije, Afrike, na Indijskem
oceanu, iz Antarktike,
Avstralije, Nove Zelandije,
Amerike in na vzhodnem
delu Tiheha oceana. Pri nas
je mrk viden. Začetek
delnega mrka je ob
18^h 29,3^m, začetek
popolnega ob 19^h 40,8^m,
konec popolnega ob
20^h 55,2^m in konec delnega
mrka ob 22^h 06,7^m.

Pogled v južno stransko ladjo. Kristus na križu in mrtvaški ples.

1 S VSI SVETI (1) • Cezarij, diakon, mučenec

2 N SPOMIN VSEH VERNIH RAJNIH (1) • Marcijan, puščavnik

Jezus je vstajenje in življenje (Jn 11, 21–27)¹

3 P Viktorin Ptujski, šk., muč.; Just, tržaški m.; Martin Porres, šk. (4) •

4 T Karel Boromejski, škof (3) • Vital in Agrikola, mučenca

5 S • Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krst.; Bertilda, op.

6 Č • Lenart (Narte), opat; Sever, škof, mučenec

7 P • Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibrord, škof

8 S • Bogomir (Mirko); škof; Deodat (Bogdan), papež

9 N ZAHVALNA; POSVETITEV LATERANSKE BAZILIKE (2) •

Jezus pri cestinarju Zaheju (Lk 19, 1–10)¹

10 P Leon Vel., papež, c. u. (3) • Andrej Avelinski, duhovnik

11 T Martin iz Toursa, škof (3) • Menas, puščavnik

12 S Jozafat Kunčević, škof, mučenec (3) • Kunibert, škof

13 Č Stanislav Kostka, redovnik (4) • Homobonus, trgovec

14 P • Nikolaj Tavelić, mučenec; Lovrenc O'Toole, škof

15 S Albert Veliki, škof, cerkv. uč. (4) • Leopold. knez

16 N 33. NAVADNA (2) • Jedrt iz Helfte, redovnica

Napoved razdejanja Jeruzalema (Lk 21, 5–19)

17 P Elizabeta Ogrska, redovnica (3) • Evfemija in Tekla, muč.

18 T Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla (4) • Abdija, prerok

19 S • Narsej, škof, mučenec; Barlam, mučenec

20 Č • Edmund, kralj, mučenec; Feliks Valois, redovnik

21 P Marijino darovanje (3) • Gelazij I., papež

22 S Cecilija (Cilka), devica, muč. (3) • Maver, škof, muč.

23 N JEZUS KRISTUS, KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) •

Kristus vlada s križa (Lk 23, 35–43)

24 P • Krizogon Oglejski, mučenec; Flora, devica, mučenka

25 T • Katarina aleksandrijska, devica, muč.; Erazem, muč.

26 S • Leonard Portomavriški, redovnik; Valerijan Oglejski, šk.

27 Č • Virgil, apostol Karantanije; Jožef Pignatelli, redovnik

28 P • Jakob de Marchia, duhovnik; Eberhard, škof

29 S • DAN REPUBLIKE; Saturnin, mučenec

30 N 1. ADVENTNA (1) • Andrej, apostol

Potrebna je čuječnost (Mt 24,37–44)

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod Sonca	06 ^h 42 ^m	06 ^h 49 ^m	06 ^h 57 ^m	07 ^h 03 ^m	07 ^h 10 ^m	07 ^h 17 ^m
Zahod Sonca	16 ^h 48 ^m	16 ^h 41 ^m	16 ^h 35 ^m	16 ^h 30 ^m	16 ^h 25 ^m	16 ^h 22 ^m
Dolžina dneva	10 ^h 06 ^m	09 ^h 52 ^m	09 ^h 38 ^m	09 ^h 27 ^m	09 ^h 15 ^m	09 ^h 05 ^m

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 9 minut.

¹ Na prvi dve nedelji v novembru je letos na izbiro več evanĝelijev; tukaj navajamo le enega.

Detajl mrtvaškega plesa.

Detajl mrtvaškega plesa. Slike iz srednjovekovne knjige o smrti, ki je bila delo enega od mnogih avtorjev, ki so se ukvarjali s tem temo. Slike so bile namenjene tistim, ki so se ukvarjali s tem temo. Slike so bile namenjene tistim, ki so se ukvarjali s tem temo.

Detajl mrtvaškega plesa. Slike iz srednjovekovne knjige o smrti, ki je bila delo enega od mnogih avtorjev, ki so se ukvarjali s tem temo. Slike so bile namenjene tistim, ki so se ukvarjali s tem temo. Slike so bile namenjene tistim, ki so se ukvarjali s tem temo.

1 P • Eligij, škof; Natalija (Božena), spokornica

2 T • Bibijana (Vivijana, Živka), mučenka; Blanka, spok.

3 S Francišek Ksaver, duhovnik (3) • Kasijan, mučenec

4 Č Janez Damaščan, duh., c. u. (4) • Barbara, dev. muč.

5 P • Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof

6 S Nikolaj (Miklavž), škof (4) • Apolinarij Tržaški, muč.

7 N 2. ADVENTNA (1) • Ambrož, škof, cerkv. uč.

Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Mt 3, 1–12)

8 P Brezmadežno spočetje Device Marije (1) •

9 T • Peter Fourier, redovnik; Valerija, muč.; Abel, očak

10 S • Melkijad, papež, mučenec; Judita, svetopisemska žena

11 Č Damaz I., papež (4) • Danijel Stilit, puščavnik

12 P Ivana Franciška Šantalska, red. (4) • Amalija, mučenka

13 S Lucija, devica, muč. (3) • Otilija, dev.; Jošt, puščavnik

14 N 3. ADVENTNA (1) • Spiridion (Dušan), škof

Janez Krstnik pošlje učenca k Jezusu (Mt 11, 2–11)

15 P • Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, red. ust.

16 T • Albina, devica, mučenka; Adelhajda, cesarica

17 S • Lazar iz Betanije; Olimpija, redovna ustanov.

18 Č • Teotim in Bazilijan, mučenca; Gacijan, škof

19 P • Urban V., papež; Favsta, spokorn.; Tea, mučenka

20 S Kvatre • Evgenij in Makarij, muč.; Dominik Siloški

21 N 4. ADVENTNA (1) • Peter Kanizij, duh., cerkv. uč.

Jožef vzame Marijo k sebi (Mt 1, 18–24)

22 P • Demetri, muč.; Franciška Cabrini, red.; Dan JLA

23 T Janez Kancij, duh., c. u. (4) • Viktorija, devica, muč.

24 S Sveti večer • Adam in Eva; Hermina (Irma), devica

25 Č BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) • Anastazij, m.

26 P Štefan, prvi mučenec (2) • Zosim, papež

27 S Janez Evangelist, apostol (2) • Fabiola, spokornica

28 N SV. DRUŽINA (2) • Nedolžni otroci, mučenci

Beg v Egipt (Mt 2,13–15, 19–23)

29 P Tomaž Becket, škof, mučenec (4) • David, kralj

30 T • Rajner, škof; Liberij, škof; Egvin, škof

31 S Silvester I., papež (4) • Melanija, opatinja

Dan	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod Sonca	07 ^h 23 ^m	07 ^h 29 ^m	07 ^h 34 ^m	07 ^h 38 ^m	07 ^h 41 ^m	07 ^h 43 ^m	07 ^h 44 ^m
Zahod Sonca	16 ^h 18 ^m	16 ^h 17 ^m	16 ^h 17 ^m	16 ^h 18 ^m	16 ^h 20 ^m	16 ^h 22 ^m	16 ^h 26 ^m
Dolžina dneva	08 ^h 55 ^m	08 ^h 48 ^m	08 ^h 43 ^m	08 ^h 40 ^m	08 ^h 39 ^m	08 ^h 39 ^m	08 ^h 42 ^m

Do 22. decembra se dan skrajša za 16 minut, potem pa do konca meseca podaljša za 3 minute.

Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so blage volje.

00	00	01	02	03	04	04	05	06	07	08	08	09	10
11	12	12	13	14	15	16	16	17	18	19	20	20	21
22	23	24	24	25	26	27	28	28	29	30	31	32	32
33	34	35	36	36	37	38	39	40	40	41	42	43	44
44	45	46	47	48	48	49	50	51	52	52	53	54	55
56	56	57	58	59	60	60	61	62	63	64	64	65	66
67	68	68	69	70	71	72	72	73	74	75	76	76	77
78	79	80	80	81	82	83	84	84	85	86	87	88	88
89	90	91	92	92	93	94	95	96	96	97	98	99	

Julijanske stoletnice																	Gregorijanske stoletnice		
21	14	7		Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	17	21
12	15	8	1	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To		
	16	9	2	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	18	22
	17	10	3	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne		
	18	11	4	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	15	19
	19	12	5	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	16	20
	20	13	6	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	Pe	So	Ne	Po	To	Sr	Če	24	

Dnevi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
	29	30	31											
Meseci	Ja	Ap	Se	Ju	Fe	Av	Ma							
	nu	ri	pt	ni	br	gu	j							
	ar	l	em	j	ua	st								
	Ok	Ju	De		Ma									
	to	li	ce		re									
	be	j	mb		c									
	r		er		No									
					ve									
					mb									
					er									

Annus

01	02	03	04	04	05	06	07	08	08	09	10	11	12
12	13	14	15	16	16	17	18	19	20	20	21	22	23
24	24	25	26	27	28	28	29	30	31	32	32	33	34
35	36	36	37	38	39	40	40	41	42	43	44	44	45
46	47	48	48	49	50	51	52	52	53	54	55	56	56
57	58	59	60	60	61	62	63	64	64	65	66	67	68
68	69	70	71	72	72	73	74	75	76	76	77	78	79
80	80	81	82	83	84	84	85	86	87	88	88	89	90
91	92	92	93	94	95	96	96	97	98	99	00	00	

Saeculum Iulianum

XV	VIII	I	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve
XVI	IX	II	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io
XVII	X	III	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me
XVIII	XI	IV	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma
XIX	XII	V	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu
	XIII	VI	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do
XXI	XIV	VII	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa	Do	Lu	Ma	Me	Io	Ve	Sa

Saeculum Gregorianum

XVIII	XXII
XIX	XXIII
XVI	XX XXIV
XVII	XXI

Dies

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

Mensis

29	30	31	Ia	Ap	Se	Iu	Fe	Au	Ma	Oc	Iu	De	No
nu	ri	pt	ni	br	gu	iu	to	li	ce				ve
ar	li	em	us	ua	st	s	be	us	mb				mb
iu	s	be		ri	us		r	er					er
s		r		us									
				Ma									
				rt									
				iu									
				s									

CALENDARIUM ROMANUM PERPETUUM

Navadno leto 1986

ima 365 dni, začne se s sredo in konča s sredo.

Premakljivi prazniki:

Pepelnica	12. februarja
Velika noč	30. marca
Vnebohod	8. maja
Binkošti	18. maja
Telovo	29. maja
1. adventna nedelja	30. novembra

Zlato število	XI
Sončni krog	7
Epakta	19
Nedeljska črka	E
Rimsko število	9
Letni vladar	Saturn

Začetek letnih časov:

Začetek pomladi:	Dne 20. marca ob 23 ^h 03 ^m ; Sonce stopi v znamenje Ovna (pomladansko enakonočje).
Začetek poletja:	Dne 21. junija ob 17 ^h 30 ^m ; Sonce na Rakovem obratniku.
Začetek jeseni:	Dne 23. septembra ob 08 ^h 59 ^m ; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).
Začetek zime:	Dne 22. decembra ob 05 ^h 02 ^m ; Sonce na Kozorogovem obratniku.

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme – podobno kakor vpliva na morsko gladino – vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F. J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na podlagi te tabele – vsaj približno – lahko ugotovimo vreme, če vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec, ščip, zadnji krajec in mlaj.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

	bo poleti (16. 4.–15. 10.)	bo pozimi (16. 10.–15. 4.)
ob uri		
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa (polne Lune) sleherni dan.

Vidnost planetov

Merkur je na nebu vedno blizu Sonca in se od njega lahko oddalji le največ za 10 do 28 stopinj. Pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in je največja navidezna oddaljenost od Sonca odvisna od trenutne Merkurjeve lege na tiru in od istočasne lege Zemlje. Merkur lahko opazujemo samo zvečer nad zahodnim delom obzorja po Sončevem zahodu ali jutraj na vzhodnem nebu pred vzhodom.

Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 28. II., 25. VI. in 21. X., na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 13. IV., 11. VIII. in 30. XI.

Merkur sreča Luno: 6. IV., 7. V., 9. VI., 8. VII., 4. VIII., 5. X., 3. XI. in 30. XI., **Venera** sreča 8. III. in 18. X., **Saturn** 19. XII., **Uran** 25. XII. in **Neptun** 8. I.

Dne 13. XI. nastopi za opazovalce z Zemlje razmeroma redek pojav, navidezni prehod Merkurja čez Sončevo ploskev. Iz naših krajev bomo videli le zadnjo stopnjo. Ko bo Sonce vzšlo, bo Merkur že blizu zahodnega Sončevega roba in bo zapustil Sonce ob 07^h31,8^m.

Venera v začetku leta ni vidna, ker je navidezno preblizu Sonca, saj je 19. I. v zgornji konjunkciji s Soncem. Ob koncu februarja jo pa že lahko vidimo kot Večernico na zahodnem delu neba. Tedaj zahaja ob 18^h30^m. Navidezno se oddaljuje od Sonca in je vedno dalj časa vidna: sredi aprila zaide ob 20^h40^m, sredi maja okoli 22^h, sredi junija ob 22^h20^m, sredi julija pa ob 21^h50^m. Dne 27. VIII. doseže največjo navidezno razdaljo 46 stopinj vzhodno od Sonca. Potem se začne spet navidezno približevati Soncu. Dne 1. X. sveti z največjim sijem -4,3^m. V novembru ni vidna, ker je 5. XI. v spodnji konjunkciji s Soncem. Največji navidezni sij doseže spet 11. XII. (-4,4^m). Tedaj jo vidimo kot Danico nad vzhodnim delom obzorja: vzide okoli 4^h.

Venera sreča Luno: 11. III., 11. IV., 11. V., 10. VI., 10. VII., 9. VIII., 7. IX., 6. X., 29. XI. in 28. XII., **Merkur** sreča 8. III. in 18. X.

Mars je v začetku leta viden v zgodnjih jutranjih urah v ozvezdju Tehtnice. Postopoma vzhaja vedno bolj zgodaj: sredi februarja od 02^h15^m, ob koncu marca kmalu po 1^h, sredi maja okoli polnoči. Giblje se v ozvezdju Strelca in sicer napredno do zastoja 10. VI., ko spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. Tedaj vzide ob 22^h20^m. V juliju je viden vso noč, ker je 10. VII. v opoziciji s Soncem. Dne 16. VII. se približa Zemlji na 60,4 milijonov kilometrov. Po zastoju 12. VIII. se giblje spet napredno in je do konca avgusta viden vso prvo polovico noči. Od oktobra naprej je viden le v večernih urah, saj zahaja okoli 23^h.

Mars sreča Luno: 6. I., 3. II., 3. III., 1. IV., 29. IV., 27. V., 23. VI., 20. VII., 16. VIII., 13. IX., 11. X., 9. XI. in 7. XII., **Jupiter** 19. XII., **Saturn** 17. II., **Uran** 13. III. in **Neptun** 8. IV.

Jupiter v začetku leta zaide v zgodnjih večernih urah. V februarju ni viden, ker je 18. II. v

konjunkciji s Soncem. Ob koncu aprila ga najdemo zjutraj na vzhodnem delu neba v ozvezdju Vodnarja: vzhaja okoli 3^h. Dne 13. VII. spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno in je viden vso drugo polovico noči. Dne 10. IX. je v opoziciji s Soncem, zato je v septembru viden vso noč. Po zastoju 8. XI. se giblje spet napredno. Sredi meseca zaide okoli 1^h, sredi XII. ob 23^h.

Jupiter sreča Luno: 12. I., 9. III., 6. IV., 3. V., 31. V., 27. VI., 25. VII., 21. VIII., 17. IX., 14. X., 10. XI. in 8. XII., **Mars** sreča 19. XII.

Saturn najdemo v začetku leta ob 5^h nad vzhodnim obzorjem. Giblje se vse leto med ozvezdjem Škorpiona in Strelca. Po 19. III. je smer njegovega navideznega gibanja obratna. Tedaj vzide okoli polnoči. Približuje se opoziciji s Soncem, ki nastopi 28. V., zato je v maju in juniju viden praktično vso noč. Po zastoju 7. VIII. se giblje spet napredno. Ob koncu avgusta zahaja okoli 22^h, sredi oktobra ob 19^h25^m. Dne 4. XII. pride v konjunkcijo s Soncem, zato v novembru in decembru ni primeren za opazovanje.

Saturn sreča Luno: 7. I., 4. II., 3. III., 30. III., 26. IV., 24. V., 20. VI., 17. VII., 14. VIII., 10. IX., 7. X., 4. XI. in 29. XII., **Merkur** sreča 19. XII. in **Mars** 17. II.

Uran je na meji vidljivosti s prostim očesom. Vse leto se giblje med ozvezdjem Škorpiona in Strelca. Dne 27. III. je v zastoju in je viden po 1^h. V opozicijo s Soncem pride 11. VI., tedaj je vso noč nad obzorjem. Dne 27. VIII. je spet v zastoju in zaide okoli 23^h. V konjunkcijo s Soncem pride 14. XII. zato v decembru ni viden.

Uran sreča Luno: 8. I., 4. II., 4. III., 27. IV., 25. V., 21. VI., 18. VII., 15. VIII., 11. IX., 8. X., 5. XI. in 30. XII., **Merkur** sreča 25. XII. in **Mars** 13. III.

Neptun je mogoče opazovati le z zelo močnim daljnogledom. V zastoju je 7. IV. in je tedaj viden v drugi polovici noči. V opozicijo s Soncem pride 26. VI., zato je v juniju in juliju skoraj vso noč nad obzorjem. Dne 14. IX. je spet v zastoju in je tedaj viden v prvi polovici noči. V konjunkcijo s Soncem pride 27. XII. Giblje se vse leto v ozvezdju Strelca.

Neptun sreča Luno: 9. I., 5. II., 5. III., 1. IV., 28. IV., 26. V., 22. VI., 19. VII., 16. VIII., 12. IX., 9. X., 5. XI. in 3. XII., **Merkur** sreča 8. I., **Mars** 8. IV.

Pluton, deveti najbolj oddaljeni znani planet, je v opoziciji s Soncem v drugi polovici aprila, v konjunkciji pa ob koncu oktobra. Giblje se vse leto v ozvezdju Device.

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1 Č Novo leto	1 N 4. nov., Brigita	1 N 8. nov., Albin	1 S Hugo	1 P Jožef Delavac	1 P Justin
2 P Bazilij	2 P Srečnica	2 P Neža Pr.	2 Č Franc. Pav.	2 S Berik	2 T Erazem
3 S Genovefa	3 T Blaž	3 T Pust	3 P Rihard, šk.	3 N 3. vel., Filip	3 S Klotilda
4 N Angela Fol.	4 S Andrej Cors.	4 S Pepelnica	4 S Izidor Sev.	4 P Florijan	4 Č Kvirin
5 P Milena	5 Č Agata	5 Č Evzebij	5 N 5. postna	5 T Angel	5 P Svetko
6 T Trije Kralji	6 P Ljubo	6 P Fridolin	6 P Irenej	6 S Dominik Savio	6 S Norbert
7 S Rajmund Pen.	7 S Rihard, kr.	7 S Perpetua	7 T Saturnin	7 Č Gizela	7 N Binkoiti
8 Č Severin	8 N 5. nov., Hieron.	8 N 1. postna	8 S Albert	8 P Viktor Mil.	8 P Medard
9 P Julijan	9 P Apolonija	9 P Frančiška R.	9 Č Valtruda	9 T Pahomij	9 T Primož
10 S Viljem, šk.	10 T Sholastika	10 T 40 mučencev	10 P Apolonij	10 N 4. vel., Antonin	10 S Bogumil
11 N Jezusov krst	11 S Lurška MB	11 S Sofronij	11 S Stanislav, m.	11 P Žiga	11 Č Barnaba
12 P Tatjana	12 Č Doroteja	12 Č Doroteja	12 N Cvetna	12 T Pankracij	12 P Adelajda
13 T Veronika Mil.	13 P Katarina R.	13 P Kristina	13 P Hermenegild	13 S Servacij	13 S Anton Pad.
14 S Odon iz Nov.	14 S Valentin	14 S Matilda	14 T Lidvina	14 Č Bonifacij	14 N Sv. Trojica
15 Č Maver	15 N 6. nov., Jordan	15 N 2. postna	15 S Anastazija	15 P Zofija	15 P Vid
16 P Marcel	16 P Julijana	16 P Klemen Dv.	16 Č Vel. četrtek	16 S Janez Nep.	16 T Gvido
17 S Anton Pušč.	17 T Silvin	17 T Jedrt	17 P Vel. petek	17 N 5. vel., Joži	17 S Adolf
18 N 2. nov., Suzana	18 S Flavijan	18 S Edvard, m.	18 S Vel. sobota	18 P Erik	18 Č Telovo
19 P Knut	19 Č Konrad	19 Č Jožef	19 N Velika noč	19 T Peter Celestin	19 P Romuald
20 T Bošijan	20 P Sadot	20 P Klavdija	20 P Vel. poned.	20 S Bernardin	20 S Silverij
21 S Neža	21 S Irena	21 S Nikolaj iz F.	21 T Anzelm	21 Č Valens	21 N 12. nov., Alojz
22 Č Vincenc, m.	22 N 7. nov., Marjeta	22 N 3. postna	22 S Leonid	22 P Renata	22 P Ahac
23 P Emerencijana	23 P Dositej	23 P Viktorijan	23 Č Jurij	23 S Željko	23 T Zeno
24 S Frančišek Sal.	24 T Sergej	24 T Dioniz	24 P Fidel	24 N 6. vel., Mar. P.	24 S Janez Krstn.
25 N 3. n., Pav. spr.	25 S Taras	25 S Osmenje	25 S Marko	25 P Beda, Dan ml.	25 Č Viljem, op.
26 P Timotej, Tit	26 Č Matilda	26 Č Evgenija	26 N Bela ned.	26 T Filip Neri	26 P Jezusovo srce
27 T Angela Mer.	27 P Gabrijel ŽMB	27 P Rupert	27 P Ustn. Of	27 S Avgustin Cant.	27 S Marijino srce
28 S Tomaž Akv.	28 S Roman	28 S Bojan	28 T Vital	28 Č Vnebohod	28 N 13. nov., Irsnej
29 Č Valerij		29 N 4. postna	29 S Katarina Sien.	29 P Maksim Emon.	29 P Peter, Pavel
30 P Hijacinta		30 P Andrej	30 Č Pij V.	30 S Ferdinand	30 T Prvi mučenci
31 S Janez Bosko		31 T Modest		31 N 7. vel., Mar. ob.	

Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1 S Estera	1 S Alfonz Ligy.	1 T Egidij	1 Č Terezija DJ	1 N Vsi sveti	1 T Natalija
2 Č Oton Bamb.	2 N 18. nov., Evzebij	2 S Kastor	2 P Angeli varuhi	2 P Verne duše	2 S Bibijana
3 P Tomaž ap.	3 P Lidija	3 Č Gregor Vel.	3 S Evald	3 T Just	3 Č Frančišek Ks.
4 S Dan horec	4 T Janez Vianney	4 P Rozalija	4 N Rožnovenska	4 S Karel	4 P Barbara
5 N Ciril in Metod	5 S Marija Snežna	5 S Lovrenc G.	5 P Marcellin	5 Č Zaharija	5 S Saba
6 P Bogomila	6 Č Jezus. sprem.	6 N Angolska	6 T Bruno	6 P Lenart	6 N 2. adventna
7 T Izaija	7 P Kajetan	7 P Regina	7 S Marija rožnov.	7 S Engelbert	7 P Ambrož
8 S Kilijan	8 S Dominik	8 T Mali Imaron	8 Č Pelagija	8 N Zahvalna	8 T Brozmodažna
9 Č Veronika Giul.	9 N 19. n., Jaroslav	9 S Peter Klaver	9 P Dioniz	9 P Božidar	9 S Valerija
10 P Amalija	10 P Lovro	10 Č Otokar	10 S Hugolin	10 T Leon Vel.	10 Č Melkijad
11 S Olga	11 T Klara	11 P Erna	11 N 28. nov., Emil.	11 S Martin	11 P Damaz
12 N 15. n., Moh., Fort.	12 S Inocenc XI.	12 S Gvido	12 P Maksimilijan	12 Č Jozafat	12 S Ivan Šant.
13 P Henrik	13 Č Radevunda	13 N 24. n., Jan. Zl.	13 T Edvard, kr.	13 P Stanislav K.	13 N 3. adventna
14 T Kamil	14 P Maks. Kolbe	14 P Pov. sv. Križa	14 S Kalist	14 S Nikolaj Tav.	14 P Dušan
15 S Vladimir	15 S Vel. Imaron	15 T Zalostna MB	15 Č Terezija Vel.	15 N 33. nov., Poldo	15 T Kristina
16 Č Karmelska MB	16 N 20. nov., Rok	16 S Ljudmila	16 P Hedvika	16 P Otmir	16 S Albina
17 P Aleš	17 P Hijacint	17 Č Lambert	17 S Ignacij Ant.	17 T Elizabeta	17 Č Lazar
18 S Friderik	18 T Helena	18 P Irena	18 N Mišljenska	18 S Roman, m.	18 P Gacian
19 N 16. nov., Arsen	19 S Boleslav	19 S Januarius	19 P Etbin	19 Č Narsej	19 S Favsta
20 P Marjeta	20 Č Bernard	20 N 25. n., Evstahij	20 T Vendelin	20 P Edmund	20 N 4. adventna
21 T Danijel	21 P Pij X.	21 P Matej	21 S Uršula	21 S Darovanje DM	21 P Peter Kan.
22 S Dan vsrjoje	22 S Marija Kraljica	22 T Mavricij	22 Č Kordula	22 N Kristus Vlado	22 T Demetri
23 Č Brigita Sved.	23 N 21. nov., Roza	23 S Paternij	23 P Janez Kap.	23 P Klemen	23 S Viktorija
24 P Kristina	24 P Jernej	24 Č Gerard	24 S Feliks, šk.	24 T Krizogon	24 Č Adam, Eva
25 S Jakob st.	25 T Ludvik	25 P Avrelija	25 N Zogunjska	25 S Katarina	25 P Božik
26 N 17. nov., Ana	26 S Rufin	26 S Kozma, Dam.	26 P Lucijan	26 Č Peter Aleks.	26 S Stefan
27 P Gorazd	27 Č Monika	27 N 26. n., Vinc. P.	27 T Sabina	27 P Virgil	27 N Sv. Družina
28 T Viktor	28 P Avgustin	28 P Vencislav	28 S Simon, Juda	28 S Eberhard	28 P Nedolžni otr.
29 S Marta	29 S Muč. Jan. Krst.	29 T Mihael	29 Č Narcis	29 N 1. adv., D. rep.	29 T David
30 Č Peter Kriz.	30 N 22. nov., Feliks	30 S Hieronim	30 P Alfonz Rodr.	30 P Andrej	30 S Rajner
31 P Ignacij Loj.	31 P Rajmund		31 S Volbenk		31 Č Silvester

Freske v Hrastovljah

Za letošnjo opremo koledarja smo izbrali freske v cerkvi oz. bolje rečeno cerkvici v Hrastovljah. Vas Hrastovlje v slovenskem delu Istre je zaradi teh fresk postala svetovno znana. Na majhni skalni vzpetini se dviga nad vasjo cerkev, ki je iz časa turških vpadov obdana z visokim obzidjem, tako da izza njega vidimo samo zvonik. Odkar je v Koper speljana tudi železnica, lahko potniki med velikim zavojem proge dalj časa opazujejo to cerkev najprej z ene, nato še z druge strani in pri tem niti ne slutijo, kaj se skriva za tem obzidjem.

Cerkev sv. Trojice v Hrastovljah je podružnica župnije Kubeš in je zidana v romanskem slogu. Letnica nastanka ni znana, po slogu pa lahko opredelimo njen nastanek v čas od 12. do 14. stoletja (le zakristija je bila dozidana leta 1896), obzidje pa je cerkev dobila v času turških vpadov v 15. ali 16. stoletju. Leta 1949 so v cerkvi odkrili pod beležem stenske slikarije in po končanih odkrivanjih in urejanju notranjščine so ugotovili, da je cerkev od vrha do tal poslikana in da pri tem ni ostal neposlikan noben košček notranjščine. Ohranjen je napis, da je cerkev poslikal leta 1490 mojster Janez iz Kastva. Cerkevna slikarija je tipičen primer tega, kar so v srednjem veku imenovali »biblia pauperum«, to je sveto pismo ubogih, nepismenih ljudi. Zamislimo se v tisti čas, ko so freske nastale. Bogoslužje je latinsko, v koprski škofiji je bil tedaj v uporabi tudi starocerkvenoslovanski jezik, ki so ga pisali z glagolico (to dokazuje več napisov v tej cerkvi). Vsako nedeljo so verniki pri bogoslužju slišali v domačem jeziku berilo in evangelij. Ker v domačem jeziku ni bilo knjig, je mašnik vsakič sproti prevajal svetopisemsko besedilo iz latinščine, če je bila maša latinska. Da bi te zgodbe, ki so jih slišali pri bogoslužju, bolje razumeli in si jih zapomnili, so v cerkvah slikali svetopisemske zgodbe na steno. Takšna »biblia pauperum« je nepismenim vernikom pomagala, da so utrjevali svoj spomin svetopisemskih zgodb. V Hrastovljah so imeli v cerkveni no-

tranjščini naslikanih mnogo svetopisemskih zgodb, od stvarjenja sveta z Adamom in Evo, Kajnom in Abelom pa do pasijonskih prizorov s Kristusovim vstajenjem in vnebohodom, dalje slike apostolov ter drugih svetnikov in svetnic, seveda ne manjka upodobitev sv. Trojice, kateri je cerkev posvečena in pa Marijinega kronanja. Upodobljeni so simboli vseh 12 mesecev v letu, največje zanimanje vzbuja Mrtvaški ples, edini primer take upodobitve na slovenskem ozemlju: v sveže izkopani grob, ob katerem še ležita motika in lopata, vodijo človeški okostnjaki zastopnike posameznih stanov – papeža, kralja, kraljico, kardinala, škofa, meniha, trgovca, skopuha, mladeniča, berača in otročička.

Koprski škof Naldini je leta 1700 zapisal, da njegova škofija nima nobene druge cerkve, ki bi se lahko primerjala s cerkvijo v Hrastovljah, saj bi ta lahko krasila vsako mesto. Če je pred skoraj 300 leti veljalo to za majhno koprsko škofijo, lahko primerjavo danes razširimo na vso Slovenijo, saj je dr. Marijan Zadnikar, ki je največ pisal o tej cerkvi, ugotovil, da so stenske slikarije upravičeno uvrstile cerkev v Hrastovljah »v sam vrh naše spomeniške posesti in je zdaj med vsemi slovenskimi umetnostnimi spomeniki mogoče najbolj popularna.«

Knjige o Hrastovljah:

M. Zadnikar: Hrastovlje. Ljubljana 1961 (Spomeniški vodniki. 2.)

M. Zadnikar: Hrastovlje. Ljubljana 1973 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 39.)

M. Zadnikar: Hrastovlje. Ljubljana 1973.

Večni koledar

Za **štiristoletnico** uvedbe gregorijanskega koledarja je Miloš Rybář napisal v Mohorjevem koledarju prispevek in v njem osvetlil dogajanja ob reformi in po njej. Nedvomno je zbudil zanimanje bralcev, zato jih bo morda pritegnila tudi objava uporabne oblike koledarja, veljavnega za vsa stoletja.

Res je, da trajni koledar ni kaka novost. Najdemo ga v večjih leksikonih, pojavlja se v reklamnih koledarjih podjetij, tudi v slovenskem Proteusu je bil objavljen; vedno pa v obliki bolj ali manj kompliciranega sestava tabel, ki se naslanjajo na nedeljsko črko, spremenjeno v števila 1 do 7. V njih poiščemo dan v tednu za julijanske ali gregorijanske datume s preprostim računskim postopkom – seštevanjem. Seštevek da končni odgovor v tabeli dnevov meseca in tedna. Koledar, ki je v tej obliki prvič objavljen, in to v dveh variantah, ima le elemente datuma pa nobenih pomožnih števil. Namesto nedeljske črke (ta nam pove, na katere dneve v letu pride nedelja, če vse po vrsti oznamujemo s črkami od A do G) uvajamo njej nasproten pojem »dneva leta«, to je dneva v tednu, s katerim se leto začne (in tudi konča, ker ima en dan več kot 52 tednov). V vsakem letu se pomakne za en dan v tednu naprej (nedeljska črka pa za eno nazaj!). Prestopna leta imajo po dva dneva leta: prvi velja za januar in februar, naslednji v tednu pa od marca dalje.

Po tem uvodu si lahko ogledamo prvo različico našega večnega koledarja. V sredini je pravokotnik s 7×14 po vrsti napisanimi dnevi tedna, osrednji del koledarja. Okoli njega so razvrščene datumske sestave. Levo so stoletnice (stotice) julijanskega, desno gregorijanskega koledarja. Kot vemo, se je ta začel na dan 15. oktobra 1582, identičnega s 5. oktobrom julijanskega štetja, petkom. Zgoraj so letnice v stoletju. V prestopnih letih, označenih z rdečimi številkami, upoštevamo za datume po 1. marcu drugo število. V križišču ustrezne vrste in stolpca najdemo »dan leta« in si ga zapomnimo. Sedaj poiščemo pod osrednjim pravokotnikom mesec in v stolpcu nad njim dan leta, ki smo ga prej določili. Tako

najdena vrsta kaže za cel tisti mesec razpored dni v tednu, kot so pri dnu koledarja po vrsti zapisani. Primer: 25. avgust 1716 (greg.). Gregorijanska stoletnica 17 je v prvi vrsti, druga 16 je v 8. stolpcu, križišče da četrtek. Mesec avgust je v 6. stolpcu, nad njim je četrtek v predzadnji vrsti, nad 25. dnevom v mesecu pa je v tej vrsti **torok**. Gregorijanske stoletnice 1700, 1800, 1900 niso bile prestopne, zato so tiskane črno, pri njih vzamemo za celo leto le **drugi** ničli, ki sta tudi črni. Pri julijanskih in **rdečih** gregorijanskih stoletnicah ravnamo kot pri ostalih prestopnih letih. Edino neskladje te variante je leto »0«, ki ga ni, pomeni pa leto 1 pred Kristusom (in je prestopno).

Druga različica se temu neskladju izogne in je – za spremembo – latinska. Stoletja so zapisana z rimskimi števili; ne smemo jih zamenjati s stoletnicami (stoticami) v prejšnji. Prvo stoletje po Kristusu se je začelo z letom 1 in končalo z letom 100, XX. stoletje z letom 1901 in se bo končalo z letom 2000. Stoletnica 00 00 je zato na koncu razpredelnice, le da je **prva** dvojica črna in samo njo upoštevamo pri **črnih** gregorijanskih stoletjih. XVI. stoletje je od 1. I. 1501 do 31. XII. 1600, za gregorijanski koledar seveda v veljavi šele od 15. X. 1582 dalje.

Kratice dnevov v tednu pomenijo: Sa(turni) dies ali Sa(bbatum) soboto, Do(minica) dies nedeljo, Lu(nae) dies ponedeljek, Ma(rtis) dies torok, Me(rcurii) dies sredo, Io(vis) dies četrtek, Ve(neris) dies petek. Pravijo, da se dajo ta poimenovanja po planetih slediti do prvega stoletja našega štetja. V rabi so sedaj pri Romanih. Kristjani smo dan Sonca preimenovali v Gospodov dan.

Kot vidimo, je naš koledar v obeh oblikah resnično uporaben kot mesečni stenski koledar, če ustrezno vrsto vsak mesec uokvirimo ali drugače oznamujemo. Vedeti moramo le, koliko dni imajo meseci. Enaintrideseti dan in ustrezni meseci so zato tiskani rdeče.

Če smo si obe varianti dobro ogledali in večkrat praktično preizkusili, nam je nedvomno zbudilo pozornost, da je v njih preprost red, ki si ga je prav lahko zapomniti. Edina izjema je navidezni nered razporeditve mesecev, posledica njihove različne dolžine. Nehote se rodi želja, poskusiti reševati naloge na pamet.

Če že imamo dan leta, to ni težko. Dan leta pride še na 1. oktober, 2. april in julij, 3. september in december, 4. junij, 5. februar, marec in november, 6. avgust in 7. maj. Za prestopna leta

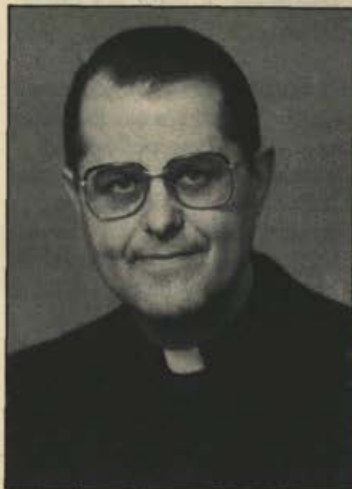
je že povedano, da velja od marca dalje drugi dan leta. Pravilo si je lahko zapomniti po tromesečjih:

155	ali:	263	9, 6, 3,
274		153	8, 12, 10

Msgr. Metod Pirih,

koprski škof pomočnik

za zadnji četrletji, kot je zapisano v drugi različici. Ostale dni v mesecu najdemo s prišteti mnogokratnika števila 7, ki nas pripelje najbliže k iskanemu dnevu. Npr. 18. november 1987: dan leta je četrtek, $5 \text{ (november)} + 14 = 19 = \text{četrtek}$, 18. je torej **sreda**.

Kako dobimo dan leta? Prvi januar leta 1 po Kr. je bil sobota, vsakih sto let se pomakne v julijanskem koledarju za en dan v tednu nazaj, v gregorijanskem pa je bil 1601 dan leta ponedeljek, 1701 sobota, 1801 četrtek, 1901 torek, 2001 bo spet ponedeljek in dalje v istem zaporedju. Za vmesna leta računamo tako-le: po štirih letih gre dan leta za dva dni nazaj ($= 5$ dni naprej), po 12 letih ($3 \times 5 = 15 = 14 + 1$) za en dan naprej, enako po 40 letih ($28 + 12$); po 28, 56, 84 ostane isti. Gregorijanskih stoletnic se raje izognimo pri računanju, ali pa upoštevajmo, da niso vse prestopne. Primer: 15. junij 1389. Za leto 1301 gremo od sobote za 13 dni nazaj ali za en dan naprej, kar je isto.

Dan leta je nedelja. Prištejemo 84, 1385 je spet nedelja. Prištejemo štiri in gremo za dva dni nazaj, to pomeni: 1389 je dan leta petek. 4., 11., 18. junij pride na petek, 15. torej **na torek**. Po uvedbi gregorijanskega koledarja moramo vedeti, katero štetje je bilo kdaj v kaki državi v veljavi. Angleži so npr. gregorijansko uvedli šele 14. septembra 1752, ki je sledil 2. septembru; razlika je bila zaradi navadnega gregorijanskega leta 1700 tedaj že 11 dni. Sedaj velja julijanski koledar le še v ruski in srbski pravoslavni cerkvi. Ostale so leta 1923 v Carigradu sprejele gregorijanskega. (Po predlogu M. Milankovića naj bi izpuščali sedem prestopnih let v vsakih devetih stoletjih namesto sedanjih treh v štiristo letih; prestopne stoletnice bi bile izmenoma na 400 in 500 let. Po gregorijansko: 2000, 2400, 2800, 3200, 3600, po »novem orientalskem« koledarju pa 2000, 2400, 2900, 3300, 3800). In prednost? Po gregorijanskem bo treba izpustiti en prestopni dan po 3319 letih, po orientalskem pa po 42553. Kot vidimo, bo »problem« aktualen leta 2800!

In za konec: umetno oblikovan večni koledar bi bil lahko lep in trajen okras na steni.

Janko Držek

Na praznik Gospodovega oznanjenja, 25. marca 1985 je papež Janez Pavel III. imenoval generalnega vikarja mag. Metoda Piriha za koprškega škofa pomočnika. Na binkoštni ponedeljek, 27. maja 1985 je v koprski stolnici prejel škofovsko posvečenje iz rok svojega škofa dr. Janeza Jenka, slovenskih ordinarijev ljubljanskega nadškofa dr. Alojzija Šuštarja in mariborskega škofa dr. Franca Krambergerja ter drugih navzočih škofov.

Novoimenovani in novoposvečeni škof M. Pirih bo do nadaljnjega pomagal svojemu škofu J. Jenku, pozneje pa bo sam prevzel krmilo koprške škofije.

Pirihov rod, ki je danes razsejan po vsej Primorski in še dalj, od bližnjega Kanala in Nove Gorice do Kopra, Postojne, Ilirske Bistrice in Cresa na Hrvaškem, izvira iz Lokovca na Banjski planoti. Tam je ta rod pil lepoto narave in družinskega življenja, se koval ob trdem kmečkem delu in kovaški obrti, se pripravljal na odhod v svet v molitvi in zvestobi življenjskim vrednotam. Svežina Trnovskega gozda, brhkost modrozelenega Soče, nezlomljivost očaka Triglava, bližina Svetogorske Kraljice, kraški svet, poln globeli in vrtač je oblikoval te ljudi, jim vtisnil svoj pečat in jih za

vedno zaznamoval.

Očetu Mirku, dolgoletnemu poštarju in materi Štefaniji, ki je skrbela za domače ognjišče, se je rodilo osem otrok. Jih je trdo življenje že od vsega začetka prekalilo, da so danes še vsi pri življenju?

Kačarjev Metod, rojen 9. maja 1936 v Lokovcu, se je po osnovni šoli v domačem kraju podal v Pazin v Istri na Hrvaškem, v malo semenišče. Tako kot mnoge primorske fante je tudi njega zvalila 'uka žeja' in želja, da bi postal duhovnik, med tuje ljudi. V letih 1949 do 1956 je opravil nekdanjo osemletno gimnazijo z malo in veliko maturo. Šesti razred je naredil kar med počitnicami, da ga ne bi doletela vojaščina že pred opravljenjo mature. Iz istih razlogov je skupaj s sošolci maturiral že 25. marca 1956.

Jeseni leta 1956 se je vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani in po prvem semestru odšel k vojakom oziroma k 'najpomembnejšim letnikom teologije in priprave na duhovništvo', kakor je imel navado reči tedanji rektor dr. Janez Oražem. Po vrnitvi je študij nadaljeval in 29. junija 1963 ga je škof dr. Jožef Pogačnik v ljubljanski stolnici posvetil za duhovnika. Na svoj god, 7. julija 1963 je v domačem Lokovcu zapel novo mašo, nato pa je eno leto kaplanoval v Solkanu.

Ko je bil generalni vikar beograjske nadškofije dr. Janez Jenko imenovan najprej za apostolskega doministratorja slovenskega dela goriške nadškofije (20. aprila 1964), nato pa še slovenskega dela tržaško-koprskje in reške škofije ter hkrati imenovan za naslovnega škofa (17. julija 1964) in posvečen v Logu pri Vipavi (6. septembra 1964), je Metoda Piriha imenoval za svojega tajnika. To službo je najprej opravljal na Kapeli (Nova Gorica), nato pa v Kopru, skupaj deset let. Jeseni leta 1974 je odšel za dve leti na študij v Rim. Na institutu 'Teresianum', ki ga vodijo očetje karmeličani, je študiral duhovno teologijo in opravil magistririj.

Po vrnitvi iz Rima je bil – po dogovoru slovenskih škofov – imenovan za spirituala v Bogoslovnem semenišču v Ljubljani. Bogoslovcem slovenskih škofij, ki se pripravljajo na duhovništvo, je bil skozi osem let duhovni učitelj in voditelj (1976–1984). Preteklo poletje (17. julija 1984) ga je koprski škof imenoval za generalnega vikarja v domači škofiji. V tej službi mu je tudi bilo naloženo novo breme škofa pomočnika (koadjutorja).

Škofovsko posvečenje msgr. M. Piriha v Kopru na binkoštni ponedeljek 1985 je bilo svojevrsten praznik božjega ljudstva primorske in slo-

venske Cerkve. Prostorna koprška stolnica, ena največjih cerkva v Sloveniji, ni mogla sprejeti vseh, ki so to želeli, čeprav so prihiteli iz vseh primorskih župnij, iz bratskih slovenskih škofij, iz sosednje Hrvaške, iz zamejstva – Trsta, Gorice in Koroške, ali še od dlje. Koprška stolnica je bila (verjetno) zadnjič priča podobnemu dogodku pred dobrimi 200 leti, najbrž leta 1776, ko je bil posvečen zadnji koprski škof Bonifacij de Ponte (škof od 1776 do 1810). Najstarejša slovenska škofija (iz VI. stoletja, verjetneje iz leta 750) je spet pozdravila sina slovenske in primorske zemlje kot svojega škofa. Molitev in petje, tiha zbranost in nepotešljiva radovednost, molk in ploskanje – vse to se je združevalo kot prošnja k Bogu za novega škofa. V Metodovem letu, ob 1100-letnici njegove smrti, tudi nov škof Metod! V tem je nakazana povezava z narodovo in krščansko preteklostjo, toda za sedanjost in prihodnost, kot naloga in obveznost. Tisočglava množica se kljub delavnemu dnevu ni takoj razšla. Na trgu pred stolnico je še dolgo – ob kapljici domačega vina – odmevalo veselje in slovenska narodna in cerkvena pesem. V obnovljeni rotundi, namenjeni verskemu pouku in predavanjem, je bila pripravljena zakuska za domače, goste in duhovnike. Ni bilo 'prvih mest', tudi ne strogega protokola. Vsak duhovnik in še bolj škof je 'vzet iz ljudi in je postavljen za ljudi' (Heb 5, 1).

Grb novega škofa – izdelal ga je akad. slikar-grafik Lucijan Bratuš iz Vipave – ima v središčnem polju Marijin monogram in nakovalo. Oboje izraža povezavo z domačim krajem, ki leži v zavetju Svetogorske Matere božje in kjer so škofovi predniki in rojaki kovali železo. Geslo, zapisano v spodnjem polju, je vzeto iz psalma 143: »Vate zaupam!« Kot je pomen gesla razložil novi škof, je z njim hotel izraziti tako zaupanje v Boga, ki ga je doslej v življenju podpiral in ga bo tudi v prihodnje, kakor tudi zaupanje v človeka – v svoje duhovnike, vernike in vse ljudi dobre volje. Kdor pozna življenje in duhovno podobo novega škofa, ve, da te besede izražajo njegovo temeljno religiozno in človeško usmeritev. To spričujejo tudi poljudni in strokovni članki, ki jih je pisal za Družino, Božje okolje in Cerkev v sedanjem svetu.

Dediščina, ki jo bo novi škof prevzel, z ene strani zbujajo zadovoljstvo in zaupanje v prihodnost, z druge strani pa kaže na mnoga nerešena in čedalje bolj zapletena pastoralna vprašanja. Škofu J. Jenku je ob prizadevanjih domače duhovščine uspelo združiti dele posameznih škofij v enot-

no koprsko škofijo (17. 10. 1977). Pa ne le administrativno. Duhovniki in verniki so med seboj povezani; družijo jih isti cilji in isti problemi. Prav nič niso zaprti v meje domače škofije ali državnih meja. Pravkar poteka 20 let, ko je zaključil svoje delo 2. vatikanski cerkveni zbor, na katerem je bil škof. Jenko med (slovenskimi) koncilskimi očeti, nato tudi začetnik koncilске prenove v svoji škofiji. Toda versko življenje v škofiji, zlasti na Obali in na Krasu, je vse prej kot rožnato. Stalne migracije prebivalstva prinašajo hude probleme, ki jih ni mogoče rešiti kratkoročno. Veliko število majhnih in izpraznjenih župnij je specifičnost koprské škofije. V zadnjih letih je tudi število bogoslovcev nekoliko upadlo in ne pokriva sprotnih potreb. Delo škofijskih svetov potrebuje novih pobud, zlasti pa sodelovanja laikov, kar je novi škof že poudaril kot eno izmed prioritarnih nalog svojega dela. Seveda so tu še številna pastoralna in druga vprašanja, ki jih je treba reševati skupaj z drugima slovenskima škofijama, prav tako tudi verska in narodnostna vprašanja v zamejstvu, zlasti na Tržaškem in Goriškem ter Benečiji.

Dejavnosti, ki jih je novi škof doslej opravljal, so ga pripravljale na sprejem novih dolžnosti. Kot tajnik je nekajkrat prepotoval domačo škofijo in spoznaval njene gmotne in pastoralno stanje in potrebe, zlasti pa življenje duhovnikov in vernikov. Kot voditelj, učitelj in prijatelj bogoslovcev in njihovih družin si je nabiral dragocene izkušnje za delo in razumevanje mladega rodu. V duhovnih vajah je spoznaval posebnosti redovniškega življenja. Sodelovanje pri škofijskih in medškofijskih svetih mu je odpiralo pogled v življenje in potrebe Cerkve na Slovenskem. Karizma za vzpostavitev osebnih odnosov z ljudmi, za dobrohotno razumevanje sogovornika pa je neprecenljiv dar, s katerim je obdarjen novi škof. Predstojniška služba pa je danes – bolj kot v preteklosti odvisna od tega, ali predstojnik zna delati z ljudmi, jim zaupa, jih zna spodbujati k delu... Uspešnost pastoralnega dela je v prvi vrsti odvisna od medsebojnega razumevanja pastoralnih subjektov in njihovega sodelovanja, pri čemer mora seveda vsak prispevati svoj delež.

Bog daj, da bi se ti načrti in pričakovanja vseh izpolnila v čim večji meri!

Rafko Valenčič

Služiti – samo to je zares pomembno

Razmislek po papeževem obisku v deželah Beneluksa

Še ni tako dolgo tega, ko so imeli časnikarji takoj pri roki nasvet kolegu, ki se je preveč očitno bahal s svojimi poklicnimi sposobnostmi. »Pojdi in naredi intervju s papežem,« so mu dejali, »potem se boš lahko upravičeno hvalil«. Danes to ni več nekaj tako nedosegljivega, kakor bi otrok segal po luni in zvezdah. Znane so improvizirane tiskovne konference v letalih med papeževimi potovanji, ko se povsem sproščeno pogovarja s časnikarji in jim odgovarja na vprašanja.

Spominjam se prvih daljših potovanj Pavla VI. Obširne opise z vsemi znanimi nadrobnostmi smo pripravljali za prve strani in vsako potovanje še nekaj časa komentirali. Podobno je bilo s prvimi potovanji Janeza Pavla II., ki so zaradi množičnih srečanj presegla vsa pričakovanja. Edini smo si bili v sodbi, da ima papež, ki »je prišel od daleč«, nenavaden vpliv na množice, posebno na mladih. Ker pa so potovanja postala del njegovega služenja Cerkvi in svetu, se pravi nekaj skoraj vsakdanjega, smo jim sicer še vedno posvečali dovolj pozornosti, kljub vsemu pa ne takšne kakor v začetku. Nekaj posebnega pa je bilo 26. potovanje papeža Janeza Pavla II. zunaj italijanskih meja, ko si je za cilj izbral dežele Beneluksa: Belgijo, Nizozemsko in Luksemburg. Kar enajst dni se je odločil bivati v teh deželah: od 11. do 21. maja 1985. Že pred potovanjem so se po časnikih in v drugih sredstvih družbenega obveščanja pojavljali dolgi članki, komentarji, razmišljanja in tudi še dolgo po končanem potovanju se niso polegali. Kje torej tičijo vzroki za povečano zanimanje?

Na prvi pogled pač potovanje kakor vseh petindvajset potovanj pred njim: srečanja z množicami, duhovniki, mladimi, bolniki, diplomati in državniki. Ker je zlasti v Belgiji sedež nekaterih evropskih ustanov, je bilo seveda pričakovati, da jih bo papež obiskal in nagovoril ljudi, ki delajo v njih. Pa je bilo kljub temu drugače.

Belgija in Luksemburg nista bila nič posebnega. V tednih in mesecih pred obiskom so pogrevali običajna in dobro znana jadikovanja, koliko bo vse to stalo in kje bodo dobili denar. Grožnje z atentatom tudi niso nič novega. In to je pravzaprav žalostno, saj se teroristi vseh barv kar kosajo, kdo bo uspel priti na prve strani svetovnega časopisja, ker pripravlja ali pa je samo rekel, da pripravlja atentat na Petrovega naslednika. Med njimi je seveda največ neuravnoteženih osebnosti, toda policija mora vsako grožnjo še kako resno jemati in tako se tudi papeževa potovanja spreminjajo v nadvse skrbno zavarovane sprejeme. Tudi v Beneluxu je bilo veliko naklepanj v zvezi z varnostjo papeževe osebe. Nekdo si je celo privoščil razpis nagrade za morebitnega napadalca na papeža in je to izobesil na vrata neke cerkve.

Kakor že, nuja zavarovanja nekega človeka, ki nikomur noče nič hudega, je po svoje zelo vznemirljiv znak bolezni neke civilizacije. Ustavimo se za trenutek še ob nekaterih dejstvih, ki so določala papežev obisk na Nizozemskem. Že pred odhodom iz Rima je nekajdnevno bivanje v deželi tulipanov povzročalo številna ugibanja, pa tudi sam papež se je zavedal, da odhaja na zelo težavno pot, morebiti najbolj težavno in zapleteno od vseh dosedanjih. Srečal se je namreč z verskim občestvom, ki je do skrajnih meja razboljeno zaradi notranjih nesoglasij in med seboj nasprotujočih si duhovnih tokov. Od zunaj pa delno Cerkev na Nizozemskem stiska še naraščajoča sekularizacija. Med štirinajst in pol milijona prebivalcev je katoličanov okrog pet in pol milijona. Po rezultatih neke ankete (na takšne raziskave moramo gledati z dobršno mero previdnosti) so dobri trije odstotki pričakovali papeža z resničnim veseljem, 27 odstotkov je dejalo, da bodo mirno sprejeli obisk, drugi katoličani v 3700 župnijah pa se zanj ne bodo zmenili. Organizatorjem je mešal štrene tudi nekakšen »protipapeški odbor«, ki si je na vso moč prizadeval, da bi obisk preprečil. Ko jim to ni uspelo, so skušali organizirati množične demonstracije, da bi papežu pokazali, »kakšna je v resnici nizozemska Cerkev«. Demonstracije so sicer bile, vendar številčno zelo zelo omejene, proti koncu obiska pa so utihnili tudi največji kričaji.

Med nizozemskimi katoličani je precej ukoreninjen nekakšen protirinski občutek. Le-tega so jim v zadnjih letih še poglobila nekatera škofovska imenovanja, za katere so menili, da pomenijo merjenje moči.

Nič bolje ni bilo pri drugih verskih skupnostih. Čeprav je bilo pred obiskom nekajkrat povedano, da gre za ekumenski dogodek, trezni opazovalci niso pričakovali spektakularnih sprememb. Judje so celo odklonili srečanje s papežem, kar je pri dosedanjih potovanjih gotovo nekaj edinstvenega. Resnici na ljubo ni šlo za dobresedno odklonitev, temveč za postavljanje nesprejemljivih pogojev. Če jih hoče papež videti, so dejali nizozemski judje, potem mora apostolski sedež priznati državo Izrael ter svojo sokrivdo pri preganjanju judov med drugo svetovno vojno. Teh pogojev apostolski sedež seveda ni sprejel.

Ko bi hoteli pod vsemi tistimi, ki papeža niso z veseljem sprejeli, potegniti skupni imenovalec, bi lahko takole zapisal: hoteli so se s papežem pogovarjati, z njim razpravljati, mu postavljati izzivalna vprašanja in, če je mogoče, ga spraviti v zadrego. Utrechtski nadškof kardinal Adrianus Simonis je že pred obiskom povedal, da papež ne prihaja na Nizozemsko razpravljati, temveč poglabljat vero. Obisk je vnaprej označil tudi sam papež, ko je pisal nizozemskim katoličanom: »Vem, da je v vaši Cerkvi veliko napetosti in da ste težko razumeli nekatere odločitve, prihajam pa k vam kot prijatelj in brat. Obisk naj bi prispeval h krepitvi prijateljstva, miru, veselja in upanja. Skupaj hočemo praznovati vero, ki jo človeštvo obnavlja v vseh časih.«

Ko smo za Družino pripravljali prvi daljši zapis o obisku na Nizozemskem, smo mu dali naslov »Papež potrpežljivo oznanja«. Papež je pokazal, da zna mirno prenesti tudi žvižg ali kako drugače izraženo negostoljubnost, da zna očarati množico pa tudi nagovoriti ljudi, ki ga niso prišli poslušati z dobrohotno sprejemljivostjo. In zdi se, da je tudi Nizozemska doživela spremembo, ki je ni nihče pričakoval. Ko smo pripravljali zadnji zapis o bivanju v deželi tulipanov, smo mu morali dati naslov »Zadržanost se je prelila v navdušenje«. Nizozemski katoličani, tudi mladi, ki so papeža sprejeli s hladom, so se že pred slovesom spremenili v prijetno naklonjene gostitelje. Spoznali so (najbrž ne vsi), da pač obstajajo nekatera temeljna vprašanja vere in morale, o katerih tudi papež ne more debatirati, sicer bi zatajil svoje poslanstvo. Večina je razumela, da obstajajo drugačne priložnosti, ko je mogoče govoriti o marsičem in iskati odgovore na vprašanja. Najbrž pa tudi papežovo vprašanje »Ali ste res popolnoma prepričani, da vaša podoba, vaša predstava Kristusa povsem ustreza resnici?« ni izzvenelo v prazno.

Nekaj dni po povratku v Rim je papež pri splošni avdienci spregovoril tudi o svojem potoivanju. Med drugim je povedal: »Na vsaki postaji obiska sem poslušal o težavah in pričevanjih, poslušal sem vprašanja, ki so mi jih zastavljali nekateri laiki v imenu skupin, gibanj, organizacij. Ta vprašanja so mi tudi sedaj še pred očmi. Na nekatera od njih je Cerkev že odgovorila in to zelo točno. Za to je poskrbelo cerkveno učiteljstvo in tudi zreli premisleki med škofovskimi sinodami. Odgovori o veri, morali, cerkveni disciplini veljajo za vso Cerkev. Ob vsem tem pa mislim, da je posebno pomembno moje služenje ne samo Cerkvam, ki sem jih obiskal, temveč vsej Cerkvi.«

Drago Klemenčič

Ko je človek osvojil veselje
in zasadil na luni prvo zastavo,
je veselje prevzelo človeštvo.
Zdaj nas več ne muči,
da iz neskončnosti tam gori
na tisoče prodornih oči
neprestano opreza za nami.
Živimo zaslepljeni
in se popolnoma zanesemo
na svojo belo palico.

Za človeka je bilo orožje večne čase
neizogiben podaljšek
njegove prirojene žeje po moči.
Mar ni skoval prvega meča
samo zato, da bi se zaščitil
pred vsakršnim zlom!
Ampak kmalu je krenil v napad.
Tako dajemo videz hinavcev,
ki se skrivajo za belo palico.

Ko je človek triumfiral nad vojno
in z »little boyem« uveljavil mir,
je veselje prevzelo človeštvo.
Atom je presekal bitko.
Na žalost je brez povratka ta pot!
Pa vendar obstaja še druga,
ki nas vodi k zanesljivemu upanju.
Spustimo se brez zaslepljenosti
na tir medčloveških odnosov,
kjer bela palica ni več potrebna.

Mesec dni v Parizu

Vožnja v malo zasedenem vlaku na silvestrovo preteklega leta je bila razkošno udobna. Do Divače nobenega sopotnika, tu pa je vstopil slovenski Parižan, izkušen poslovni človek, ki je vedel povedati marsikaj zanimivega o trenutnem javnem življenju v Franciji in koristnega o pariškem vsakdanjiku. Njegovo pripovedovanje je pomenilo svojevrsten prehod med našo in francosko deželo.

Jutro v pokrajini, kjer so drevesa gosto naseljena s paraziti – belimi omelami in sive strehe v naseljih so pojasnjevale, da smo v Franciji. Ob prihodu v Pariz so skoraj neobljudeni Gare de Lyon, pičel promet okrog njega in prosti taksisti poudarjali, da je to novoletno dopoldne.

Brez običajnega velemestnega vrveža so še bolj izstopali plakati in reklame ter oglašali med drugimi, da Francozi začenjajo novo leto s tednom dobrote, da je ta januar mesec fotografije in leto 1985 leto romantičnega pesnika Victorja Hugoja, umrlega pred sto leti. To pa se je, kot se je izkazalo pozneje, tudi ujemale z utripom v umetnosti, kjer se marsikje oživlja romantika.

Dežurni uslužbenec v recepciji Citéja Internationale des Arts je vedro razporejen sameval pred televizorjem, kjer je Mireille Mathieu ob navdušenem ploskanju prepevala svoj novoletni program.

Soba je presenetila s sijajnim razgledom na mesto. V široki veduti tri mogočne stavbe: katedrala Notre-Dame, kupola Sorbone in silna stolpnica trgovske hiše Lafayette – kot simboli treh dob z njihovimi vrednotenji.

V ne posebno obiskani katedrali je bil proti večeru slovesni govor. Na vprašanje, ali je govornik pariški škof Lustiger, odgovori cerkveni redar pritrdilno in ogorčeno hkrati, češ da je treba izgovarjati njegovo ime po francosko, ko vendar ni nemški Žid temveč poljski. Škof govori o sodobni civilizaciji, ki da se zdi kot babilonski stolp naduta, zmedena in brezciljna, ter poziva k enotnosti. Govori skrbno in razločno, drži je preprosto svečana, izžareva jasnost, toplino in moč; njegova pojava je estetsko sodobna z nizko

škofovsko kapo in enostavno leseno palico brez okrasja v slogu modernega designa.

Blizu kipa Madone se na tleh nekaj blešči. V tlak je kot medeninasta intarzija vdolan napis, ki pojasnjuje, da je na tem mestu osemnajstletni Paul Claudel doživel spreobrnjenje. – Drug sodobnejši poudarek v srednjeveškem okolju so moderne jaslice za oltarjem: marionete v florescenčnih barvah, ki žarijo kot stekla prvotnih vitrojev v ozadju.

Prodajalne spominkov ob katedrali opozarjajo na iznajdljivo francosko domišljijo in okus na modnem področju; razpolagajo pa tudi z mnogimi kičastimi izdelki za vsemogoče okuse.

Ladje na Seini so polne turistov in bogato opremljene z močnimi reflektorji, ki dajejo staremu Citéju nove, fantastične poglede in ga približajo.

V smeri latinske četrti začudi odprta knjigarna. Sladokusni ameriški ljubitelj knjig je srednjeveško stanovanje urejeno natrpal s knjigami, stari in novimi. Obiskovalci lahko vstopajo ob katerem koli času, sedajo tudi na kavč med družino in druge obiskovalce, ki svobodno listajo po knjigah. Potegnejo si jih s polic, nameščenih v vseh kotih bivališč, tudi nad štedilnikom in pod mizo, s toaletne in nočne omarice. Sproščeno se razpletajo pogovori: o literaturi, o človekovem razvoju, o značilnostih pariškega prebivalstva, kjer so Francozi redkejši. Vsakdo lahko pristopi in doda ali načne svoje. Nobena misel se ne zdi neumestna. Vse sprejemajo odprto.

Vrvež delovnih dni še bolj razkriva raznorodnost Parižanov. Že polt jih izdaja. Pa vendar je domorodcem uspelo sugerirati svoj ton obnašanja – z vljudnostjo in zadržanostjo vred. V gneči metrojev je tiho, da skoraj razveseli že kašelj kakega sopotnika. Gotovo se razni eksoti čisto drugače obnašajo v svojih domovinah. Nehote se človek spomni naše nacionalne slabosti, ki od priseljencev dostikrat prevzema tudi psovke in surovost. Nihče pa ne kaže začudenja in se ne zgraža, če kdo vendarle izstopa. Čisto resno mlado dekle je ob mandolini nenadoma zapelo rusko pesem: Ljudje vidno ne odreagirajo. V tem se zdi mešanica veleumestne brezbriznosti in francoskega svobodoljubja. – Pravijo, da je svobodnost najbolj izrazita francoska lastnost. Kaže se že pri ljudeh z dna. Berači še vedno polegajo po pločnikih na rešetkah, skozi katere prihaja toplota iz podzemске železnice, čeprav jim policaji prigo-varjajo, da bi šli v domove, kjer je zanje preskr-

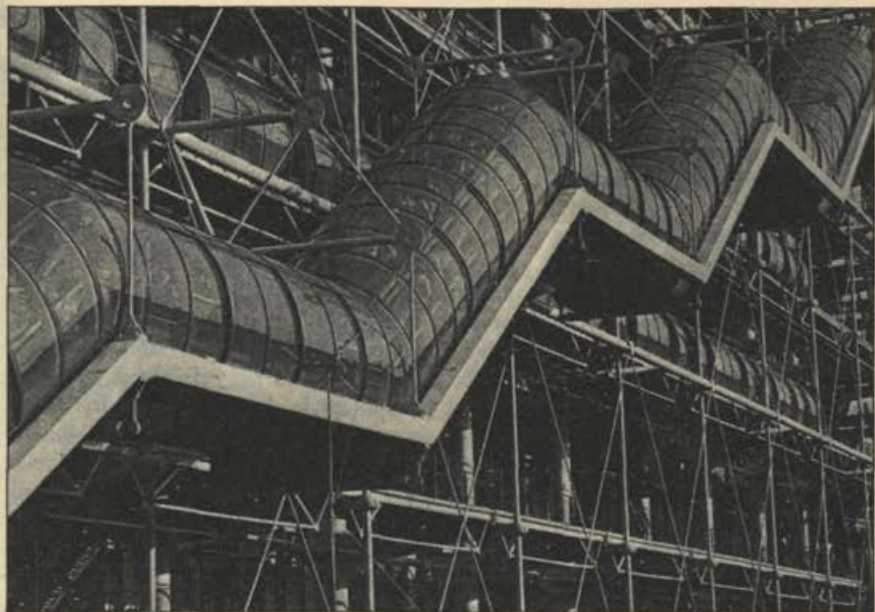

Pogled na notredamsko katedralo.

bljeno.

Za ogled občasnih kulturnih prireditev niti ni potrebno, da si človek kupi tedensko brošuro »Pariscopie«, ki seznaja s tekočimi programi. Že na kratkem sprehodu skozi središče ali na vožnji z metrojem nas plakati obilno informirajo; ali pa mimogrede enostavno vstopamo v številne galerije in druge kulturne ustanove, med katerimi so posebno aktivni kulturni centri raznih dežel, ki prikazujejo svoje najboljše. Tokrat so na primer v belgijskem razstavljeni dela velikega surrealista Magrita. Komaj se zvrstimo pred slikami, kjer se prepletajo poetični, filmski in psihološki elementi slikarjeve bogate umetniške narave. (Pri vsej svoji genialnosti pa Magrit še ateljeja ni imel, kot je omenil prisotni belgijski slikar Marcel de Backer.) – Jugoslovanski center z imenitno lokacijo nasproti Pompidoujevega prikazuje grafiko – po lepem kiparskem ciklusu na temo Tragos Stojana Batiča; sledi razstava Franceta Miheliča z neverjetnim odzivom za razvajeno in prenasršeno pariško občinstvo. Eksotična glasba in vonjava afriške kuhinje opozarjajo na maroški kulturni center, kjer so z naslovom Človek in prostor na vpogled dela Edgarja Degasa, ki je potoval tudi po Maroku. Glavnina razstave so listi iz skicirke 18; ti popeljejo stare poznavalce Degasa še v umetnikovo neposredno ustvarjalno satovje. – Polnokrvno angažirane risbe in grafike v centru Latinske Amerike dajo slutiti o intenzivnem razgibanem današnjem življenju teh dežel. – Japonci razstavljajo fotografije in plakate, kjer samo strmino nad neizmerno domiselnostjo, inteligenco, izbrušenim okusom, pa poezijo in likovno kulturo sploh; tehnična popolnost je pri tem že kar samoumevna. Gledalcu se vsiljuje vprašanje, kako je mogoče pri tolikšni občutljivosti in pretanjenosti obdržati še toliko ustvarjalne moči.

Plakat na vratih neke papirnice je vabil na

Georges Pompidou –
moderno središče za kulturo in umetnost.

razstavo Saint Exupéryja v palači Rohan. Negrevani prostori tu so prazni, čeprav je zbrana kar najbolj izčrpna dokumentacija o pisateljevem delu: knjige, prevodi, risbe, korespondenca, ocene, filmi in zvočni posnetki njegovega pripovedovanja. Kaže, da ta plemeniti francoski duh tudi današnjemu človeku na splošno ni privlačen, čeprav ga strokovnjaki uvrščajo v veliko trojico spiritualnih pisateljev: Camus, Simone Weil, Saint-Ex, prireajo simpozije o njem in predvsem – kljub sedanjemu pomanjkanju vrednot, katerih glasnik je bil. Prijateljstvo, poštenje in dolžnost so mu bile najpomembnejše. O zadnji vojni pa je menil, da ni nobena vojna temveč norost! – (Med številnimi prevodi Malega princa je žal manjkal slovenski.)

Trlo pa se je obiskovalcev na bajno razkošni razstavi Sodobna dekorativna umetnost v Grand Palaisu. Naravnost veličastna paša za oči ter informacija o uživaškem bivanju. Notranja oprema s poudarkom na tkaninah v materialih zdaj lahnih kot dih, zdaj težkih, gostih in slastnih, pa spet rafinirano rustikalnih. Z vzorci, kjer so prevladovali širokopotezni secesijski in pretanjenih ter opojnih barvah, ki so se bohotile do zlatih in srebrnih. Francozi so pač znali umno uporabiti vse najboljše, kar so na tem področju dali narodi sveta: italijansko lahkotno fantazijo, severnjaško domačnost ter intimnost, ruske odprte barve, južnoameriški temperament, afriški polni kolorit, zlato in srebro bližnjega in daljnega Orienta. Bilo

je kot obisk na dvorih sveta iz sodobnih pravljic. Človek se je nehote vprašal, kaj znajo in delajo tisti ljudje, ki si lahko privoščijo takšno okolje, in kam se ta opojna estetika sploh še lahko stopnjuje. Kot bi vse kričalo po skorajšnjem koncu.

Še isti dan pa so nekateri prizori odkrili drugačno plat življenja. Na metrojski postaji Châtelet je iz hodnika donel izredno lepo izvajan Frankov koncert za violino. Igral je mladi virtuoz, ki bi ga lahko bila vesela vsaka koncertna hiša. Nekoliko dalje v drugi smeri pa sramežljivo dekle. Ljudje so jo prav obkolili, tolikšno je bilo njeno mojstrstvo na violini. Tudi ko je skladbo končala, ni pogledala človeka in temno je zarde la, ko se je od množice poslušalcev odlepila starejša žena, vrgla kovanec za pet frankov v nastavljeno violinsko škatlo ter izzivalno pogledala ostale, češ naj bi storili enako. Pa niso. Kakšna stiska je navedla izurjena, žlahtno čuteča umetnika k takšni prostituciji!

Noč je pokazala še drugačno. Na pločniku ob Seini je v mrazu –15 stopinj ležala postarana prostitutka v črnih svilenih nogavicah z visoko dvignjenim krilom ter skrivala obraz med rokami. Prizor najnižjega in najbolj zapuščenega tu v tem mesecu.

Med številnimi fotografskimi razstavami meseca fotografije bi se lahko reklo, da so bili pogosti socialni motivi, pa tisti iz eksotične narave in vele mestnega življenja. Elitno likovno prireditev je pomenila razstava posnetkov Helmuta Newto-

na v Palais d'Art Moderne. Svetovljanski fotograf, ki s svojimi deli polni velike modne revije ter beleži življenje pomembnih osebnosti iz sveta umetnosti, bogatega meščanstva in tudi politične prizore. S poslušom za resnično, zanimivo in človeško je tako približal Romy Schneider, Sophijo Loren, Catharine Deneuve, zdaj zelo popularno Nastasjo Kinsky, pa prvaka sodobnega angleškega slikarstva Davida Hockneya ter na starost čudno živahnega slovitega grafika in pedagoga S.W. Hayterja in druge. Mogotcem Beverly Hillsa so se pridruževali posnetki »visokega« stararega sveta: baronice in kontese, dostikrat razgajljene v svojem bogatem okolju. Samozavestno razgajljene, čeprav nelepe. Mar je res tako močna težnja po neminljivosti, da razkazujejo celo hibe svojih teles, samo da so ovekovečene, kar njihovim poklicno ustvarjalnim vrstnicam, obdarjenim tudi s fizično lepoto, ni potrebno. – Pretresljivi so Newtonovi prizori intimnih srečanj ob berlinskem zidu. Zgovorneje od vseh pisanih podatkov govore o tragiki narodne razdvojenosti. – Posebno doživetje v Palais d'Art Moderne je bila fotografska razstava »Arthur Rimbaud v Parizu.« V naravni velikosti je prikazovala pesnika s pomočjo montaž v različnih delih mesta, kjer se je zadrževal in tako posredovala obdobje njegovega življenja.

Fotografije na razglednicah in posterjih v knjižarnah in papirnicah so izpričevale, da so Francozi zdaj naklonjeni moderni klasiki. Kot v likovni umetnosti skoraj ni bilo zaslediti eksperimentov, in šokantnih novosti, tako so bile tudi tu upodobljene izbrane, že ustaljene vrednosti: igralci preteklih desetletij kakor James Dean, Marilyn Monroe, Elisabeth Taylor, Clark Gable itd. – Dosti redkeje kot pri nas so pornografske fotografije.

Najbolj obiskovana pariška kulturna ustanova je vsekakor Pompidoujev kulturni center. K temu je usmerjen ritem pešcev podobno kot v Benetkah k Markovemu trgu. Do desetih zvečer se polnijo premične stopnice v steklenih ceveh, ki se kot gosenice vzpenjajo ob fasadi in nudijo z višin široko panoramo mesta. V pestrem likovnem programu od otroških kreacij iz odpadnih materialov do razstave predmetov za ovirane osebe sta pomembni razstavi leta retrospektiva Kandinskega in zbirka mecena Kahnweilerja, ki je z nezmotljivim čutom za talente podpiral Picassa, Braquesa, Matisa, Vlamincka in druge mojstre moderne klasike.

Največ pozornosti je deležen fantastični Kandinsky. Ob silnem razponu njegovega slikarstva od realizma po vzoru ruske ljudske podobe do revolucionarne abstrakcije človek pomisli, koliko so ruski umetniki dali umetnostni zakladnici človeštva. Izvedli so najbolj vratolomne odločitve in nakazali vse sloge umetnosti 20. stoletja.

Po otvoritvi razstave v Centru International d'Art Contemporain se nas je znašlo skupaj v kavarni 6 ljudi in v sproščenem pogovoru je vsak pojasnil, zakaj je v Parizu.

»V Barceloni, kjer imam hišo, sem se počutila tujko, pa sem pred 15 leti prišla sem, kjer smo večina tujci in mi je domače,« je vedro začela izredno komunikativna španska keramičarka Josefina Soriano. »Jaz pa sem pesnik,« je nadaljeval bradati črnih s širokimi ličnicami in ruskim primkom. »Živim v naravi blizu Pariza; pesmi ne ustvarjam, tu so zame v zraku; samo registriram jih, ker sem zanje občutljiv, in jih beležim.« Nato je povzela prosojna Francozinja s poduhovljenim, spokojnim obrazom: »Zdaj sem izdala knjigo, s katero mislim, da bom mnogim pomagala k notranji svetlobi, ki sem jo sama tako težko našla. Imam defektne otroka in ušla sem sadističnemu možu, ki me je mučil s svojimi demonijami.« Urednik pesniške revije »Most« je razložil, da je Čiljanec in doma ne bi mogel uresničiti svoje želje, da združi v reviji pesnike mnogih narodnosti. »Tudi jaz sem pesnik, sicer pa predvsem živim,« se je potem oglašil mladi Američan. »Žid sem in se doslej še nikjer nisem tako dobro počutil. Tu je toliko srečanj in Pariz je mesto soočanj.« Bilo je razpoloženje, kot da nismo v nikakršni državi temveč na neki ladji, vsi lahki, brez tegob stvarnosti. Podoben utrip življenja kot poleti v našem Dubrovniku: da smo pač nekje na svetu, vsi državljani sveta.

Tinca Stegovec

Grb in geslo škofa Vovka

Škof Vovk je bil vnuk Mine Vovk roj. Prešeren, sestre pesnika Prešerna in je bil rojen v Vrbi (župnija Brezovica) v isti hiši kot pesnik; pri hiši se je po domače reklo pri Ribču (pesnik je bil Ribčev France, škof pa Ribčev Tone). Vse to je razvidno iz njegovega grba: spodaj je cerkva sv. Marka v Vrbi, to je »bližnji sosed« Ribčevih, zgoraj pa najprej prebodeno srce (farna cerkev na Breznici je posvečena Žalostni Materi božji) in pa riba, ujeta v mrežo (simbol ribiča). Ob povišanju v nadškofa 1962 so se povečali grbni pridatki (cofi in križ), omenjeni simboli v ščit pa so ostali nespremenjeni. Geslo »In Domino confido« pomeni »V Gospoda zaupam«.

Pred 40 leti sta bila za škofa imenovana Anton Vovk in dr. Maksimilijan Držečnik

Uredništvo Mohorjevega koledarja me je naprosilo, naj bi kot priča iz tistega časa opisal dogodke po 9. maju 1945 v ljubljanski in delno tudi v mariborski škofiji.

Nobena skrivnost ni, da je škof Gregorij Rožman 5. maja popoldne zapustil Ljubljano. Mislim, da moram na ljubo resnici tu povedati, da škof nikakor ni nameraval oditi iz Ljubljane, čeprav se je zavedal, da položaj zanj tiste dni ne bo nikakor ugoden. Odšel je na izrecen pismen poziv koroških duhovnikov, ki so ga nekako moralno prisilili, da se je, ko se je prej še posvetoval s stolnim kapitljem, odločil v prepričanju, da se bo vrnil, kar je – kot pripovedujejo priče – tudi resnično poskušal, a so mu njegovi najbližji preprečili.

Ko je škof Rožman 5. maja odšel, je bila ljubljanska škofija brez ordinarija. v skladu s kan. 429 je škof poskrbel za vodstvo škofije tako, da v njegovi odsotnosti vodi škofijo generalni vikar

Ignacij Nadrah. Če bi bil ta oviran, prevzamejo vodstvo škofije stolni kanoniki po vrstnem redu kanonične starosti. Škof je na seji vprašal, kateri kanonik ne bi hotel prevzeti vodstva škofije. Takrat je imel stolni kapitelj 11 članov: prošt Ignacij Nadrah, stolni dekan dr. Franc Kimovec, kanoniki: Alojzij Stroj, Josip Volc, dr. Tomaž Klinar, Josip Šimenc, Anton Vovk, dr. Janez Kraljič, Ivan Gogala, Franc Koretič in dr. Jože Pogačnik. Trije kanoniki (Volc, Stroj in Šimenc) so se takoj oglasili, da ne želijo sprejeti vodstva škofije. Kanonik Gogala je bil penitenciar (škofijski spovednik) in po kan. 399 ni mogel sprejeti takšne službe. Trije kanoniki so tiste dni za škofom odšli v emigracijo (Klinar, Kraljič, Koretič). Tako so dejansko ostali samo štirje: Nadrah, Kimovec, Vovk in Pogačnik. Vedno naj bi bili trije pripravljeni. Če bi zmanjkalo kandidatov v kapitlju, sme kapitelj izbrati duhovnike, ki niso člani kapitlja. Tako sta bila kasneje privzeta v te »čakajoče« generalne vikarje profesor dr. Andrej Snoj in profesor dr. Ciril Potočnik.

Generalni vikar Ignacij Nadrah je tako 5. maja prevzel vodstvo škofije in jo vodil do svoje aretacije 13. junija. Poskrbel je prve nastavitve po izpraznjenih župnijah. S takratno narodno vlado ni imel nobenih stikov in tudi na nobeno svojo vlogo ni dobil odgovora.

Cisto nov položaj je nastopil 13. junija, ko so zaprli generalnega vikarja Nadraha. Po določilu kanonskega prava je tisti dan postal generalni vikar z vsemi pooblastili za vodstvo škofije dr. Franc Kimovec, naš znani glasbenik in umetnostni zgodovinar. Vsi, ki so poznali to umetniško dušo, nikoli ni imel ničesar opraviti pri vodstvu škofije, so bili enoglasno z njim vred mnenja, da ni sposoben voditi škofijo tiste dni. Zato je na seji kapitlja podal odpoved in jo je kapitelj sprejel. Vendar je nastal pomislek, ker bi njegovo odpoved moral sprejeti tisti, ki mu je to službo zaupal. To se je pozneje uredilo. Na tej seji, 14. junija, je naslednji po vrsti, kanonik Anton Vovk, sprejel službo generalnega vikarja. Vovk, ki je bil rojak in veliki prijatelj Franca Sal. Finžgarja, je bil s strani vlade ugodno sprejet. Takoj naslednji dan so mu poslali avto, ki ga je popeljal k takratnemu notranjemu ministru Poliču. Imeli so prve razgovore o položaju Cerkve v novi družbeni ureditvi. Vovk je najprej potožil težave, da ne more nastaviti duhovnikov, ki prihajajo iz izgnanstva na Hrvaškem in po Srbiji, nazaj na njihova prejšnja službena mesta, ki so jih ponekod (Kranj, Stara Loka) še vedno zasedali nemški duhovniki, ki so

sicer bili zelo požrtvovalni in so jih tudi ljudje vzljubili. Vsak slovenski duhovnik, ki ob osvoboditvi ni bil na svojem službenem mestu, je moral prejeti od notranjega ministrstva dekret, da sme biti nastavljen na določeni župniji. To je Vovka stalo veliko truda. Ob tem prvem obisku je bilo škofu Vovku naročeno, naj bi predstavniki Cerkve dali izjavo lojalnosti. To je Vovk storil z izjavo 11. julija, ki ste jo brali v lanskem kalendarju.

Od maja 1945 do decembra 1946 škofija ni imela škofa. Velikonočne obrede leta 1946 in posvetitev olj na veliki četrtek je opravil na prošnjo generalnega vikarja Vovka zagrebški pomožni škof. dr. Josip Lach. Birmovanja ni bilo leta 1945 v škofiji nobenega, naslednje leto pa sta nadškof dr. Ujčić iz Beograda (govoril je odlično slovensko) in škof dr. Lach birmala 40.000 otrok.

Sredi januarja 1946 se je nepričakovano pojavil v Ljubljani novoimenovani regens apostolske nunciature nadškof Joseph Patrik Hurley, nadškof škofije Saint Augustine na Floridi. Njegovega prihoda smo se razveselili v upanju, da bo začel urejati tudi zadeve imenovanja novih škofov. Saj smo vsi videli, da tako ne bo moglo iti naprej, škofija mora dobiti vsaj pomožnega škofa. Spomladi l. 1946 se je vračal iz Zagreba v Rim tajnik apostolskega delegata Marconeja, ki je bil med vojno dodeljen kot opazovalec Vatikana pri

vlati NDH. Tajnik mi je rekel že takrat, da bo novi škof v Ljubljani generalni vikar Vovk.

Nadškof Hurley je zelo rad obiskoval Slovenijo in kmalu je dobro poznal razmere v ljubljanski in mariborski škofiji, kjer je tudi škof dr. Tomažič zaradi oslabelosti prosil za pomožnega škofa. Proti koncu septembra 1946 je prišel Hurley v Ljubljano in je imel najprej razgovor z generalnim vikarjem Vovkom, kateremu je povedal, da bo imenovan za pomožnega škofa. Ko se je škof Vovk branil, da ni ne učen in ne zna tujih jezikov razen nemškega (rekel je: »Non sum dignus, non sum doctus«, govorili so latinsko) mu je Hurley rekel: »Vi boste škof za Slovence, ta jezik pa obvladate!« Ko je škof Vovk sprejel ponudbo, me je nadškof Hurley prosil, naj grem klicat dr. Držečnika, ki je bil takrat ravnatelj mariborskih bogoslovcev, ki so stanovali v Domu duhovnih vaj pri jezuitih na Zrinjskega cesti. Dr. Držečnik je šel k nunciju in čez nekaj časa je prišel od njega ves blede. Vsi smo takoj slutili, kaj se je takrat zgodilo. Ko sem šel čez nekaj časa v stolnico, sem tam našel dr. Držečnika, ki je dolgo molil pred oltarjem sv. Rešnjega telesa, nakar je šel pred oltar Marije Pomagaj in se zatopil v molitev. Zavedal se je bremena, kateremu je šel naproti.

Na god svetega Luka, 18. oktobra, sta prišli poročili iz nunciature o imenovanju obeh škofov. Kmalu sta se dogovorila, da bo posvečenje v

Ljubljani na prvo adventno nedeljo, 1. decembra, v Mariboru pa na 3. adventno nedeljo, 15. decembra. Oba škofa sta se predstavila na notranjem ministrstvu in je Slovenski poročevalec 25. X. 1946 o tem poročal tako: »Generalni vikar g. Anton Vovk in docent teologije g. dr. Maksimilijan Držeknik sta 23. X. obiskala ministra za notranje zadeve LRS tov. Borisa Kraigherja in sta se z njim pogovarjala glede imenovanja novih pomožnih škofov za Ljubljano in Maribor.«

Začeli smo s pripravami na posvečenje. Ker je bil stari odred posvečenja škofa izredno dolg in zapleten, smo imeli skupne vaje za oba škofa v ljubljanskem semenišču, kjer je bil škof Vovk še rektor.

Ko je bilo v škofijski okrožnici objavljeno, da bo posvečenje novega škofa 1. decembra, da naj po vseh cerkvah na večer pred posvečenjem slovesno pritrkavajo in je škof Vovk že odšel na Brezje, da bo v miru opravil duhovne vaje pred posvečenjem, se je nekaj zataknilo. Notranji minister Boris Kraigher je hotel imeti razgovor s škofom Vovkom. Ker ga ni bilo več v Ljubljani, je poslal po mene, ki sem bil takrat tajnik. V enournem razgovoru je minister hotel, da naj bi se posvečenje ne izvršilo, ker vlada ni bila vprašana za soglasje. Povedal sem mu, da za pomožne škofo niti v stari Jugoslaviji, ko še ni bilo ločitve Cerkve od države, niso nikoli zahtevali soglasja vlade, pač pa za redne škofo. Minister je ves čas vztrajal pri svojem in govoril o odporu ljudstva proti imenovanju škofa in da naj bomo pripravljeni na demonstracije. Ob koncu sem mu rekel, da jaz tega ne morem odločiti, zato grem takoj danes na razgovor k novemu škofu na Brezje. Res sem šel. Ko sem mu vse razložil, mi je dal naročilo, naj grem takoj v Beograd k nunciju in mu vse obrazložim. Z večernim vlakom sem se še tisti dan odpeljal v Beograd. Bila je nedelja dopoldne, ko sem prispel v Beograd, en teden pred nameranim posvečenjem. Z nadškofom Ujčićem sva šla k nunciju, ki mi je naročil, naj ves razgovor napišem, ker bo naslednji dan šel k pomočniku zunanjega ministra Velebitu (odnosi s Sv. sedežem so v pristojnosti zunanjega ministrstva) in mu zadevo razložil. Rekel je, naj se vrnem v Ljubljano in naj čakamo njegove brzojavke. Ta je prispela šele v petek, dva dni pred konsekracijo. Glasila se je:

Konsekracija škofa bo, vse zunanje slovesnosti naj odpadejo.

Tako se je v nedeljo 1. decembra konsekracija izvršila. Posvečevalec je bil nuncij Hurley sam,

soposvečevalca pa beograjski nadškof dr. Josip Ujčić in mariborski škof dr. Ivan Jožef Tomažič. Navzoča sta bila tudi zagrebški pomožni škof dr. Josip Lach in novoimenovani škof dr. Držeknik. Stolnica je bila napolnjena do zadnjega kotička. Proti koncu dolgega obreda je nekdo spustil med množico solzilno bombo, da so morali nekateri iskati celo zdravniško pomoč.

Dne 15. decembra sem se s škofom Vovkom udeležil tudi posvečenja v Mariboru. Bila je huda zima. Slovesnost je mirno potekla. Posvečevalec je bil škof Tomažič, soposvečevalca pa nadškof Ujčić in škof Lach.

Naj bo to majhen pogled v zgodovino Cerkve v prvih letih po končani vojni in hvaležen spomin dvema slovenskima škofoma, ki sta v tistih časih odigrala nadvse pomembno vlogo vsak v svoji škofiji.

Stanislav Lenič

Dvajset let po sklepu koncila

Letos se lahko oziramo že na dvajsetletno obdobje, ki je preteklo po sklepu koncila, saj je 2. vatikanski cerkveni zbor 8. decembra 1965 doživel svoj slovesen sklep. Že 25. januarja 1959 je papež Janez XXIII. napovedal cerkveni zbor in presenetil vse, ki so ga slišali, s to napovedjo. Smeli bi reči, da je bil skoraj popolnoma osamljen s tem svojim velikim načrtom. Znani kardinal Lercaro je izjavil takrat: »Papež je ali povsem neodgovoren človek ali pa dobro ve, kaj hoče.« Nekoliko se je pozneje položaj spremenil papeževim načrtom v korist. In tako se je 2. vatikanski cerkveni zbor lahko začel leta 1962. Vendar so vsi, ki so bili v kardinalskem zboru koncilu nasprotni, od začetka storili vse, da bi se vsaj nič ne zgodilo, kar bi pomenilo kakršnokoli oddaljitev od izročila in resnično prenovo. Seveda se je potem pokazalo, da so tiste sile v Cerkvi, ki so čutile potrebo po prenovi in so se odločno zanj zavzemale, takoj prevladale, kakor hitro se je

konzil začel. In tako je ob sklepu prvega zasedanja kardinal Ottaviani razočaran izjavil: »Upam, da bom še pred sklepom koncila umrl. V tem primeru bom namreč umrl kot kardinal svete rimske Cerkve in ne kot uradnik protestantske in prokomunistične Cerkve.« Ta izjava jasno izraža, kaj se je dogajalo v nekaterih koncilskih očetih ob vsem tistem, kar so na koncilu doživljali in česar niti malo niso pričakovali. Tolažila jih je vseka-kor misel, da bodo po koncilu zopet uravnali življenje in delo Cerkve čimbolj po starih in pre-skušanih tirnicah, kolikor pač na koncilu ne bo mogoče preprečiti nekakšne prenov, ki jo je večina zahtevala.

Drugi vatikanski cerkveni zbor se je ob sklepu lahko z zadovoljstvom oziral na delo, ki je bilo opravljeno. Vsi, ki so na koncilu sodelovali, pa so mogli spoznati, da delo za prenovu Cerkve ne bo lahko, čeprav so bile sprejete pomembne smernice. Pokazalo se je namreč, da bodo nekateri odgovorni v Cerkvi to delo poskušali zavirati ali celo ustaviti, čeprav se je tudi papež Pavel VI. odločno zavzel za koncilsko prenovu Cerkve.

Nekaj let po koncilu se je zdelo, da se prenovi ne bo moglo nič ustavljati, kar je bilo potrebno prenove. Toda kmalu je prenova zadela ob ovire starih struktur, ki jih ni bilo mogoče tako preprosto spremeniti, kakor bi kdo utegnil misliti. Zato so nekateri kmalu začeli govoriti, češ da strukture niso pomembne, da je pomemben samo duh, in so prilagojevali duha starim strukturam, se pravi da so zaustavili prenovu ali jo vsaj upočasnili. Drugi pa so skušali obiti strukture in so uresničevali prenovu za vsako ceno, kar je seveda njene nasprotnike opogumilo, da so kazali samo na pretiravanja in nevarnosti, ki naj bi se sedaj pokazale, nevarnosti, ki so jih nekateri že predvideli na začetku koncila. In tako se je začelo zoževanje koncilskega duha s predpisi, ki naj bi natančno določili, kaj je v skladu s koncilom in kaj ne, ki naj bi koncilске smernice spremenili popolnoma v določila in preprečili, da bi bile samo izhodišče. Peščica je seveda šla še dalje in začela sploh zavračati 2. vatikanski cerkveni zbor in njegove odloke.

Res je tedaj, da je prenova v Cerkvi po dvajsetih letih nekako obtičala na mestu. A kljub temu se je v tem času marsikaj zgodilo, kar pomeni resnično prenovu v duhu 2. vatikanskega cerkvenega zbora.

Nedvomno je splošno in najbolj vidna prenova v bogoslužju. Narodni jezik v bogoslužju je velika pridobitev, saj je samo tako lahko bogoslužje za

vernike postal razumljivo in nekaj, kar naj ne bo zanje predstava, temveč izraz njihovega doživljanja in spodbuda za ustrezno življenje. Ne več samo poslušalci, temveč sodelavci naj bi bili verniki tudi pri bogoslužju, ki mora biti njihovo bogoslužje. Vprašanje pa je seveda, ali je prenova bogoslužja izpolnila pričakovanja koncila, ali ni ostala le pri jeziku in nekaterih manj pomembnih spremembah, ki so morda bogoslužje bolj osiromašile kakor obogatile in ga približale današnjemu človeku. Tudi glede bogoslužja ne bi smeli misliti, da je že vse storjeno, kar bi bilo v našem času potrebno, saj so kazalci, ki naravnost silijo, da razmišljamo o novih poskusih, kako naj približamo bogoslužje posebno mladim, v katerih najbolj odmevajo spremembe našega časa in določajo njihovo miselnost. Čut za skrivnostno se ne sme izgubiti zaradi razumljivosti in posameznik ne postati kakor kolesce v stroju bogoslužnega dogajanja in pravil tega dogajanja. In prav to se večkrat zgodi, zaradi česar postaja bogoslužje tudi v domačem jeziku ljudem tuje.

Vernikom naj bi 2. vatikanski cerkveni zbor zagotovil njihovo mesto v Cerkvi, ki jim pripada, saj imamo v Cerkvi vsi enako temeljno dostojanstvo in je Cerkve božje ljudstvo: »Eno je torej izvoljeno božje ljudstvo: »en Gospod, ena vera, en krst« (Ef 4,5); skupno je dostojanstvo udov po njihovem prerobenju v Kristusu, skupna je milost božjega otroštva, skupna poklicanost k popolnosti, eno zveličanje, eno upanje in nedeljena ljubezen. V Kristusu in Cerkvi torej ni nikake neenakosti, kar zadeva rod in narodnost, socialni položaj ali spol, kajti »ni več Juda, tudi ne Grka; ni več sužnja, tudi ne prostega; ni več moškega in ženske; kajti vsi vi ste eden v Kristusu Jezusu« (C 32,2).

V Cerkvi naj bi se zato uveljavilo vedno bolj zborna vodstvo, oblast naj bi bila služenje. Verniki – laiki naj bi tudi »govorili« ne samo »poslušali«. Dajali naj bi pobude, soodločali in soodgovarjali za vse, kar se v Cerkvi dogaja. Tako je bila ustanovljena škofovska sinoda in tudi sicer so rimski uradi po svoji sestavi postali bolj mednarodni. Po škofijah in župnijah so bili ustanovljeni pastoralni sveti, v katerih naj bi verniki skupno z duhovniki načrtovali dušnopastirsko delo in prevzemali naloge v poslanstvu Cerkve. Sploh je 2. vatikanski cerkveni zbor močno poudaril pomen laiškega apostolata in zato ni čudno, da se je vsaj na zunaj v tem pogledu po koncilu nekaj premaknilo. Vprašanje je seveda, koliko se je v resnici spremenil položaj vernikov v Cerkvi, koliko je

Cerkev resnično postala »božje ljudstvo«. Podoba je, da je vse tisto, kar naj bi pomenilo zbornost v vodstvu Cerkve ali naj bi laike pritegnilo k soodločanju in soodgovornosti, vendarle ostalo bolj pri zunanji obliki ali celo zunanjem videzu, sicer pa se je zelo malo spremenilo. Pogovor se ne more prav uveljaviti, ker z ene strani ni zaupanja, z druge pa ne posebne vneme. Večinoma je med duhovniki in višjim vodstvom Cerkve navzoča neka zaskrbljenost, da bi na tak način nastala močna Cerkev »od spodaj«, kakor je ponekod že nastala. Čeprav je takšna Cerkev lahko samo v korist cerkvenemu poslanstvu, zahteva spremembo miselnosti med duhovniki in terja od njih drugačen slog dela, kakor so ga navajeni. In tako se zdi mnogim najboljše, da ostane vse pri starem, preskušenem, kakor pravijo. Kljub temu pa duha koncila ni mogoče ugasniti, ker pač ustreza tistim spremembam, ki o njih govori konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu, ko pravi: »Človeštvo stoji danes v novem obdobju svoje zgodovine, katere mu dajejo pečat globoke in nagle spremembe, ki polagoma zajemajo ves svet... te spremembe pa s svoje strani spet vplivajo na samega človeka, na njegove individualne in kolektivne sodbe in želje, na način njegovega mišljenja in delovanja tako v odnosu do stvari kakor tudi v odnosu do ljudi« (CS 4,2). Znamenja časa govorijo v korist koncilskemu duhu in koncilskim smernicam.

Sicer pa je koncil od Cerkve naravnost zahteval posodabljanje vsega njenega življenja in dela. Cerkev naj bi dobila takšno podobo, ki bi jo tudi ljudem našega časa naredila privlačno in sprejemljivo.

Drugi vatikanski cerkveni zbor omenja tako posodabljanje teologije in teološkega študija. »Naloga vsega božjega ljudstva, zlasti dušnih pastirjev in teologov je, da ob pomoči Svetega Duha razne načine govorjenja današnjega časa pazljivo poslušajo, jih razločujejo in razlagajo ter presoja jo v luči božje besede; tako bo razodeto resnico mogoče vedno globlje dojeti, bolje razumeti in prikladneje podajati« (CS 44,2). In res je po koncilu teologija doživela pravo pomlad svojega razvoja. Nastale so nove smeri v teologiji, ki so v določenih razmerah odgovorile na znamenja časa in pokazale vernikom pot v ustrezno krščansko življenje. V sodobni govorici so spregovorile o evangelijskem sporočilu. Ljudje so v njih odkrili odgovore na zgoča vprašanja človeškega življenja kljub še tako spremenjeni miselnosti, ki sta jo povzročila »človekov razum in človekova ustvarjalna dejavnost«. Med najpomembnejše nove te-

ološke smeri spadajo: teologija zemeljskih resničnosti, teologija sveta, politična teologija, teologija upanja, teologija osvoboditve in teologija revolucije. Morda je res, da so nekatere teh teoloških smeri šle preveč samo v eno smer, a kljub temu so prispevale velik delež k razvoju teologije nasploh. Žal pa so se mnogi zbalih novih poti posodabljanja teologije ter so zato v zadnjem času začeli zaustavljati njeno rast. Ponekod so jo celo odločno zavrli v skrbi za pravovernost. Ostaja pa koncilsko navodilo: »Teološko raziskovanje naj teži za globokim spoznanjem razodete resnice, hkrati pa naj ne zanemarija stika s svojim časom, da bo moglo ljudem, ki so izobraženi v raznih strokah, olajšati boljše in obsežnejše poznanje vere« (CS 62,7).

Cerkev naj bi se seveda tudi v drugih pogledih posodabljala. Vse to nakazuje že cerkveni zbor. Posebej pa so papeži v ta namen izdali pomembna navodila in okrožnice, ki so spodbujale k delu za prenovo Cerkve. Omenimo samo nekatere: O delu za razvoj narodov, Octogesima adveniens, O evangelizaciji, O človeškem delu. Še vedno pa je nedvomno najpomembnejša okrožnica Janeza XXIII. Mir na zemlji, ki pomeni temelj za 2. vatikanski cerkveni zbor.

A zopet je podoba, kakor da je prevladalo mnenje, da je treba posodabljanje ustaviti. Zato nekateri danes že govorijo o potrebi »restavracije«. Zdi se, da ni več tistega zaupanja, ki je odlikovalo papeža Jeneza XXIII.

Kar se tiče ekumenizma, moramo reči, da so bili doseženi lepi uspehi na področju teologije in v pastoralnem sodelovanju. Predvsem pa je med krščanskimi Cerkvami in skupnostmi izginilo sovražstvo. Povsod je navzoča trdna volja po sodelovanju. A tudi na tem področju ni več tistega napredka, kakor smo ga mogli opaziti več let po koncilu. Nekateri koraki, ki so jih naredili odgovorni voditelji posameznih krščanskih Cerkva, so se pokazali kot nove ovire na poti k popolnejši edinosti med kristjani. Opraviiti imamo s pojavi ponovnega zapiranja in izključevanja. Res pa je, da je med mladino navzoča ekumenska misel v tolikšni meri, da razlik med posameznimi krščanskimi veroizpovedmi sploh ne upošteva več. Med mladimi se te meje večkrat popolnoma zabrisujejo, ker pač upoštevajo samo temeljne krščanske resnice in življenje iz teh resnic.

Dialog ali pogovor Cerkve s svetom je 2. vatikanski cerkveni zbor na izreden način poudaril. Priznal je samostojnost zemeljskih resničnosti in hkrati potrebo po medsebojnih stikih in sodelo-

vanju Cerkve in sveta. Cerkev je del sveta, veliko je prejela od njega, je pa tudi zakrament sveta in je poklicana, da mu prinaša odrešenje. Skupno s svetnimi ustanovami si mora prizadevati za razreševanje vprašanj, ki so pomembna za človeka in človeško družbo, pomembna za resnični napredek človeštva in edino popolnejše počlovečenje vse človeške družbe. Skupno s svetnimi ustanovami mora Cerkev zidati človeško družbo, v kateri se bodo uresničevale vrednote božjega kraljestva: pravičnosti, solidarnosti, svobode, bratstva, miru. V ta namen je potrebno sodelovanje z vsemi ljudmi dobre volje. Celo o ateizmu pravi zato koncil: »Čeprav Cerkev ateizem popolnoma zmeta, vendar odkritosrčno izjavlja, da morajo vsi ljudje, verni in neverni, sodelovati pri pravilni graditvi tega sveta, v katerem skupno živijo; to se pa gotovo ne more uresničevati brez odkritosrčnega in razumnega razgovora« (CS 21,6). Kakor je bil 2. vatikanski cerkveni zbor dialoški, tako je Cerkev tudi po koncilu nadaljevala dialog. Seveda pa se je dialog v nekaterih deželah bolj uresničeval, v drugih zopet manj. Isto velja za posamezna področja cerkvene dejavnosti. A danes moremo reči, da kljub nasprotnim težnjam ni utihnil, saj ljudje vedno bolj uvidijo, da je dialog edina uspešna govorica našega časa.

Tako bi smeli skleniti z upanjem, da bo tudi uradna Cerkev ostala zvesta koncilskemu duhu in kljub težavam ne bo omagala na tej poti, da bo ostala odprta Cerkev. Veliko upanje pa pomenijo danes v tem pogledu vsekakor temeljna občestva, male skupine, ki prinašajo v cerkveno življenje osvežitev v duhu 2. vatikanskega koncila. Veliko upanje pomenijo laiki, ki se zavedajo svoje odgovornosti za Cerkev in so odprti za znamenja časa.

Vekoslav Grmič

Teologija osvoboditve v Latinski Ameriki

V zadnjem letu in pol so začeli v Sloveniji pisati in govoriti o teologiji osvoboditve. To zanimanje je sprožilo **Navodilo o nekaterih vidikih 'teologije osvoboditve'**, ki ga je izdala kongregacija za verski nauk septembra 1984. V istem mesecu je nastala afera Boff. V Navodilu opozarjajo na pomanjkljivosti in nevarnost marksizma pri teološkem snovanju in na njegovo škodljivost za človestvo. »Milijoni naših sodobnikov upravičeno težijo za tem, da bi spet prišli do temeljnih svoboščin, ki so jim jih vzeli totalitarni in ateistični režimi, ko so se po revolucionarnih in nasilnih potih polastili oblasti prav v imenu osvoboditve ljudstva« (XI, 10). Leonardu Boffu pa so očitali, da napačno pojmuje Cerkev, in so mu maja 1985 ukazali enoleten molk.

V Rimu pogosto izdajajo različne dokumente in obsodijo sem ter tja kakšnega teologa, to pa ne vzbuja posebne pozornosti po svetu, še manj pa pri nas. Tudi marksizem ni več tako zanimiv, najmanj pa tam, kjer že mora biti obvezen šolski predmet. Kaj je torej ta teologija osvoboditve, kje je nastala in kaj hoče?

1. Zatirani in božje kraljestvo

Različne teologije osvoboditve so vse kaj drugega kot kakšna šolska razprava o tem ali onem abstraktnem problemu. Sprašujejo se o mestu in vlogi zatiranih v človeški skupnosti in v Cerkvi. Njeni resnični tvorci in uresničevalci so revni kristjani v brazilski pušči, v barakarskih velemestih širom po Latinski Ameriki, na pločnikih Manile in na afriškem podeželju. Vpliv in moč teh teologij je tesno povezan z obstojem in rastjo temeljnih cerkvenih občestev in skupin, ki poskušajo spremeniti nevzdržne in človeka nevrédne duhovne in materialne razmere. Vera sproža revolt in hrani upanje, da ne bi upadel pogum in bi se revni in zatirani resignirano vdali v usodo in čakali smrt.

Ali imajo zatirani le načelno ali pa tudi dejansko pravico poslušati evangelij, ga oznanjevati in

¹ Sedijo škofje Lach, Ujčić, Držek, Tomažič in Vovk; stojijo pa bogoslovci s svojim duhovnim voditeljem, jezuitskim patrom Lederhasom (med bogoslovci so npr. E. Veleber, J. Lodrant, J. But, F. Jemec, F. Gačnik, J. Nanut, V. Grmič, F. Zdošek). V Ljubljani se po posvetitvi 1. 12. 1946 niso fotografirali.

uresničevati v bratstvu, pravičnosti in svobodi? Ali se božje kraljestvo ne začenja že tukaj: ne le v željah in srcih, ampak tudi med nami, v družbi? Ali niso zatiranje, revščina, krivice in zaničevanje nekaj, česar Bog noče? In če Bog tega noče, ali ni božja služba tudi boj proti temu?

Kristjani v Latinski Ameriki so odgovorili pritrilno na ta vprašanja. Vero so osvobodili iz zlate kletke naše notranjosti in ji vrnil presežne, občestvene in osebnostne razsežnosti in z njimi ustvarjalno in odrešilno moč.

2. Latinska Amerika med smrtjo in življenjem

Teologija osvoboditve je pognala v Latinski Ameriki. Ta celina je kljub enemu imenu pravi mozaik ljudstev, kultur in jezikov. V Andih in v Srednji Ameriki so v večini Indijanci, razen v Čilu. Skoraj povsem evropski sta Argentina in Urugvaj, drugod pa so se ljudstva in rase tako prepletli, da so v večini mešanci in mulati.

Vseh dvajset držav na tej celini pa pesti huda beda. Revščina je povsod. Primas Belgije, kardinal Danneels, je zapisal: »Revní ljudje prebivajo v lesenih ali prstenih kolibah, na stotine tisočev se jih stiska v zasilnih naseljih in barakarskih velemestih, kjer živijo na 'ulici' ter prenašajo mrzlo zimo in morečo tropsko vročino. Ljudje trpijo lakoto; veliko je bolnih in podhranjenih. In, za nameček, ni upanja za prihodnost. Vidnost in grozoto povečata že bližina bogatašev, ki stanujejo v neposredni bližini ali pa gradnja faraonskih spomenikov.«

Umrljivost otrok je desetkrat večja kot v Evropi. Tako je na primer v Braziliji 1984. leta umrlo 388 tisoč otrok, rodilo pa se jih je okoli 4 milijone. Ta smrtnost ni povsod enaka. V Nordestu, državi na severu Brazilije, je položaj več kot tragičen: angelčkov – tako imenujejo umrle otroke – je kar 45%, podhranjenih pa 66% mlajših od šest let. V državi, ki šteje okoli 130 milijonov prebivalcev, je 32 milijonov otrok, ki živijo na ulicah, sami, brez vsega.

Povsod vlada zakon močnejšega. Sociolog José da Souza opisuje položaj v Amazoniji. »Veleposestniki imajo čete najetih ubijalcev. Umorov nihče več ne šteje. Poleg tega opazamo povsod porast suženjstva. Sistem novačenja je pravo trgovanje s sužnji: kmetijski delavci ne morejo plačati svojih dolgov in morajo ostati. Če poskušajo uiti, jih lahko lastnik da ustreliti – so namreč tatovi: vzeli so mu delavno silo, ki jo je kupil. Suženjstvo je povsod, vendar se o tem ne sme govoriti in je pod nadzorom zvezne policije. Ko

pride preiskovalna komisija, ni nikogar več, poslali so jih še bolj v notranjost krčiti gozd ali pa v smrt.«

Grozljiva je usoda Indijancev. Tisti, ki so jih integrirali, propadajo danes po predmestjih Manausa, Belema in drugod; delajo na veleposestvih; se prostituirajo okoli velikih gradbišč, in če imajo srečo, jih uporabljajo kot atrakcijo za turisti. Tisti, ki so ostali v svojem okolju, so postali plen objestnih belcev. »Ko je neki kralj kakava v začetku leta 1980 sprejel Evropejce, jim je po izvrstni večerji ponudil za naslednji dan izbrano razvedrilo: lov na Indijanca. To ni redek dogodek in je del vélike tradicije... Pred leti so v 'demokratični' Kolumbiji sodili veleposestnikom, ker so ubijali Indijance. Sodišče jih je oprostilo, ker niso vedeli, da je prepovedano ubijati Indijance.« Te neverjetne stvari opisuje R. Dumont v knjigi **Slab razvoj v Latinski Ameriki**.

Papežev obisk je bil za Indijance vélika zmaga. Oblasti so hotele folkloro, ples in petje, oni pa so hoteli govoriti. Ko so mu povedali, kaj počnejo z njimi 'branilci' krščanskega Zahoda, so ga vprašali: »Kristus bi bil zelo trd z vladarji te dežele. In Vi Gospod, ki ste za katoličane Kristusov predstavnik na zemlji, kaj jim boste Vi rekli?«

3. Cerkev z revnimi in zapostavljenimi

Na zgornje vprašanje že odgovarjajo krajevne Cerkve. Posamezni škofje, duhovniki, redovniki in redovnice so najprej pomagali revnim in branili zatirane. Kmalu pa so spoznali, da to ni dovolj. Revne je treba prebuditi in spodbuditi, da bodo vzeli svojo usodo v svoje roke. Kristjane so začeli združevati in povezovati v majhna občestva, ki so dobila ime temeljna cerkvena občestva. Ta so razmišljala ob Svetem pismu, organizirala medsebojno pomoč in iskala izhod iz hudih tisk. Zavest dostojanstva božjih otrok, čut soodgovornosti in hrepenenje po pravičnosti, so naredili iz teh občestev kvas Cerkve in družbe.

Sadovi dejavne in ustvarjalne vere so se kmalu pokazali v celi Cerkvi v Latinski Ameriki. Na celinski škofovski konferenci v Medellinu 1968 so škofje odločno stopili na stran revnih in »podprli vse napore ljudstva pri ustvarjanju in utrjevanju svojih pravic in pri iskanju resnične pravičnosti«. Določili so tudi, da je njihova naloga razkrinkati in obsojati krivice; prebujati ljudi k evangelijski zavesti; opravljati svoje poslanstvo v revščini in preganjanju; prilagoditi cerkvene strukture evangelijskemu poslanstvu na Zeleni celini. Podobna

konferenca v Puebli 1979 je to potrdila, pa tudi Janez Pavel II., ki je že šestkrat obiskal to celino.

4. Teologija osvoboditve

»Zavzetost za revne se ni pojavila le na praktičnem področju, ampak tudi v teološkem razmišljanju, ki je hotelo osvetliti to angažiranje v luči vere. Različne tokove teologije osvoboditve v naši domovini je treba postaviti v okvir teh miselnih naporov« (35) so zapisali perujski škofje novembra 1984. Rekli so tudi, da »ni mogoče priti do resničnega spoznanja o težavnosti položaja revnih in njihovega boja za ohranjanje in izboljšanje njihovega življenja, dokler ga človek sam ne deli z njimi v zadostni meri« (47). Tako so dejavna vera, bivanjska solidarnost z revnimi in zatiranimi in razmišljanje v luči vere neločljivo povezani, ko gre za teologijo osvoboditve.

Eno osnovnih spoznanj te teologije je spoznanje o večrazsežni grešnosti. Perujski škofje pravijo v istem dokumentu: »Korenine tega stanja so globoke in njihovi vzroki so osebni in strukturni, gospodarski, politični in družbeni. V končni analizi izvira vse to iz egoističnega pojmovanja človeka in družbe, iz nebrzdane sle po dobičku in oblasti, iz prednosti stvari pred osebami, ki dela ljudi brezčutne za trpljenje najšibkejših bratov. To je zelo hudo grešno stanje v vseh svojih osebnih, družinskih in družbenih razsežnostih.«

Življenje in rastoča duhovna in materialna revščina sta ovrgla teorijo o razvoju, ki bo izboljšal položaj. Dejansko je nerazvitost precej v obratnem sorazmerju z zahodno razvitostjo: razvoj enih večja zaostalost drugih. Odvisnost odvisnih je vsak dan večja in se razširja po vsej družbi. Gustavo Gutierrez, oče teologije osvoboditve, meni, da »samostojen razvoj Latinske Amerike ni uresničljiv v okviru mednarodnega kapitalističnega sistema.« Potrebna bo osvoboditev, ki pa ne bo le »preprosto preseganje gospodarske, družbene in politične odvisnosti. V bistvu je treba razumeti porajanje človeštva kot proces človekove emancipacije skozi vso zgodovino. Ta proces je usmerjen h kvoliteto drugačni družbi, kjer bo človek osvobojen vsakršne sužnosti in bo tvorec svoje lastne usode. (...) Da pa bo ta osvoboditev celostna in resnična, jo bo moralo uresničiti zatirano ljudstvo, izhajati bo morala iz njegovih vrednot.«

Takšna teologija je tudi nov način teološkega razmišljanja. Clodovis Boff pravi, da »hoče biti teologija osvoboditve 'nov način' teološkega dela. Predlaga določeno držo duha ali poseben stil

obravnavanja vere.« Poleg družbenih in gospodarskih mehanizmov upošteva teologija osvoboditve tudi zgodovinske in kulturne danosti. Pomembno je delo Argentinca Enrique Dussela, ki razmišlja o kulturnih razlikah med Evropo in svojo celino. »Evropejci so odkrili druge svetove in so jim vladali z orožjem, smodnikom, konji in karavelami. In zaradi te nadvlade so mislili tudi v teologiji s stališča svoje nadvlade. Nasprotno pa, če začnemo sedaj mi razmišljati iz našega položaja, iz 'podvrženosti' in gledamo navzgor, potem vidimo čisto drugače. Teologija, ki se jo mislili 'iz egiptovske sužnosti' sploh ni bila ista kot teologija, ki so jo izdelali faraoni in njegovi duhovniki.«

Teologija osvoboditve je sicer teologija v določenih okoliščinah, toda ne zapira se vase. Po eni strani priznava pravico do drugačnosti, po drugi strani pa se zaveda svoje odgovornosti do vesoljne Cerkve. Za to odgovornost sta dva razloga. Cerkev na tej celini ima posebno mesto v katoliški Cerkvi zaradi svoje številčnosti, ki obeta prihodnost Cerkve. Ta Cerkev pa je tudi na strani revnih in zatiranih, se pravi tistih, ki jih Bog najbolj ljubi. »Morda je naša usoda, je zapisal Dussel, nas zatiranih (...), da oblikujemo nove poti za vesoljno Cerkev in ne le za Latinsko Ameriko. In to zato, ker smo v priveligiranem položaju: 'Blagor ubogim'. (...) Nič nimajo, da bi si zadelali ušesa. So na najboljših položajih, da slišijo vznemirljive besede.«

5. Bog, Kristus in Cerkev v teologiji osvoboditve

Ker se je Bog razodel v zgodovini, se tudi v njej zastavlja in obravnava vprašanje Boga. Juan Luis Segundo je pripravil *Katekizem za danes*, kjer pokaže, da prava alternativa ni vera ali nevera, ampak vera ali malikovanje. Malikovanje je namreč čaščenje boga, ki ga je ustvaril človek. Predstave, ki jih imamo o Bogu, so prav tako maliki kot poganški kipci in podobe. Te predstave so največkrat odsev družbe, ki nas obdaja in kjer živimo. Uspešen boj proti malikovanju vsebuje potemtakem tudi poznanje družbenih zakonitosti, ki človeka morda usužnjujejo. Seveda pa to spoznanje še ne osvobaja. Osvobaja Bog, ki »nam po svojem razodetju razkriva svoj obraz. In ta obraz, ki ga ni mogoče odkriti v sedanji družbi, je povabilo, ki ga slišimo v najbolj nenavadnih oblikah v tej isti dužbi«.

V nauku o Kristusu poudarjajo teologi Jezusovo dejavnost. Boff pravi v knjigi *Jezus Kristus Osvoboditelj*: »Kristus se ni opredeljeval proti,

zato tudi ni bil jokav. Bil je za ljubezen, pravico, spravo, upanje in popolno uresničitev človeške eksistence v Bogu. Če je bil **proti**, je to zato, ker se je najprej opredelil **za**. (...) Oznanjal je pristno celostno strukturo revolucije, ki ni osvoboditev izpod rimskega jarma, upor revežev proti judovskim veleposestnikom, ampak popolna in celostna osvoboditev od vsega, kar odtuja človeka: od bolezni in smrti pa do greha (...). Morda bi bil še najbolj primeren naziv Osvoboditelj, (...). Osvoboditelj žalostnega človeškega stanja v odnosih s svetom, drugim in Bogom.« Močno tudi poudarjajo hojo za Kristusom: Kristus osvobaja, ko mu sledimo. Ker pa ta osvoboditev ne bo tu nikoli dokončna, je treba oznanjati in pripravljati božje kraljestvo, ki ga je oznanjal Jezus.

Božje kraljestvo je radikalna kritika vsega, kar je: tudi Cerkve. Pablo Richard pravi: »Pri obnavljanju institucij se sklicuje Cerkev revnih na afirmacijo božjega vladanja ali oblasti, ne pa na ohranjanje cerkvenega vladanja ali oblasti.« Zato poudarjajo občestvenost in soodgovornost, kritizirajo pa določene oblike hierarhičnega vladanja v Cerkvi. V stiku s temeljnimi cerkvenimi občestvi se počasi spreminjajo tudi oblastniški odnosi v Cerkvi. O takšem izkustvu pripoveduje kardinal Lorscheider: »Počasi sem se začel zavedati, da sem drugače opravljal svojo škofovsko službo. Vedno bolj sem bil nekdo v skupnosti, s svojo posebno službo, vendar pa se nisem imel in me niso imeli za šefa v občestvu, ampak za njegovega člana (...). Nisem bil več profesor, učitelj, ampak veliko bolj animator z njimi, animatorji.«

Prav s kritičnim stališčem do določenega pojmovanja in uresničevanja oblasti v Cerkvi si je L. Boff zaslužil leto dni molka. Kot je znano, se je brezpogojno podredil, toda oglasili so se brazilski škofje. V skupni izjavi jih je deset zapisalo: »Kot škofje katoliške Cerkve v Braziliji smo dolžni javno oznanjati, da se ne strinjamo s kaznijo, ki jo je vatikanska kongregacija za verski nauk naložila našemu teologu L. Boffu. Ukrep kakor tudi način kako je bil uresničen, se nam zdita kaj malo evangelijska: kršita tako človekove pravice kot svobodo teološkega raziskovanja; nasprotujeta pričevanju krščanske svobode in ljubezni; motita napredovanje naših Cerkva in škodujeta soodgovornosti naše škofovske konference.« Ta odločna in pogumna izjava kaže, da so za škofo človeške pravice samo ene: v Cerkvi in v svetu; dvojnih meril ne boje poznati. Kljub temu, pa je Cerkev največkrat le branilec teh pravic. To poudarja L. Boff v sporni knjigi **Cerkev, karizma in oblast**.

»Trenutno ni osnovni izvir konflikta v vernih občestvih, ampak v njihovem soočanju z avtoritarnimi državami. Zato ni treba, taktično gledano, oslabiti tožilno in preroško moč Cerkva. To so drugotna protislovja in jih tako tudi obravnavamo.«

6. Teologija osvoboditve in marksizem

Ali ni teologija osvoboditve samo trojanski konj, ki uvaja marksizem v krščanstvo in ga kviri? se sprašujejo v Evropi. Vprašanje je vredno pozornosti, vendar pa ne sme prekriti vprašanj, ki nam jih postavljajo revni in zatirani kristjani po teologiji osvoboditve.

Vprašanje marksizma v tej teologiji je zelo široko, ker je v njej več tokov in tudi marksizmov je veliko. Vsa poenostavljanja prinašajo več zmede kot koristi. Preštudirati bi bilo treba vse avtorje, da bi si lahko ustvarili ustrezno sodbo. Kaže, da je za zdaj še najbolj primerno zaupati kristjanom in njihovim pastirjem na Zeleni celini, in to toliko bolj, ker je njihova dejavna vera rodila obilne sadove. Že prej omenjeni belgijski primas je po obisku v Latinski Ameriki izjavil: »Čisto pošteno pa moram priznati, da vsega tega (kar pravi rimsko Navodilo) nisem videl med mojim potovanjem. V bazi – pri duhovnikih in laikih – nisem srečal tega smrtonosnega načina mišljenja. Seveda so specifični poudarki v teološkem izražanju in pastoralnem delu duhovnikov, redovnic in laikov in tudi pri škofih. Toda takšnega skrčenja vere na marksistično misel nisem nikjer opazil. (...) Prav toliko kot Cerkev se ti teologi trudijo, da revni ne bi zašli na brezizhodna pota, daleč od prave vere.«

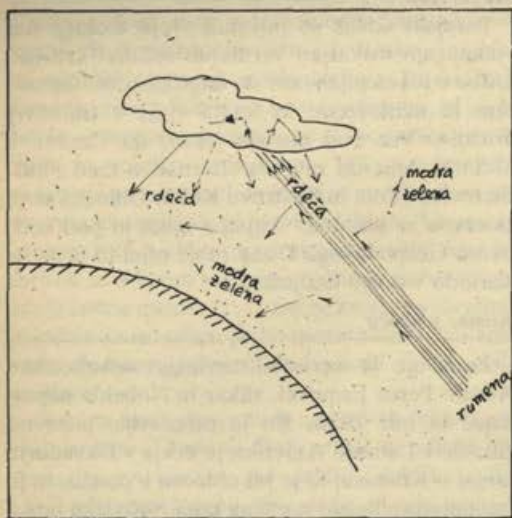
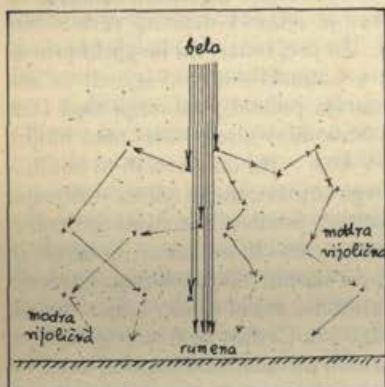
Perujski škofje so povabili svoje teologe naj »pomagajo ustvarjati vernikom solidno kritično sodbo o ideologijah, kot sta kapitalistični liberalizem in marksizem, ki imata vpliv v (njihovi) družbi«. Vse bolj postaja jasno, da Cerkev v Latinski Ameriki zavrača alternativo med Pinochetovim Čilom in Castrovo Kubo. Odločila se je za revne in zatirane: skupaj z njimi in pod vodstvom Gospodovega Duha roma med to Scilo in Karibdo v božje kraljestvo.

Kristus v ponču

Po svoje je uporabil teologijo osvoboditve Adolfo Perez Esquivel, slikar in Nobelov nagrajenec za mir 1980. Ko je ustanavljal mirovno gibanje v Latinski Ameriki, je neke v Ekvadorju sanjal o Kristusu, ki je bil oblečen v pončo, to je Indijansko oblačilo iz enega kosa. »Ko sem prišel

iz zapora, pripoveduje Esquivel, sem začel risati Kristusa v ponču. To je Kristus revežev, Kristus brez obraza brez nog. Toda ta obraz, te roke in te noge so obrazi, roke in noge Indijancev in kmetov iz Latinske Amerike. » Teologija osvoboditve daje abstraktnemu, brezobličnemu Kristusu poteze in podobo zavrženih, izobčenih, izbrisanih, pozabljenih, drugorazrednih, nezaželenih, drugačnih, ... Ali bo dano ljudem tudi danes, da bodo v svojem prostoru in času, na južni polobli ali pa v Sloveniji prepoznali Kristusa, ki bo imel poteze ... bližnjega? Teologija osvoboditve je med njegovimi predhodniki: kdo si bo zatisnil ušesa?

Drago Ocvirk

O svetlobnih pojavih v ozračju

Človek se pogosto ozira v nebo, posebno kadar se v ozračju dogajajo zanimivi pojavi. Ti so včasih tako izredni in čudoviti, da jih nehotе povezujemo z božjimi posegi, kakor da bi Bog prek njih sporočal človeku svoje namene. Spominimo se na krvavo rdeče sončne zahode, čudovito modrino neba v gorah, mavrico, polarni sij, barvne kolobarje okrog Lune in še in še. Beremo tudi o nenavadnih pojavih, ki so se v preteklosti dogajali ob različnih naravnih katastrofah, npr. ob vulkanskih izbruhih ali ob katastrofah astronomskih razsežnosti, ki so v tisočletni zgodovini prav gotovo zadevale in uničevale človeške civilizacije; o teh pojavih poročajo le posamični pisani viri, večinoma zaviti v mitična sporočila. V takih izrednih razmerah pride v ozračje nenavadno mnogo finega prahu ter drugih delcev (če npr. oplazi Zemljo kometov rep), na katerih se svetloba dodatno lomi in uklanja, tako da nastanejo nenavadni svetlobni pojavi. Ti ravno zaradi povezave z uničujočimi katastrofami vzbujajo v človeku kljub izredni lepoti strah in spoštovanje. Ni čudno, da jih človek povezuje z Bogom. Seveda je mogoče vse podobne pojave razložiti in pojasniti kot naravna dogajanja, pa zato niso nič manj veličastni in Bog nič manj božji, četudi ni neposredno odgovoren zanje.

Ozračje, ki obdaja Zemljo in v katerem živimo, je pomembna za človeka ne le zato, ker mu omogoča dihanje, ampak tudi, ker ga ščiti pred pojavi iz okoljnega vesolja. Iz vesolja namreč stalno ter z vseh strani dežuje na Zemljo množica različnih fotonov ter drugih delcev (med njimi tudi večja telesa – meteoriti), ki prinašajo s seboj precejšnjo energijo. Če ne bi bilo ozračja, bi vsa ta ploha padala neposredno na zemeljsko površje in posledice bi bile uničujoče. Tako pa se kozmični delci v zgornjih plasteh ozračja večinoma vpočasni in razpršijo. Lep primer je utrinek, ki ga včasih vidimo kot kratkotrajen preblisk na večernem nebu. Ako ne bi bilo zraka, bi meteor (večji ali manjši kos snovi, npr. skala) padel na tla in verjetno povzročil pravo razdejanje. Med prodi-

ranjem skozi ozračje pa se zaradi trenja razgreje, razžari in razpade v prah, še preden doseže spodnje ozračje.

Za svetlobne pojave v ozračju je seveda najbolj pomembno sevanje, ki prihaja od Sonca. Sončno sevanje je elektromagnetno valovanje. Približno 45% sončne sevalne energije sestavljajo infrardeči žarki, 45% svetloba in 10% ultravijolični žarki.

Infrardeči žarki so dolgovalovno elektromagnetno valovanje, za katero človeško oko ni občutljivo. Ti žarki predvsem segrejejo snov, na katero zadenejo, z njimi nas sonce ogreva. Oko tudi ne registrira **ultravijoličnih žarkov**; ti so kratkovalovni elektromagnetni valovi, energijsko zelo učinkoviti (omogočajo raznovrstne kemične reakcije); predvsem zaradi njih nas sonce porjavi ali celo opeče. Osrednji del sončnega sevanja sestavlja **svetloba**, to je tisti del elektromagnetnih valov (z valovno dolžino med 0,4 μm in 0,8 μm), za katere je človeško oko občutljivo, ki jih zazna kot posamezne **spektralne barve**. Razdelitev barv po valovnih dolžinah je približno tale:

rdeče barve	0,78 – 0,64 μm
oranžne	0,64 – 0,62 μm
rumene	0,62 – 0,56 μm
zeleno	0,56 – 0,47 μm
modre	0,47 – 0,44 μm
vijolične	0,44 – 0,38 μm

Rdeča svetloba je torej dolgovalovna, vijolična pa kratkovalovna. V spektru elektromagnetnih valov se svetloba na dolgovalovni (rdeči) strani nadaljuje v infrardeče žarke, na kratkovalovni (vijolični) strani pa v ultravijolične žarke. Barva svetlobe je izrazito fiziološki občutek in je zato odvisna tudi od vrste ter stanja očesa ter celotnega živčnega sistema v optičnem sektorju velikih možganov. Ni čudno, da se lahko o posameznih barvnih odtenkih prepiramo, pa tudi meje valovnih dolžin za posamezne spektralne barve, kot smo jih zgoraj navedli, so precej negotove.

Kadar so v svetlobi prisotne vse spektralne barve, pravimo, da je **svetloba bela**. Bela svetloba torej ni barva, je le mešanica vseh spektralnih barv. Lahko tudi rečemo, da je neka svetloba bela, če nobena od spektralnih barv fiziološko ne prevladuje nad drugimi. Kaj pa **črna barva**? To seveda ni nobena svetloba; pomeni pač, da ni nobenega optičnega dražljaja.

Če beli svetlobi odvzamemo vijolične barve, prevlada rumena in preostala svetloba učinkuje fiziološko kot rumena svetloba. Podobno se bela svetloba obarva oranžno, če izgubi modre spektralne barve, ter rdeče, če ji primanjkuje zelene

barve. Velja tudi obratno. Svetloba brez rdečih spektralnih barv učinkuje zelenkasto (to vedo potapljači v morskih globinah; med prehodom sončne svetlobe skozi vodo v globine se najmočnejše absorbirajo rdeče barve, ki jih zato primanjkuje).

Po tem kratkem uvodu o barvnih učinkih posameznih svetlob lahko začnemo razpravljati o tem, kaj se dogaja s sončno svetlobo, ko prodira skozi ozračje do zemeljskega površja. Ob vstopu v zgornje sloje ozračja je sončna svetloba bela. V ozračju (četudi razredčenem) se sončni žarki deloma sipljejo na atomih dušika, kisika itd., ki sestavljajo zrak. Siplje se predvsem kratkovalovna svetloba, se pravi, vijolične in modre barve. Bolj ko sončni žarki prodirajo skozi ozračje, bolj zaradi sipanja izgublajo vijolične in modre barve. To je vzrok, da vidimo direktne žarke (ko gledamo neposredno sonce) v rumenkasti barvi.

Sipana svetloba se z nadaljnjim sipanjem v ozračju razprši in kot difuzna svetloba neba prispe na zemeljsko površje z vseh smeri. To je svetloba neba, ki je modrikaste barve, v velikih višinah (npr. če opazujemo nebo z visokih gora ali iz letala) pa je temno modra, skorajda vijolična (slika 1).

Sipane svetlobe (se pravi, svetlobe neba) seveda ne bi bilo, če ne bi bilo ozračja. Videli bi le direktne (bele) sončne žarke v smeri Sonca, v vseh ostalih smereh pa bi bilo nebo črno. Na zemeljskem površju bi bila svetla le direktno osvetljena mesta, drugod pa bi bila tema. Noč bi ob sončnem vzhodu hipoma prešla v bleščeč dan in obratno zvečer.

Zgoraj omenjeno sipanje svetlobe v ozračju je izrazitejšo, če je pot sončnih žarkov skozi ozračje daljša (npr. zjutraj ali zvečer, ko sprejemamo poševne žarke) ter če je v ozračju več drobnih delcev, na katerih se svetloba siplje, npr. če je zrak gostejši ter če vsebuje fin prah in podobno. Zadnje se zgodi predvsem jeseni, ko so zemlja in rastlinstvo presušeni in vetrovi razpihajo v ozračje množico drobnih delcev. Tedaj je sipanje svetlobe tako intenzivno, da se poleg vijolične in modre svetlobe siplje tudi zelena. Prepuščeni direktni žarki se zato obarvajo rdeče in nastanejo značilni krvavo rdeči sončni zahodi, ki so izredni predvsem na prostranih, ravninskih kmetijskih področjih. Po sončnem zahodu ne sprejemamo več direktnih (rdečih) žarkov, vidimo kvečjemu rdečo svetlobo, ki se razpršuje na visokih oblakih, ter seveda sipano modrikasto svetlobo neba (slika 2). Ob takih večerih mi je mama kot otroku

pojasnevala, da je nebo rdeče zato, ker Marija peče kruh v nebeski peči.

Ob izbruhu vulkana na indonezijskem otoku Krakatau (ob prelomu tisočletja), ko je razneslo več kot pol otoka, je prišlo v zgornje sloje ozračja izredno mnogo finega prahu. Tega so višinski vetrovi raznesli okrog Zemlje in tedaj so več let imeli rdeče sončne zahode.

Poleg sipanja svetlobe na drobnih delcih je pomembno tudi sipanje na večjih delcih, npr. na vodnih kapljicah, delcih aerosolov itd., s katerimi je nasičen predvsem zrak nad industrijskimi, urbani področji. Značilno za tovrstno sipanje je, da je neodvisno od barve svetlobe; vse barve se sipljejo z enako verjetnostjo. Če je vpadna svetloba bela, je bela tudi razpršena (sipana) svetloba. Zaradi tega so oblaki (množica vodnih kapljic) videti beli. Tudi dvigajoči se dim je v začetku dviganja še bel. Ko pa med dviganjem njegove vodne kapljice hlapijo in se manjšajo, postane tik predno se razgubi v nebo, modrikast, kar pomeni, da so kapljice postale že tako majhne, da sipajo pretežno vijolično svetlobo. Bledo modrikasto nebo je znamenje, da je v zraku mnogo vodnih kapljic. Takšna barva neba je značilna za industrijska področja, posebno v hladnih, meglenih dnevih, ko se zrak nasiti z vsakovrstno nesnago.

Različne signalne naprave, npr. stop signali, zavorne luči in podobno, delajo z rdečo svetlobo, kajti rdeča svetloba se v megli z drobnimi kapljicami mnogo manj siplje kot vijolična ali modra, pa zato prodre globlje skozi njo. Tudi rumena svetloba, ki jo oddajajo avtomobilске meglenke ter reflektorji – halogenke, je primernejša za meglo kot običajna bela svetloba, saj vsebuje manj vijolične barve. Sipana svetloba posebno nagaja voznikom avtomobilov, ko je na cesti gosta megla, saj ta ustvarja vtis, kot da je pred avtom svetel zid. Izkušen voznik ve, da je tedaj treba voziti s kratkimi, zasenčenimi lučmi, tako da svetloba pada navzdol na cesto in ne v glavnino megle.

V prihodnjih sestavkih bomo razpravljali še o pojavih v zvezi z lomom in uklonom svetlobe v ozračju.

Rudi Kladnik

Sveti Brendan je odkril Ameriko že pred 1400 leti

Kar je pisalo v starih šolskih knjigah in še sedaj mnogi ljudje verjamejo, so zgodovinske raziskave že zdavnaj ovrgle, da je namreč Krištof Kolumb odkril Ameriko. Že pet stoletij pred njim je Viking Leif Eriksson s posadko svoje ladje stopil na ameriška tla.

Še do 14. stol. so pluli Vikingi na »Vinland« (Vinsko deželo), kot so daljno deželo poimenovali po neki tam divje rastoči vinski trti. Nato pa je ta dežela, podobno kot njihova starejša kolonija na Grönlandiji, prešla v pozabo. Vikingi so se usmerili v druge, lažje dostopne dežele.

Seveda pa so že v zgodnjem srednjem veku bila neka znamenja, da se je hrabrim pomorščakom morebiti posrečilo dolgo pred Normani doseči obale Severne Amerike. V Zahodni Evropi tedaj zelo razširjena rokopisna knjiga z naslovom Plovba opata svetega Brendana (Navigatio Sancti Brendani Abbatis) opisuje morskoro plovbo tega svetnika, ki je v 6. stol. ustanovil irski samostan Clonfort in ga vodil kot opat. Kot mnogi irski menihi pred njim in za njim, ki so živeli predani Bogu v osamljenosti in domala brez človeških potreb kot skrajne prednje straže krščanstva na majhnih skalnatih otokih pred Irsko, si je tudi sv. Brendan upal zapluti daleč na Atlantski ocean. Ali je bil opis plovbe, ki so ga zapisali in opremili s slikami v omenjenem rokopisu okoli leta 800 le rezultat domišljije ali pa je vseboval jedro resnice? Ali je predstavljala legenda morebiti prikrit in šifriran dnevnik plovbe?

Obljubljena dežela svetnikov (Terra repromissionis sanctorum) je v Brendanovi knjigi ime za cilj menihov v neizmernih širjavah oceana. Četudi njene natančne lege niso poznali, pa ni bilo nikoli dvoma, da morajo pluti na zahod, da bi jo našli. Zanimanje za Brendanovo legendo in vera vanjo je bila tolikšna, da je obstoj »Otoka sv. Brendana« skozi stoletja veljal kot dejstvo. V kozmografijah, atlantih in na globusih je bil zapisan in zaznamovan. Vedno znova so ga skušali

najti. Zadnjo ekspedicijo s tem namenom so pripravili še leta 1721.

Za raziskovalce, ki so se ukvarjali z zgodovino odkritij, je bila Navigatio sancti Brendani vedno uganka. Niso se mogli opredeliti, ali gre za pisateljsko domišljijo ali za resnico. Nekateri so se nagibali k mnenju, da je Otok sv. Brendana v resnici Amerika, drugi so to zavračali kot nevzdržno podmeno.

V našem desetletju pa sta se mlad angleški zgodovinar zemljepisa in izvedenec za odkritja Timothy Severin in njegova žena Dorothy, izvedenka za srednjeveško književnost, ki zna brati take spise, kot je Brendanova plovba, pogovarjala na dopustu na Irskem prav o gornjem problemu. Menila sta, da pravzaprav ne uvidita, zakaj sv. Brendan ne bi mogel dopluti v Ameriko. Končno je Severin, ki zna tudi izvrstno jadrati na morju, sklenil, da je treba poskusiti. Da pa bi tak poskus imel dokazno moč, bi ga morali opraviti s tipom čolna oziroma ladjice, kot je bila v rabi tedaj in z materiali iz iste dobe. To se pravi, da je ravnal po pravilu znanega raziskovalca Thora Heyerdahla – najprej rekonstrukcija tipa ladje iz davno pretekle dobe in končno poskus; le tako se da postavljena podmena dokazati ali ovreči.

Za pripravo plovbe in zlasti za izdelavo ladje na način kot pred štirinajstimi stoletji, je bilo treba veliko časa in denarja. Vendar je Severin povsod naletel na razumevaje, kar je nedvomno v zvezi s poudarjeno zgodovinsko zavestjo Ircev. Izdelava ladjice ni bila preprosta stvar. V ladjedelnicah so uporabili deset let staro hrastovino in jesenovino. To ekspedicijo je podprla tudi angleška usnjarska industrija. Neka strojarna iz Cornwalla, ki že tristo let na istem mestu in na isti način stroji goveje usnje s hrastovo strojino, je imela v svojih strojarskih jamah na voljo potrebnih petinštirideset volovskih kož take velikosti in kakovosti, kot sta bili potrebni za to, da so z njimi preoblekli enajst metrov dolgo in tri metre široko

ogrodje ladje. Težava pa je bila v tem, da v Angliji in na Irskem ni več niti sto sedlarjev, ki bi znali delati z usnjem. Končno so le našli ustrezne-ga mojstra. Prostovoljno so mu pomagali učenci neke londonske obrtne šole.

Končno so le splovili usnjeno ladjico, krščeno na ime svetega Brendana, kot so jo uporabljali srednjeveški irski menihi, prvo po časovnem predledku približno štirideset rodov, ki je bila sposobna plovbe na širnem morju. Plovbo je začela posadka petih mož v okolju, ki spominja na svetega Brendana, le dan po njegovem godu 16. maja 1976, prav na istem mestu kot pred 1400 leti po legendi omenjeni svetnik. Ker se taka majhna ladjica iz lesa in usnja na radarskih zaslonih velikih ladij skoro ne odraža, lastni radarski reflektor pa je bil za neurje prešibak, je že v prvi noči plovbe malo manjkalo, da je ni povozil ribiški parnik. Ladjica pa je izvrstno prestala vse nadaljnje nevšečnosti na morju.

Ladjica je bila resda izdelana na povsem starinski način, brez enega žeblja, vendar so na plovbo vzeli seveda nekaj sodobnih »pridobitev«: aparat za radijsko zvezo, splav za reševanje, zabojček s signalnimi baklami in seveda številne konzerve s hrano, zavite v plastične ovoje.

Natančne smeri niso mogli držati, pluli so le v neko splošno smer, najprej proti severu, med Aranskimi otoki in Hebridi do Fareroev in odtod do Islandije. To je bila »Stepping Stone Route«, skakanje od enega kamna (otoka) do drugega, kot so domnevno delali tudi irski menihi. Na svoji plovbi so identificirali več otokov, ker so bili s svojimi značilnostmi tako dobro opisani v legendi, npr. Otok ovac. Na prvi plovbi je ekspedicija pristala na Islandiji. Poleti 1977 je nadaljevala pot mimo južne konice Grönlandije, neprestano ogrožena od kosov ledu z ostrimi robovi, ki so plavali po vodi. Pluli so mimo »Kristalnega stebra in otoka z imenom »Debel bel oblak«.

26. junija 1977 zvečer ob osmih, se je ladjica Brendan ob obali Peckford Island v Novi Fundlandiji dotaknila Amerike – Novega sveta. Na svoji plovbi, ki je trajala skupno petdeset dni, je posadka »Brendana« dokazala, da je plovba čez Atlantik z natančno izdelanim posnetkom zgodnje srednjeveške irske usnjene ladjice mogoča. Tako tudi ni nobenih razlogov, da ne bi mogla v mitičnih slikah prikazana morska plovba svetega Brendana in njegovih menihov biti zgodovinska resničnost in s tem – prvo odkritje Amerike.

J. M.

Rak ni le posledica industrijskega onesnaženja

V nasprotju s pogostimi drugačnimi trditvami, ki pripisujejo dejavnikom okolja velik vpliv pri nastanku raka, pa za pretežno večino smrtnih primerov zaradi te bolezni ni kriva izpostavljenost kemičnim snovem na delovnem mestu, niti onesnaženje okolja. Vplivi okolja so sorazmerno skromni. S to ugotovitvijo želi prof. dr. Herbert Remmer z Inštituta za znanost o strupih univerze v Tübingenu popraviti razširjeno zmoto, da je za rakava obolenja kriva predvsem življenju neprijazna industrijska družba.

Pregled razpoložljivih podatkov pokaže, da gredo le trije odstotki smrtnih primerov zaradi raka pri moških na račun poklicnih obremenitev. Pri tem je najpomembnejši azbest, ki ga moramo glede raka šteti za najbolj nevarno snov. Tudi čedalje bolj onesnaženo ozračje prispeva le dva odstotka k smrtnosti zaradi tumorjev. Ustrezno temu se je smrtnost zaradi raka, razen pljučnega, v posameznih starostnih skupinah v zadnjih letih izrazito zmanjšala, čeprav se je izdelava kemičnih snovi od začetka tega stoletja zelo močno povečala.

Vse raziskave potrjujejo precejšen porast smrtnih primerov zaradi raka, katerim je vzrok kajenje. Skupno 30 odstotkov vseh obolelih za rakom sedaj umre zaradi modrega (tobakovega) dima, pri čemer pa še ni upoštevan vpliv pasivnega (nehotenega) kajenja. 43 odstotkov vseh smrtnih primerov zaradi raka pri moških in 15 odstotkov pri ženskah bi lahko preprečili, če bi tobakov dim izginil iz našega življenja, opazarja omenjeni strokovnjak. Pretirana zloraba nikotina ne pospešuje le nastanek pljučnega raka, temveč rast tumorjev tudi v drugih organih.

J. M.

O starosti

Starost je stopnja v našem življenju, in ima kot vse druge življenjske stopnje svoj obraz, svojo atmosfero in temperaturo, svoje veselje in svoje težave. Mi stari z belimi lasmi, imamo, enako kot naši mlajši človeški sobratje, svojo nalogo, ki daje našemu bivanju smisel; tudi bolnik na smrtni postelji in umirajoči, ki ga ne doseže skoraj noben klic več iz tega sveta, ima svojo nalogo, mora izpolniti nujno in pomembno. Biti star je prav tako lepa in sveta naloga, kot biti mlad, učiti se umirati in umreti je prav tako dragocena funkcija kot vsaka druga, ob predpostavki, da jo opravimo s spoštovanjem pred smislom in svetostjo vsega življenja. Star človek, ki sovraži in se boji starosti, belih las in bližine smrti, ni spoštovanja vreden zastopnik svoje starostne stopnje, prav tako kot to ni mlad in krepak človek, ki sovraži svoj poklic in svoje dnevno delo in se jima skuša izogniti.

Skratka: da kot starci izpolnimo svoj smisel in svojo nalogo, se moramo sprijazniti s starostjo in z vsem, kar je z njo povezano; k temu moramo reči da. Brez te pritrditve, brez vdanosti do tega, kar zahteva narava od nas, se izgubi vrednost in smisel naših dni – ne glede na to ali smo stari ali mladi – in mi goljufamo življenje.

Vsakdo ve, da prinaša starost težave in da je na njenem koncu smrt. Leto za letom se moramo žrtvovati in se odpovedovati. Naučiti se moramo, da ne zaupamo našim čutom in močem. Pot, ki je bila pred nedavnim še kratek sprehod, postane dolga in utrudljiva, nekega dne pa je sploh ne zmoremo več. Jedi, ki smo jo imeli radi vse življenje, se moramo odreči. Telesna veselja in užitki postanejo redkejši in jih moramo plačati čedalje dražje. Potem pa še vse betenosti in bolezni, oslabitev čutov, ohromitev organov, pogoste bolečine posebej v večkrat tako dolgih in tesnobnih nočeh – vsega tega ne moremo tajiti – to je grenka resničnost. Toda revno in žalostno bi bilo, če bi se vdali edino temu procesu propadanja in ne bi videli, da ima tudi starost svoje dobre strani, svoje prednosti, svoje vire tolažbe in svoje

veselje. Če se srečata dva starca, naj ne bi govorila le o prekletem protinu, o okornih udih in o naduhi, ko hodita po stopnicah; izmenjala naj ne bi le svoji trpljenji in neprijetnosti, temveč tudi svoja vesela in spodbudna doživetja in izkušnje. Teh pa je mnogo.

Če spomnim na te pozitivne in lepe strani v življenju starih ljudi in na to, da stari poznamo tudi vire moči, potrpljenja in veselja, ki v življenju mladih sploh niso pomembni, potem mi ne pristojajo, da bi govoril še o tolažbi vere in Cerkve. To je naloga duhovnikov. Pač pa lahko hvaležno imenujem nekaj darov, ki jih daje starost. Meni je od teh darov najdražji zaklad slik, ki jih po dolgem življenju nosim v spominu, in ki mi potem, ko mi je začela pešati aktivnost, pomenijo mnogo več in se jim posvečam bolj, kot kdaj prej. Postave in obrazi ljudi, ki jih že šestdeset ali sedemdeset let ni več na svetu, živijo v nas naprej, pripadajo nam, nam delajo družbo, nas gledajo z živimi očmi. Hiše, vrtovi, mesta, ki so medtem izginila, ali so popolnoma spremenjena, vidimo ohranjena kot nekoč. Daljne gore in obale morij, ki smo jih pred desetletji videli na potovanjih, vidimo ponovno v naši slikanici sveže in barvite. Gledanje, opazovanje, kontemplacija postajajo vse bolj navada in vaja. Neopazno prevzameta občutje in vedenje opazovalca naše celotno ravnanje. Skozi leta in desetletja našega življenja so nas, večino ljudi, podile želje, sanje, hrepenenja, strasti. Vihrali smo napeti, nepotrpežljivi, močno razburjeni zaradi izpolnitev in razočaranj. Zdaj, ko pazljivo listamo v slikanici našega življenja, smo navdušeni nad tem, kako dobro in lepo je, da smo ušli gonji in pehanju, in da smo dospeli v vita contemplativa.

Tukaj, v tem vrtu starcev, cvetejo marsikateri rože, na katerih oskrbo prej skoraj nismo mislili. Tu cvete roža potrpljenja, zlahtna zel; postanemo mirni, prizanesljivi. Manjše ko so naše zahteve po poseganju v dogajanje in po dejanjih, toliko bolj sposobni postanemo, da gledamo in poslušamo življenje narave in življenje naših soljudi, da ju sprejemamo brez kritike, in da se vedno znova čudimo nad njima, da ju pustimo iti mimo nas, večkrat s sočutjem in tihim pomilovanjem, včasih z vedrim smehom, s humorjem.

Zadnjič sem bil v vrtu, kuril sem majhen ogenj in sem nalagal nanj listje in suhe veje. Tedaj je prišla mimo glogove žive meje neka stara gospa, pač že blizu osemdesetih let, se ustavila in me opazovala. Pozdravil sem jo, ona pa se je zasmejala in rekla: »Povsem prav imate z Vašim ognjem.

Čkom. V naših letih se moramo polagoma sprijazniti z vicami!« S tem je bil zadet tonski način pogovora, v katerem sva si potožila vse mogoče težave in odrekovanja, toda vedno na šaljiv način. Na koncu najinega zabavnega razgovora pa sva si priznala, da kljub vsemu pravzaprav še nisva tako strašno stara, in skoraj ne moreva veljati za prava starca, dokler v naši vasi še živi naša najstarejša, stoletnica.

Če se prav mladi ljudje, v premoči svojih moči in brez slutenj smejiijo za nami in se jim zdijo naša težka hoja, naših nekaj belih las in naši žilnati vratovi smešni, potem se spomnimo, kako smo se nekoč, v posesti enakih moči in enako brez slutenj, smehljali prav tako. Ne zdimo pa se sebi poraženi in premagani, temveč se veselimo, da smo tej stopnji odrasli in da smo postali nekoliko modrejši in bolj strpni.

Herman Hesse (Prevedel J. M.)

Mamica, pusti me živeti

Prvi pomladanski dan... Običajno se nam predstavi v svojem nebogljenem oblačilcu; prvi srajčici z navezenimi zvončki in trobenticami, obrobjeni z nežnimi travami ob spremstvu osvežujočega vetra in veselega ptičjega oglašanja. Danes pa leži debela megla. Iz nje rosi hlad in bolezen, pod njo se tali in izginja gnili sneg, ki je še pred kratkim s svojo bleščečo belino krasil naravo, ko je prekril med drugim tudi vse tisto, kar bi spadalo na odpad, pa je neukročena človekova dirka pustila ležati za neizogibno, nujno onesnaževanje okolja. Grda misel, še žalostnejša resnica.

Pot me vodi na pokopališče. Mnogi pred menoj in iz moje generacije, ki so bili dragi mojemu srcu, leže tu pod varnim plaščem matere zemlje in molče opominjajo, da je treba misliti tudi na smrt. Nekateri so odšli nepričakovano, nekateri so padli kot žrtve vojne, drugi izžeti od dolgosti življenja, tretji naveličani življenja, strti od usode, ker jim je zmanjkalo vere in upanja v VSTAJENJE. Ustavljam se ob grobovih, pri vsakem posebej in berem imena, datum in sleherni mi stopi pred oči in v duhu, kot na filmskem platnu, drsi skozi moj spomin podoba njegovega življenja. S tresočo kretnjo mi zariše roka znamenje križa čez gomilo, na kateri kljub vsemu – že kukajo prvi brstiči in kalčki, znanilci pomladi. Poslovim se z ljubečo željo: »počivaj v miru« in

proti svoji volji slišim za seboj vabeči: nasvidenje! Ti, ki bereš to, oprosti mi. Toda tudi to je del stvarnosti in od časa do časa se ga je dobro spomniti, četudi bi ga raje črtali izmed postaj svoje življenjske poti. Prižgem svečko potem pa odhitim po vlažnem, poledenem asfaltu.

Sama hodim in premišlujem... Srce se še vedno ustavlja ob srečanju, ki sem ga doživela pred par trenutki. Iz premišljevanja me zdrami prijazen pozdrav mlade znanke. Za hip se ustavim. Iz obraza ji sije sreča, ko mi pove, kako »mali« dobro uspeva in kako ga imajo vsi radi. Pa je bilo tako hudo, preden je prišel na svet... Koliko pa je takih ki nikoli ne zagledajo luči sveta. Koliko mater na katerih obrazu lahko prebereš samo žalost ali brezbržnost. Koliko nežnih trupelc trohni v greznicah, medtem ko se njihovi vrstniki podijo po cvetočih tratah sledeč pisanim metuljčkom! Koliko usteč ni nikoli zaklicalo najlepše besedice: mama, koliko srčec ni nikoli občutilo materinske ljubezni, ker se ta za nje, zavržene, ni mogla nikoli roditi?! In tako lahko sprašujem koliko in zakaj – v nedogled, zato ker je človek slabši od živali... Vedno tiše in tiše zamera preseči glasek: mamica, pusti me živeti – in umre...

Tisoč vzrokov skuša dokazati upravičenost splava. Ne moremo zanikati, da je v dosti primerih kriva stiska, pomanjkanje poguma predvsem pa pomanjkanje zaupanja v samega sebe in v božje usmiljenje ter pomoč. Revščina le malokrat botruje splavu. Ravno tisti ljudje, ki imajo velike možnosti in položaje, zavzemajo največkrat odbijajoče stališče do otroka. Mislim, da se ne motim, če trdim, da zaradi tega, ker bi se ob novem družinskem članu bilo treba odpovedati marsikateri zabavi, mogoče celo lepi obleki ali nakitu in ne nazadnje brezskrbnemu počitku in spanju. Torej zaradi komoditete.

Pa se vseeno tudi zgodi, da človek kljub dobri volji pade in greši. Toda, vstati je treba in se očistiti vsega, kar je poleg zunajosti omadeževalo predvsem dušo. V tisti neizmerni bolečini in pekoči vesti se spomnimo Nanj, ki je naš Oče, ki najbolj pozna našo nemoč, pa četudi je pravičen sodnik, je istočasno naš Odrešenik, neizmerno usmiljen in velikodušen v ljubezni, ki resnično skesanemu srcu vse odpusti rekoč: pojdi in ne greši več

Erna Meško

Življenje za letenje

Ob 100-letnici rojstva Edvarda Rusjana

Edvard Rusjan (1866–1911).

Stoletje nas že deli od rojstva Edvarda Rusjana, ki mu je bilo dano preživeti le četrtno tega časa. Z delom, ki ga je v teh skopo odmerjenih letih opravil, pa se je vpisal ne le v narodno, marveč udi v svetovno zgodovino letenja.

Rodil se je očetu Francu, sodarju, in materi Graciji roj. Garbas, izdelovalki copat, 9. junija 1886 v Trstu. Ko je imela družina največji obseg, je štela deset članov; Edvard je bil – za dve leti starejšim bratom Jožetom, najzvestejšim sodelavcem – drugi najstarejši sin. Pred hudo konkurenco se je oče Franc sklenil preseliti bliže h kupcem svojih izdelkov z vinorodnih Brd. Medtem ko si je urejal hišo z delavnico v Gorici, je živel družina osem let v Renčah, odkoder poteka Rusjanov rod. Od Edvardovega dvanajstega leta pa

so živeli v svoji novi goriški domačiji v ulici Capella 8 pod Kostanjevico (hiša je sedaj na italijanski strani, v neposredni bližini državne meje).

Ob preselitvi (leta 1898) v Gorico sta se brata Jože in Edvard že ukvarjala z letalstvom. Verjetno ju je k tej dejavnosti spodbudila smrt prvega uspešno letčega graditelja še brezmotornih letal, nemškega inženirja Otta Lilienthala (l. 1896). Leta 1900 sta že toliko napredovala, da sta naredila uspešno leteč model, katerega zračni vijak je poganjala urina vzmet. Po tem uspehu sta bila prepričana, da pred njima ni več resnejših zadržkov za gradnjo pravega letala. Tu domnevamo vpliv letalskih poskusov v Rusiji rojenega avstrijskega pionirja Wilhelma Kressa, ki je prav v tem času prešel od modelarskih poskusov h gradnji motornega letala. Za brata Rusjana pa je bil ta prehod težji in dolgotrajnejši – tradicija in skromne gnotne razmere so ju zadržale pri delu v očetovi sodarski delavnici. Ker pa je predvsem Edvard hotel več, si je dal duška najprej s športno, zlasti kolesarsko dejavnostjo. Ne le s svojimi telesnimi sposobnostmi, marveč še bolj z veliko željo, prebiti se naprej, je osvajal na dirkah najvidnejša mesta in medalje. Na letala pa brata ob tem nista pozabila. To bi tudi ne bilo mogoče, saj je bilo tedaj med ljudmi vse več zanimanja za to najnovejše spajanje tehnike s športom. Leta 1908 se je za Ameriko še v Evropi razmahnilo motorno letenje in tedaj je tudi v svojo tradicionalno obrt zazrti oče Rusjan pomislil, da je v letalstvu morda prihodnost za njegovo družino, in je sinovoma omogočil, da sta se po delu, s katerim so se preživljali, ukvarjala tudi z gradnjo letala. Načrtov sta imela že od prej veliko, zgolj na govorice pa je oprta domneva, da sta že leta 1908 poskušala tudi leteti. Vsekakor pa sta tedaj ali najkasneje v začetku naslednjega leta lahko spoznala, da jima za uspešno gradnjo letčice naprave manjka predvsem dveje: boljšega poznanja tehnične izvedbe letala tudi v nadrobnostih in letalskega motorja. Ker nista imela denarja za nakup motorja, je Edvard predlagal, da bi si ga izdelala kar sama, kot sta to storila brata Wright v ZDA, kjer sta 17. decembra 1903 z letalom in motorjem lastne zasnove in izdelave tudi prva na svetu zares uspešno motorno letela.

Najkasneje sredi leta 1909 se je Edvard Rusjan napotil s svojimi načrti za letalo in motor k torinskemu tovarnarju Francu Millerju. Ta letalski navdušenec je v svoji tovarni omogočal delo sebi podobnim in je podprl tudi mladega slovenskega

pionirja. Predvsem pa je pomembno, da mu je omogočil obisk in ogled mednarodne letalske prireditve od 9. do 20. septembra v Brescii, kjer so se zbrali vrhunski letalski graditelji in piloti tistega časa. To je bila visoka šola Rusjanovega usposabljanja za letalsko delo: tu se je seznanil s konstrukcijo in letenjem najboljših tedanjih letal, razen tega pa se je osebno spoznal tudi z najpomembnejšimi osebnostmi na tem področju, med njimi z Louisom Bleriotom, slavnim po prvem preletu morja med Francijo in Anglijo (25. julija 1909), in Aleksandrom Anzanim, tovarnarjem letalskih motorjev v Franciji. S slednjim se je dogovoril za sodelovanje: posređoval naj bi prodajo njegovih motorjev, Anzanijeve agregate pa naj bi vgrajeval tudi v letala, ki jih je nameraval izdelovati. Za začetek mu je Anzani omogočil poceni nakup že rabljenega motorja (kupnino je plačal oče Rusjan).

Obogaten s potrebnim znanjem in motorjem, se je Edvard vrnil v Gorico in z Jožetom sta se nemudoma lotila dela. V dobrem mesecu dni sta končala letalo, ki je med gradnjo postalo podobno najbolj uspešnim dvokrilcem tistega časa (firme Curtiss ali Farman). Vendar pa pri prvih poskusih v začetku novembra še ni hotelo v zrak, dokler ga nista predelala po svoje. 25. novembra 1909 je to letalo na Rojah, vojaškem vežbališču na travnikih med Mirnom in Gorico, tudi prvič uspešno letelo – najuspešnejši polet tega dne je bil v človeški višini in 50 ali 60 m daleč. Ko je po pristanku Edvard skočil s pilotskega sedela, mu je ena od sestra ovesila cvetlični venec, in tako se je na Slovenskem začelo motorno letenje. To je bil obenem tudi prvi polet z letalom lastne konstrukcije in izdelave na vsem sedanjem jugoslovanskem ozemlju z Balkanom vred in skoraj sočasna vzporednica s prvimi poskusi letenja v vsej Avstro-Ogrski.

Bratoma pa ni šlo le za prvenstvo in tudi ne zgolj za samopotrditev. Na steno (zaenkrat notranjo) domače sodarske delavnice sta napisala (v francoščini!) Tovarna letal Rusjan. In to sta tudi zares hotela: izdelovati letala namesto sodov. Načrtovala sta, da se bosta z izdelovanjem in preskušanjem vse popolnejših letal dokopala do tako kvalitetnega izdelka, da bi ga bilo mogoče serijsko proizvajati za prodajo. Tako sta v naslednjih devetih mesecih izdelala kar sedem letal, na katera sta prenašala svoj motor. Prav pešanje tega motorja je sproti izničevalo njun graditeljski napredek, da pa bi prešla v serijsko proizvodnjo, razen denarja za nakup novega motorja tudi nista

imela potrebnega zagonskega kapitala.

Ko je konec leta 1909 Edvard razbil prvo letalo, Edo I, sta začela graditi trokrilno Edo II, ki je letela z repom naprej, z motorjem za pilotom in potisnim vijakom povsem zadaj, a se je zrušila že med poskusnim poletom. Edo III je bila spet dvokrilno letalo, zelo podobno Edo I, in se je tudi na podoben način razbila. O Edo IV manjka natančnejših podatkov. Edo V je bila majhno enokrilno letalo, s katerim je Edvardu že uspelo leteti 40 m visoko in zakrožiti nad goriškimi ter mirenjskimi travniki. 28. marca 1910 bi moral Edvard leteti na prvi javni letalski prireditvi na Slovenskem, vendar je razočaral 10 000 gledalcev, ker Edo V z neustreznim vijakom ni hotela v zrak. Edo VI se je konstrukcijsko zgledovala po letalu, s katerim je Bleriot poletel iz Francije v Anglijo. Tudi to Rusijanovo letalo naj bi preskusili na javnem letenju, ki sta se ga udeležila s svojima tovarniško izdelanima Wrightovima letalom Jože Zablatnik, prvi letalec slovenskega rodu (iz Celovca) s pilotskim izpitom, in njegov prijatelj Oskar Heim. 29. junija se je zbralo na Rojah 15 000 ljudi; gosta sta prikazala solidno letenje, domačin pa je znova razočaral svojo publiko, tokrat zaradi slabega delovanja motorja.

Avgusta 1910 sta brata izdelala še Edo VII. Letalo je letelo, vendar to še ni bil prototip, po katerem bi bilo mogoče začeti serijsko proizvodnjo letal za prodajo. Za nadaljevanje letalskega dela je bratoma zmanjkalo denarja, še zlasti, ker bi bilo nujno kupiti nov motor, to pa je daleč presegalo njune možnosti. Že je kazalo, da se bosta morala odpovedati letalstvu in se vrniti k izdelovanju sodov, ko se je v Gorici septembra 1910 pojavil premožni zagrebški podjetnik Mihajlo Merčep in jima je ponudil družabništvo. Merčep, ki je bil v mladosti sam športnik in se je srečal z zgodnjimi letalskimi poskusi v ZDA, je imel enake načrte kot Rusjana: da bi izdeloval letala za prodajo. Sedaj naj bi združili svoje možnosti v skupno podjetje: Rusjana naj bi prispevala svoje graditeljsko znanje in izkušnje, Edvard še posebej pilotsko veščino, Merčep pa bi prispeval kapital, prostor ter poslovne sposobnosti. Brata sa privolila in družabništvo je bilo dogovorjeno. Merčep in Edvard sta se takoj odpravila v Pariz po nakup motorja in ogledih najnovejše letalske tehnike. Takoj nato se je začelo delo v Merčepovi zagrebški delavnici in 13. novembra 1910 je Edvard že letel z Merčep-Rusjanovim letalom nad Zagrebom.

Prvo letalo iz Merčepove delavnice je bilo

zgrajeno po Edvardovih načrtih na osnovi konstruktorjevih dotedanjih lastnih izkušenj in po tem, kar je videl novega v Parizu. Delavniška dela pa je vodil njegov brat Jože. Letalo je pokazalo že pri prvih poletih dobre letalne sposobnosti. Tako se je dvignilo v zrak že po 28 m zaleta, kar je bil tedanji (neuradni) svetovni rekord. Njegovo krmlilje ni bilo speljano na običajne nožne in ročne vzvode, marveč neposredno na pilotovo telo, tako da ga je Edvard vodil s premikanjem celega telesa – letel je dobesedno »kot ptica«. 26. decembra 1910 je Merčep priredil v Zagrebu letalsko prireditev, na kateri so pričakovali okoli 20 000 gledalcev, vendar pa jih je prišlo zaradi slabega vremena precej manj. Tistim, ki se niso prestrašili blata in mokrih nog, ni bilo žal – videli so za takratne čase vrhunsko letenje. Edvard je v 10-minutnem letenju večkrat zakrožil nad zagrebškim letališčem in ko je pristal, ga je navdušena publika dvignila na ramena.

Po tem uspehu je Merčep načrtoval turnejo po Balkanu. Edvarda je bolj vleklo na zahod, kjer bi se lahko preskusil z najboljšimi letali in piloti, naposled pa si je želel uspešno nastopiti tudi v Gorici. Toda Merčep je mislil poslovno: v Srednji Evropi je bila konkurenca prehuda, na jugovzhodu pa je slutil bližnjo balkansko vojno in zato zanimanje tamkajšnjih vojaških štabov za nakup letal. Tako se je za začetek novega leta dogovoril za prikaz letenja svojega letala najprej v Beogradu, nato pa še globlje po Balkanu.

Novo leto 1911 sta brata dočkala doma v Gorici. Edvard je tedaj še letel z Edo VII in silvestroval v družinskem ter prijateljskem krogu, nato pa se je odpravil v Zagreb, medtem ko je Jože ostal v Gorici. Edvard in Merčep sta spravila

Gradnja Merčep-Rusjanovega letala v septembru oz. oktobru 1910 v Zagrebu².

razstavljeno letalo na vlak in nato še sama odpotovala v Beograd, kjer sta doživljala splošno pozornost in naklonjenost. Pomembne razgovore sta imela s srbskim vojnim ministrom, nato pa ju je sprejel še kralj Peter I. Karadjordje. Edvard bi moral leteti vse tri dni pravoslavne božiča, toda prva dva dneva sta bila tako vetrovna, da to ni bilo mogoče. 9. januarja je bil zadnji praznični dan. Vreme se je sicer nekoliko izboljšalo, vendar je košava občasno še grozila z nenadnimi sunki. Poznavalci so v takem odsvetovali letenje, toda Merčep, ki je od uspešne predstavitve svojega letala v Beogradu pričakoval poslovnih uspehov, ni rekel ne, in Edvard, ki ni poznal strahu, se je odločil za polet. Startal je z zasneženega travnika pod trdnjavo Kalemegdan, hitro pridobil 100 m višine in se usmeril čez Savo nedaleč od njenega izliva v Donavo. Njegovo letenje je s savskega brega in kalemegdanskih strmin spremljalo okoli 20 000 gledalcev. Edvard je brez večjih težav preletel Savo, zaobrnil nad nasprotnim bregom in se začel vračati. Tudi ta del poleta je dobro potekal in vse je kazalo na srečen konec. Letalo se je že približalo bregu in se spustilo na 20 m višine. Tedaj pa je nenaden udarec vetra krhkemu letalu odtrgal krilo. Letalo je strmoglavilo na železniški nasip pod Kalemegdanom. Edvard se je znašel v razbitinah stisnjen med tla in letalski motor, imel je več smrtnih ran in zlomljeno hrbtenico; umrl je nekaj minut po padcu. Bil je 34. žrtev letenja z letali na svetu, prva v letu 1911 in sploh prva v Avstro-Ogrski. Pokopali so ga v Beogradu s častmi, ki gredo junakom, njegov pogreb pa je prerasel v manifestacijo prijateljstva med jugoslovanskimi narodi (Jugoslavije tedaj – leta 1911 – še ni bilo).

Kljub smrti svojega družabnika in konstruktorja, je Merčep nadaljeval z delom. Jože Rusjan je ostal eden njegovih najvažnejših sodelavcev pri delavniških delih. Dragutin Novak je skušal zamenjati Edvarda Rusjana na pilotskem sedežu.

Merčep je občasno pritegnil v svojo skupino še druge sodelavce, med njimi Slovenca Stanka Bloudka, ko je s pilotom Janom Čermakom prišel sredi leta 1911 pokazat svoje letalo Libela na sokolski zlet. Tedaj je Bloudek pomagal pri dokončanju drugega Merčepovega letala, začetege že za Edvardovega življenja (tako je bilo tudi to letalo Rusjanova konstrukcija). Naslednja letala (eno ali več) so bila zgrajena za srbsko vojsko – z njimi je naposled le uspelo uresničiti Rusjanovo in Merčepovo zamisel o izdelovanju letal za prodajo. Leta 1912 je prišlo iz Merčepove delavnice najuspešnejše letalo, »tip 1912«, pri katerem je še sodeloval Jože Rusjan. Morda je sodeloval tudi še pri zasnovah zadnjega Merčepovega letala, dograjenega leta 1914 in propadlega v prvi svetovni vojni. Jože Rusjan pa je sredi leta 1913 zapustil zagrebškega delodajalca. Zanesel se je na bratovo poznanstvo z Bleriotom, skušal se je zaposliti v francoski letalski industriji, toda tu so gledali v njem avstroogrškega špijona in s službo v Franciji ni bilo nič. Jože je razočaran odpotoval za sestrami prek oceana v Argentino in potem o njem ni bilo več slišati.

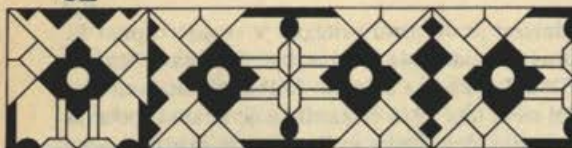
Letala, ki so prišla v letu 1910–14 iz Merčepove letalske delavnice in so bila ali neposredno konstrukcija in izdelek bratov Rusjanov ali pa nasledniki teh letal, so vrhunski dosežek pionirskega letalskega obdobja v jugoslovanskih primerjavah. Ceno tega uspeha je plačal pred sto leti rojeni Edvard Rusjan s svojo ikarusovsko smrtjo: dal je življenje za letenje.

Sandi Sitar

¹ Načrtovalec, (skupaj z bratom Jožetom) graditelj in pilot prvih slovenskih motornih letal. Na sliki v pilotski obleki, na ramenih posebej ojačeni za pritrditev krmilnih vezi Merčep-Rusjanovega letala. To je bila ena poslednjih fotografij pred njegovo ikarusovsko smrtjo.

² Ob zračnem vijaku stoji Mihajlo Merčep kot financer gradnje, pod motorjem kleči Edvard Rusjan, načrtovalec in pilot letala ter posebej zadolžen za motor, levo pod krilom stoji Jože Rusjan, vodja gradnje pretežno lesenega ogrodja. Letalo je merilo v razponu 14 m, poganjal pa ga je motor Gnome 36,8 kW (50 KM).

³ Prvo na Slovenskem narejeno motorno letalo, ki je 25. novembra 1909 z Edvardom na pilotskem sedežu na Rojah pri Gorici prvič poletelo. Bilo je dvokrilnik preproste lesene konstrukcije, krila so bila prekrita le na spodnji strani (!) – s papirjem (!). Razpon kril je meril 8 m, zračni vijak je poganjal tricilindrski Anzanijev motor z močjo 18,4 kW (25 KM).

Živeti z izpeljanim črevesom

Vsako leto je pri nas operiranih mnogo ljudi, ki jim z operacijo skušamo vrniti zdravje. Mnogo bolezni je takih, da z operacijo odstranimo vzrok bolezni, pri nekaterih se stanje izboljša, v nekaterih primerih pa ostanejo posledice. Te posledice so včasih večja, včasih manjša cena za ozdravitev. Nekatero posledico poznamo kot invalidnost. Naša predstava o invalidnosti pa ni vedno jasna. Običajno si jo predstavljamo kot posledico poškodbe, manj domača pa vam je predstava, da je invalidnost posledica operativnega posega, s katerim smo dosegli ozdravitev. K takim posegom štejemo tudi operacije, ki zahtevajo izpeljavo črevesa skozi trebušno steno. Ljudi, ki z operacijo izgubijo možnost, da bi normalno izločali blato ali urin, je vsako leto precej. Narava bolezni, ki zahteva takšno operacijo je lahko različna (polipi, vnetje črevesne sluznice, rak, poškodbe črevesja in obolenja mokril), končni izid pa je vedno tak, da izločki odtekajo skozi odprtino na trebušni steni.

Izpeljano črevo in okolna koža zahtevata posebno pozornost in skrb ter uporabo pravih pripomočkov za zbiranje telesnih izločkov. Zato si za lažje razumevanje najprej na kratko oglejmo sestavo in delovanje celega črevesa.

Črevesje je pri človeku sestavljeno iz dveh delov: iz tankega in debelega črevesa. Tanko črevo se začne takoj za želodcem in ga najprej tvorijo dvanajstnik, šele nato pa je »pravo« tanko črevo. V njem se odvija poglobljeni del prebave, zato je blato tu še tekoče in jedko. Tanko črevo prehaja v debelo, ki se končuje z danko (zadnjikom). Je debelejša in krajša od tankega črevesa. Zbira ostanke prebavljene hrane, njegova naloga pa je tudi oddajanje vode nazaj v telo. Zato postane tu blato gosto (formirano).

Bistveno je, da vemo, čim nižje proti izhodu (danki) se je na črevesju razvilo obolenje, ki zahteva kirurški poseg, tem gostejše (bolj formirano) blato bo izhajalo na trebušno steno.

Na tankem črevesu obolevajo navadno mlajši ljudje. Mučijo jih hude driske s primesmi krvi in

sluzi. Z driskami izgubljajo za organizem življenjsko pomembne beljakovine, vodo, mineralne snovi. Močno so skušani in oslabljeni, poleg tega pa trpijo tudi psihično, saj jih nenehna driska sili, da se zadržujejo v glavnem doma. Za te bolnike je operacija odrešujoča, saj lahko svoje iztrebke poslej kontrolirajo, pa tudi izguba prebavnih sokov je manjša. Ponovno lahko normalno zaživijo doma, v službi in v družbi.

Vse to pa ne velja za bolnike z obolenjem na debelem črevesu. Ti navadno predhodno nimajo nobenih težav, kar iznenada pa med blatom opazijo kri. Lahko jih spremljajo obdobja menjavanja drisk in zaprtja. Večjih motenj v prebavi navadno nimajo, zato ne morejo razumeti, da je zaradi take »malenkosti« potreben tako obsežen poseg. Šok je navadno tako velik, da bolnik sprva odklanja operacijo. Zapre se vase in premišljuje, v svojih mislih bi najraje izločil resnico, da je taka bolezen nastopila prav pri njem. Marsikdo si želi, da bi kar umrl. Ščasoma se le skuša sprijazniti z resnico. Ob pomoči zdravstvenih delavcev, ki naj bi ga na poseg pripravili poskuša razumeti, da je tak poseg neizogibno potreben in začenja graditi svojo novo prihodnost.

Razumevanje in vzpodbuda svojcev mu je tedaj nujno potrebna. Žal pa se še vse prevečkrat zgodi, da mu prav najbližji obrnejo hrbet. Njihov mož ali žena, oče ali mati, sin ali hčerka se jim naenkrat zdi kužen, umazan, skratka – manjvredno bitje. Tedaj, ko bi najbolj potreboval njihovo roko, mu doma pripravljajo posebno sobico, kjer bo lahko sam preživel preostali del življenja, ali pa se celo menijo, da bi ga dali v dom ostarelih. Pri mlajših je lahko to vzrok za legalno nezvestobo.

Strah, ki obvladuje bolnika je razumljiv, saj se poseg in invalidnost tičeta njega samega. Strah, ki pa ga okolica čuti pred bolnikom, je samo posledica neznanja. Čustveni odnos do bolnika lahko ta strah premaga. Poleg tega moramo vedeti, da tak bolnik s pravilno nego in z našo podporo lahko ponovno normalno zaživi. Zato naj poudarim, da:

- ti ljudje lahko dočakajo visoko starost in umrejo za popolnoma drugo boleznijo
- žene z izpeljanim črevesom lahko rodijo in si ustvarijo družino
- uspešno rehabilitirani bolniki lahko nemoteno opravljajo svoj poklic in se družbeno in kulturno udeležujejo
- ti ljudje se lahko ukvarjajo s športom, plavanjem, potujejo, skratka – ohranijo svoje življenjske

navade. Prav zato je zelo pomembno, da jim že pred operacijo posvetimo dovolj pozornosti. Zaupanje je osnoven odnos zdravstvenega delavca do bolnika, to pa je še zlasti pomembno pri bolniku z izpeljanim črevesom, saj sta pri bolniku v ospredju dve stvari: strah pred boleznijo in strah pred tem, ali bo sam lahko skrbel zase. Tema se pridruži še sram, ki mu je privzgojen v dolgih letih življenja. Med bolniki samimi, še bolj pa med svojci je razširjeno mnenje, da so bolniki z izpeljanim črevesom še naprej neozdravljivo bolni in je samo še vprašanje časa, kdaj bodo umrli.

Druga napačna predstava je do neke mere povezana z našimi kulturnimi navadami, ko razen pri mlajših otrocih ne vidimo črevesnih izločkov. Vse to se da s potrpežljivostjo in dobro voljo premagati. Če pa ima bolnik na voljo še dovolj pripomočkov, bo v rehabilitaciji hitro napredoval. Bolnik naj se ne guje sam. Če pa je še preslaboten, naučimo svojce.

Še vedno so osnovni pripomočki pri negi izpeljanega črevesa voda, milo in mehak toaletni papir. Stomo (tako na kratko s tujko imenujemo izpeljano črevo) namilimo, speremo in dobro osušimo. Priporočljivo je tudi tuširanje. Takšna stoma je pripravljena za namestitve vrečke. Razna razkužila so popolnoma odveč, saj stoma ni rana.

Ostali pripomočki za nego stome so:

1. Samolepilne zbiralne vrečke: domače izdelave: Virkol (Tosama), Colostom (Plastor), Samolepilne vrečke za kolostomijo (TIK Kobarič), tuje izdelave: Coloplast (Danska), Hollister (ZDA), Adecoll (Italija).

Bolnik mora na svoji stomi stestirati vse vrste vrečk in se odločiti za tisto, ki mu najbolj ustreza. Odprtino na lepljivi površini naj izreže v velikosti stome in nič večjo, ker sicer lahko blato draži kožo okrog stome. Bolnik s stomo na debelem črevesu si lahko vrečko po vsakem iztrebljanju zamenja z novo. Če pa je stoma napravljena na tankem črevesu, je blato zato tekoče in se pogosteje izloča ter ga je več, je priporočljivo, da izbere vrečko na izpust s sponko.

2. Kožne podloge: Varihesive in Stomahesive (SQUIBB – ZDA), Karaya (Hollister – ZDA), Combihesive (SWUIBB – ZDA). Varihesive in Stomahesive je lepljiva želatinasta gladka plošča, ki diha s kožo in se z njo tudi upogiba. Zato pride v poštev, kadar ima bolnik kožo vneto okrog stome. Na podlagi naj izreže odprtino v velikosti stome in jo nalepi na kožo. Nekaj minut naj jo

nežno pritiska na kožo, da se segreje na telesno temperaturo in se dobro prilepi. Nato naj nanjo nalepi katerokoli samolepilno zbiralno vrečko. Pod Varihesive podlogo se koža v enem do dveh dneh popolnoma pozdravi, zato lahko bolnik po sles uporabljata spet samo samolepilno vrečko.

Combihesive podloga ima na plošči vstavljen obroč, na katerega se pritrdi posebna (priložena) vrečka in se zapira podobno kot patentni kozarec. Tehnika je enaka kot pri Varihesive podlogi, le da se namesto samolepilne vrečke pritrdi posebno vrečko.

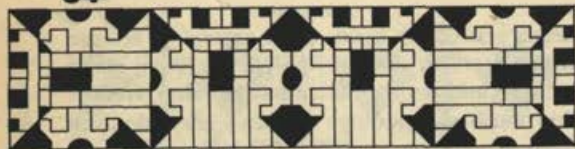
Karaya vrečka ima že nekakšen disk in hidrofilne smole, izboljšuje hermetičnost vrečke.

3. Irigator-set: Coloplast (Danska) in Hollister (ZDA). Je komplet pripomočkov, s katerimi si bolniki lahko vsakodnevno izpirajo črevo in s tem uravnavajo iztrebljanje, vendar ta način nege pride v poštev le pri bolnikih, ki jim je odstranjen najnižji del črevesa (danka). Večino teh pripomočkov je moč dobiti v naših večjih lekarnah.

Ob zaključku bi rada poudarila, da v zadnjem času bolniki vse pogosteje izražajo željo, da bi težave, svoj strah in pomisleke odpravljali skupaj. Želijo se medsebojno povezovati, se srečevati, kar jim skušajmo omogočiti. Dokončno jim bomo vrnili samozavest mi zdravi, če bomo nanje začeli gledati kot na sebi enake.

Smolić Marija

Zavija metež med latami koč in skednjem, zavijajo zamedene steze okoli gričev, zavija snežna odeja dobrotno prezeblo vas, zavijajo sosednji psi vsak svoj napev, zaspano in zatleglo. Takrat zavije tudi Marija Slevška v našo kajžo v vas. Tihi so ji koraki. Stopinje sproti zasipava veter. Ne trka. Vstopi. Kar naenkrat jo začutimo med sabo, kot bi nam padla iz podobne. Ostane tu med nami in se nam smehlja, ko je odmoljen še zadnji očenáš. Šele potem, ko prsta utrneta stenj pod podobo, tiho izgine. Nas objame sen.

Beseda o Vatikanski knjižnici

S svojim informacijskim bogastvom, dostopnim vsem raziskovalcem, ki z lučjo svojega uma raziskujejo prehojena pota številnih generacij našega kulturnega prostora in se trudijo razumeti po dokumentih časa rast naše civilizacije, od njenih oddaljenih začetkov pa vse do vstopa v sedanjost, je Vatikanska knjižnica svojevrsten in edinstven vir.

Njen nastanek je neločljivo povezan z nastankom same katoliške Cerkve v Rimu. Najbrž so bili štirje evangeliji z apostolskimi deli prva zbirka dokumentov, s katerimi je začela ta knjižnica svoje življenje. Tem prvim rokopisom, od katerih se, žal, do danes ni ohranil noben v izvorniku, so se sčasoma verjetno pridružili še drugi dokumenti. Prvi kristjani so se dobro zavedali, da bo sporočilo, ki so ga sami prejeli, neokrnjeno prekorajlo mejo njihovega časa in prostora le, če ga bodo »utelesili«, ga zaupali črnilu, pisani besedi in pergamentu. Skrb za to predajo so čutili kot eno izmed svojih življenjskih dolžnosti. Veselo novico, ki jo je Kristus svojim oznanilom zaupal dvanajsterici in jo vsadil v zgodovino človeštva, so tako negovali ne le v svojih srcih ampak tudi na »pergamentni podlagi«. Skrbeli so, da se nič od tistega, kar jim je bilo zaupano, ne bi izgubilo. Zavedali so se tudi, da se on, ki ga mi kličemo Bog, razodeva v vsem, kar spremlja človekovo življenje. Ta zavest jih je pripeljala do tega, da so poleg skrbi za svetopisemsko izročilo posvečali vedno več skrbi tudi drugemu gradivu, ki priča o zmagah in porazih, o veselih in manj veselih trenutkih človeštva na poti skozi čas.

Čeprav je neizpodbitno, da je knjižnica – četudi se spočetka ni imenovala tako – spremljala življenje mlade rimske Cerkve že od samega začetka, naletimo na najstarejši zapis o njej šele v »aktih mučencev«. Znano je, da se je konec 4. stoletja sv. Damaz lotil obnove cerkvenega arhiva, v katerem so bili shranjeni različni dokumenti. O njem govori v istem stoletju tudi sv. Hieronim v svojem spisu »Proti Rufinu« in ga imenuje »chartarium« rimske Cerkve. To so tako

Papež Sikst IV. imenuje B. Platino za svojega bibliotekarja.

rekoč prvi pisani viri, ki neposredno govorijo o knjižnici Apostolskega sedeža.

V stoletjih, ki so sledila, pa jo omenjajo vedno pogosteje. Tako je imel papež Agapit I. (535–536) svojo knjižnico, ki se je imenovala »Sveta lateranska skrinja« ali pa tudi »Arhiv sv. Petra«. Številni rokopisi, shranjeni v knjižni zbirki Apostolskega sedeža, so bili prave dragocenosti tako po vsebini kot tudi sami po sebi, zato ni čudno, da so jih imeli v srednjem veku pogosto za sestavni del zakladnice rimske Cerkve. Za to obdobje je tudi značilno, da je knjižnica vedno sledila papežu, pa naj se je selil znotraj rimskega mestnega obzidja ali pa zunaj njega.

Konec 12. oziroma v začetku 13. stoletja se sled za knjižnico Apostolskega sedeža na vsem lepem izgubi. Znova jo zasledimo v času papeža Bonifacija VIII. (1294–1303). Leta 1295 je šla njegova knjižnica 443 dokumentov, a v glavnem so bili to rokopisi iz časa njegovega papeževanja.

V avignonskem obdobju (1305–1378) najdemo tudi knjižnico Apostolskega sedeža v Avignonu. Po vrnitvi papeža Martina V. (1417–1431) v Rim pa se je na žalost z njim vrnilo le malo dragocenih rokopisov; šele leta 1902 so del te avignonske knjižnice ponovno uspeli vključiti v Vatikansko apostolsko knjižnico.

Dejanski začetnik Vatikanske knjižnice, ki kot

Sikstinski salon, sedaj razstavni prostor.

Glavna čitalnica.

znanstveno informacijski center nepretrgoma nadaljuje svoje kulturno poslanstvo še danes, pa je humanist Tommas Parentucelli, ki so ga izvolili za papeža Nikolaja V. Zgodovinski zapisi nas obveščajo, da je ob nastopu našel v Vatikanski knjižnici 350 latinskih ter nekaj grških in nekaj hebrejskih rokopisov. Po osmih letih njegovega vladanja pa je knjižnica štela že 1500 kodeksov. Zato ni pretirana trditev, da je bila v tistem času papeška knjižnica ena najbogatejših v Evropi. Nikolaj V. je pošiljal poslanca na vse knjižne trge, da so odkupovali rokopise za njegovo bibli-

oteko, imel pa je še vrsto izvedencev, ki so dragocene rokopise, katerih ni bilo mogoče odkupiti, prepisovali.

Nikolaju V. je torej treba priznati, da je bil resnični začetnik današnje Vatikanske knjižnice, čeprav moramo reči, da je bil njen uradni ustanovitelj Sikst IV. (1471 – 1481). Z uradnim odlokom (bulo), ki se je začel z besedami »V slavo bojujoče se Cerkve (Ad decorem militantis Ecclesiae)«, je Sikst IV. 15. junija 1475 določil sedež Vatikanske biblioteke in ji dodelil sredstva za njen nadaljni razvoj. Istega dne je tudi uradno imenoval Bartolomea Platino za svojega bibliotekarja. Pod tem papežem je dobila knjižnica štiri lepe prostore za knjige pa še urad, v katerem je delal knjižničar s svojimi tremi sodelavci in knjigovezom. Leta 1481 je štela Vatikanska knjižnica že 3500 rokopisov, njena vrata pa so na stežaj odprli vsem raziskovalcem, ne glede na narodnost, raso ali vero. Ve se, da so takrat brali rokopise v glavnem v knjižnici, vendar je iz dveh seznamov (Cod. Vat. lat. 3964 in 3966) razvidno, da je biblioteka posojala svoje kodekse tudi iz hiše.

Komaj sto let je minilo in že so razne zbirke dokumentov v vatikanski knjižnici tako narasle –

v tem času se na trgu pojavi tiskana knjiga – da so postali prostori, ki jih ji je dodelil Sikst IV., pretesni. Za odlašanje ni bilo več časa, treba je bilo misliti na nov sedež. Papež Sikst V. (1585–1590) je uresničitev tega načrta zaupal arhitektu Domeniku Fontani, ki je v obdobju 1587–89 svoje delo tudi opravil. V novem poslopju, 70 m dolgem in 15 m širokem, so dobile razsežen prostor do takrat zbrane bogate rokopisne in knjižne zbirke Vatikanske knjižnice. V njeno življenje je temeljito posegel tudi papež Pavel V. (1605–1621), ki je ukazal vse dokumentarno gradivo osrednjih cerkvenih organov združiti v posebnih prostorih. Tako je dejansko ustanovil tisto, kar danes imenujemo Tajni vatikanski arhiv.

V 17. stoletju se je Vatikanska knjižnica obogatila z vrsto neprecenljivih dragocenosti. Vanjo so vključili več pomembnih knjižnih zbirk, med katerimi je za nas Slovence še posebej pomembna heidelberška Palatinska knjižnica, s katero je prišel v Vatikan tudi edini danes še obstoječi znani izvod Trubarjeve Cerkovne ordninge (1565), ki ga je tu maja 1971 odkril dr. Jože Markuža. Žal pa je dr. Markuža vse preveč odlašal z objavo svoje najdbe – čeprav je svoje rojake v Rimu ustno o tem takoj obvestil – ker je nameraval napisati v zvezi z njo daljšo razpravo. Tako se je zgodilo – kakor se v znanstvenih krogih večkrat dogaja – da ga je z objavo o odkritju v Vatikanski knjižnici prehitel dr. Christoph Weismann.

Poleg heidelberške Palatinske biblioteke so v tem času v Vatikansko knjižnico vključili še dragocene rokopise urbinskih vojvod, švedske kraljice Kristine in mnoge druge.

Leta 1808 je tudi Vatikanska knjižnica doživela divjanje Napoleonove vojske, ki jo je nemalo prizadelo. Veliko dragocenih rokopisov in drugih predmetov neprecenljive umetniške in zgodovinske vrednosti, ki so jih odnesli Napoleonovi vojniki v Francijo, se leta 1815 niso več vrnili v vatikanske zbirke.

Marsikdo misli, da so v Vatikanski knjižnici shranjene le knjige in rokopisi, kar pa ne drži. Tu je še vrsta drugih dragocenosti, ki dajejo tej knjižnici v svetu knjižnic edinstven pečat. Omeniti velja numizmatično zbirko, ki je ena najbogatejših na svetu. V knjižnico so jo vključili leta 1738, leta 1755 pa so ustanovili tudi Sveti muzej (Museo sacro), v katerega so raziskovalci rimskih katakomb prinesli večino predmetov, ki so jih odkrili v rimskem podzemlju. Devet let pozneje so ta muzej razdelili v dva oddelka, v enem so dobili prostor predmeti z verskim motivom, v

drugem pa posvetni.

V 19. stoletju, ko je papež Leon XIII (1878–1903) dovolil zgodovinarjem in raziskovalcem z vsega sveta vstop v Tajni vatikanski arhiv, je tudi Vatikanska knjižnica na novo zaživela. Za obiskovalce, ki jih je bilo vedno več, so leta 1892 uredili novo, svetlobe polno čitalnico, nabito s knjigami, do katerih so imeli raziskovalci prost dostop, rokopisne in knjižne zbirke pa so dobile nove kovinske police.

Podoba, kakršno ima Vatikanska knjižnica v glavnih obrisih še danes, pa je dobila, ko je kardinalski zbor postavil na Apostolski sedež v Rimu Pija XI. (1922–1939), ki je bil pred tem sam nekaj let njen prefekt (direktor).

Pij XI. je obogatil knjižnico z novimi zbirkami, posodobil je opremo in dal knjižnici svežo spodbudo, ki jo je čutiti še danes.

To pa seveda še ne pomeni, da se je po tem papežu rast in nenehna obnova Vatikanske knjižnice zaustavila. Knjižnica ima danes okrog 100 tisoč rokopisov, preko milijon tiskanih knjig, med njimi številne prave redkosti, potem okrog 10.000 inkunabul, približno 300 tisoč medalj, starih in novejših kovancev, žigov, matic in odtisov in pa kakih 15.000 umetniških predmetov. V knjižnico nenehno prihajajo nove revije, knjige, rokopisi in drugi predmeti: med drugim si je mogoče ogledati kamenčke z Lune, ki jih je papežu Pavlu VI. podaril ameriški predsednik Nixon, med svojim uradnim obiskom v Vatikanu – v zadnjih letih pa je dobila še dve velikanski skladišči, eno za revije (1971), drugo pa za rokopise (1983). Uredili so tudi novo čitalnico za gradivo rokopisnega oddelka (1984). V nove prostore sta se preselila tudi sprejemni in kataloški oddelok, obnova in razširitev pa sta zajeli tudi restavratorski in fotografski laboratorij in numizmatični oddelok. Zdaj v knjižnici z veliko pozornostjo preučujejo možnosti za uporabo računalnika, s katerim bi se lahko vključili v mrežo sodelovanja z drugimi sorodnimi knjižnicami po svetu.

Oglejmo si še nekaj statističnih podatkov iz leta 1984, ki nam bodo najlepše predstavili naglo rast in razmah knjižnice. V tem letu so sprejeli 5090 novih knjig in 4313 zvezkov revij. Temu je treba prišteti še 475 rokopisov na filmih in 238 filmskih posnetkov knjig iz drugih knjižnic. Knjižnico je obiskalo 3615 znanstvenikov iz 45 držav. V rokopisnem oddelku so si izposodili 18.325 rokopisov, v knjižnem oddelku, kjer je 90.000 knjig neposredno dostopnih, pa so iz posebnih skladov izposodili 22.006 knjig. Založba

Slovenci na Švedskem

Vatikanske knjižnice je izdala 6 novih znanstvenih del, ponatisnila pa je še deset knjig. Fotografski laboratorij je za uporabnike knjižnice napravil 642.023 fotografskih posnetkov iz 2957 rokopisov in 4135 knjig. Začel je tudi s preslikovanjem vatikanskega dnevnika Osservatore Romano, ki ga bo tako mogoče že v bližnji prihodnosti kupiti od prve številke naprej na mikrofilmu. V razstavnih prostorih knjižnice je bilo prirejenih več razstav, med drugim dela nemškega slikarja H. G. Bücherja z naslovom »Portae Redemptoris«. Hkrati pa je Vatikanska knjižnica sodelovala s svojimi predmeti na številnih razstavah, organiziranih skupaj z drugimi ustanovami, bodisi v Rimu ali drugod po svetu. Prisotna je bila tudi na svetovni razstavi v New Orleansu, kjer so bili razstavljeni eksponati iz knjižnice v Vatikanemskem paviljonu.

Omembe vredna je še vatikanska knjižničarska šola, skozi katero gre letno približno sto študentov. V akademskem letu 1983–84 jo je obiskovalo 98 slušateljev iz šestih držav. Posebno pozornost posvečajo naslednjim predmetom: rokopisni dokument, zgodovina knjige in tiska, zgodovina knjižnic, bibliografija, katalogizacija in klasifikacija, ureditev knjižnice in bibliotekarska služba. Predavatelji vatikanske bibliotekarske šole so imeli leta 1984 predavanja tudi po drugih ustanovah, kjer šolajo kadre za knjižničarsko službo. V okviru Zveze bivših slušateljev vatikanske bibliotekarske šole so leta 1984 organizirali več seminarjev in študijskih dnevor, posvečenih problemu, s katerimi se soočajo današnje knjižnice.

Za radovedneže še odgovor na zadnje vprašanje: koliko ljudi dela danes v tej knjižnici, ki ima preko 20.000 m² površine? Človeka ima, da bi odgovoril: premalo. Z direktorjem vred je v knjižnici le 79 uslužbencev, poleg tega pa še deset zunanjih sodelavcev. Pa naj bi bilo v tej najstarejši kulturni ustanovi Cerkve zaposlenih še enkrat toliko ljudi, jih gotovo ne bi bilo preveč, če pomislimo, kakšne zaklade hrani in jih tako ali drugače nudi vsem, ki so posvetili svoje življenje kulturnemu dvigu človeka – in teh je gotovo mnogo.

Ivan Rebernik

Ura je bila že četrta na dvanajst zvečer. V Älvängnu so se ravnokar prižgale luči mestne razsvetljave, ko sem zapeljal na cesto proti Göteborgu. Na slikovito pokrajino Bohus, ki leži na zahodni obali ob Skagerraku, med Göteborgom in Svinesundom, mejnim fjordom med Švedsko in Norveško, se je obotavljal spuščal mrak. Na večer iz petka na soboto, ki je najbližji prazniku Janeza Krstnika, na Švedskem obhajajo kresno noč. Noč sredine poletja jo imenujejo. V njihovi lestvici praznikov pride takoj za božičem, zato si ga radi izberejo za svoj poročni dan.

V lični protestantski župnijski cerkvi v Starrkärru pri Älvängnu so bile v petek na predvečer praznika kar tri poroke. Med novoporočenci sta bila tudi Stanka in Kjell, ki sem ju jaz poročil. Med vožnjo domov v Göteborg sem premišljeval, kako hitro odrasča drugi rod slovenskih priseljencev na Švedskem, in slovensko izseljenstvo v tej severni evropski deželi že postaja zgodovina. Stanka je bila rojena v Italiji, a je že kot enoletna prišla na Švedsko. Tako kot še marsikoga je tudi Stankine starše pot na Švedsko vodila preko Italije, za druge je Avstrija bila taka vmesna postaja. Mladostna želja po pustolovščini jih je naredila za izseljence, vendar to ni bil najpomembnejši motiv. Večkrat je slišati različno niansirano, a v marsikaterih potezah zelo podobno izpoved, ki se glasi nekako takole: »Imela sva službo, vendar se je bilo po poroki s skromnimi dohodki težko postaviti na noge. Stanovanja ni bilo moč dobiti, zato sva se kakšno leto stiskala v tesnem bivališču njegovih staršev. In ker ni kazalo na boljše, sva začela sanjati o Ameriki, Avstraliji... Poskusila sva srečo... Ko se je izkazalo, da je mogoče iti na Švedsko, sva se odločila zanj, ker je bližje doma. Tako smo sedaj vsaj v Evropi.« Vsak ima svojo zgodbo. In kako se mu zasvetijo oči, ko jo pripoveduje. Precej jih je prišlo sem okrog leta 1960, veliko pa v drugi polovici šestdesetih let, ko je tukajšnji delovni trg še vedno potreboval veliko delavcev in je bilo v tujino že mogoče iti s potnim listom. Zdaj živi na Švedskem od štiri do šest tisoč Slovencev.

Domačini skušajo biti do priseljenca korektni, a so nasproti njemu zelo zadržani, tako da ostane med njimi vedno tujec. Slovenski otroci, ki so rojeni tukaj, se doma od staršev najprej nauče govoriti slovensko, v šolski dobi pa jim veliko bolj teče švedščina. Če jih pobaraš, kaj so, bodo prenekateri podobno kot otroci drugih priseljenčev rekli, da so Švedi, češ da so bili rojeni na Švedskem. Ko pa doraščajo, začno navadno iskati svoje korenine. Tako se je štirinajstletna hči, Švedinja po materi, pri svojem očetu Slovencu začela zanimati za slovensko zgodovino, za navede in posebnosti njegove domovine. Bil je v zadregi, ker ji ni znal veliko povedati, saj je že sam odrasčal tod. Pri iskanju sebe taki mladini silno veliko pomeni obisk domovine svojih staršev. Mnogi gredo med počitnicami vsako leto domov, ne le zaradi sorodnikov in znancev, ampak tudi zato, da podoživljajo svoje mladostne spomine, iz katerih človek živi vse življenje. Dopust v tukajšnji prostrani in redko naseljeni deželi, v bujni, marsikje še nedotaknjeni naravi, s številnimi jezeri in ob dolgih severnih poletnih dneh, bi jim prinesel veliko več počitka; a se raje odločijo za počitnice v Sloveniji, ker jih k temu sili notranja potreba, čeprav je to povezano z dokajšnjim naporom pa tudi sorazmeroma visokimi izdatki.

Višje blagostanje nikoli ne nadomesti tistih zastojnih vrednot, ki se jim je izseljenec ob odhodu od doma moral odpovedati. Ena od takih je sproščenost v navezovanju družabnih stikov. Švedi sami trpijo zaradi individualizma in osamljenosti, a si iz obojega ne znajo pomagati, ker ne poznajo modelov spontane družabnosti. Tem bolj tega pogrešajo priseljenci. In ko se v domotožju za lepimi starimi časi vračajo domov, večkrat z neko grenkobo v srcu ugotavljajo: tudi doma je vedno redkeje videti fante, ki se zvečer zberejo in zapojo na vasi. Na marsikaj se je enostavno treba privaditi, še najlažje na sladkan kruh, če kdo živi v manjšem kraju in v trgovini ne dobi drugačnega. Ne veselja in ne nejevolje tu ne kaže izražati preveč naglas, saj bi domačini, ki so po naravi zadržani in hladni, kar malo debelo gledali, če bi kdo preveč očitno in bučno kazal svoje razpoloženje. Življenje ni priseljenca izurilo le v prilagajanju, ampak mu je dalo možnost primerjanja dveh kultur in mu izostrilo čut za kritično opazovanje okolja. Tako je že slovenska mladina tukaj ponosna na to, da so v družini bolj povezani med seboj kot v njihovi sosesčini in da znajo sami starejše ljudi bolj ceniti in spoštovati

Obisk nadškofa Šuštarja
v Malmöju, maja 1984.

kakor njihovi švedski vrstniki. Po drugi strani pa ni čudno, da se naši ljudje, vajeni postrežljivosti in naravnost pristržne prijaznosti tukajšnjih uslužbencev, zelo pogosto pritožujejo nad nevljudnostjo in togostjo uradnikov in trgovcev, ki jo doživljajo doma v času dopusta. Domači včasih niti ne razumejo, kako jih more motiti to, česar sami še ne opazijo ne ali se jim vsaj zdi opravičljivo.

Švedska družba je verjetno ena najbolj sekulariziranih na svetu, a kljub temu sprejemajo krščanstvo kot nekaj samo po sebi umevnega. Evangelikanska Cerkev ima status državne Cerkve. Krst, cerkven pogreb in pogosto tudi cerkvena poroka pa so za marsikoga zgolj nekakšen mističen okras vsakdanjosti. Katoličanov je okrog 120.000 in so za švedsko državno Cerkvijo najmočnejša cerkvena skupnost, a vendar v primeri z več kot 7 milijonov evangelikancev velika manjšina, zato so naši rojaki večkrat v skušnjavi, da se prilagodijo tukajšnji obliki krščanstva, ki od ljudi malo zahteva in jim zato tudi malo daje. Med katoličani je priseljenec kar 80 odstotkov in to 40 različnih narodnosti. Čeprav so tukajšnji katoličani zbrani skoraj iz vseh vetrov Evrope, Južne Amerike, Bližnjega vzhoda in Vietnama na Daljnem vzhodu, so veliko na boljšem kot na primer pravoslavni priseljenci, ki imajo prav tako skupno veroizpoved, a ima vsaka od narodnih pravoslavnih Cerkva čisto svojo cerkveno strukturo, zaradi česar so materialno in organizacijsko v zelo težkem položaju. Stockholmski škofiji se je v zadnjih časih posrečilo odpreti več novih župnijskih središč, tako da ima Švedska danes 35 katoliških župnij. Če pomislimo, da jo je po površini za dve Jugoslaviji, to sicer ni veliko, vendar tukajšnji Slovenci navadno živijo v večjih mestih, kjer je središče župnije ali vsaj maša enkrat na mesec.

Naši rojaki so poleg Poljakov od vseh tukajšnjih priseljenjskih skupin prvi dobili svojega izseljenškega duhovnika. Že leta 1962 je prišel g. Jo-

že Flis, ki je ostal tu deset let. Pet let je dvakrat na leto za en mesec in pol iz Münchna prihajal zdaj že pokojni jezuitski pater Janez Sodja. Trenutno sva tu dva slovenska duhovnika, g. Stanislav Cikanek, ki je lani prišel iz Brazilije in ima v Oskarströmu pri Halmstadu središče za slovensko misijo, ki obsega južno Švedsko. Sam sem prišel sem pred osmimi leti in bivam v Göteborgu. Največ Slovencev živi v Malmöju in Göteborgu ter v južni in zahodni Švedski sploh. Okrog 300 jih je v Stockholmu, manjše skupine pa so še v nekaterih mestih med Göteborgom in Stockholmom. Slovenska maša je na štirinajstih krajih, na desetih po enkrat na mesec. Bogoslužni shodi v zvezi s slovenskimi mašami so nekakšno dopolnilo tisti župnijski dejavnosti, ki so jo naši rojaki deležni preko rednega dušnega pastirstva in skupaj vzeto zberejo okrog 500 Slovencev. Njihov prvotni namen je, da v jeziku, v katerem smo zmožni najglobljih in najbolj doživetih izpovedi, ter s pesmijo, ob kateri zaigra srce, damo čast Bogu. Takšna srečanja pa nam prinesejo tudi kosček doma sredi tujine. Posebej je to čutiti ob cerkvenih in družinskih praznikih kot so božič, velika noč, krst ali poroka. Naša oltarna občestva s petdesetimi, tridesetimi ali le desetimi člani so dejansko le ena izmed oblik danes pogosto opevanih malih občestev. Za binkošti se vsako leto nad dvesto Slovencev z vse Švedske zbere v Vadstveni ob grobu največje švedske svetnice sv. Brigite. Letošnji shod je bil že dvanajsti te vrste. Ugledni duhovnik, domačin, je ugotovil, da smo si Slovenci za svoje romarsko središče izbrali najbolj posrečen kraj, ker je Vadstvena zgodovinsko gledano srce švedske kulture in duhovnosti. V letu 1986 bo to srečanje ponovno vodil stockholmski škof Brandenburg, ki je na takem shodu enkrat že bil med nami. Od takrat se Slovencev rad spominja kot sproščenih in veselih ljudi.

Včasih mislimo, da smo si daleč drug od druge-

ga, a smo si vendarle blizu. Zgovoren je droben utrinek s poročno večerje v Älvängnu. Ker se družba nikakor ni znala razživeti, so zavrteli Avenikovo ploščo. Nevestni sorodniki so zaplesali polko. Ženinova žlahta je izza omizja zadržano opazovala. Čez čas pa so ugotovili, da jim ta glasba zelo ugaja in da je polka, kakor so jo zaplesali gostje iz Slovenije, podobna njihovemu poletnemu plesu. Slovenija jim ne bo več dolgo neznana dežela, saj so jih ti, ki so bili do sedaj zanje tujci, od zdaj naprej pa so njihovi sorodniki, povabili, naj drugo leto pridejo k njim domov v Portorož na počitnice.

Nekoč bo morda obmolknila slovenska govornica v senci brez ob prostranih švedskih jezerih, toda zavest od kod izvira rod nekaterih švedskih družin, bo še dolgo ostala. O tem nas prepriča velik švedski pesnik, Aškerčev znanec, Carl Snoilsky, čigar daljni prednik Janez Znojilšek je v 17. stoletju, v času tridesetletne vojne prišel na Švedsko. V pesmi Ljubljana, ki jo je objavil leta 1865, izpoveduje, kako se je preko sedmih generacij ohranil v njegovi družini spomin na njene slovenske korenine:

»Hm, Ljubljana, — o tem mestu (se mi zdi, da nekaj vem.)... (Na LJUBLJANO me spomin) osebno veže. (Iz LJUBLJANE je izšel moj rod,) od tu poreklo je imena.«

Jože Drole

To je takrat,
ko sonce odžarja medeno toploto
in pajki lačni prežijo ob mrežah,
ko žabe mrzle lazijo čez cesto,
ko soparica tišči kol v glavo
in je nasmeh prepreden z molkom,

hočem reči,
to je takrat,
ko je voda
v skodelici večera
sama sebe
žejna.

France Lokar
V skodelici večera

Na mejah Baragove dežele

Poleti 1984 sem za dober poldrugi mesec spremljal koprškega škofa dr. Janeza Jenka, ko je po Združenih državah in Kanadi obiskoval slovenske rojake. Skupaj sva se udeležila tudi Baragovih dni v Chicagu in se seveda srečala z vrsto ameriških škofov. Obiskala sva tudi generalna konzula SFRJ v Clevelandu Zofko Klemen-Krek, v Torontu pa Petra Toleva. Ob večerih, ko sem po utrujajočem dnevu ostal sam v svoji sobi, sem skušal v uri ali dveh vreči v beležnico nekaj vtisov. Nobenih posebnih namenov nisem imel s tem pisanjem; najbrž je bila to samo oblika pogovora s samim seboj. Vedel sem, da teh zapiskov v Družini nikoli ne bom mogel objaviti, vsaj do takrat ne, dokler bo imela samo osem strani obsega. Toda ko dobim iz ZDA ali Kanade kartico, ko se kdo oglasi po telefonu ali me celo obišče na uredništvu, takrat pa spet polistam po nekoliko zmečkani beležnici in spet sem tam, onstran luže, med rojaki, ki jim je Novi svet ponudil tudi novo domovino, a jih s staro vežejo še močne in globoke čustvene vezi.

Naj bodo ti utrinki s srečanj skromno priznanje vsem tistim, ki so si s trdim delom izborili svoj prostor na soncu, pri tem pa so ohranili svoje slovenstvo in svoje krščanstvo.

Drugo srečanje z New Yorkom je bilo manj prijetno od prvega (če po nekaterih poročevalskih načelih začnem s koncem). Z New Yorkom pravim samo zato, ker enemu največjih zračnih pristanišč na svetu, ki nosi ime po Johnu Fitzgeraldu Kennedyju, pravijo tudi newyorško letališče. Kakor ob prihodu iz Evrope sta tudi tokrat v megleni soparici bolj slutila kot videla obrise newyorških nebotičnikov. To je bilo tudi vse, kar sva imela od tega vlemesta, polnega presečnikov v slabem in dobrem pomenu.

Ne bo držalo, da je bilo to vse: imela sva srečanje s skupino rojakov, ki so nam hoteli krajšati ure čakanja pred odhodom domov.

Dopoldne sva s TWA priletela iz Chicaga in po nekaj urah naj bi z JAT-om odpotovala proti

Ljubljani. Tistih nekaj ur se je hudo raztegnilo in po dobrih šestih urah zamude smo se tam nekje okrog polnoči le dvignili v nemirno nevihtno ozračje. Kljub utrujenosti in rahli nervozni sva pred odhodom le preživela nekaj prijetnih ur med rojaki. Frančiškan p. Robert Mazovec jih je pripeljal. Videl sem, da pozna vsak koticček ogromnega letališča, ki je v resnici kar srednje veliko mesto. Natanko je vedel za vsak terminal, večjo čakalnico ali primerno prodajalno. »Kaj hočete,« je dejal, »saj se včasih sam sebi zdim kar nekakšen servis za čakanje rojakov na letališču, na katerem se ni lahko znati.« Popotnike sprejemati, sem si mislil, spada med dela usmiljenja. Če so jih včasih sprejemali s kruhom in soljo na pragu domače hiše, je enako ali morda celo večje delo usmiljenja pomagati jim v vrvežu velikanskega letališča. Človek namreč ni nikjer tako zelo osamljen kakor v anonimni množici, v kateri se nihče ne zmeni zanj.

Pa dr. Ludvik Burger s simpatično družino, ki se zelo zanima za slovensko šolstvo in cerkveno glasbo; Tone Osovnik, ki ga je bolezen močno zaznamovala, a ima v svojem stanovanju vse, kar med slovenskimi časniki in revijami izide doma in po svetu. V prijetnem klepetu sem pozabil na dolge ure čakanja. Pozabil sem tudi, da rjava tekočina v skodelici pred menoj samo po imenu spominja na našo turško ali italijanski espresso. Najbrž sem se zaradi tega srečanja manj jezil, ker smo namesto v Ljubljano leteli v – Beograd.

Cleveland še vedno zasluži vzdevek »ameriška Ljubljana«, čeprav tiste avenije v starem delu mesta nimajo več tako zelo slovenskega videza. Stari naseljenci, ki so pognali korenine okrog slovenske župnije sv. Vida in morda še Marije Vnebovzete, še vztrajajo, mlajši pa so se naselili po okoliškem gričevju, kjer uživajo bližino mesta, hkrati pa tudi vse prednosti podeželja. Sv. Kristina pa ni več slovenska. Naš življ se je ali umaknil ali pa ga je potegnil vase ogromen topilni lonec »ameriške nacije« ...

Sveti Vid pa je še tako naš. Že na prvi pogled je to cerkev, ki ima na sebi nekaj evropskega, trdnega, solidnega. Ameriške cerkve (razen redkih izjem) so sicer zelo uporabne, praktične, toda nič več. Kakor bi jim ustvarjalci ne imeli dati tiste sakralne razsežnosti, ki je značilna za vse naše cerkve, tudi zadnjo hribovsko podružnico.

Ob prihodu v ZDA je bil Cleveland najina prva postaja. Topel sprejem, pri katerem ni manjkalo para v narodnih nošah in slovenskega šop-

ka. Zaposneli ameriški potniki so hoteli segati po fotoaparatih in kamerah, da bi zabeležili nevsakdanji prizor. Ob Primorcih, ki so bili najini gostitelji, sta bila seveda tudi duhovnika od Sv. Vida Jože Božnar in Jože Simčič. Božnar je pravi Američan, saj je odrasel v sosednji Kanadi, v Clevelandu pa ga je pripeljal sedaj že upokojeni župnik msgr. Baznik. Za ves čas bivanja v Clevelandu sta nama ponudila gostoljubno streho župnišča in zares sva se počutila kakor doma. Kolikor nama je dopuščal spored obiska, ki so ga pripravili Primorci iz društva »Simon Gregorčič«, sva se tudi vključevala v župnijsko življenje. Že v nedeljo zjutraj se nisem počutil posebno prijetno, ko se je škof usedel v prvo klop in nadvse pazljivo poslušal mojo pridigo.

So pa slovenske maše pri Sv. Vidu zares slovenske. Sodelovanje, petje, kakor bi ga poslušal v veliki župniji sredi matične Slovenije. Te ugotovitve prav nič ne spremenijo dejstvo, da župnijski zbor vodi Peter Johnson, po poreklu Norvežan. Da dobro pozna slovensko cerkveno glasbo, sem ugotovil, ko me je prosil, naj mu poskrbim kakšne note iz obdobja med Gallusom in Riharjem. Dobro je poznal Premrla, Tomca, Trošta.

Clevelandski škof Pilla je mlad človek, komaj kakšno leto čez štirideset. Zaradi pojave in temperamenta ne more skriti svojega italijanskega porekla, za pogovor pa smo le morali uporabljati angleščino; priznal je, da italijanščine ne obvlada več. Škofija je v strogem mestnem središču, »downtownu«. Skupaj s pomožnimi stavbami nosi zvoneče ime »Catholic Center«. Vse skupaj je skrajno praktično urejeno: telefoni, tajnice, avtomatske ključavnice. Škofova tajnica je starejša simpatična gospa s pohabljeno desno roko in nogo. Povedala nam je, da je škofova kuharica Slovenka, Ivanka Tominec, doma nekje blizu Ljubljane. Tudi škof se je pohvalil z njeno odlično kuhinjo. Kje vse najdeš rojaka! No, sicer pa tudi Pepca, ki že dolgo vodi gospodinjstvo pri Svetem Vidu, gotovo ni slabša kuharica; iz dneva v dan je naredila vse, da bi se v župnišču zares dobro počutili.

V benediktinsko opatijo Latrobe sem si zelo želel. Vedel sem, da tam preživlja starost dr. Ludvik Čepon, upokojeni profesor na kolegiju sv. Vincencija. Pred dobrimi štiridesetimi leti je bil nekaj mesecev župnik moje rojstne župnije in od takrat ga nisem več videl, čeprav me je v Ljubljani nekajkrat iskal.

Sredi široke doline nedaleč od Pittsburga v Pensilvaniji kraljuje na razpotegnjenem griču

mogočna opečnata stavba. Po arhitekturi sodeč ni stara, je pa kar precej počrnela, sicer bi na prvi pogled utegnili spominjati na Monte Cassino. Sprejeli so nas s pravo redovniško gostoljubnostjo. Ko smo izmenjali najvažnejše novice, sva se z dr. Čeponom potopila v spomine. Čeprav so minila dobra štiri desetletja od njegovega kratkega župnikovanja, se je še spomnil mnogih imen, povpraševal, naročal pozdrave.

Presenetil nas je opat Paul Maher. Nenavadno dobro je poznal Slovenijo. »Pa ste gotovo že bili kdaj pri nas?« sem ga vprašal. »Ne,« je odvrnil z nasmehom, »pač pa sem jo nešteto krat preletel, ko sem med vojno letel v bobniških eskadriljah iz oporišč v Italiji nad Nemčijo.« Med vojno je bil vojaški pilot, sedaj je benediktinec in opat velike meniške družine. Imena slovenskih krajev in vasi pa še vedno izgovarja povsem natančno. »Saj smo jih morali poznati,« se smehlja, »to je med vojno za nas pomenilo preživetja.«

Posebno doživetje je bil seveda obisk Minnesote in znancev pri katerih sem se že nekajkrat mudil. Brata Janez in Stanko Dolšina sta s škofom Jenkom povezana že pol stoletja in čez; Janez je bil njegov sošolec, Stanko pa njegov študent v Škofovih zavodih v Šentvidu nad Ljubljano. Sredi brezbrežnih gozdov in voda (tej zvezni državi Američani pravijo »Dežela desetisoč jezer«), v okolju, ki so mu današnja podoba v dobršni meri dajali tudi naši rojaki, bi lahko rekli, da se skriva košček Slovenije. Prav sedaj rudarski okoliš praznuje stoletnico prodora v zemljina nedra in med prvimi, ki so tam vihteli rovnice, so bili naši rojaki. Chisholm, Hibbing, Aurora, Elly, vse to so bila naselja, ki so bila nekoč skoro povsem slovenska. Danes niso več, toda kljub temu naletiš tu in tam na trdno slovensko korenino, človeka, ki mu govorica zapoje v zvonečem narečju domače vasi: Mimi Štrukljeva daleč tam čez Mississipi v svoji trgovini, ki jo zlasti poleti oblegajo turisti, pa Krulčeva družina v Aurori in še mnogi drugi. Že zaradi takšnih se je splačalo na poti iz Clevelanda menjati tri letala.

Dolga cesta, popolnoma brez ovinkov, da jo vidiš, kako se v eni sami točki staplja z obzorjem, avto ki je tiho predel med zelenjem, vse to je ustvarjalo vzdušje za tih in prijeten pogovor, kakršen je v navadi med prijatelji.

Ja, pa »polka-maša«, seveda! Le kje bi si jo lahko drugje izmislili kakor v Ameriki. Tisto nedeljo, ko so me povabili k takšni maši, sem škofu priporočil, naj med tem časom obiše župnijo Marije Vnebovzete in se nam pozneje pridru-

Del slovenske procesije.

ži na pristavi. Prepričan sem bil, da bi mašo ob takšni glasbeni spremljavi težko prenesel. Jaz sem jo, toda z nasmehom. Kako bi se ne namuznil, če slišiš sicer lepo darovanjsko pesem (v angleščini) na melodijo »Ko psi zalajajo« in če na koncu maše Vadni krepko urežejo »Adijo, pa zdrava ostani«? Nič kaj pobožnih asociacij nisem imel, ko sem sedel pod veliko lopo, kjer je bila maša. Drugi udeleženci so bili očitno bolj pobožni; gotovo niso poznali izvirnih besedil, ki spadajo k melodijam.

Iz Chicaga mi je ostala najbolj v spominu slovenska procesija po mestnih ulicah. Župnik pri sv. Štefanu – p. Vendelin Špendov – jo je domiselno vpletel v slovenski del praznovanja Baragovih dni. Razvila se je od cekve sv. Štefana do najbližje cerkve, ki je bila nekoč središče nemške župnije, sedaj pa je tam okoli največ špansko govorečih prebivalcev. Na čelu procesije, v katero se je zvrstilo blizu dva tisoč ljudi, je počasi korakal policaj s pištolo nizko ob stegnu. Pravi šerif z nekdanjega divjega Zahoda, mi je prišlo na misel. Za njim je vozil policijski avto s prižganimi modrimi lučmi, nato pa dolg spreved, razdeljen po družtvih in župnijah z zastavami in znaki. Nekje v sredini je vozil avto z ojačevalci. V njem je skupina duhovnikov in fantov molila rožni venec in pela litanije, množica pa je ubrano odgovarjala. Cesta, ki je sicer precej prometna, je bila za to priložnost popolnoma zaprta. Tako, sem si mislil, čikaška policija, ki je nekoč imela čez glavo dela s preganjanjem gangsterjev, je navsezadnje dobra tudi za kaj drugega.

Pa tudi sicer je Chicago naredil name dober vtis. Pred leti sem samo za nekaj ur ustavil na letališču in nisem niti šel v mesto, zato sem bil prav hvaležen p. Vendelinu in p. Kalistu, ki sta me ob prostih urah tu in tam odpeljala v mestno središče. Loop ali zanka ga imenujejo zaradi cestne železnice menda, ki okrog strogega središča

naredi nekakšno zanko. Mesto je naredilo vtis urejenega naselja, dokaj čistega in s precejšnjim smislom za lepo.

Drugi del Baragovih praznovanj se je odvijal v angleščini, čeprav so bili razen vodstva Baragove zveze in domačih škofov skoro vsi ostali udeleženci Slovenci. Vedno bolj se mi je vsiljevala misel, da bomo Barago izmolili na oltar Slovenci, da pa bo bolj ameriški kot slovenski svetnik. Pa še ena misel mi je v tistih dneh nadležno brenčala v glavi: ameriške škofije, zlasti Marquette, premalo naredijo za Barago. V to »premalo« bi seveda moral vključiti tudi ljudi, ki se v Ameriki bolj ali manj poklicno ukvarjajo z Baragovo beatifikacijo. Te vtise so mi utrjevali še pogovori z drugimi rojaki, ki so večkrat potožili, da je premalo navdušenja za resno delo.

Po drugi strani pa je Baraga v ameriški javnosti še premalo znan. Celo nekateri škofje ne kažejo nobenega zanimanja za enega utemeljiteljev ameriške Cerkve. To se je pokazalo tudi pri odgovorih na vabila na Baragov dan. Mislim, da je prav v Chicagu v nekem pogovoru padla misel, da bi bilo treba o Baragu pripraviti temeljito in poklicno dobro narejeno televizijsko oddajo in jo spraviti na spored v najbolj gledanem času, šele potem bi lahko upali, da ga bo začela ameriška javnost pravilno vrednotiti.

Kakorkoli že, sklepna slovesnost, ki jo je vodil kardinal Bernardin, je bila lepa in dobro pripravljena. P. Vendelin je imel na koru svoj zbor, ki zna zapeti zares ubrano in kulturno, pa tudi sicer je bila slovesnost na primerni višini. Kardinal Bernardin je v priložnostni pridigi zelo lepo ovrednotil nekatere Baragove lastnosti in njegovo sporočilo ljudem našega časa.

Od občnega zbora Baragove zveze, ki je bil v velikem hotelu v samem mestnem središču, sem več pričakoval. Zdel se mi je prej družabna kakor pa delovna prireditev. Tistim, ki so bili poleg,

najbrž ni bilo mogoče ničesar novega povedati o Baragu, treba bi bilo torej z informacijami o tem velikem slovenskem škofu, misijonarju in kulturnem delavcu stopiti ven, na trge, na ulice, na strehe.

Na povratku domov sem za šalo sešteval, koliko letališč smo obiskali med bivanjem v Severni Ameriki, s katerimi letalskimi družbami in katerimi tipi letal smo se vozili, pa se je sešlo kar zajetno število. Povsod pa so bili dobri ljudje. Prav kakor bi nama s svojo dobroto blagoslovil pot župnik, v čigar župniji leži zagrebško letališče. Ko sva ob odhodu s škofom čakala, da nas pokličejo v letalo, je stopil k nama mlad moški v športni obleki in z nasmehom pozdravil: »Dober dan. Mi smo kolegi, sem župnik tukajšnje župnije. Menil sem, da morebiti potrebujete prevoz v mestu; zunaj na parkirišču imam avto.« Zahvalila sva se mu za dober namen in povedala, da šele odhajava. Zaželel nama je srečno pot, toda bolj kot tista želja je gotovo blagoslavljala najino pot dobrohotna pripravljenost pomagati. In prav do brota je tisto najlepše, kar lahko ponudimo soljudem in oni nam, pa naj nas pot zanese kamorkoli.

Drago Klemenčič

Tam sredi polja križ stoji,
ves od dežja izpran,
na njem pa križani visi,
od sonca obsijan.

In deklica prek polja gre,
kjer tisoč rož žari,
na Križanega se ozre
z nedolžnimi očmi.

Zasmilil se ji je trpin,
iz cvetk mu venec stke!
Namesto krone trnjeve
zdaj glavo mu krasi!

Čez polje Križani strmi
in blagosavlja svet!
V očeh otročjih videl je
vseh cvetk najlepši cvet!

Ivan Malavžič

Sredi polja križ stoji

Najhujša borba za mohorske knjige

Premalo se zavedamo, da je Mohorjeva družba naučila slovenski narod – brati, živeti s knjigo in se z njo izobraževati. Prav tako se premalo zavedamo, da so prav mohorske knjige budile in ohranjale slovensko narodno zavest – posebno v obmejnih krajih. Več kot obmejni pokrajini sta bili od nekdanj Prekmurje, ki je pripadalo Ogrski in Beneška Slovenija, od 1866 pod Italijo. Če se je Mohorjeva družba v nekdanji Avstriji sorazmerno mirno razvijala, pa v ogrskem Prekmurju ni bilo tako. Še čudno, da so – zaradi stikov duhovnikov na obeh straneh Mure – že 1853 prišle med nje prve mohorske knjige h kaplanu Francu Šbüllu, 1874 pa jih je pričel dobivati beltiški župnik Marko Žižek in nekako istočasno cankovski župnik Jožef Borovnjak. Ta dva sta postala tudi prva poverjenika.

Pri Žižku je 1882 postal Mohorjan bogoslovec Franc Ivanocy, ki je 1889, ko se je odpovedal bogoslovni profesuri, postal župnik na Tišini in pozneje dekan ter častni kanonik. Tu je širil mohorske knjige sam s svojima kaplanoma Jožefom Kleklom st. in Jožefom Sakovičem. Potem ko je v madžarskih listih ostró napadel vladu in madžarske stranke zaradi izžemanja obmejnih Slovencev, so začeli 1899 javno gonjo proti njemu in njegovim sodelavcem. Med drugim in najostreje so mu očitali, da širi panslovanske, ilirske knjige »ljublanske knjižne družbe sv. Mohorja«, s čimer »zastruplja duhovnost in mišljenje naših vrlih slovenskih državljanov... ki iščejo svojo samozavest in svoj ponos v pripadnosti k velikemu slovanskemu deblu«. Take obtožbe so šle od okrajnega glavarja v Soboti k velikemu županu Železne županije v Sombotélu, ki je pozival tamkajšnjega škofa, naj prepove širjenje mohorskih knjig. Ivanocy je na škofov poziv obširno odgovoril na vse obtožbe – da poučuje véroúk slovenski, da ima v cerkvi slovenske napisé itn. – glede mohorskih knjig pa je zapisal med drugim: »Vsakdo pa lahko bere le v tistem jeziku, ki ga razume. Dati madžarske knjige v roke slovanskemu človeku, je danes nesmiselno. ... Niti jaz niti

kdo drug nima pravice kratko malo iztrgati ljudstvu iz rok tistih knjig, katerih jezik je najbližji njegovemu... odvzeti te knjige brez ustreznega nadomestila, bi pomenilo kratenje naravnega prava, ki ga ima neko ljudstvo.«

Tako 1901. leta. Toda véliki župan je videl v širjenju teh knjig »slovansko gibanje«. Pisal je škofu: »Jaz imam te knjige za protidržavne... Najmanj, kar te knjige lahko dosežejo, je prebujanje slovanske zavesti... Kam pa pridemo, če v njih (prekmurskih Slovencih) vzbudimo željo po kulturi. Mar ni nevarno tudi v njih vzbuditi sanje in hrepenenje po véliki slovanski ilirski solidarnosti, ki je za madžarsko domovino lahko samo usodna?«

In pritožbe so šle v Budimpešto na ministrstvo, do predsednika vlade, ki jih je prav tako skrbelo prebujanje »slovanske zavesti« med prekmurskimi Slovenci. Véliki župan je 1903 zahteval, da se širjenje mohorskih knjig ustavi. Proti Ivanocyju so začeli pripravljati kar veleizdajniški proces, saj so v časnikih govorili o njegovi veleizdaji, protidržavnosti itn. Edino povezanost škofov – cerkvenega vodstva z državno upravo, je to preprečila in zavlačevala. Ko so na škofovo prigovarjanje prekmurski duhovniki z Ivanocyjem začeli izdajati 1903 Kalendar Srca Jezusovega, se je borba proti njim le nekoliko poglobila, ker so zdaj napadali ta koledar, saj duhovniki niso hoteli sodelovati pri madžarskem pomadžarjevalnem društvu v Soboti. Kljub koledarju v domačem narečju, ki se je mogel širiti v večjem številu (4000), so duhovniki vneto širili Mohorjevo družbo, tako da je prav na Ivanocyjevi Tišini v tistem letu število članov preseгло prejšnja leta. Napadi na Ivanocyja in njegove sodelavce pa so se nadaljevali.

O delovanju dr. Franca Ivanocyja, posebej o njegovem pomenu za ohranitev slovenstva v Prekmurju, so prekmurski izobraženci razpravljali na simpoziju, ki sta ga v Rimu v dneh od 17.–21. septembra 1984 priredila Slovenska teološka akademija in papeški slovenski zavod Slovenik. Predavanja s tega zbora bodo objavljena v zborniku, povzetki pa so objavljeni v Stopinjah za 1985.

V. N.

Kdo bo izmeril brezmejno bridkost...?

Bil sem pri sestrih te dni,
pri sestrih tam onstran meje.

Pod staro lipo na dvorišču
obnavljala spomine sva, izmenjala besede sive,
zdaj zdaj besede kot srce igrive
o mrtvih časih in o mrtvih dragih.
In v nazaj ozirajočih se očeh
je polzela tiha rosa žalosti.

Otroci pa so se med tem
lovili za pisanim metuljem
srečnega sedaj.

Naenkrat pa v najino sanjarjenje
zareže oster krik:
v otroški madžarsko-slovenski vojni
iskrečih se oči in z vročim gnevom
rjoveč zahteva ranjenec naróda svojega pravico;
in otroška vojska – iz iste korenine zrasli bratski
pari
temno gledajo drug drugemu v oči.

Stara lipa na dvorišču
maje žalostno s stoletno glavo.
Pod njo – v beraški revščini –
s slutnjo v prihodnost in z blede grozo
padeva drug drugemu v objem
moja sestra in jaz.

Čutiva: oropali so naju,
oropali so bratski srca najini,
oropali so bratska srca med seboj;
v prihodnji vojni vidiva
jih brez ljubezni, brez čara gnezda skupnega,
vidiva drug drugemu sovražne,
v bojni igri že sedaj so si sovražniki!

Tiho bratska bolečina najina kapljá
kot solze srčnih biserov.

Kdo bo izmeril brezmejno bridkost
ob davnih grobovih in novih mejáh?
Kdo bo prisluhnil nemim krikom groze,
hlipanju zvdenele krvi?!
In kdo bo občutil, kdo bo vedel,
da so na državnih mejáh čuječi kamni
samo drug k drugemu vabeče
bratske in prijateljske ponujene, proseče, ohro-
mele roké?!
Kdo bo izmeril brezmejno bridkost,
bolečino odtrganih bratov!

Otroci...? Otroci
niso razumeli tragedije
zaradi njih prelitih solz;
sklenili so mir,
in zopet veselo se lovijo
že mimo preteklosti in ne še v prihodnosti.
Otroci niso opazili prepada pod nogami,
da so na robu igrišča lakótnega vrtinca.
In jesenski zahajajoči sončni trak
na vihrajóčih jim laseh tke zlato zarjo.

Avgust Pavel

Za stoletnico pesnikovega rojstva – r. 28. 8. 1886 na Cankovi – iz
madžarščine prevedel Lojze Kozar.

Moja srečanja s Finžgarjem

Vojne je bilo napol konec.

Le moj kasnejši gojenec je še tačas do omrtve-
losti s strojico bil sovražnika v Hudi luknji.

Nekaj dni že sem ves nemiren hodil v Dobrilo-
vo ulico zrêt in srepêt v zbombardirano hišo
številka 30.

Le kako ga naj oslovim?... Gospod duhovni
svétnik?... Gospod župnik?... Mar tovariš
svétnik – ali kar tovariš župnik?...

Koga naj pobaram, da se ne bom osramotil, če
bi ga nàpak oslovil, da bi mi ne zameril, če bi se
zarukanega izkazal... Še duri bi mi znal pokaza-
ti, me pred vrata postaviti. Verjetno bi si norče-
vanj priklikal, kadar bi se razodelo za mojo ne-
rodnost.

Dragi gospod profesor,
Kot profesor Boviše čimpe sem prišel, pa
keru se nisi sam izpolnil na pravi način –
dr. Štefan R. Čajnarjevič. V leta 1952 dalje priskum
več sredstev. Šel sem (30 let sem vzel Mokson),
sedaj po boljših letih sem zadržal nekoliko
več misli. Tote se pri najboljših mislih,
nimam gotove palete. Me zanosi te jih!

Še lepo vas pozdravlja

Štari

Finžgar

16. 2. 53.

In vse tri rokopise sem z leve na desno in narobe prekladal.

Hišo je bila nemška bomba načela – njega pa tudi, kot so pravili – kar noter! pa bilo kakor bilo, saj požrl te ne bo.

In še v roke nisem utegnil pljuniti.

Dneve prej mi je s pospešeno naglico rojilo po glavi, kako je trnovska cerkev vsake nedelje polna... Trnovčani vseh treh spolov bogato opravljeni... In Ljubljancani silili mednje njega videti in slišati – bolj kot v stolnico... Za njegovega časa so jeli opuščati šegavo spraševanje na trgu, če je solata iz Krakovega ali Trnovega...

Plale so mi predstave o njem, o njegovem vživljanju med farane, o gvišnih sitnostih zaradi Kronike gospoda Urbána, o vraščanju v celotno prebujajoče Trnovo, o rasti Trnovega za njegovega župnikovanja, o veličini njegovih velikonočnih procesij kot tistih ob Rešnjem Telesu, ko se je nosilo kazat na ogledi vse gvántno in zlato bogastvo, dišeče že skoro po ošabnosti, za cink nadutosti – ampak samo na tisti dan... Ko so se Trnovčanke pokazale v bogatih narodnih nošah spod ociranih zlatih očelij avb, da so se ošpičenim Ljubljančankam – tudi v sami židi in brokatu – nosovi vihali, da so medlele od neizrečene zavisti in tarnale pri sebi, kako bi si Trnovčana izborile... Uhh!... Ju-hu-hu! bi tedaj prerade zavriskale, ko bi le znale, pa jih je obhajala gvišna zavest, da znajo zavriskati le slovenski kmetiški pobje, če že ne več dedéji!... One so pa ves čas meščanke, gospodične, belokože, mehkožne, vsaj oglašitanih nohtov... Pa pobarvane!... Ohoo!

One druge pa pod dragocenimi, poškrbljenimi pečami z grebéní, na avfbiks, broškami, verižicami, klobasastimi zapestnicami in slamnatimi, beričevskimi cekarji z vpletenimi začetnicami hišnega imena... In je to samó v Trnovem – in nikoder drugod ne na svetu, so s trpkostjo nič rade priznavale, ki še niso bile dljé kot na Rožniku, v Tivoliju, na pogrebih pri Svetem Križu... le nekatere so celó s Šmarne gore ovele marjetice prinašale... Niso jih jemale za mestjanarke, čeprav so le na bogvé koliko let komaj videvale Zamorca pred Pošto postavljati se v trdem, ploščatem slamniku z rdečim trakom prepasanim, kadar se je zasledovan prikazal iz Slona... Dedeji pa s srebrom okovanimi vivčji, srebrnimi žlajdami za obaltne čebule z velikimi, pozvanjajočimi šmarnimi tolarji, pa so šle ali niso šle... Niso pozabili – k merk' jemati – Trnovskega Žéfa, ki

Obisk pri Finžgarju, desno zadaj avtor.

je bil en pot vprašal o svoji taki čebulasti uri: »Pobje!... Dve taki-le imam; ena gre le, kadar jo stresem kot paglavca za ta sladke, druga pa nikoli. Svetujte, katero obeh naj nesem Čudnu popraviti, a?« Seveda je slišal brihtno odločitev za nasvet, da tisto, ki vsaj gre, kadar jo potrese. Ali on: »Figo tržaško! Tista, ki ne gre, je vsaj dvakrat na dan točna, mar ne, a?«

Župnika Finžgarja smo šele spoznali, ko je dobil faro Trnovo v upravljanje, se reče... In kdo bolje kot glih on!... Čekine so znašale za rast cerkve... Naj se vidi, kje in kakšna je trnovska fara... Med pridigami ga je vse zavzeto zbrano in mehko prizadeto poslušalo, dokler ni odrezano nehal: »Amen!«

V sleherni hišo je prihajal nenapovedan, a vsakič zaželeno sprejet z vidno spoštljivostjo, na razgovor o čemersibodi – prav nič pa ne šnofat in vrtat. Enkrat pa ni bil vljudno nasmejan sprejet – in to je rad kdaj kasneje hudomušno ponovil. Slišal je bil iz hiše pravi rompopom, se pomuja vrata odpret... »Ja, Mart'n! Za božjo voljo vendar! Nehaj že, no! Jo nameravaš frdirbati!« Mož zasačen zabodeno zijal, ona pa: »Naj me! Kaj pa vas briga! Tudi, če me ubije, se ne vtikajte, gospod župnik!«... »Ampak se ta rohovt sliši, čujta me, no!«... »Pa si vúha z vato zamašite!«... Je pravil fajmošter, da se poslej nikdar več ni vtikal v družinska kratkotrajna nasprotja... »Me je Lenka izučila, je!... Hvala bogu!... Le objedajo oba!« mu ni bilo všeč.

Drli so Slovenci na proslavo Župančičevega jubileja, ker je Finžgar imel slavnostni govor. Študent sem bil. Njegov nastop, vreden duševnega in političnega posnemanja govornišva, je bil na zavidljivi višini, ko Slovenci še nismo znali biti Slovenci... To mi je priznal nekdanji sošolec Fedor Tykač,¹ ko se je po končani vojni vračal v Ljubljano. Vzravšana, pokončna hoja, ponosni,

nič oči pobešajoči obrazi. Tega pred vojno na Slovencih še ni bilo videti, tudi če si iskal,⁴ je zatrdil osrečen.

Ostal sem tudi v novi čas kar pri starem »gospod«.

In tako sva kar ves čas orala.

Pogledi so se mirno sprehajali po stelažah knjig. Od bombe razcefrana hrbtišča so zijala vame; gladil je pravkar Vojeslava Moléta Tristia ex Siberia. Laže me je obšlo. To knjigo sem imel tudi sam, čeprav je razumel še za en sam cink² nisem. »Prijatelja sva,« je gromko dejal, zroč vame... »Ja, to mi je nahnorala letalska bomba... me pravzaprav oglušela, da sem oglušil in sem poslej gluha...« Tod je obstal z glasom, da se je imel čas zagledati v moj obraz: sem-li razumel razliko – jaz pa sem mižé hitel krepko kimati... »No, vidim, da imaš posluš za posebnosti. Ga nima vsak, ja... Sem oglušil, pa še drobec mi je mehur predrl.«

»Kar zašijte!« sem se brez pomisleka odločil, zaupajoč v božjo pomoč... In je šlo... Mislim sem zraven Nanj, oni pa so se glasno čudili, da pohlevno držim, v božjo voljo vdan... Niso domeli mojega trdnega zaupanja Vanj... »Ja, so me brez narkoze odprli, mehur zašili, me spet zašili, ja, gospod Finžgar, ni ne injekcij, kaj šele narkoze dobiti. Ni in ni... Nimamo... Onstran mejá je med drugim tudi vse to najbolj potrebno, kar si človek predstavljati more, ostalo, gospod župnik!... Dedec in pol pa ste, ko ste naš trikratni poseg vase kar preklepetali z nami.« Samo z glavami so zmajevali, in kot bi komarja odganjali, stresali z glavami. Pa ves čas smo se pogovarjali... »Distribucija pazljivosti« se temu reče... Pa je minilo. Ja za ušessa so pa rekli precej skraja, da sta bobniča fuč, in svetovali toplo, naj od zunaj kod slušni aparat dobom... Ja, le od kod neki!... pa kako?... Ja, bom kar brez... hvala Bogu! Bo, kakor že bo!...«

In ni nehal govoriti. Zelo glasno. Kot jaz v šoli, da se ujamem z razredno prostornino... Vljuden ni spraševal: »Kaj ste rekli?« ampak razpleta pametno o predmetu kot samemu sebi – toda naglas... ne oziraje se na moje vpletanje, ki ga tako in tako ni mogel slišati.

Nič ni prelistaval mojih rokopisov.

»A, to si tam vse napisal?«

Enpot kasneje me je mimogrede vprašal, pravzaprav prosil, naj na račun obsega moje knjige dovolim nekaj prispevkov njihovem tiskarju o internaciji, ki jo je prestal. Seveda sem dovolil k

svojemu tiskanju vnesti, priključiti še njegove črtice. »Bom pa nekaj tvojih izpustil... Si za?« Močno sem prikimal.

Šele ob izidu knjige Skozi trpljenje v lepše življenje je navdušen pojasnil:

»Veš, poba, da sem prvič v življenju dal v tiskarno rokopis za knjigo, koder nisem ne vejice ne vsebine ne premaknil ne spremenil in ne črtal... Tak je bil tvoj rokopis. Prvič v svojem življenju sem to radost doživel... Ne vem, če bom še kdaj dobil tako urejenega v roke... Čeprav ne... Rajši ne. Naj ta vtis ostane do konca dni neomadeževan... Bolj bom zadovoljen... Kakoršnega si bil prinesel – tak je natisnjen...« Zavzet me je gledal razširjenih rok, se ovedel – ju povetil, mencáje z njima, kot da si daje duška redkemu zadovoljstvu – ter nadaljeval: »Tri povesti si prinesel. Bodo že izšle, vse obenem pa nikakor ne. Za prvo imamo še dovolj – še nemškega – papirja – bolj trdega, kako pa bo za naprej – bo že Bog dal... Bo že kako.«

Ker mu glasovno nisem bil kos, je grmel vpadljivo. Zavedel se je, da mu je odvzet dar sluha. In zato se je prilagodil in govoril brez predaha in stopnjevano glasno v prepričanju, da sebe tudi sliši... So mu lebdela iztekajoča se leta pred očmi?...

Pa ni bilo tako, ker so se nasledniki otepali, češ, nimam sklenjene pogodbe. Za prvo knjigo pogodbe še v misel vzel nisva. Če bi jo pa sklenila in podpisala, bi držalo kot amen v očenašu, bi brez dvoma bilo govora še za ostala dva rokopisa, če ne bi kar molče brez besedičenja, vprašanja, kimanja, skomiganja podpisala sproti še oni dve, in bi pri Mohorjevi izšle tri moje knjige – tako pa sem potegnil še drugič kratko, namreč: soavtor je dosegel članstvo v Društvu slovenskih književnikov, ko ga meni odrekajo, češ, da nisem izdal nobene knjige, skupne vsebine, kar razumem da romana ne. Torej niso črtice, novele, vojne zgodbe veljavne članstva v društvu.

Hinko Wilfan

¹ tykač – po češko kazalec

² cink – po štajersko: malo, čisto malo, prav malo, za ščepce

Santoninov potopis po Gorenjski in južni Koroški pred 500 leti

V lanskem koledarju smo lahko brali potopis, ki ga je napisal laiški kancler oglejskega patriarha Paolo Santonino, ko je s škofom Pietrom Carlujem iz Caorle po nalogu patriarha potoval po Koroški. Letos potopis nadaljujemo z opisom vizitacije po Gorenjski in juž. Koroški. Opis poti po Gorenjski je ostal neokrnjen, koroški del smo pa zaradi pomanjkanja prostora morali žal skrajšati. Kdor bo pri tem pogrešal večino gorenjskih krajev, mu moramo povedati, da je le opisani del sodil pod oglejskega patriarha, večina Gorenjske pa je bila pod ljubljansko škofijo, kjer oglejski vizitator ni imel oblasti.

Nadaljevanje popotnega dnevnika, ki ga je spisal isti Paolo Santonino v letu, ko je prečastiti oče gospod Pietro, škof v Caorle, odšel v pokrajine Oglejske škofije Kranjsko in južno Koroško izvrševat službo škofa Sufragana, to je: posvečat se vsem, ki bi potrebovali njegove službe.

Dne 26. avgusta 1486 odpotuje prečastiti škof pred kosilom iz Čedad ob reki Nadiži do vasi Šempeter in razjaha prav tam pred hišo vikarja, gospoda Klementa. Tam poobeduje skupno s svojim spremstvom. Ker je bila sobota, smo imeli izvrstne ribe in med drugimi tudi lipana od dveh funtov. Istega dne odpotuje po isti cesti naprej in pride v Kred, vas, ki spada v svetni oblasti pod opatijo Rožac, in tam prenoči.

Dne 27. avgusta posveti prečast. gospod škof onkraj Kreda cerkev, sezidano na skalnatem griču ob Nadiži, v čast sv. mučencu Jelerju in pri isti cerkvi pokosi. Pri tem kosilu je prišlo na vrsto več obrokov, med njimi tudi svinjska pečenka.

Po kosilu je mnoge birmal in proti večeru smo se vrnili v Kred, kjer so nam pripravili skromno kosilo od ostankov od kosila. Tam je Santonino prebil noč skoraj brez spanja, na lubnici (ležišče iz koruznega lubja) z bolhami.

Dne 28. avgusta vstanemo zgodaj zjutraj in jezdimo proti Kobaridu. Bila je predčasna slana, ker je bila vso okolico pokrila gosta megla. Tam je prečast. gospod škof na novo posvetil pokopališče in župnijsko cerkev matere božje, ki so jo bili neverniki (Turki) z nesnago oskrunili. Obedovali smo po službi božji v hiši tamošnjega vikarja, gospoda Andreja, ki nam je med drugimi obroki jedil pripravil na mizo tudi mlado gos.

Isti dan stopimo proti poldnevu zopet na konje in pridemo v Tolmin, ko se je sonce že nagibalo v zaton in smo pustili za seboj 10 milj poti. Ker ni bilo prostora v občinski gostilni, so nas prijateljsko sprejeli odličniki tega kraja in niso hoteli sprejeti za povračilo niti enega krajcarja.

Dne 29. avgusta zapustimo ob sončnem vzhodu Tolmin in se povzpnejo v hrapavo gorovje, skoraj brez poti, pod vodstvom klerika Daniela, sina izvrstnega gospoda Vergila iz Tolmina. Po 10 miljah dospemo, do smrti lačni, do vasi Grahovo in vstopimo v nizko, od dima črno hišo, kjer ne najdemo nič pripravljenega. Kljub temu začnemo jesti, najprej sveže orehe, nato kozji sir in ržen kruh, ki pa nam je v našem gladu zelo teknil. Tretje: kuhana jajca, četrto: osoljene postrvi, peto za zaključek: cvrte kokoši. Naš škof pa je naglo in sam použil tudi pečenega polha, ki so ga s potjo ujeli služabniki.

Po kosilu nadaljujemo svojo pot zdaj gor zdaj dol, med mnogimi težavami in pridemo po 10 miljah v Cerkno, kjer službuje kot vikar gospod Gašpar. Tam je župnijska cerkev sv. Jerneja, ki spada v patronatskem pravu h kapitlju Device Marije v Čedadu. Vas Cerkno stoji v ravnini, okrog njega teče vedno živ potok. Ima 42 hiš. Tisto noč smo bili oskrbljeni v hiši gospoda Gašparja, ki nas je sprejel dobro in na hvalevreden način, čeprav smo ga bili iznenadili.

Dne 30. avgusta zjutraj zapustimo Cerkno in krenemo čez goro Oslico in na drugi strani spet dol. Ta gora je na obe strani izredno naporna in se zato imenuje Oslica (mons Asinarius). Po vrhu grebena teče meja med Beneško oblastjo in območjem gospostva Škofja Loka. Proti poldne pridemo v Poljane, hudo lačni. Kraj je oddaljen od Cerkna 12 milj. Tam nas je najprijazneje sprejel gospod župnik Janez, ki nam je pripravil obilno kosilo z izvrstnimi in svežimi postrvmi. Tam je župnijska cerkev sv. Martina, ki ima pod seboj še 14 drugih podružnih cerkv. Župnike nastavlja prečast. gospod patriarh. Ta kraj je majhna vas, ležeča v ravnini, vendar jo krasí lepa reka, polna rib, ki se imenuje Sora. Po kosilu smo šli v

tik pod mestom Kranj in se more primerjati s Sočo. Imenovano mesto leži na nižji planoti in med dvema vodama, Savo in Kokro, katera teče na drugi strani vzdolž gorovja in se pod mestom izlije v Savo. Tako je to mesto že po naravi posebno dobro zavarovano. Po poročilu domačinov šteje 400 zidanih hiš, ki so po večini lepe, četudi ne vse. Poleg tega ima krasno zidano cerkev sv. Kancjana, v kateri ni videti niti enega lesenega trama, ampak počiva streha na visokem oboku. V njej slušbuje stalno 11 duhovnikov in služba božja je izvrstna zaradi prvovrstnih pevcev in novih orgel, ki jih je postavil na svoje stroške in pod svojim nadzorstvom častiti doktor cerkvenega prava, gospod Matija Operta. V tisti cerkvi je moči videti 16 srebrnih kelihov, srebrno in pozlačeno moštranco čudovite velikosti in teže, vredno 700 dukatov. Prav tako srebrne križe, mnogo srebrnih relikvijarjev, nadalje različne knjige in mnogo dragocenih paramentov. Z vsem tem bi bila vsaka stolna cerkev dovolj opremljena.

Krajevni župnik, gospod Matija, nas je gostoljubno sprejel v svojo hišo in nam je pripravil prav tako izdatno kakor okusno okrepčilo. Njegova hiša je v pokrajinskem in narodnem slogu udobno zgrajena, pri čemer jo je gospod župnik še v marsikaki podrobnosti izoblikoval po italijanski šegi.

Imenovano mesto Kranj je podložno cesarju in župnika po sprejeti navadi predlaga cesar, patriarh pa potrdi. Župnik ima čez 30 podružnih cerkev, tolste dohodke, ki so v dobrih letinah vredni več kot 300 dukatov. Obstajajo pa po večini iz bere poljskih pridelkov, katerih ima ta pokrajina v velikem izobilju, med njimi mnogo prosa.

Dne 1. septembra smo prisostvovali v farni cerkvi sv. maši, pri kateri nam je orglanje in sladko petje storilo visok užitek. Po službi božji smo si z gospodom Matijem ogledali mesto. Nato smo sedli k mizi h kosilu, pri katerem niso manjkale postrvi in lipani. Sicer smo pa ostali ta dan brez dela.

Dne 2. septembra smo zapustili Kranj in odjezdili po dežju proti dominikanskemu samostanu Marije Device v Velesovem, ki je podložen patriarhovemu sedežu v Ogleju. Cesta je bila ravna, daljava 5 milj. V tistem samostanu je 12 nun, ki se držijo pravila sv. Dominika. Njihova prednica je gospa Doroteja Ecker, iznajdljiva petdesetletnica, ki ima čez 1000 dukatov letnega dohodka.

Imenovani samostan stoji v ravnini in je v kotu, oziroma zaklonu gorskega grebena in pose-

duje nov grad, ne daleč na griču, kamor se zatečejo nune ob času kakega sovražnega napada. Gospa prednica in samostan so nas vse skupaj, z gospodom Matijo Operto in Jurijem Lebecherjem, arhidiakonom za Koroško, zelo prijazno sprejeli. Po medsebojnih pozdravih se usedemo k mizi. Vendar ni prišlo na mizo nič takega, kar bi bilo vredno zabeležiti v tem dnevniku. Po okrepčilu gremo v njihovo obednico, kjer je stalo krdelelo omenjenih nun. Prečastiti gospod škof jim je naredil primerno pridigo s posebnim poudarkom na pravila o razmerju med materjo prednico in sestrami. In ker je prišlo na dan, da ena sestra ni bila pokorna predstojnici, je morala to svojo zmoto in krivdo priznati. To je tudi storila in je bila z materjo predstojnico zopet spravljena. Nato so bile izprašane glede klostrskih pravil, o vodenju duhovnega in svetnega imetja, o upravi z dohodki, o božji službi in podobno. Ko so mu priznale, da so bile navajene marsikdaj pohajati okrog izven samostanske meje in včasih tudi obiskovati sorodnike, da so imele skoraj vse osebno lastnino in niso prihajale opoldan in zvečer k skupni mizi, je bilo to z dobrimi in človeškimi besedami odpravljeno. One naj se za naprej teh reči zdržijo in prav tako ne smejo vabiti moških v samostan. Za cerkveno službo imajo duhovne sestre na voljo štiri kaplane, in sicer mlade, ki bivajo zunaj samostana, vendar zelo blizu.

Ob času izpraznitve službe predstojnice izvoli novo sam samostan, patriarhov sedež pa jo potrdi. Ona ima pod seboj tri župnijske cerkve: sv. Marije v Cerkljah, Šenčur pri Kranju in sv. Marjete v Velesovem. Za prvi dve predloži ona duhovnika, ki ga potem patriarhova kancelarija potrdi, za tretjo pa ona postavi vikarja, ki pa more biti na preklic takoj odstavljen. Tisto noč smo prespali v kaplanski hiši izven samostana.

Dne 3. septembra vstanemo in se zopet podamo v tisti kloster k sv. maši, ki jo je daroval eden od kaplanov. Nune so pa prepevale z angelskimi glasovi in umetniškim čutom na višjem koru. To je nas vse navdalo z velikim zadoščenjem. Nato zapustimo cerkev in gremo h kosilu v gorenjo obednico samostana, kjer je gospa predstojnica našega škofa sama peljala za roko na njegovo mesto. Ničesar ni manjkalo bodisi glede števila slastnih obrokov bodisi glede postrežbe. Kosilo je bilo čudovito lepo pripravljeno in v obilnosti sestavljeno.

Tudi postrvi so prišle na strokovno oceno pred škofa in omizje... Potem, ko smo se dovolj nasitili, vstanemo in gremo obiskat še poslednjič

samostanske sestre, ki so čakale v svoji obednici na naše slovo. Najprej se jim ponovno zahvalimo za njihovo dobro prijazno gostoljubnost, nato jim damo še ta in oni zdravilen nauk in tretjič: večkrat jim ponovno zakličemo: »Pozdravljene v Kristusu.« Ko so one še poljubile škofu roko, stopimo zopet na konje obenem s častitima gosp. artidiakonom za Kranjsko in za Koroško, ki sta bila tudi z nami pri mizi, in vzamemo spet svojo pot pod noge in se odpravimo ob vznožju gorskega grebena proti Koroški, in sicer po Beljaški cesti. Pod samostanom smo pustili gospoda župnika iz Kranja proti njegovi domačiji.

Zvečer pridemo vsi mokri od dežja v Trzič in utrujeni od grde poti vstopimo v hišo čast. gospoda Gašparja Ransacha, župnika cerkve Sv. Marije v imenovanem Trziču, skupaj z našima zvestima spremljevalcema gospodom arhidiakonom za Koroško in tajnikom čast. gospoda opata iz Vetrinja. Mi smo imeli z ozirom na odstranjenost in majhnost kraja tam zadostno večerjo, ki ji niso manjkale dobre ribe, in po zahvalni molitvi so nekateri od naših zagodli tudi na citre gospoda Gašparja, da so se razvedrili in razveselili potrtega škofa. V Trziču je več hiš, zgrajenih iz desk in na nad vasjo stoječem griču je zelo lep, a majhen grad, imenovan »Novi grad«. Lastnik mu je plemeniti gospod Lovrenc Paradayser. Nad vasjo in

pod njo teče ta dva deroča potoka, ki ne usahneta vse leto in dajeta najboljše postrvi, kar smo sami poizkusili. Gorenji potok se imenuje Bistrica, drugi pa, ki teče pod vasjo, je Moščenik. Imenovana cerkev Sv. Marije ima pod seboj še tri druge podružnice. In če se fara izprazni, predlagata po stari navadi novega župnika imenovana gospoda, Lovrenc Paradayser in Janez Lamberger, ki imata svetno oblast v trgu. V tej vasi je še en oltar, ki ima svojega lastnega kaplana, ki ga predlaga gospod Janez Lamberger, potrdi pa kakor tudi župnika, patriarhov urad.

Dne 4. septembra smo se ločili iz župnišča gospoda Gašparja in odšli iz Trziča, potem, ko smo si vzeli dva obroka hrane za malico, ker potem nismo mogli več nikjer najti okrepčila in dospemo v Kaplo na Dravi pod gradom Hollenburgom na Koroškem, še na tej strani Drave. Daljava od Trziča je 20 milj. Mi vzamemo pot čez Ljubelj, ki je na dostopu težaven, na sestopu pa še veliko bolj naporen in nevaren. Ko smo prišli na dno, ne da bi ne bili mi in konji mokri od potu, je trudnim ponudil olajšanje potok Bistrica, ki prihaja z visokega pogorja in pada s tolikšno silo vode v dolino, da ne vali pred sabo samo padlih debel in izrutih dreves, marveč očito drobi cele skale. Več kot 50 krat smo bili prisiljeni preskočiti njegovo stugo in njegov tok zdaj na levo zdaj na

desno, s konji in proti toku vode. To se ni godilo brez velikega tveganja konjev in tesnobe jezdecov. Ker je sila vodovja potegnila s sabo mnogo skal, konji niso mogli premnogokrat najti nikjer trdne stopinje. Ko smo na ta način premagali težave tega hudournika, smo se začeli vzpenjati na drugo goro, kjer smo naleteli na drugo vodo, ki pada čez divje pečine in neprehodne stene. Njen trušč, jeza in grom je bil tolik, da je navdajal potnike s silnim strahom. Končno pride mo preko te besneče vode po lesenem mostu na drugo stran. Kaj naj še nadalje pripovedujem? Tako huda je bila tisti dan ona slaba pot in tako revna, da nisem dosihmal še nikjer naletel na kaj slabšega. Prišlo je pa še do drugih težav, ko je nemilo vreme na nas stalno zlivalo dež. Nekateri od naših konj so tudi izgubili podkve, ki so bile malo poprej trdno pribite. V vas Kapla na Dravi smo prišli le še malo več kot pol živi, zaradi prestanih naporov in ker se je brez konca vlekel čas stradanja. Tam je manjkalo pšeničnega kruha, vendar smo kar pohlepno pospravili kruh iz čiste rži in prosa. Morda bo kdo rekel: Škof iz Caorle in tajnik Santonino hodita prerada na tuje se zabavat in služiti denarje. Če se pa resno in po pravici preudari, se jasno spozna, da vsebujejo na Koroškem gostije več žolča kakor medu in ako se zasluži nekaj zlatih ali srebrnih novcev, ni to brez znoja, nevarnosti in težkih neugodnosti. Mi smo tisti dan prenočili v imenovani vasi Kapla skupaj z gospodom arhidiakonom iz Beljaka, našim vodnikom in zvestim spremljevalcem v hiši čast. gospoda Petra Hoffmanna, stalnega vikarja tamošnje župnije sv. Zenona. Ta se je izkazal do nas prav blagega in dobrih rok in je z nami razdelil vse, kar je pri svojem uboštvu premogel, in še brez vsakega plačila ali povračila.

Zdaj ostane še povedati nekaj o pokrajini Kranjski (Gorenjski), katere območje smo danes zapustili. Ta se razteza na daljavo 50 milj, na širjavo pa 10 milj. Začne se na vrhu Ljubelja in konča pri Ljubljani. Ima nekaj lepih in rodovitnih ravnin, toda nobena ni zaključena, ker se povsod dvigajo grčki, ki so koristni za pašo, za seno in za sekanje lesa. Ima pa izredno dosti hrušk in jabolk vseh vrst, manj pa orehov. Pridelajo se tudi breskve, a ne mnogo. Čenjene so pa po barvi in po okusu. So pa tudi posamezni vinogradi, ki obrodijo bolj trpko grozdje. Skoraj povsod se govori slovenski jezik. Ljudje obojnega spola so po večini lepi in svetle polti. Treba je vedeti, da loči to Kranjsko (Gorenjsko) od Koroške gorska veriga in se pokaže našim očem navzdol z vrha Ljubelja.

Kratko pod Ljubeljem na koroški strani stoji cerkev sv. Lenarta (Leonarda), h kateri se zbirajo mnogi verniki zaradi številnih raznovrstnih čudežnih uslišanj, ki jih je Vsemogočni Bog podelil in jih še vsak dan deli po zaslugi in priprošnji tega svojega svetnika sv. Lenarta. In številni železni škornji, naročne lisice, okovi, vezi in drugi predmeti za uklepanje jetnikov, se tam vidijo v cerkvi, ki so jih prinesli v zahvalo razni osvobodenci in rešenci.

Dne 5. v tem mesecu zapustimo po sv. maši ta kraj in odrinemo po ravni cesti 12 milj poti do župnije Sv. Mihaela pri gradu Rožeku. Prepotovali smo dolino Rož, ki je zelo lepa in ravna. Po njeni sredini teče reka Drava. Tam je obiskal našega škofa res plemeniti gospod Andrej Ranach, kastelan na Rožeku. Ko je po pozdravih videl, da ni za nas še nič pripravljenega za jesti, čeprav je bilo že poldne, pošlje brž dva od svojih služabnikov, ki sta prišla z njim dol, nazaj na grad. Ta dva se takoj vrmeta, eden je nesel leseno posodo, polno plavajočih menčkov, drugi pa dva vrča izvrstnega belega vina iz Krmina. S tem darom je plemenitnik dobrotljivega in veselega lica obdaroval našega škofa. In kar ni manjšega upoštevanja vredno, je sam šel v kuhinjo, tam velel na najboljši način pripraviti ribe in jih potem z lastnimi rokami prinesel na mizo, pri kateri smo mi sedeli skupaj z gospodom Jurijem Lebecherjem, arhidiakonom iz Beljaka. On sam tudi prisede k nam in spremlja naš obed s prijaznimi in izobraženimi pogovori. Od jedi pa je jemal vselej le malo in le na prigovarjanje. Zares smo vsi občudovali visoko izobraženega moža, ki je ves čas svoje pristno plemstvo izražal v izbranih kretanjah, besedah in vedenju. Cerkev blaženega Mihaela se dviga visoko, prav lepo izgrajena. Pri njej je za župnika gospod Ahacij Lavinger plemiškega rodu, in njegov vikar, duhovnik Simon, zelo životen gospod, ki nas je prijateljsko sprejel. Patronatska pravica pri omenjeni cerkvi pripada plemenitemu gospodu Ulrihu, grofu v Schauburgu in njegovi družini, katere predniki so, po ustnem izročilu, zgradili grad in cerkev na lastne stroške in sredstva. Potrditev župnika pa pripada mojemu prečastitemu gospodu patriarhu. Po kosilu gremo od tam naprej in pridemo po približno 7 miljah v Beljak, po zložni cesti. Našemu škofu pride naproti iz Beljaka mnogo duhovnikov do mosta čez Ziljo, ki teče tam mimo v razdalji ene milje od mesta. Mi razjahamo pri župnijski hiši, kjer nas prijateljsko sprejme in prav dovolj postreže častiti gospod Mihael Tengler, namestnik

sedanjega župnika.

Dne 6. v tem mesecu vstanemo in vstopimo v cerkev sv. Jakoba tega kraja, katera je očitno zavzela mesto zunaj Beljaka stoječe farne cerkve Svete Marije na Zilji. Tam smo prisostvovali več mašam in eni posebno lepi sv. maši. Ta cerkev je prostorna in visoko izpeljana in tako v glavni kakor v stranskih ladjah sklenjena s trdnim obokom. V njej slušbuje redno 8 kaplanov, poleg vikarja, ki nadomestuje župnika v njegovi odsotnosti. Je še šest drugih izrednih kaplanov, ki služijo nekaterim plemičem in cerkvenim redovom. In vsi, redni in izredni, mašujejo skoraj vsak dan v omenjeni cerkvi z res veliko predanostjo...

Dne 7. septembra Santonino po nočnem počitku zjutraj zgodaj vstane in se poda v omenjeno cerkev, kjer so učitelj in njegovi kolegi peli slovesno sv. mašo v čast sv. Rešnjemu Telesu, ki jo je prišlo poslušat vse ljudstvo iz Beljaka. Taka slovesna peta sv. maša se vrši po krajevni navadi vsak četrtek. Vendar se pred sv. mašo razvije tudi procesija okrog cerkve v popolni zbranosti, pri kateri gredo najprej učitelj, kantorji in dečki, pojoč enoglasne hvalne speve, sledi mnogo svetilničarjev, na tretjem mestu gre za sv. mašo opravljeni župnik z asistenco diakona in subdiakona. On nese sv. Rešnje Telo v srebrni dragoceni monštranci. Zaključek tvori ljudstvo, ki spremlja Najsvetejši Zakrament z občudovanja vredno predanostjo in spoštljivostjo. Tam se ni videlo nikogar pokritega, nikogar, ki bi se s svojim bližnjim pogovarjal, marveč je bil vsak zase le v molitev poglobljen. Moške in žene so nosili tudi luči. In

skratka, vnema in zbranost vseh je bila tako velika, da bi njihov zgled moral presuniti srce vsakega nevernika s kesanjem in solzami.

Po neki drugi slovesni sv. maši na običajni dan, se je primerilo, da so nesli nekemu bolnemu meščanu sv. popotnico. Nikjer v Italiji se, po mojem mnenju, ne nese Najsvetejši zakrament s toliko spoštljivostjo. Štirje mladostniki namreč, odeti v rdeč plašč in z rdečo kapo gredo prvi, pojoč hvalnice in držeč z rokami prižgane steklene svetilke, pritrjene na pobarvanih palicah. Z njimi je šel tudi eden, ki je vihtel zvonec. Za temi je stopal duhovnik, v svojevrstni, a dostojni noši, pri kateri je imel rdečo, dolgo, do ramen segajočo kapuco. S sklonjeno glavo in spodobnim pogledom je nesel omenjeni Zakrament. Za njim je nato stopalo mnogo ljudstva obojega spola vse do hiše onega bolnika in prav tako so spremljali tudi duhovnika nazaj na povratku do cerkve, z isto pobožnostjo. Tisti dan je opravil naš škof v čast presv. Devici o priliki praznika Njenega Rojstva v omenjeni cerkvi pontifikalne večernice. Številno ljudstvo se je udeležilo z običajno zavzetostjo in skozi trajajočo tišino, ko se ni videlo, da bi se bil le enkrat kak otrok zganil z mesta. Italijani se lahko sramujejo in se izprašajo tako zaradi svojega nespoštljivega vedenja kakor zaradi svoje majhne pobožnosti in naj se gredo učiti verske vzgoje k »barbarom«...

Na dan 12. 9., sem kmalu po kosilu odjezdil skupaj z gospodom Ozvaldom in učiteljem šole v Beljaku k samostanu sv. Jurija v Podkloster, ki je od imenovanega mesta Beljaka oddaljen 10 milj, ogledat si kraj.

V imenovanem kloštru sem takrat prebil noč brez spanja, zaradi bolh in stenic, ki so name navalile v brezštevni vojski. Z njo sem se moral neprestano bojevati in sem slednjič premagan in izčrpan zjutraj vstal s kletvico na opata in njegove nadležne živali...

V nedeljo, dne 17. v mesecu septembru gremo dol z gradu Rožek in gor na od našega stanovališča dve milj oddaljeni Hum. Tam je prečast. gospod škof posvetil novo cerkev skupaj z glavnim oltarjem, v čast sv. mučencu Kristofu. Prav tako je posvetil tudi južni oltar, v spomin sv. papeža Klementa in še enega drugega, severnega, v čast sv. kraljice Elizabete. Po svetem opravi se spet vrnemo na grad Rožek h kosilu, katerega so se udeležili skupaj z g. škofom: gospod arhidiakon za Koroško, gospod Urban Paystock, gospod Filip, vikar pri Mariji Devici na Zilji, gospod Simon, vikar pri župniji Šmihel v Rožu, dalje imenovani gospod kastelan Andrej, ki po svoji omikanosti, zanesljivosti in modrosti nadkriljuje mnoge njegovega časa. Na mizo so prinesli najprej v široki skledi piške, bolje rečeno: mnogo pitanih kokoši v juhi, v kateri so bila stepena jajca in mnogo dišav. Z velikim tekomo smo jih použili, da so ostale same kosti. Za drugi obrok smo imeli polno izvrstnih rib, kuhanih v vinu. Pri teh smo si privoščili, kakor da bi bila prva jed. Za tretje so prišli veliki raki, napravljeni z jajci, katerih okus je vse močno razveselil. Za četrto so prinesli novo cvrto kuretino in govejo lédveno pečenko, izvrstno narejeno. Za peto: druge ribe v slastni, z mandeljni pretaknjeni žolci. Šesto: zelje s slanino in prsnim kosom. Kot sedmo: vzamemo 12 jerebov oziroma prepelic, ki so bile težko ujete in sedaj tem slajšega okusa. Osmo: proso v mastni juhi, ki je tvorilo sladek in zelo razveseljiv obrok. Za vse povablence je teklo v obilni meri rdeče in belo vino. Kruh je bil bel in lahek kot peresce in vsak od nas je imel svoj, ali srebrn ali steklen ali kristalen kozarec, v katerem se je močila ambrozija, vinska rutica, kadulja (žajbelj) in cvetovi boraga (nav. srholistnik). Mi smo potegnili kosilo zaradi množice obrokov dalje kakor je bilo spodobno, končno s težavo vstanemo. Imenovani plemeniti kastelan nam je še ob zahvali lastnoročno nalil poln kozarec novega vina. In ako bi ga ne bili izpili do zadnje kapljice, bi bili storili vsej deželi in vsem navzočim težko žalitev, ki bi se mogla poravnati še z novim pitjem. Mi smo se tedaj spustili dol k farni cerkvi sv. Mihaela, ki stoji na ravnini ob vnožju grada. Tam je preč. gospod škof mnoge

birmal. In med tem, ko je g. škof delil ta zakrament, sem stopil tudi jaz v sorodstvo z imenovanim gospodom kastelanom po službi botra, ker sem njegovega tretjerojenega sina Maksimiljana s svojo roko peljal k temu zakramentu. Ta dan smo imeli v imenovanem gradu slovesno večerjo, nič manjšo od prejšnjega kosila, pri kateri so prišle med drugim tudi prepelice oziroma pečene jerebice, vse pretaknjene s klinčkom in cimeto, in potem 20 menčkov ocvrtih in še okusnejših kakor postrvi. Od teh smo si vzeli, kar smo zmogli...

V ponedeljek, dne 19. septembra zelo zgodaj zjutraj odjezdimo dol z gradu Rožeka in pridemo po 4 miljah poti do vasi Trostenheim, zdaj Sv. Martin nad Rožekom. Tam gospod škof znova usposobi za božjo službo cerkev sv. Martina, ki so jo bili besni Turki zažgali ter posveti in blagoslovi na novo po Turkih razdrt in oskrunjen glavni oltar v čast sv. Martinu, in še enega, stoječega nasproti vhoda v cerkev, v spomin sv. cesarice Kunigunde in položi vanju koščkov sv. kosti sv. Hiera in tovarišev ter sv. Anastazije in Felicite. In ko je bilo vse opravljeno, kar spada k službi božji, se usedemo k kosilu.

Čeprav pa so bili tam obroki jedil izredno dobri, vendar ni bil nihče od prisotnih gostov zadovoljen, razen gospoda škofa. Kajti imeli smo sicer dvojno vino, belo in rdeče, a prvo je bilo zelo kislo, drugo pa je imelo hkrati okus po kislu in po plesnobi. Obojno je bilo nezaželeno pijača, ker tistega ostrega in slabega okusa ni bilo mogoče še z dosti vode ne popraviti ne omiliti. Koristno je bilo pri tem samo to, da smo vsi ali zlasti nekateri vstali od mize bolj trezni kakor po navadi. Škof pa je ohranil skrbno eno izvrstno vino in s slastjo pil in ga ukazal varovati, da bi čim dalj časa teklo. Za tovariše pri mizi smo tam imeli: častitega gospoda arhidiakona za Koroško, gospoda kastelana z Rožeka in dva nemška duhovnika, ki sta enako kakor mi trpela hudo žejo.

In če je čast. gospod arhidiakon včasih skril od imenovanega vina, se mu je vselej veseli in svetli obraz spremenil v žalostnega, skremženega in pobitega in je zapiral oči.

Molče vstanemo od tega kosila, zajašemo konje in obrnemo pot proti gradu Bekštanj, ker nas je tja povabil plemeniti in radodarni gospod kastelan Sigismund Schodel...

Končno smo prišli k večerji. K njej so prišli: preč. gospod škof, gospod arhidiakon za Koroško, gospod tajnik preč. gospoda škofa iz Ljubljane, ki je prišel tja k patriarhovemu sekretarju, svojemu staremu prijatelju, reševat določene za-

deve, gospod Daniel, škofov kaplan in tudi Santonino. Pri mizi so sedeli še: gospod Sigizmund in gospa Omelija, kateri je njen visoko čislani soprog določil prostor med gospodom arhidiakonom in Santoninom. Mi smo imeli za prvi obrok dva mastna kopuna, dušena v lastni masti. Bila sta tako debela, da je bilo komaj mogoče najti pri njima kako kost. Za drugo: poljski zajec z dosti pečenimi kokoši in lédvene pečenke od goveda. Tretje: repa s slanino na vrhu, okusna jed. Četrto: meso mladega medveda v poprovi omaki. Peto: kolači iz jaje in mleka, cvrti v ponvi, pobarvani z žafranom, zabeljeni s svinjsko mastjo in potreseni z dišavami. Šesto: zajčje meso, kurja bedra in kurja jetra v juhi iz kurje in zajčje krvi, pomešani z raznimi začimbami in nekaj kisa. To jed imenujejo oni zaradi črne barve »meso v temi«. Sedmo: proso, kuhano v mastni mesni juhi, doneseno v dolgi beli skledi, in na vrhu dosti mastnih jerebic. Za zadnje je bila povabljenec darovana polna skleda smetane. Ta je bila za nas vse, zlasti pa za gospoda škofa, ki se je je prvi ovedel, prava poslastica.

Dne 20. v tem mesecu zapustimo Bekštanj in pridemo po poldrugi milj h cerkvi Sv. Treh kraljev (Sp. Rut). Pot nam je kazal plemeniti gospod kastelan osebno in nekaj njegovih hlapcev. To cerkev je posvetil gospod škof obenem s tremi oltarji, prvim v čast sv. Trem kraljem, drugim v spomin zmagoslavne sv. Križa in sv. Helene, tretjim na čast sv. Hieru in tovarišem, sv. Anastaziji in sv. Ani. Kot letni praznik posvečenja cerkve ji je določil prav praznik Povišanja sv. Križa. Nato smo se podali nazaj na grad Bekštanj zaključit post vigilijske sv. Mateja, kot smo upali, z dobrimi jedmi in res nas upanje ni varalo. Večina od nas se usede.

Tam je prišlo že kot prvi obrok mandeljnovo mleko in juha, v kateri so plaval namočen kosček belega kruha. Kot drugo: kuhane sveže ribe, kot tretje: vrtnina s pečenimi postrvmi, kot četrto: juha iz očiščenih rakov v vinu s primešano nageljnovno žbico. Peto: fige, kuhane v vinu, in sicer najboljši rebuli in odišavljene s plavajočimi mandlji. Šesto: kuhan riž, polit z mandeljnovo kremo, na sredi naboden z mandljevimi jedrci. Temu pravijo Nemci (Korošci) »matti svetà«. Sedmo: kup postrvi, kuhanih v vinu, izvrstnega okusa. Osmo: Obilica čudno velikih rakov, kuhanih v vinu. Deveto: pecivo (buhteljni in kolački) v velikosti dveh oblatov, v skledi zgneteno v gmo-to, pomešano z rozinami, položeno v pekač in nato razdeljeno po krožnikih, posuto s sipkim

sladkorjem, sladko in osvežujoče. Za poslastico so bile raznovrstne hruške, sveža jabolka in orehi...

Dne 26. smo obedovali v hiši beljaškega meščana Gašperja s priimkom Merendek. To kosilo so naročili častiti gospodje: Janez Frölich, Peter Frustling, Ozvald Spettler, Janez Hureber, kaplani v cerkvi sv. Jakoba v Beljaku ter Udalrih Kvern, ravnatelj šole, na čast gospoda škofa in njegovega spremstva.

Pri tej gostiji je prišlo na vrsto 10 obrokov in vsak boljši in imenitnejši od prejšnjih. To kosilo je pripravila gospa Uršula, žena istega Gašperja, postavna in krepostna gospodinja s tolikšno spretnostjo, da bi bil skoraj verjel, da so prinesli jedi gor iz samega mesta Firenze. Med temi so bile tudi tri, ki jih ni bilo nikjer drugod: ribe izdelane iz mleka, jajc in mandeljnov, v skledi, pokrite s posladkanimi mandljevimi jedrci, rozinami in janežem. Drugo: izvrstna, s težavo napravljena, osvežilna jed iz stolčene kuretine s primešanim cimetom in brinjem. Tretje: Pečeni drozgi, poleg vrste cvrte kuretine in drugačnega mesa. V resnici, je bilo to kraljevsko kosilo, pri katerem smo se, da tako rečem, za tri dni kar najbolje pokrepčali.

Po zahvali pride gospa Uršula sama prosit oproščenja, če je pri pripravljanju jedil kaj manjkalo. Da je ona dosegla svojo najvišjo oceno ne pa kakega pogreška, so ji vsi z lahkoto priznali ne le s kakim oproščenjem, marveč s pohvalo in s priporočilom. Nato smo mi izrekli zahvalo-gospodom kaplanom za izkazano radodarnost in gostoljubje v njihovi hiši in kratko za tem zapustimo Beljak, z namenom, da se za tokrat več ne vrne-mo nazaj. Z našim zvestim spremljevalcem, gospodom arhidiakonom Koroške, dospemo do Štebna pri Maloščah, kjer smo bili že prej in nas tamošnji župnik, gospod Urban, gostoljubno sprejme v svojo hišo. On nam je ohranil svoje prijateljsko gostoljubje vse, do kjer so mu moči dovoljevale.

Noč po tem dnevu sem prebil s čast. gospodom Jurijem Lebecherjem, arhidiakonom za Koroško, brez spanja. Vzrok temu je bil preozka postelja, v kateri sva bila na tesnem in skoro takorekoč drug v drugega povita, in obenem brez števila bolh, ki so po daljšem postu shujšane in nato popolnoma sestradane, na naju navalele in nama niso dovolile trenutka spanja. Tako sva oba vstala zjutraj žalostna in s težko glavo...

Po kosilu smo 28. septem. odjezdili proti Trbižu, da se vrnemo v Italijo. Po 12 miljah dospemo

tja o prvi nočni uri³ pod vodstvom beljaškega duhovnika Ozvalda.

Dne 29. septembra je čast. gospod škof v tem kraju zopet spravil za bogočastje cerkev in pokopališče farne cerkve sv. apostolov Petra in Pavla in posvetil v njej novoustanovljeni oltar na severni strani cerkve, nekoliko vzhodno od sredine, na čast sv. Boštjanu in Roku. In po kosilu je podelil mnogim sv. birmo. Ta dan smo ostali tukaj, ker nismo mogli najti več drugega prenočišča, kajti dan se je bil že nagnil.

Na zadnji dan meseca se pred sončnim vzhodom podamo ven iz Trbiža in dospemo po izredno težkem in napornem potovanju 20 milj, vsi lačni v Bovec. Vendar najdemo kosilo v hiši duhovnika Jakoba, krajevnega župnika. Bile so dobre in sveže postrvi. In pili smo neko kislo vino, ker boljšega nikakor ni bilo mogoče najti. Po končanem okrepčilu odpotujemo naglo in dospemo po sončnem zahodu v Kobarid. Tudi tukaj je okrepil škof svoj vsemogočni želodec zopet s postrvmi, čeprav je še zelo po poldne jedel.

Dne 1. oktobra odidemo mi pred kosilom ven iz Kobarida in odjezdimo dol proti Čedadu. Tam sem pustil gospoda škofa in po božji milosti dobro ohranjen prispel zvečer v Videm (Udine). In to s primerno nagrado.

¹ Selška Sora, Selščica (seveda ne teče proti severu)

² Poljanska Sora, Poljanščica

³ po naše ob 7. uri zvečer (ure so po italijansko štelili od zahoda sonca)

Prev. Alojzij Ličen

Original Potopisa Pavla Santonina iz let 1485, 1486 in 1487 se najde kot Codex latinus 3795 stran 1549 v Vatikanski biblioteki.

Štiristo let univerze v Gradcu

»Alma universitas Graecensis Carola-Francisca« praznuje v letu 1985/86 štiristo let svojega obstoja. Nadvojvoda Karel in cesar Franc sta trajno zapisana v njenem imenu – prvi kot ustanovitelj, drugi kot obnovitelj. Oglejmo si torej v zgoščenih obrisih poglobljena razdobja v življenju visoke šole, ki je nekaj stoletij dajala velik del izobraženstva tudi Slovencem.

Prvi dve stoletji je bila graška »alma mater« ustanova jezuitskega reda. Preden pa preidemo k stvari, moramo seči v predzgodovino in na kratko orisati položaj ob njenem rojstvu. Leta 1564 je nastala v okviru habsburške monarhije nekakšna »država v državi«, tako imenovana Notranja Avstrija. Nje ustanovitev je narekoval po eni strani absolutizem deželnega vladarja, po drugi potreba po enotni upravni in politični tvorbi za učinkovitejšo obrambo pred turško silo. Večji del Notranje Avstrije so tvorile s slovenskim življenjem naseljene dežele, saj je obsegala Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško, del Istre in Furlanije. Toda razcepljena je bila na dva tabora, ki sta bojevala v duhu svoje dobe boj v obliki neizprosne verskega spopada. Na eni strani so bili protestantski deželni stanovi, plemstvo in meščanstvo, na drugi katoliški deželni vladar, nadvojvoda Karel II., in katoliška cerkvena hierarhija, ki sta se vrgla v odločno akcijo za zator reformacije in rekatolicizacijo dežele. Obe stranki sta se dobro zavedali, da morata odločilno uveljaviti svoj vpliv tudi na duhovnem območju. In res sta nastali v Gradcu kot deželni prestolnici skoraj istočasno dve pomembni izobrazbeni ustanovi: leta 1573 so jezuiti ob pomoči nadvojvode Karla ustanovili kolegij in

gimnazijo, stanovi pa že naslednje leto svojo protestantsko šolo. Do konca 16. stoletja je potlej trajal zagrizeni spor za prevlado na področju šolstva in se končal s popolno zmago katoliške stranke.

Med pomembne mejnike v tem nemirnem obdobju moramo šteti ustanovitev graške univerze. Pod konec leta 1584 je nadvojvoda Karel obvestil papeža Gregorja XIII. o svojem namenu, da razširi jezuitsko gimnazijo v univerzo z vsemi pravicami, ki jih uživajo druge visoke šole v Italiji, Španiji, Franciji in Nemčiji, in 1. januarja 1585 izdal ustanovno listino za »gimnazijo in javno univerzo«, hoteč »ohraniti čisto katoliško vero v krajih, ki so mu podložni, in popeljati kar največ podložnikov k študiju dobrih umetnosti in znanosti«; posebej je poudaril željo, naj bi na univerzi študiralo več ljudi »raznih narodov ali jezikov, katerih dežele ima v lasti« (»ut ampliores manipuli ex diversarum nationum aut linguarum agris, quarum provincias... possidet«). S postdatiranim 1. januarjem 1585 je univerzo potlej potrdil novi papež Sikst V.; isto je storil še cesar Rudolf II. z 29. aprilom 1586. Seveda je ustanovitelj poskrbel tudi za primerno gmotno podlago in univerzi dodelil zemljišča in stavbe v Gradcu, gospostvo Millstatt na Koroškem in druga posestva v svojih deželah. Za vzdrževanje gojencev in štipendije je bil kolegiju med drugim dodelil tudi dohodke kartuzij Jurklošter in Žiče; Žiče so sicer kmalu vrnili kartuzijanom, Jurklošter pa je bil z vsem svojim imetjem dokončno namenjen za preživljanje alumnov graškega kolegija. (Ob kmečkih uporih na celjskem območju leta 1635 je za kratek čas presahnil dotok sredstev iz Jurkloštra in so jezuiti zaradi tega odpustili nekaj gojencev.)

Kot pri drugih univerzah imamo tudi pri graški opravitvi s tremi poglavitnimi datumi, ki označujejo začetek: ustanovitev je datirana s 1. 1. 1585, čas priprav sega do dejanskega začetka prvega akademskega leta v novembru 1586, vmes pa pade na 14. april 1586 cerkvena slovesnost ob ustanovitvi, »actus erectionis universitatis« – pompozna prireditve s cerkvenimi obredi, govori, javnimi disputacijami, glasbeno prireditvijo in gledališko predstavo ter pridigami v osemnajstih jezikih – med njimi pač tudi v slovenščini.

Organizacija pouka na graški univerzi se je ravnala do razpusta jezuitskega reda 1773 in reform razsvetljenske dobe po enotnih načelih šolstva Družbe Jezusove. Že ustanovna listina poudarja na prvem mestu ohranjanje čiste katoliške vere. Smoter pouka je bil predvsem izobraže-

vanje strogo katoliškega cerkvenega in posvetnega vodilnega sloja. Zato so ustanovitelji graške univerze že od vsega začetka zavrgli koncept tradicionalne visoke šole s štirimi fakultetami – artistično (filozofsko), juridično, medicinsko in teološko – in se odločili za ustanovo z dvema fakultetama: filozofijo in teologijo. Razlikovati pa moramo na graški univerzi jezuitske dobe tako imenovane višje študije (»studia superiora«), se pravi teološko in filozofsko fakulteto, od nižjih študij (»studia inferiora«), imenovanih tudi »facultas humanistica«, se pravi od univerzi pridružene gimnazije.

Na čelu filozofske fakultete (»facultas artium«) je stal »dekan filozofije«, njen namen pa je priprava na študij teologije. Obsegala je tri kurze: logiko, fiziko (prirodno filozofijo) in metafiziko, ob teh pa še etiko, matematiko in grščino. Praviloma je profesor spremljal svoj letnik skozi vsa tri leta. Študent, ki je absolvirал logiko (»primus cursus«, danes bi rekli: prvo stopnjo), je postal bakalavrij filozofije, po uspešnem zaključku vseh treh kurzov si je pridobil magisterij. Študij na teološki fakulteti – ki pa ga je nadaljevalo razmeroma malo absolventov filozofije – je trajal štiri leta: po prvih dveh letih si je študent pridobil tim. »biblični bakalavreat«, po koncu celotnega študija pa je bil kot »baccalaureus formatus« promoviran za doktorja teologije. Poleg teoloških predmetov so na tej fakulteti učili tudi grščino in poglobljeno iz cerkvenega prava.

Za ta, pravi visokošolski študij je pripravljala gojence tako imenovana »facultas humanistica«, ki jo je vodil »dekan jezikov« (»decanus linguarum«); razdeljena je bila na tri gramatikalne in dva humanitetna razreda (retorika in poetika). Osnovnemu šolstvu se jezuiti sicer niso posvečali, toda nad srednjim in visokim šolstvom so hoteli imeti monopol. Na gimnaziji so izvajali skrben izbor kadrov. Tesno povezanost univerze z obema višjima fakultetama in gimnazije jasno dokazuje tudi knjiga matrik, v katero so se vpisovali študentje vseh treh stopenj jezuitske šole.

Na čelu celotne univerze je stal »rector magnificus«, hkrati tudi rektor kolegija, ki ga je imenoval jezuitski general ali njegov pooblaščenec, nadzoroval pa avstrijski redovni provincial. Običajno je njegov mandat trajal tri leta. Dekani so skrbeli za nemoten potek pouka, razporejali študente in profesorje, organizirali izpite in preverjali za tisk namenjene disputacije; posebno skrb so posvečali izpolnjevanju redovnih in verskih dolžnosti.

Profesorji so morali končati celotni študij filozofije in teologije, biti posvečeni v mašnike in dati redovne zaobljube. Le za nižjo stopnjo so prišli kot učitelji v pošteb magistri filozofije, ki še niso končali študija teologije; praviloma so morali biti člani reda. Profesorji so se pogostoma menjavali ne le na posameznih fakultetah; tudi sicer so jezuiti kar dosledno uveljavljali redovno načelo, da mora biti član reda uporaben za vseh vrst delo. Profesor naj torej zmore poučevanje vseh visokošolskih predmetov: zato med jezuitskimi profesorji ne naletimo na izrazite specialiste v svoji stroki, čeprav izjem ne smemo zanikati. Malodane vojaška organizacija reda je tudi narekovala nenehno premeščanje patrov iz kolegija v kolegij in njih pisano narodnostno sestavo: vsak pater je moral biti vsak hip pripravljen odri-niti tja, kjer ga potrebuje red. V Gradcu je delovalo v dveh stoletjih od 1572 do 1773 natančno 774 patrov iz raznih evropskih dežel, od Irske in Portugalske do Ogrske, od Italije do Poljske. Med njimi je bilo 269 univerzitetnih profesorjev, od tega spet 32 Štajercev, 19 Kranjcev, 19 Korošcev ter dva Goričana. Vendar so spričo pogostih premeščanj z ene univerze na drugo poučevali v Gradcu le po nekaj let (samo kakih 40 patrov-profesorjev je tudi umrlo v Gradcu!).

Najsi so številke še tako suhoparna stvar – o študentih graške univerze veliko povedo. Na podlagi objavljenih matrik za čas od 1586 do 1662 je ugotovljivo, da se je v tem času vpisalo vsega okroglo 10.300 oseb, na obe višji fakulteti (brez gimnazije) od tega le 2900. Res pa je veliko imatrikuliranih gimnazijcev pozneje obiskovalo akademska predavanja, ne da bi jih matrike ponovno beležile. Celotno število študentov vseh treh »fakultet« je od leta do leta seveda nihalo; zgodovinarji graške univerze so npr. izračunali, da je bilo v Gradcu leta 1594 vsega kakih 600 gimnazijcev in študentov letno, v prvih desetletjih 17. stoletja po 1000, kasneje čelo do 1500. »Diplomiralo« je v navedenem obdobju 1586–1662 4400 oseb, od tega 4129 filozofov in le 271 teologov.

Študentje so prihajali v Gradec sicer tudi od drugod, zlasti iz habsburških dednih dežel, toda več kot polovičen delež med njimi imajo prebivalci iz Notranje Avstrije. Kar pogledmo: spet v letih 1586–1662 se je vpisalo od skupnega števila 10.300 študentov 3079 Štajercev, 1188 Kranjcev, 730 Korošcev in 741 Goričanov, Istranov in Furlanov!

Prav zanimivo podobo dajejo sicer vse prej kot

Jezuitski kolegij in prvotno poslopje univerze v Gradcu

izčrpni podatki o družbenem izvoru študentov. Poseben razlog za dotok iz nižjih družbenih slojev je treba iskati v brezplačnosti študija pri jezuitih, ki so si skušali zagotoviti naraščaj sprva pretežno s podeželja, ki ga protestantizem ni zajel v tolikšni meri kot plemstvo in meščanstvo. Seveda se je ta podoba nekoliko premaknila v korist slednjih po dokončni zmagi protireformacije. Iz vrst nižjega in višjega plemstva se je po podatkih za prvih 76 let graške univerze vpisala približno četrtnina imatrikuliranih; druga četrtnina je prihajala iz premožnejšega meščanstva, dobra polovica pa iz revnejših slojev drobnega obrtništva in s kmetov.

Graška univerza je imela že od vsega začetka svojega tiskarja, Widmanstetterjevo officino. Pisana množica graških tiskov sega od nabožnih traktatov in priročnikov do priložnostnih poetičnih izdelkov panegiričnega značaja, dram in svečanih govorov; posebno številne so teze za disputacije, ki jih je zagovarjal kandidat ob izpitu za bakalavreat ali magistrerij. Zlasti kandidati iz plemiških vrst so radi prispevali sredstva za natis kakega dela svojega profesorja, ki so mu dodali nekaj listov svojih tez. Ta običaj se je razmahnil zlasti od srede 17. stoletja naprej. Na ta način je izšlo tudi precej del s Slovenskega izvirajočih graških profesorjev, saj so bili dobro zastopani tudi kot vodilni možje univerze, rektorji, kanclerji in dekani. Njih imena in imena graških študentov s Slovenskega, ki so pozneje dosegli visoke časti ali se uveljavili kot pomembni pisci (npr. Janez Čandek, Janez Ludvik Schönleben) bi zapolnila dolg seznam.

Proti sredi 18. stoletja se je pokazalo, da v starem duhu zasnovana univerza kot jezuitska

ustanova, ki se ravna po potrebah reda, ne ustreza več zahtevam časa. Predvsem je država in času nastopajočega prosvetljenega absolutizma terjala razširitev univerze še na juridično in medicinsko fakulteto, ki ju seveda ne bi imeli v rokah jezuiti. Dolgotrajni boj za prenovo univerze med državno komisijo in jezuiti v letih 1752–1766 je pokazal, da patri niso voljni pristati na zoževanje svoje avtonomije, tako da jim je komisija celo zagrozila, naj izvedejo reformo ali pa se odpovedo univerzi. Šele leta 1770 je bila ustanovljena katedra za kameralistiko in politične vede, medtem ko je morala juridična fakulteta čakati še do leta 1778, čeprav se je potreba po njej izrecno oglašala vsaj že od leta 1761 naprej in je neki profesor ordinarius predaval pravo že prej. Tudi prvi sledovi medicinskega študija so morali počakati na ukinitve jezuitskega reda leta 1773.

Prosvetljena absolutistična država je hotela posodobiti študij, ga dvigniti na višjo stopnjo, zato pa tudi zmanjšati število visokošolskih središč. Tako je Jožef II 14. septembra 1782 ukinil graško univerzo in dal ustanovi za stopnjo nižji in manj ugleden naslov, naslov liceja. Ta licej je imel filozofski, teološki, pravni in medicinsko-kirurški študij; zadnji je bil nova pridobitev. Vztrajnim naporom mesta in dežele se je posrečilo, da je cesar Franc po dobrih štiridesetih letih 27. januarja 1827 univerzo obnovil. Po revoluciji 1848 je prišlo v avstrijskem cesarstvu do nove, temeljite

reformе vsega univerzitetnega študija in sistema. Najbolj se je spremenila filozofska fakulteta, ki je izgubila svojo nekdanjo vlogo uvodnega in pripravljalnega študija za druge fakultete. Ta uvod in pripravo so zdaj prenesli v gimnazijo, ki so jo podaljšali s šestih na osem let. Na filozofski fakulteti, ki je zdaj postala štiriletna, so odslej gojili različne naravoslovne, družboslovne, zgodovinske in jezikoslovne znanosti. Tu so se odslej izobraževali bodoči srednješolski profesorji. Graški medicinsko-kirurški študij so preuredili v moderno medicinsko fakulteto šele leta 1863. S tem je postala univerza po takratnih pojmih popolna, saj je imela teološko, pravno, medicinsko in filozofsko fakulteto. Študij tehniških ved se je odvijal v Gradcu, kakor drugod v Avstriji, v okviru posebne tehniške visoke šole.

Graška univerza je bila tudi v svojem drugem obdobju za Slovence do razpada habsburške monarhije zelo pomembna.

Jezik predavanj na graški univerzi je bil v začetku latinščina, v drugi polovici 18. stoletja pa se je začel ta mednarodni jezik znanosti umikati nemščini. Leta 1780 se je prvič in pozneje še velikokrat pojavilo vprašanje, ali ne bi kazalo na univerzi uvesti tudi slovenščino, saj je bila štajerska dežela nemško-slovenska. Pri tem so mislili na potrebe slovenskih babic, ki so jim bila namenjena tudi predavanja iz porodništva v okviru medicinsko-kirurškega študija, na potrebe slovenskih študentov in vseh tistih, ki bodo službovali na slovenskem ozemlju. Nasprotnikov slovenščine je bilo veliko. Ti so se dostikrat lahko sklicevali na to, da med tistimi, ki naj bi jim bila slovenska predavanja namenjena, zanje ni bilo posebnega zanimanja. Tako so se začela slovenska predavanja iz porodništva za babice (1808), pouk slovenskega jezika (Janez Nepomuk Primic 1812, Koloman Kvas 1825) in slovenska predavanja iz prava (1849–1854). Dolgo so od tega trajali samo Kvasovi tečaji (1825–1866). Trajna in kvalitetna pridobitev je bil študij slovanskega jezikoslovja, ki se je začel leta 1870, in za njim študij slovenskega jezika in literature. Oboje so predavali slovenski znanstveniki Gregor Krek, prezgodaj umrl Vatroslav Oblak, Karel Štrekelj, Matija Murko, Rajko Nahtigal. Vendar slovenski profesorji graške univerze niso bili omejeni samo na slavistiko: omenimo naj samo profesorja fizike Simona Šubica.

Glavni visokošolski središči za Slovence, ki svoje univerze niso imeli, sta bila Dunaj in Gradec. Le bogoslovje so lahko študirali bližje domu,

na škofijskih učnih zavodih v Ljubljani, Gorici, Celovcu in Mariboru. Če pa so hoteli doseči doktorat, so morali še na kako teološko fakulteto. Največ Slovencev je študiralo na Dunaju, ki je imel prednost prestolnice velike države, stičišča zastopnikov in idej vseh njenih narodov, kulturnega in znanstvenega središča. Graška univerza je bila najbližja, za štajerske Slovence celo v isti deželi. Nekoliko poenostavljeno bi lahko rekli, da sta približno dve tretjini slovenskih univerzitetnih študentov študirali na Dunaju, ena tretjina pa v Gradcu. Od štajerskih Slovencev sta študirali dve tretjini v Gradcu, ena tretjina na Dunaju. Od kranjskih študentov, ki so imeli na Dunaju tudi boljše možnosti preživljanja (spomnimo se na Knafljevo štipendijo), pa je ena šestina vendarle študirala v Gradcu. Od slovenskih državnih poslancev, ki so bili v letih 1873–1918 izvoljeni v štajerskih volilnih okrajih, je eden študiral teologijo v Gradcu, dva sta končala bogoslovje v Mariboru, teološki doktorat pa dosegla v Gradcu (Lavoslav Gregorčič in Anton Korošec), trije so bili pravniki, toda vsi dunajski, dva medicincev, prav tako dunajska (toda Josip Vošnjak je študiral medicino v času, ko je v Gradcu še ni bilo), eden filozof, ki je študiral v Gradcu (Karel Verstovšek). Med prvimi profesorji ljubljanske univerze jih je 11 študiralo na Dunaju, dva pa v Gradcu: od teh je bil eden doma na Štajerskem (Ivan Žolger), eden pa na Kranjskem (France Ramovš).

Ob koncu 19. stoletja se je poleg Dunaja in Gradca pojavila še Praga kot tretje slovensko univerzitetno središče. Na njej, ki je bila sicer najbolj oddaljena, so skušali v času naraščajočih nacionalnih nasprotij Slovenci predvsem najti sorodno slovansko narodnostno okolje. Število slovenskih študentov v Pragi je naglo naraščalo in doseglo višek leta 1910/11 (123), ko je za las preseglo število onih, ki so študirali v Gradcu (120). Vendar je že v naslednjem letu število slovenskih študentov v Gradcu poraslo, onih v Pragi pa padlo. Tik pred prvo svetovno vojno, v letu 1912/13, so študirali na avstrijskih univerzah 504 Slovenci: 54% na Dunaju, 28% v Gradcu, 17% v Pragi.

Število na graški univerzi vpisanih slovenskih študentov lahko po statističnih podatkih natanko zasledujemo od leta 1875/76 naprej. V osemdesetih letih jih je bilo sorazmerno malo, najmanj leta 1889/90 (53). Sredi devetdesetih let je za stalno seglo nad sto in se je povzpelo najvišje leta 1907/08 s 195 vpisanimi, od tega 129 pravnikov, 39

filozofov, 22 medicincev in 5 teologov. Pravnikov je bilo sploh vedno, razen v štirih letih, največ – večinoma jih je bilo več kot polovico vseh graških slovenskih študentov. Precej manj je bilo medicincev in filozofov, teološka fakulteta pa slovenskih študentov skoraj ni imela; povedali smo že, zakaj.

Število vseh študentov graške univerze je v osemdesetih letih preseglo tisoč in se je pred prvo svetovno vojno bližalo dvema tisočema. Med njimi je bilo tistih z nemškim materinskim jezikom seveda največ. Delež le-teh je rasel in je znašal pred prvo svetovno vojno približno dve tretjini. Delež Slovencev se je precej menjaval. Najnižji je bil pod 5 odstotki, najvišji blizu 15 odstotkov.

Matija Murko, ki je dvanajst let predaval na graški univerzi, je imenoval Gradec »krasno vseučiliško mesto, s katerim primerjajo po legi Freiburg v Breisgau in Heidelberg«. Slovenski študenti v Gradcu niso bili ošamljeni. Imeli so večje ali manjše stike s tu živječimi Slovenci, upokojeneci, uradniki, pa tudi mnogimi malimi ljudmi, pretežno rokodelci, obrtniki in malimi trgovci, s hrvaškimi, srbskimi in drugimi slovanskimi študenti, s katerimi jih je je večinoma povezovala narodnostno-politična sorodnost, pa tudi z vsem okoljem. Svoje krožke so si slovenski študenti ustvarjali že v času pred revolucijo 1848, v letu 1848 so bili izredno aktivni v tedanjem slovenskem političnem gibanju, ki je postavilo zahtevo po Zedinjeni Sloveniji. Po koncu neoabsolutizma so začela rasti študentska društva. Slovence je po različnih poskusih leta 1875 zajelo društvo Triglav. V začetku našega stoletja se je začela cepitev, tako da so bili pred prvo svetovno vojno trije klubi: katoliška Zarja, liberalni Triglav in narodnoradikalni Tabor.

Kljub različnim narodnostnim in nazorskim pogledom so v začetku odnosi med študenti graške univerze le temeljili na medsebojni toleranci in spoštovanju. Nestrpnost in šovinizem pa sta na avstrijskih univerzah vedno bolj zastrupljala medsebojne odnose. Vedno pogostejše so uporabljali surovo silo kot argument, nacionalni šovinizem je pronikal na vsa področja medsebojnih stikov. V Gradcu so postajali večinski nemški nacionalistični svobodomiselniki študenti vedno bolj agresivni do študentov drugih narodnosti in do svojih katoliških kolegov, skušali so jih izključevati iz študentske skupnosti in pri tem vplivati tudi na vodstvo univerze. Nestrpnost se je širila tudi med profesorskim zborom, tako da je to ozračje mržnje kdaj pa kdaj tudi oviralo ali preprečilo nastane

vitve Slovencev na univerzi. Tudi nemški nacionalistični politiki so bili na Štajerskem in Koroškem najbolj strupeni do Slovencev in so jih trdovratno podcenjevali, imeli za manjvredne in zaostale. Ko so leta 1901 slovenski poslanci v avstrijskem parlamentu predlagali ustanovitev slovenske univerze, je rekel štajerski nemški poslanec Pommer, naj pridejo s takim predlogom znova čez sto let, da bo morebiti takrat mogoče ustanoviti slovensko univerzo, da pa po njegovem mnenju tudi tedaj ne bo potrebe po njej.

Ne glede na vse take in podobne motnje pa se odnosi na univerzi niso povsod in do kraja skalili, ne med profesorji, ne med študenti, ne med študenti in profesorji. Med nadarjenimi študenti, zavzetimi za čim večjim znanjem in z veseljem za znanstveno delo, in med profesorji se je dostikrat spletlo pristržno očetovsko-prijateljsko razmerje, ki je daleč presevalo navadne odnose med profesorji in študenti. Spomnimo se, kako se je graški profesor pravne zgodovine Arnold Luschin navezal na svojega učenca Vladimira Levca, ki je postal profesor v Freiburgu v Švici, pa umrl na začetku svoje obetavne kariere v starosti 27 let, ali kako se je graški profesor filozofije Meinong navezal na svojega učenca Franceta Vebra in mu zapustil svojo bogato osebno knjižnico, ali kako se je graški profesor primerjalnega jezikoslovja Rudolf Meringer navezal na svojega učenca Franceta Ramovša.

Ko je ob koncu prve svetovne vojne razpadla habsburška monarhija, ko so nastale nove države in nove meje, ko se je Slovincem izpolnila davna želja in so dobili svojo univerzo, je bilo konec starega razmerja med Slovenci in graško univerzo. Slovenski profesorji, ki so predavali v Gradcu ali pa so se na to pripravljali, so odšli v Ljubljano kakor slavista Nahtigal in Ramovš ali filozof Veber. Slovenski študenti so (razen posameznikov) nehalo hoditi študirat v Gradec. Vendar pa preteklost ni minila brez sledu. Slavistika in slovenščina se v Gradcu še vedno gojita, med profesorji in asistenti so tudi danes Slovenci, ljubljanska in graška pravna fakulteta vzdržujeta redne medsebojne stike, pa tudi drugi profesorji se od časa do časa srečujejo pri znanstvenem delu in na strokovnih simpozijih, in tako naprej.

Primož Simoniti – Vasilij Melik

Velikonočne in pomladne uganke Vladimira Levstika z ilustracijami Ivana Vavpotiča

V zapuščini Vladimira Levstika, ki so jo njegove dedinje (žena Franka ter sestri Vera in Jela) z oporočnimi volili darovale celjski Študijski knjižnici in ki jo zdaj hrani Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju v posebnih zbirkah svojega oddelka za raziskovalno delo, sta ohranjena avtorizirani zapis verzificiranih uganek in nekoliko svojevrstni natis teh uganek iz časa med obema vojnoma. To delo Vladimira Levstika je komaj še znano, saj ni bilo natisnjeno ne v knjigi ne v kakšni periodični publikaciji ampak samo na vrečkah z barvo za velikonočne pirhe.

Nekdanji celjski trgovec in drogerist Jože Kra-mar, ljubitelj književnosti in umetnosti, bibliofil in zbiratelj likovnih umetnin, je želel požlahtniti prodajo barv za velikonočne pirhe. Naprosil je svojega prijatelja Vladimira Levstika, naj mu na-

ALELUJA BARVA

ALELUJA BARVA

piše nekaj verzificiranih ugank v slogu, ki ga je uveljavil Oton Župančič v svoji zbirki *Sto ugank* iz leta 1915 oz. 1919. Pri slikarju Ivanu Vavpotiču pa je naročil sličice z velikonočnimi motivi. Vavpotič mu je naslikal deset akvarelnih sličic, ki jih je dal naročnik reproducirati v barvah na sprednji strani papirnatih vrečic, na zadnji strani pa so na vrečicah natisnjene Levstikove uganke v verzih. O čem govorijo verzi in slika na ovojni vrečici, je kupec lahko prebral na vrečici z barvo v prahu, ki je bila vložena v ovojnico, hkrati z navodilom, kako naj barvo uporabi.

Vavpotič se je zvesto držal naročila in ilustriral tistih deset ugank, kjer je tudi pesnik ostal v okvirih velikonočne motivike. Levstiku pa se je pri uresničevanju prijateljevega naročila pesniška fantazija razvila nekoliko bolj na široko. Poleg pravih velikonočnih motivov (1, 2, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 20) je uporabil tudi take, ki so s temi pomladnimi prazniki le rahlo povezani (3, 4, 9, 10, 17), v nekaterih pa pesniško opisuje le znane naravne pojave in bitja (13, 14, 18, 19) ter družbene simbole (8). Naročnik je moral nekatere Vavpotičeve slike uporabiti po dvakrat, tako da vsebinska skladnost med verzi in sliko ni na vseh

vrečicah enaka.

V zapuščini Vladimira Levstika ni dokumentacije, iz katere bi bilo mogoče točno ugotoviti, kdaj sta pesnik in slikar ustregla želji celjskega naročnika oz. založnika. Ohranjeni avtorizirani zapis verzificiranih ugank je namreč nastal šele med leti 1947 in 1957, ko sta pesnikova žena Franka in pesnikova sestra Vera na novo prepisovali Vladimirova dela, raztresena po revijah, časnikih in drugje, da bi nadomestili prvotne, izvirne rokopise, ki so mu jih obenem z njegovo korespondenco (v njej so bila pisma Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Lojza Kraigherja in drugih) in njegovo knjižnico spomladi leta 1941 požgali nemški okupatorji, ko sta z ženo zbežala pred njimi iz Litije v Ljubljano. Iz raznih okoliščin pa lahko sklepamo, da so uganke Vladimira Levstika in sličice Ivana Vavpotiča nastale med leti 1924 in 1930.

Iz Levstikovih ugank, napisanih v gladko tekočih verzih, veje igriva pesniška fantazija, iz Vavpotičevih akvarelov pa mnogo značilnega umetniškega temperamenta in znanja. (To je razvidno tudi iz črno-belih reprodukcij v tej objavi.) Zato je vredno oboje rešiti iz pozabe ter obenem obuditi

ALELUIA BARVA

spomin na celjskega narodnjaka, ki je znal svojo ljubiteljsko vnemo za lepe umetnosti zdravo včleniti tudi v svoje poslovne načrte in odločitve.

Vlado Novak

Uganke

1.

Suknjica rdeča, srajčica bela,
srček pa ves ko zlat –
kaj porečeš, deca vesela,
kdo je neki ta zali svat?

Pirhi

2.

Ko sestra lesena spregovori,
morajo bronasti bratje molčati;
kako se pač njeno ime glasi,
ki se tolikanj košati!

Velikonočna raglja

3.

V grob ste položili me,
da sem od mrtvih vstala;
z jeklom boste morili me,
s kamenjem drobili me,
da bi vam jesti dala.

Pienica

4.

Oblečena sem zlata,
če slečeš me, pa vsa kosmata;
kjer v soncu moj obraz žari,
tvoj brat pod jarmom koprni.

Pomaranča

5.

Res je, da sem cel kup dobrot;
a če užiješ me z družino,
izpremeniš mi prav sredino.
Da boš imel iz dvomov pot:
pripravi zame polhen sod!

Velikonočni jetbas; »legena«

6.

Mirno so spali rdeči plameni
v tihem hramu leto in dan,
a zdajci so prigoreli na plan;
na soncu se jim bleščati hoče,
veter pomladi jim v zubljih fofoče –
le naj, saj to je življenja dan!

Bandera

7.

Zvonovi se ubirajo,
mogočno orgle svirajo,
k Bogu molitve vro in želje,
ko zlat pastir rdeče ovčke pelje.

Duhovnik in ministranti

8.

Iz modre jasnine, iz belih snegov,
iz srčne krvi smo si jadro ušili;
na kljub vsem burjam in gromom in sili
naj nosi nas slavno do lepših bregov!

Jugoslovanska zastava

9.

V pisanih lončkih me sonce kuhálo,
v mraku me gnetla marljiva drobnjad,
da tiho svetim Najvišjemu v hvalo,
ko s cvetjem in petjem zmaga je pomlad.

Vosek

10.

Res dober sem, a brez srca,
težak, a votla mi je duša;
čeprav kristjan me rad ima,
na meni nož in zob poskuša.

Kolač, ki ima na sredi luknjo

11.

Modro – na hribu slonim,
rdeče – štirim v rokah stojim,
visoko – ves svet je moj,
globoko – sam Bog pod menoj.

Rebo

12.

Oj, trebuščki – debeluščki,
rdečeličniki – trkljači,
suhih zlatov se najedli:
ali ptički-orloviči,
prekljuvači in sekači,
s svetlim kljunom jih pobili,
žolte zlate uplenili.

Pirhi

13.

Brez gosli gode črn cigan
na hišnem pragu kar tjavdan;
krilatci ga poslušajo
in v plesih se poskušajo.

Muren

14.

Glej nas, prišle smo, drobne šivilje,
ki z dolgimi škarjami strižemo zrak;
iz slamic si bomo hišice šile,
hišice šile, vam srečo nosile
in blagor klicale na hišni vam prag.

Lastovke

15.

Zašumeli grmi in grmiči,
deco mlado k maši so poslali,
naj pomoli in Boga zahvali.
Ali hčerke zale, vitke vile,
so moliti pozabile:
druga z drugo se ravna gizdavo,
da bi jo presegla z bujno glavo.

Butare

16.

Mehke mlade muce plezajo,
kvišku k sončecu se stezajo:
»Danes sive, jutri že zelene!
Ko sestic se novih rod skoti,
naš tovoril k fari bo gnjati!

Vrbave mačice

17.

Kača-zvijaka
na mizi leži,
enozoba za rep se drži.
Hoj, odprite usta:
kdor jo vso pohrusta,
zob zastonj dobi!

Klobasa s špilo

18.

Kličem te – ne počakam,
ptica sem – ne valim,
deco imam – ne plakam,
kadar jo tujcem pustim.
Plašljivka sem, potuhljivka,
nečastno je moje ime,
in vendar, ko me začuješ,
ti vriska srce.

Kukavica

19.

Brez rok, brez nog
skačem od mraka do zore,
od zore do mraka po svetu okrog
čez kamne in šture.
Brez rok, brez nog
bežim od zore do mraka
in vračam se k vam – iz zraka.

Voda v potoku

20.

Pisana kača oblezla je vas,
vso vas je prelezla, še cerkev ovila,
ovila jo krog in krog, vanjo se skrila
in Bogu slavo zapela naglás.

Procesija

Ob 75-letnici pisatelja Lojzeta Kozarja

V hribovski vasi Martinje ob Srebrnem bregu je bil rojen – 11. novembra 1910. Gimnazijo je začel v Murski Soboti, nadaljeval pa v Ptujju. Bogoslovni študij je opravil v Mariboru, kjer je v letu 1936 prejel tudi mašniško posvečenje. Duhovniško službo je opravljal v Trbovljah, Hrastniku, Brežicah, Turnišču, od leta 1945 pa v Odrančih. Tu je ob izredni požrtvovalnosti domačinov zgradil tudi cerkev, ki jo je s slikami in freskami monumentalno okrasil akademski slikar Stane Kregar.

Kozarjevi pisateljski prvenci segajo v njegova študentska leta. To je več črtic, ki so izšle v prekmurskih Novinah, poleg teh pa je izšel še daljši spis v Kalendarju Srca Jezušovoga. To so spisi s podpisi: Mak, Martin Borič, Kozar. Poznamo ga sicer kot pripovednika, toda dragocene in umetniško dovršene so tudi njegove pesmi, ki prav gotovo zaslužijo posebno obdelavo. Daljši prozni teksti so izšli v rednih zvezkih Slovenskih večernic: Takšen prag, Pajkova mreža, Vezi in zanke. Kot tretji in četrti zvezek Nove Mohorjeve knjižnice je izšel njegov Licenciat Janez. V založbi Ognjišča je izšla Materina ruta; kmalu – upajmo – bo izšel tudi drugi del Materine rute. V

Novi mladiki je v nadaljevanjih izhajala daljša povest Kamen in srce. Pravkar je izšel tudi Kozarjev Premakljivi svečnik, ki je v podlistku Družine izhajal več kot eno leto. Veliko črtic in novel je objavljaval v Mohorskem koledarju, Novi mladiki, Novi poti, v Stopinjah in Družinski pratiki. Kozar je tudi plodovit sodelavec domala vsega verskega tiska v Sloveniji. Iskan je bil njegov prevod in priredba vzgojne knjige Pisma staršem, Šmarnice za leto 1978 po knjigi Jörga Zinka ter Šmarnice Znamenja za leto 1980. V njegovi literarni delavnici še več stvari čaka na objavo.

Od včeraj za danes med Muro in Rabo

Da je Kozarjeva pripoved večerniška in popularna v smislu književnih in vzgojnih ambicij Mohorjeve družbe, da je namenjena preprostemu, predvsem kmečkemu bralcu, da je zgodbi z njenimi zapleti, prosvetiteljskimi in moralnimi nauki, posvečena vsa pisateljeva pozornost in ustvarjalna moč – to so ugotovitve naše literarne zgodovine, o tem se je lahko prepiral tudi sleherni bralec njegovih del. Da je kljub razmeroma dolgemu besednemu ustvarjanju še vedno neutrujen snovalec in cenjen pisatelj – o tem nam govore njegova dela, ki še vedno izhajajo, črtice in novele ter daljša besedila, ki še čakajo v zalogi.

Kadar mislim Kozarja, mislim tisti slovenski svet, čudežno lep pod Srebrnim bregom, z naseljem Martinje, kjer je potekalo njegovo otroštvo in njegova mladost, Goričko z njenimi borovimi gozdovi, Gornji Senik, Borečo in ves dólinski svet ob Muri; mislim Veroniko (Pajkova mreža), ki odhaja v tujino, pa se sredi majhne jase za vasjo še enkrat obrne in s pogledom objame svoj rojstni kraj, trate, na katerih se je kdor otrok igrala, njive, njive, na katerih je svoj pot potila; še bridkeje ji je postalo pri srcu, ko je neke visoko zapel škripanček, in pel je s tolikim hrepenenjem, da se je Veroniki trgalo srce: Mislim njo, ki jo je ob misli na dom v tujini preplaval val dobrote, usmiljenja, prizanesljivosti in ljubezni. Mislim tisti javor (Javorove gosli), ki je tam doli rasel v soncu, mrazu, viharju, ki je »tulil kot tisočglava lačna volčja čreda«; vse je sprejemal vase: deklin napav, melodijo pastirčkovega hrepenenja, jok in tožbe, radost in žalost. Razočaran nad tujino se Tjaš (Vezi in zanke) vrača domov, skesan in do konca ponižan, in zemlja ga odrešuje. »Ko je stopal po dolgi ravni cesti, je poslušal zateglo petje čričkov in od daleč so gnale žabe s svojim regljanjem zadušeni hrup, kakor da je da-

leč v daljavi na pohodu cela množica sodobnih jazzovskih bobnarjev, ki z ostrimi udarci činel prekrivajo globoke glasove bobnov.«

Zapisan zemlji, naravi, zapisan ljubezni in do broti – to je Kozarjev človek. Kakor da bi želel biti z vsem, kar živi, v dobrotnem razmerju, v vesoljnem bratstvu, v opoju vsega živega. Preprosto biti, živeti sredi vsega stvarstva, ki se človeku razkošno podarja. Toda na svetu je tudi zlo; hudič ima mnogotere tipalke, s katerimi ovija človeka; neodjenljivo rezka je Kozarjeva bolečina. Da bi reševal človeka, neusmiljeno razkrinkuje poniglavost, laž, hinavščino. V Kozarjevem porabskem človeku je toliko dobrega, da ga zlo ne more prerasti kljub vsem njegovim zankam in vezem. Pozderčev Tjaš (Vezi in zanke) je zlo tujine spoznal: »Toliko denarja mi je dala in toliko zla mi je prinesla.« Vrača se v svojo zemljo z vso močjo, vse zatajeno v njem privre na dan kot hudournik. »Pesem ga je prevzela s svojo prvinsko silo s toliko močjo, da so mu privrele solze v oči in mu je na ustnice privrelo šepetanje: Bog, dobri Bog/ Mednje moram/ Takoj moram mednje/ In hvala ti, Bog...« Kozar Tjašu dodeli nesrečni konec, čeprav v srečnem objemu kesanja in odrešenosti: »Bil je popoln mir/ Snežinke so padale vedno gosteje in se nabirale na vejah golih dreves, padale so na grude zmrznjene zemlje, na cesto, na vaške strehe, lovile... Tjaš je ostal pod ledom vse do pomladi. Našli so ga, ko so bile že trobentice in je leska pognala svoje dolge cvetove...«

Misliti Kozarjevega človeka pomeni odkrivati potomca tistega preprostega, tlačnega in zatiranega prednika slovenskega dela Železne župani- je, ki je stisnjen v pravokotnik med Radgono, Mursko Soboto, Velemir in čez Dobro do Borinja, Monoštra in Čretnika, v kraju, kjer so si naši segali v roke z gradiščanskimi Hrvati. Temu, v trpljenju prekaljenemu človeku, se je posebej Kozar oddolžil z najobsežnejšim proznim besedilom – Licenciatom Janezom. Mnogokaj je prestal ta del slovenske zemlje, je zapisano v uvodnem delu tega romana. Poleg turških vpadov in monoštrskega klanja tudi tisoč let pritiska gospodarsko močnejših in vsaj na zunaj kulturnejših Nemcev. »Od severa in vzhoda pa so jih stiskali Madžari, ki jim je njihova stara slava stopala v glavo najbolj takrat, ko so se morali tudi sami globoko klanjati močnejšim... Prestali so grofovsko tlako in dajatve, palice in klade, nasilje pandurjev, ropanje in požige Krucev, medsebojno versko mržnjo, preboleli so kugo, premagali lakoto, če-

prav komaj razumemo, kako so mogli obstati v času, ko še ni bilo krompirja in koruze na njihovih njivah.« Nasilja so zdesetkala prebivalstvo, turška morija je povzročila, da so ljudje shirali od pomanjkanja, polja so bila neobdelana. Najhujše pa je bilo razdejanie v človeku. »Ljudi se je polastila razbrzdanost brez mej. Vsakdo si kroji pravico sam. Nasilja, ropi, tatvine, krivice vseh vrst se grmadijo druga na drugo. Ljudje ne poznajo ne božjega ne civilnega zakona in ne poznajo božjih zapovedi. Nenravnost je narasla kakor gnusna povodenj in odnašala s seboj staro in mlado. Duhovnikov pa ni, da bi ljudem oznanili Kristusovo ljubezen in njegove zapovedi.«

Ni oblastnika, ki ne bi nad tem človekom vihtel kak bič – kakor hitro je »trdno v sedlu«. Sleherni mu je vselej nekaj obljubljal – »vsi, od cesarja, ki sedi na prestolu, pa vse do malega župana, ki razbija na bobnu« (Materina ruta). V vseh osebah, ki jih to dejstvo še posebej prizadeva, se deloma odzrcalja tudi Kozarjeva usoda. Kot narodno zavednega ga je madžarski škof med vojno premestil na madžarsko župnijo; tam mu je novi škof grozil, da ne bo trpel, da bi uganjal agitacijo za kakršenkoli panslavizem, pogosto ga je zmerjal s »partizanskim fratrom«, poseben orožnik mu je bil vselej za petami, osumljen je bil, da z denarjem podpira pristaše in simpatizerje komunistov. Kljub vsemu so se pri njem shajali prekmurski rojaki iz delavskega bataljona ter poslušali tajna radijska poročila (črtica Ozka je pot, ki vodi do sočloveka). Veselil se je konca vojne; tem odločneje je svojemu duhovniškemu šefu ponavljal: »Ta del Slovencev, ki je tostran Mure, je bil celo tisočletje v madžarski državi, vendar je ohranil svoj slovenski jezik in svoj narodni značaj« (črtica Ob rekah babilonskih). Svoboda je prišla, z brezmejno ljubeznijo je objel domovino. Toda groza ga je zajela: Doma je začel delovati nekakšen »mehanizem brez srca in duše«. Mora množičnih sestankov, mreža zasliševalcev na ljudskih sodiščih, aretacije, sumnjičenja, očitki, podtikanja... Nekdanji madžaroni, privrženci Hortyju in potem Száláysju so pljunili na madžarsko zastavo in naenkrat postali najzavednejši Slovenci. Skrajna nezaupljivost do duhovnikov, ... a nihče v tem delu Slovenije se ni vezal ne z okupatorjem ne z belo gardo ali domobranci, skoraj vsi so dobro prestali strašno preizkušnjo svoje privrženosti slovenskemu narodu in vendar zdaj neprestano raste neki sum, neko nezaupanje in tisti, ki so na oblasti z brezmejno ljubosumnostjo čuvajo svoje položaje« (Nihanja). Kozarjev

izseljenski duhovnik Mirko (Vezi in zanke) se spoprijema s sopotnikom Tjašem, ki vrsti naučene očitke Cerkvi: »Ne poznam primera vse tja do Ljubljane, da bi se kateri duhovnik omadeževal z narodnim izdajstvom ali kakorkoli deloval proti osvoboditvi Jugoslavije. Isto velja za Primorsko. Je potem pravično, če govorijo, da se je Cerkev v Sloveniji za časa vojne omadeževala!« Smiselna pot je torej tale: »Zdaj je čas medsebojnega spoštovanja in dobrohotnosti. Spoštovati človeka se pa pravi spoštovati tudi njegovo mišljenje in pričanje.«

Poleg tujine in ljudi z voljo do moči morejo izpriditi Kozarjeve ljudi le še značajske in moralne iztirjenosti. Tjaš (Vezi in zanke) je ves obrnjen vase – in to je njegova nesreča; strastno je delal, da bi obogatel, v zanko ga je ujela Greta, vdova nacističnega oficirja. Grabnarovega Štefa (Materina ruta) je skazila »boljševiška misel«, da mu je v glavo stopila oblast, da je bil pripravljen delati tudi zlo, krivice, celo ubijati... Nad Vučkovi (Takšen prag) je viselo družinsko prekletstvo, ker je pač tam »takšen prag, tak prekleti prag... In tam ne bo dobrega konca, ker je kletev od tam že davno pregnala blagoslov«; Janošev ded je moral v klet, Janoš je tako storil s svojim očetom, Gizin oče se je večno prepiral, hčerko pa zapiral v svinjak; Janoš je zapustil Grabnovo Mejco v največji stiski, ko je imela z njim otroka. Liziko (Materina ruta) je v nesrečo pahnila mati, ko je barantala z njo, da se je morala poročiti z županovim sinom Karlom, ki ga za nič na svetu ni marala, prelomila pa je prisego, ki jo je dala Mišku, revnemu, pa delavnemu in poštenemu fantu.

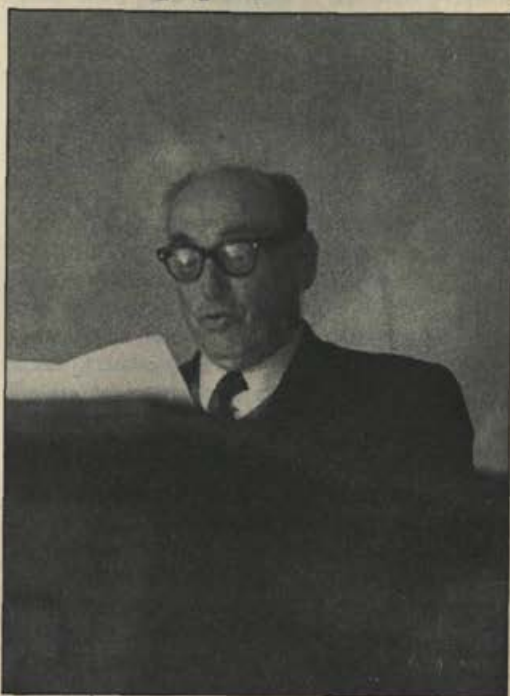
Imperativ živega je za Kozarja nedotakljiva vrednota. Življenje je dar svete Skrivnosti – »iz ljubeče božje dlani«. Celotno tujko Greto obrne proti Tjašu, ko ta zahteva od nje splav: »Ne maram te več videti! In nikoli ne poskušaj česa zvedeti o otroku, ki se bo rodil, ker ga nisi vreden. Hotel si ga umoriti, se zavedaš tega, kako nekaj strašnega si sklenil v svoji črni duši! Toda jaz ga ne dam, ne dam otroka! Prej moraš ubiti mene.« V črno mrzlo noč gre krik nerojenega otroka (pesem Kam me neseš, mati!), ki ga je v »čudežnem zavetju svilnatih tkanin« stakla ljubeča božja dlan; matere, ki hoče biti morilka se loteva črni obup, srce ji divje razbija, otrok nemočen: »Herodova se roka bliža mi z bodalom!« Z največjo umetniško močjo zato slika ljudi s strastno ljubeznijo do otrok, »ki rastejo kakor konoplja«. Kot svetli žarek stopi otrok (novela

Pozabljena sled) v krutost mesta, kjer je vseposod kotišče dvomljivih družin, zlohotnih ljudi, versko fanatičnih sekt, zlikovcev; le otroci »iz rodu Progastega tigra« zablodelemu neznancu nudijo pomoč. V dramatične dialoge med otrokom Jožekom in golobi (črtica Deček z golobi) je Kozar vrgel neko prabitno moč in voljo do življenja, elementarni opoj ljubezni. Dečkova »zaljubljenost« v golobe je tolikšna, da ukinja vsako drugo stvarnost. Ko je šel deček z golobi skozi borove gozdove, so se mu ti zdeli kot »ogromna turška vojska, ki podnevi stoje spi, ponoči pa bo pospravila sijajne, z zlatom in srebrom vezene šotore svojih sultanov, paš in ag, ki so podnevi kupi koruznega bilja, ter se bo na iskrih, spočitih konjih neslišno potopila v polnočno meglo seniške doline in udarila na Monošter«. Refleksija na koncu je eden najlepših slavospevov ljubezni in čiste otroške vdanosti skrivnostni sinjini. Ta del prerašča v simbol človekovega hrepenenja po večnem, onstranskem... Grotesken je sklep. Jata golobov je posedla »v krogu okrog mrtvega dečka, ki je z zlomljenim tilnikom ležal na temnozelenem mahu kakor na žametni blazini, majhen, droben, z v neskončno daljavo uprtimi velikimi temnimi očmi...« Otrok Pejp, ki so ga »spodobni« ljudje zavrgli, odkriva tudi dobroto starčka Miška in ga vzljubi. »Kako je svet, odkar si pri meni, polnejši, kako zdaj veter drugače diši, kako je zdaj rosa čistejša, kot je bila prej, odkar imam rad tebe, imam rajši tudi druge ljudi...«

Jože Zdravec

Praznujejo

Dr. Anton Trstenjak
(Ob osemdesetletnici)

»Med pisanjem sem kot obseden od ustvarjanja.« (Iz pogovora s Petrom Likarjem v zbirki Slovenski znanstveniki)

Sredi drugega tedna v januarju 1986 bo obhajal osemdesetletnico priznani filozof, psiholog, upokojeni redni profesor na Teološki fakulteti v Ljubljani, pisec številnih znanstvenih, strokovnih, poljudnih psiholoških in vzgojnih knjig dr. Anton Trstenjak. Kljub svojim osemdesetim letom je še vedno zagnano delaven, piše knjige »kot obseden«, kar mu omogoča široka razgledanost, izjemna življenjska izkušnost, natrpanost z novimi načrti, ki se mu sproti porajajo ali pa so neporavnani dolgi iz preteklosti, in tisti motor idej, ki pognan deluje podnevi in ponoči, kakor sam pravi. Povsem naravno je, da se mu je ob tej

delovni zagnanosti nabralo na policah veliko knjig in kupi domačih in tujih revij s članki in razpravami predvsem s področja teoretične kakor tudi uporabne, socialne, pastoralne, eksperimentalne psihologije, psihologije dela, umetniškega ustvarjanja, ekološke psihologije. Svojo znanstveno psihološko in filozofsko uveljavitev doma in v svetu si je pridobil z isto lahkotnostjo, eleganco in dostojanstvom, ki so značilne za ves njegov življenjski slog, za njegov ustvarjalni način, misel in besedo. Uspeh in priznanje so mu prinesle med drugim knjige Psihologija umetniškega ustvarjanja, Pastoralna psihologija, Psihologija dela, Problemi psihologije, Ekološka psihologija. Njegov Oris sodobne psihologije v dveh knjigah pa je šteti sploh za prvi izčrpen priročnik o novejši teoretični in uporabni psihologiji na Slovenskem in v Jugoslaviji sploh. Brez pretiravanja lahko delo označimo ne samo za pomembno znanstveno, marveč tudi za izjemno kulturno dejanje v našem družboslovnem prostoru. Da je po načinu obravnavanja in posredovanja snovi dostopno širšemu krogu bralcev, potrjuje okoliščina, da je izšla v razmeroma kratkem obdobju dobrih dveh let že druga izpopolnjena in razširjena izdaja.

Kot izvedenec za funkcionalnost barv je o tem napisal delo Zlivanje in ločevanje barv in več strokovnih razprav, ki so izšle deloma v domovini, največ pa v inozemstvu. V zvezi s psihofiziologijo barv je izdelal ustrezne projekte ali kot strokovnjak svetoval pri notranji ureditvi številnih ustanov, šol, podjetij in tovarn v Sloveniji in v drugih republikah. Na predavanja in posvetovanja o tej stroki so ga še posebno pogosto vabili na mednarodna srečanja. Kot izvedenec za grafologijo je zanesljiv svetovalec raznim domačim in tujim ustanovam, čeprav grafologije kot take nikoli ni imel za pravi predmet svojega raziskovanja. Po svojih raziskovalnih delih s področja eksperimentalne psihologije, predvsem psihofiziologije barv je skoro bolj znan zunaj Slovenije kot doma. Prav z znanstvenim raziskovanjem na teh področjih se je kot psiholog uveljavil v mednarodnih krogih psihologov. Zato je razumljivo, da so ga redno vabili na mednarodna srečanja in simpozije psihologov in filozofov. To potrjuje tudi nad 50 študij, ki jih je objavil v tujih strokovnih revijah s področja eksperimentalne psihologije, psihofiziologije barv, s področja razvojne, pedagoške in klinične psihologije. Evropske in ameriške univerze so ga vabile in mu ponujale stolice za psihologijo in filozofijo, a je vse te vabljuje

ponudbe odklanjal iz iskrene domovinske zavesti in ljubezni. Njegova upoštevana znanstvena povezanost v tujini pa ni razvidna samo iz objav znanstvenih razprav v tujih revijah, marveč tudi iz njegovega članstva v mnogih strokovnih in znanstvenih društvih, združenjih in akademijah.

Ker v zapisu o tako visokem in pomembnem življenjskem jubileju ne gre brez nekaterih osnovnih podatkov iz jubilarantovega življenja, jih je treba pač upoštevati. Anton Trstenjak je bil rojen 8. januarja 1906 v Rodmoščih pri Gornji Radgoni na vinorodnem bregu Slovenskih goric; bil je drugi sin želarja (kočarja) v družini z osmimi otroki. V štirirazredno osnovno šolo je hodil v Negovi (1912–1918), klasično gimnazijo z maturo je končal v Mariboru (1918–1926). Sošolci pripovedujejo o njem, da je že kot gimnazijec kazal veliko ljubezen do filozofije in je sproti prebiral Vebrove spise. Rad je slikal, zlasti portrete s posebnim veseljem, da so »zadeti«, in nagnjenje do umetnosti je ostalo zakoreninjeno v njem vse življenje. Ker za oljnate barve ni bilo denarja, je risal zlasti med počitnicami, večinoma s svinčnikom in z ogljem. Rad je slikal tudi pokrajine in tihožitja. Še pred nekaj leti je v nekem razgovoru dejal: »Če bi bil 20 let mlajši in če bi imel kaj časa, bi se zopet lotil risanja.« Kako prav bi nam prišle te risbe v nekaterih njegovih poljudno psiholoških in vzgojnih delih! V družbi je bil zmerom radostno sproščen – čeprav doma iz vinorodnih krajev, je ostal abstinent – bil je dober govornik in pevec z gromkim basom, zato so ga še posebno radi vabili na primicije. V počitnicah je organiziral dijaške uprizoritve na podeželskih odrih v Prlekiji. Med počitnicami leta 1927 je bil eden izmed organizatorjev dijaškega in študentskega mladinskega, socialnega in religioznega sestanka pri Veliki Nedelji, ki je takrat povzročil toliko razburjenja v katoliškem taboru. Trstenjak je bil eden izmed tistih – takrat je končal prvi letnik bogoslovja – ki je bil zaradi tega sestanka klican na zaslisanje na škofijo. V mariborskem bogoslovju je ostal samo eno leto, saj je že jeseni 1927 odšel v Innsbruck, kjer je nadaljeval teološki in filozofski študij. V rekordnem času je dosegel dva doktorata filozofije z disertacijo o Francetu Veburu. Po vrnitvi v domovino je bil najprej nekaj mesecev (od 1. dec. 1933 do 16. avg. 1934) kaplan in katehet v Kamnici pri Mariboru, nato delno že hkrati katehet na realni gimnaziji v Mariboru (od febr. 1934 do jan. 1939). Že od leta 1937 je predaval tudi na bogoslovnem učilišču v Mariboru, kjer je bil nastavljen kot docent

(1939–1940). Leta 1940 mu je bila ponudena docentura na Teološki fakulteti univerze v Ljubljani, kjer je leta 1946 napredoval v izrednega, leta 1948 pa v rednega univerzitetnega profesorja. Predaval je filozofijo in psihologijo do upokojitve leta 1973. Svoj študij je izpopolnjeval še v Parizu, predvsem v Milanu na Katoliški univerzi Srca Jezusovega, ki je imela za takratne razmere naj-sodobneje opremljen psihološki eksperimentalni laboratorij v Evropi. Predstojnik tega laboratorija je bil znani pater Gemelli, ki je vodil tudi Trstenjakovo specializacijo v eksperimentalni psihologiji. Trstenjak si je že tedaj ustvaril ime solidnega znanstvenika in mu je bila leta 1945 ponujena docentura v psihološkem inštitutu univerze v Milanu. Prav ob problemih eksperimentalne psihologije se je Trstenjak začel ukvarjati z vprašanjem o dojemanju barv in njihovem učinkovanju na človekovo počutje. Zanimanje za psihofiziologijo barv je Trstenjaku vzbudil že v Innsbrucku profesor astrofizike pater A. Gatterer, poznejši vodja vatikanskega observatorija. Delo v milanskem inštitutu, ki so ga vodili zdravniki, je poglobilo tudi njegovo zanimanje za klinično psihološka vprašanja in prav na osnovi te usmerjenosti so nastala njegova poljudno psihološka in vzgojna dela. Prav dognanja s področja psihofiziologije barv, od katerih so nekatera povem izvirna, so prinesla Trstenjaku veliko mednarodno priznanje in ugled. Gre zlasti za vprašanje o dojemanju barv in njihovem učinkovanju na človekovo počutje. Ta dognanja uporablja Trstenjak kot ekspert za funkcionalno barvo neposredno pri izboljševanju dobršnega dela bivanjskega okolja ljudi. Zato je naravno, da ga vabijo mnoge delovne organizacije in ustanove, da jim pripravi načrte za barvno opremljanje delovnih, tovarniških, šolskih in podobnih prostorov, ali pa jim pri tem delu pomaga s svojimi, na znanstvenih spoznanjih utemeljenimi nasveti.

Poleg svoje redne profesorske zaposlitve na Teološki fakulteti v Ljubljani je Trstenjak predaval kot gost na oddelku za psihologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti ter na sociološkem inštitutu univerze v Zagrebu. Trdna znanstvena povezanost s tujino je razvidna ne le iz številnih knjig in razprav s področja filozofije, psihologije, zlasti s področja eksperimentalne psihologije, ampak tudi iz udeležbe na pomembnih mednarodnih srečanjih, na katerih je do nedavnega nastopal kot večjezični predavatelj in diskutant in na katera ga še vedno vabijo. Že pred tridesetimi leti ga je vabila univerza v Gradcu za rednega profesorja

filozofije in psihologije. Kot gostujoči profesor je predaval v šolskem letu 1958/59 na univerzi v Minnesoti (ZDA) in v Montrealu v Kanadi. V tem pogledu bi lahko rekli, da je njegov prispevek v mednarodni menjavi znanstvenih dobrin izjemen. Kako cenjen je v znanstvenem svetu, je razvidno iz njegovega članstva v mnogih znanstvenih in strokovnih društvih in združenjih, pa tudi iz številnih vabil, ki jih še redno dobiva iz tujine, da bi tam poročal o svojem znanstvenem delu in o svojih izsledkih zlasti na področju psihofiziologije barv. Trstenjak je redni ali dopisni član pomembnih tujih akademij, strokovnih (psiholoških) združenj v ZR Nemčiji, Franciji, Holandiji, Belgiji, Italiji, Švici itd. Od leta 1979 je bil dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, letos (1985) pa je bil izvoljen za njenega rednega člana. Dalje je redni član Združenja psihologov Jugoslavije (v letih 1958 in 1961 tudi predsednik tega združenja), od leta 1973 je tudi častni član Društva psihologov Slovenije. Trstenjak je v strokovnih stikih z vodilnimi sodobnimi psihologi; leta 1960 je organiziral prvi kongres jugoslovanskih psihologov na Bledu. V priznanje za znanstveno delo je bil leta 1959 odlikovan z redom bratstva in enotnosti II. stopnje, leta 1974 z redom dela z rdečo zastavo, ob njegovi 75-letnici mu je predsedstvo skupščine mesta Ljubljane podelilo spominsko plaketo mesta Ljubljane; leta 1972 je dobil nagrado sklada Borisa Kidriča za svoje najboljše delo *Oris sodobne psihologije*.

Architectura perennis je prva znanstvena knjiga, v kateri srečujemo Trstenjakovo ime skupaj s Steletovim in Plečnikovim (1941). Tega leta je napisal **Metodiko verouka**, ki je doživela tudi ponatis, Italijani pa so ta njegov priročnik v prevodu več let uporabljali kot učbenik. Naslednje pomembno delo **Pastoralna psihologija** že posega na pisateljevo priljubljeno strokovno področje; delo je izšlo leta 1946 in je sploh prvo te vrste na svetu. Tako duhovniki v dušnopastirski praksi kakor bogoslovci pri svojem študiju si že dolgo žele nove, dopolnjene izdaje tega dela, ki bi ga Mohorjeva družba že leta 1952 na predlog dr. Stanka Cajnkarja in pisatelja Frana Finžgarja rada ponatisnila, pa takratni čas in razmere temu niso bile naklonjene. Prav tako je bil zavrnjen natisk njegove knjige **Krščanstvo in kultura**, ki je pozneje izšla v Celovcu. Leta 1948 je izšlo v Celju pri Mohorjevi družbi kot 3. zvezek znanstvene knjižnice delo **Zlivanje in ločevanje barvnih vtisov** s podnaslovom *Psihološka razprava*. Tri leta

zatem je napisal **Psihologijo dela** – prvo delo s tega področja v Jugoslaviji. Kritika je delo ocenila kot odlično prav zaradi filozofske poglobljenosti in sistematične urejenosti. »V našo polno zavest je stopila Trstenjakova osnovna psihološko podrobno analizirana misel, kako se pod vplivom spremenjenih delovnih sredstev in delovnih pogojev spreminjajo tudi človekovi odnosi do dela, počitka in igre in kako se s tem spreminjata posameznik in družba« (Stanko Gogala). Podobna novost je **Psihologija umetniškega ustvarjanja**; delo je izšlo leta 1953 pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Najobsežnejše in po svoje najzahtevnejše Trstenjakovo delo, ki si je pridobilo izjemno ugled doma, še bolj pa v tujini, je **Oris sodobne psihologije** v dveh delih in v obsegu okrog 1700 strani; prvi del obsega teoretično, drugi pa uporabno psihologijo, oba dela pa sta že izšla v izpopolnjeni in razširjeni izdaji, prvi del s podnaslovom *Teoretična psihologija* celo v 3. izdaji. Naslednje znanstvene knjige so si z redkimi časovnimi presledki sledile takole: **Problemi psihologije**. Poskus sinteze; delo je izšlo leta 1976 pri Slovenski Matici in obsega 523 strani. Avtor je v delu podal svoje poglede na psihološka vprašanja v samostojnem sistemu. V knjigi **Človek in barve** (DDU Univerzum, 1978) je avtor zbral in dopolnil razprave s področja raziskovanja barv, ki jih je objavljala doma v slovenskem in srbohrvatskem jeziku, kakor tudi tiste, ki so bile objavljene v tujini v nemškem, francoskem, italijanskem, angleškem in češkem jeziku. Razprave govorijo o odnosih med barvo, likom in materijo, o zlivanju in ločevanju barvnih vtisov, o barvni konstanci in o barvnem kontrastu, o površinskih, prostorninskih in drugih barvnih pojavih, o barvni simboliki in barvnih testih ter o raznih barvnih teorijah. Pri isti založbi je leta 1979 izšla tudi **Psihologija dela in organizacije**. Nekakšna naravna dopolnitev knjige *Psihologija umetniškega ustvarjanja*, ki je izšla leta 1953, je **Psihologija ustvarjalnosti**; leta 1981 jo je izdala Slovenska Matica. Že sam naslov, ki je širši kakor pri prejšnji knjigi, pove, da se pisatelj ukvarja z vsako ustvarjalnostjo, torej poleg umetniške tudi z znanstveno, tehnično in z vsako drugo, za katero velja, da je tesno povezana z delom. Tako naj bi bila *Psihologija ustvarjalnosti* dejansko nadaljevanje in dopolnitev **Psihologije dela**, ki je prvič izšla že leta 1951 in potem izpopolnjena izdaja leta 1979 pod naslovom *Psihologija dela in organizacije*. Knjiga o psihologiji ustvarjalnosti je razdeljena na tri temeljna poglavja. Prvo z naslovom

Vsestranska ustvarjalnost govori o psiholoških pogojih ustvarjalnosti. Tema drugega poglavja je znanstvena ustvarjalnost. Tu je opisana vloga informacijskih sistemov ter različni tipi znanstvenikov, npr. matematik, fizik, biolog itn. Tretje poglavje obravnava umetniško ustvarjalnost in pomeni izredno dragocen prispevek k sodobnim estetskim razmišljanjem in raziskovanjem. Od kopice znanstvenih del je *Psihologija umetniškega ustvarjanja* pisatelju nekje najbolj draga knjiga, v nekem oziru pa mu daje največ zadoščenja *Oris sodobne psihologije*, v kateri je podana žetev vsega njegovega dosedanjega študija psihologije, saj drugod po svetu dandanašnji taka obsežna dela nastajajo v skupini, v kateri vsak obvlada določeno področje. Lani (1984) nas je Trstenjak presenetil spet z novim delom s področja psihologije, to je **Ekološka psihologija**. Delo je zbudilo izjemno pozornost, saj je to prva knjiga v slovenščini, ki obravnava pereča vprašanja, nanašajoča se na človekove odnose z okoljem. *Psihologija okolja* je povsem novo področje, ki preučuje predvsem vir ekološke problematike – človeka. V krajšem uvodu in v devetih poglavjih predločuje avtor bralcu izbrana vprašanja ekološke psihologije. Knjiga načena s svojo problematiko poleg strokovnih spoznanj in dognanj tudi piševe izvirne domneve in razlage in je zato v nekem pogledu polna izzivov ne le sedanjemu rodu, marveč tudi prihodnjemu. Na tem mestu je prav, če navedem še štiri njegove knjige manjšega obsega, ki so izšle v založbi Doma prosvete v Tinjah na Korškem: **V znamenju človeka**, **Stara in nova podoba družine**, **Krščanstvo in kultura**, **Da bi bili z njim**.

Ob vsem tem naštevanju glavnih del bi bilo za nekaj tiskanih strani samo naslovov razprav, člankov, referatov in ocen, objavljenih v slovenskih, srbohrvaških, nemških, italijanskih, francoskih, angleških in drugih strokovnih in znanstvenih revijah ter leksikonih.

Če se ob vsem tem obsežnem delu človek vpraša, kdaj in kako je mogel Trstenjak vse to napisati, je mogoč en sam odgovor, ki ga je pisatelj sam dal med nekim pogovorom: »Med pisanjem sem kot obseden. Ko je motor idej pognan, potem deluje podnevi in ponoči. Misel, ki jo preberem v kakšni knjigi, pogled skozi okno, razgovor s pametnim človekom, so za nove ideje kot neko japonsko seme, ki ga vržeš v vodo in v trenutku vzklije v cvet. Ko se mi rodi nova misel, sem podoben topovski granati. Sveža, nova ideja me dobesedno izstrelji k mizi in moram pisati toliko časa, dokler ideja ni izčrpana. Ko se

utrudim, da mi je glava vroča, ležem na kavč in zarijem oči v blazino, da se zniža krvni pritisk; toda po kakšnih desetih minutah se že začno znova spontano razpredati misli, ki me ponovno poženejo k pisalni mizi. V glavi mi nastajajo cela poglavja, ki jih potem brez popravkov mečem na papir... Seveda pa v znanosti nabiramo izkustven material mesece in mesece, tudi leta, in ga ponovno preskušamo, preden smemo sesti za mizo in 'pisati'... Manjše tekste napišem v enem dihu. Ponoči sanjam o knjigi, podnevi pišem. Ponoči se mi samo razmotavajo naslovi in podnaslovi, pa vsebina poglavij; podnevi pa to kot od nekod prepisujem. Če rečem, da pišem v enem dušku, pa tega ne morem reči za velike tekste, npr. za Oris psihologije. Tega je bilo v resnici preveč za en sam dušek. Za šeststo strani je bilo treba nekaj daljših odmorov. Po tako zagnanem delu so pri meni tudi odmori kot naravna reakcija temeljiti. Takrat nič ne delam.»

Kljub takemu hitremu načinu ustvarjanja, ki si ga človek predstavlja, da poteka v miru, je treba reči, da ima Trstenjak za delo manj časa, kot bi ga potreboval, čas mu jemljejo, včasih tudi »kradejo« ljudje, ki že vsaj štiri desetletja prihajajo k njemu iz notranje stiske. To romanje v njegovo stanovanje se je začelo približno v tistih povojnih letih, ko je napisal Pastoralno psihologijo, pravi plaz obiskovalcev pa se je dobesedno usul po vrsti poljudnih psiholoških in vzgojnih knjig, ki jih je izdal pri Mohorjevi družbi. Sam pravi: »Ko sem sprejel prvega obiskovalca, so si začeli ljudje dobesedno podajati kljuge. Glas o tem, da hočem poslušati in svetovati, se je naglo širil in tako sem se začel spreminjati v neuradnega svetovalca in vodnika iz človeških tegob.« Ne na stotine, na tisoče je takih, ki jim je Trstenjak z nasveti pomagal, da so razčistili in prebrodili svoje težave.

Še na nekaj bi mimogrede opozoril. Trstenjak je prvi pri nas predstavil P. Teilharda de Chardina. Ob njem je našel potrdilo za marsikatero svojo misel. Ob nekem razgovoru mi je v zvezi s tem dejal: »Teilhard de Chardin je inspiriral ves svet z drugim vatikanskim koncilom vred, zato bi bilo znamenje omejenosti in kulturne neobveščenosti, če profesor teološke fakultete ne bi poznal in hkrati sprejemal njegovih temeljnih zamisli, vsaj okvirno. Njegova posebna zasluga je, da danes evolucijo ne samo priznavajo kot skladno s krščanskim svetovnim nazorom, marveč vidijo v njej celo primernejši temelj za kristocentrično gledanje na svet in človekovo mesto v njem...«

Lahko bi rekel, da je vse njegovo znanstveno

delo in delo z ljudmi in za ljudi, ta njegova odprtost in povezanost s svetom, del njegovega duhovniškega življenja in skladno vključeno v to življenje.

Leta 1974 je papež Pavel VI. odlikoval Trstenjaka z naslovom »papeški hišni prelati«, univerza v Innsbrucku pa mu je leta 1983 podelila »zlato doktorat«, ki ga podeljuje tistim nekdanjim slušateljem, ki so petdeset let svojega življenja, odkar so prejeli ta naslov, na poseben način posvetili delu, ki je utrdilo sloves fakultete, oziroma so se uveljavili na področju, ki je povezano z njihovim doktoratom. Nedvomno velja to za Trstenjaka.

Ob njegovem življenjskem jubileju mu želimo trdnega zdravja, mimo tega iskrenega voščila pa še tiho upanje, da bi uresničil še tiste načrte, ki ga priganjajo k zagnanemu delu.

Jože Dolenc

Sedemdesetletnica prof. Boga Grafenauerja

16. marca 1986 bo praznoval sedemdesetletnico zaslužni univ. profesor dr. Bogo Grafenauer, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU). Mohorjeva družba se želi priključiti čestitkam na ta način, da v letošnjem koledarju na kratko prikaže življenjsko delo jubilaranta.

Rojen je bil leta 1916 v Ljubljani v družini prof. dr. Ivana Grafenauerja, znanega slavista in etnologa. Oče je bil doma iz Ziljske doline, zato se jubilarant čuti na poseben način povezanega s koroškimi Slovenci. Po maturi na klasični gimna-

ziji se je vpisal na filozofsko fakulteto ljubljanske univerze, kjer je študiral zgodovino z zemljepisom in diplomiral 1940. Kot študent je bil član Slovenskega katoliškega akademskega društva Zarja, sodeloval je pri reviji Dejanje in predaval na Bohinjskem tednu 1939. Po diplomi je služil vojsko, ta čas so vojni dogodki dosegli tudi našo državo in tako je prišel v vojno ujetništvo, nato pa še italijansko internacijo. Po kapitulaciji Italije leta 1943 se je vrnil domov in pripravil disertacijo Boj za staro pravdo, Slovenski kmet ob koncu 15. in začetku 16. stoletja, s katero je 1944 dosegel naslov doktorja filozofije. Istega leta je postal asistent volonter v zgodovinskem seminarju filozofske fakultete, leta 1946 docent za zgodovino Slovencev, 1951 izredni profesor, leta 1956 redni profesor za ta predmet in to je ostal do upokojitve 1983. V letih 1957/58 je bil dekan filozofske fakultete, v letih 1958/60 pa prodekan. Leta 1968 je postal dopisni član SAZU, leta 1972 pa redni član.

Kot zgodovinar obravnava prof. Grafenauer sicer vsa obdobja slovenske in jugoslovanske zgodovine, vendar lahko pokažem tukaj na nekaj njegovih pomembnih knjig s tega področja. Njegovo doktorsko disertacijo, ki obdeluje kmečke upore, sem že omenil; s tega področja je jubilarant objavil več spisov, med njimi še dve obsežni knjigi. Najbolj obsežna njegova knjiga, ki obravnava en sam predmet, je Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev (1952, 624 str.). Najbolj kompleksno delo prof. Grafenauerja pa je Zgodovina slovenskega naroda, ki je leta 1954 začela izhajati pri Kmečki knjigi. Izšla je v 5 zvezkih in obsega zgodovinsko razdobje do sredine XIX. stoletja (nekaj zvezkov je v razširjenem obsegu izšlo tudi pri Državni založbi Slovenije). Velik je tudi jubilarantov delež kot avtorja in urednika pri dveh obsežnih knjigah Zgodovine narodov Jugoslavije in pa enako sodelovanje pri dveh knjigah Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev. Omenil sem že posebno povezanost jubilaranta s koroškimi Slovenci, zato skoraj ni nobene povojne publikacije, ki bi obravnavala zamejske, predvsem koroške Slovence, v kateri ne bi bilo vsaj enega prispevka prof. Grafenauerja. Še in še bi lahko našteval jubilarantove zgodovinske spise, zadostuje pa naj že naštet. Kot docent in profesor je 37 let opravljal pedagoški poklic na univerzi. Vsa povojna generacija slovenskih zgodovinarjev je poslušala njegova predavanja ter občudovala njegovo obsežno znanje in sijajen spomin.

Prof. Grafenauer je v našem javnem življenju izvrševal tudi različne funkcije, tako je bil leta 1946 član jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu, še sedaj je član jugoslovanske komisije za arhivska pogajanja z Avstrijo, do zadnje bolezni je pri SAZU vodil Komisijo za načrt pravil slovenskega pravopisa, je predsednik Slovenske matice in Kluba koroških Slovencev v Ljubljani. Pri Mohorjevi družbi se je jubilarant rad odzval povabilom k sodelovanju, prispeval je nekaj člankov za koledarje v različnih letih in omogočil izid dveh knjig; leta 1950 je napisal uvod za knjigo Spominov avtorja Jurija Trunka, slovenskega duhovnika iz ZDA, ki je bil pred odhodom v Ameriko župnik na Peravi v Beljaku, kjer je bil tedaj mežnar in organist jubilarantov ded Miha, in leta 1973 oskrbel izdajo očetove Kratke zgodovine starejšega slovenskega slovstva, napisal je obsežen dodatek, v katerem je prikazal življenje in delo Ivana Grafenauerja s številnimi podrobnostmi, ki jih le sin lahko zapiše o svojem očetu ter izčrpno bibliografijo njegovih del.

Ob svoji sedemdesetletnici velja prof. Grafenauer za enega vodilnih slovenskih zgodovinarjev, ki ni prisoten v slovenski javnosti samo s svojimi številnimi tiskanimi deli, temveč se še z živo besedo oglašja na simpozijih, posvetovanjih in kongresih. Želimo mu, da bi s to svojo dejavnostjo uspešno nadaljeval.

Miloš Rybář

Sama
pod drobnim dežjem
na ozki stezi
od pokopališča.

Roža Gantar
Pod pernico miru

Grobovi za menojo,
pred menojo pa
– kamor se ozrem –
topel in mehak mir.

Kot pod pernico se skrivam vanj,
kot pod pernico,
pod katero počivajo
bratje in sestre
na tistem vaškem pokopališču.

In memoriam

Dr. Rajko Ložar

Dne 4. januarja 1985 je v 81. letu umrl v mestu Manitowoc v zvezni državi Wisconsin (ZDA) znani slovenski arheolog, umetnostni zgodovinar, kritik in esejist dr. Rajko Ložar. Po študijah na ljubljanski univerzi, kjer je bil učenec Izidorja Cankarja, se je izpopolnjeval še na Dunaju in se posvetil umetnostni zgodovini in arheologiji. Vendar ti stroki nista bili edino področje njegove znanstvene in publicistične dejavnosti. Že kot študent je pisal v *Križ* na gori in *Dom* in svet, kateremu je bil pozneje nekaj let tudi sourednik. Objavljal je poročila in članke o umetnostnih razstavah, o domačih in tujih likovnih umetnikih, živo in zavzeto je spremljal in raziskoval umetnostne tokove doma in v svetu, spodbujal slovensko katoliško kulturno ustvarjalnost in jo usmerjal v svetovljansko širino. Uredil je znameniti zbornik *Krog* in s pesnikom Antonom Vodnikom *Sodobno slovensko liriko*, ki ji je napisal uvod; prav v tem uvodu je opozoril na marsikaj, kar je bilo

prej neopaženo v njenem vsebinskem in slogovnem razvoju. V uvodnem eseu v zborniku *Krog* (1933) je Ložar spregovoril o človeku, ki je utonil ob strojih v sistemih in množici, zaradi česar je izgubil svojo osebnost. Zato je poudarjal potrebo po vrnitvi k bistvenosti, kakor jo je razglašal *Križ* na gori, k osebnemu izvirnemu življenju. Z ostrimi ugovori se je Ložar vmešal v polemiko v zvezi z Zupančičevim esejem *Adamič* in slovenstvo. V polemiki je o Zupančiču zpisal, da je pomemben in v svetu znan zato, ker je svoja dela mogel mojstrsko ustvariti le v materinem slovenskem jeziku. Med obema vojnama je bil eden najbolj razgledanih in najvidnejših katoliških kulturnih delavcev. Slovence je tudi seznanjal s takratno mlado eksistencialistično filozofijo.

Arheološko in etnološko je delal od leta 1929 do 1940 kot kustos Narodnega muzeja v Ljubljani, od leta 1940 do 1945 pa kot ravnatelj etnografskega muzeja. Kot kustos Narodnega muzeja je mnogo izkopaval in se s svojimi deli uveljavil tudi v arheologiji; napisal je nekaj temeljitih del o naši najstarejši preteklosti. Kot vodja etnografskega (narodopisnega) muzeja in urednik revije *Etnolog* se je z velikim uspehom lotil raziskovanja našega ljudskega življenja. S sodelavci te revije je zasnoval tudi prvo obsežno delo o naši ljudski kulturi z naslovom *Narodopisje Slovencev* (Ljubljana, 1944). Ložar je napisal v njej nekaj temeljnih pregledov o naši tvarni kulturi. Pri tem delu, ki je prvi sistematični pregled našega narodopisja oziroma naše ljudske kulture, so sodelovali Anton Breznik, Ivan Grafenauer, Boris Orel, France Kotnik in Sergej Vilfan. Delo kot celota nam odpira širši pogled v vrednote, ki jih ustvarja ljudstvo in so neobhodno potrebna podlaga visokega narodnega življenja. Ložar v Predgovoru odkrito prizna, da zaradi mnogih tehničnih težav in nedostopnosti nekaterih virov, znanstvena popolnost kot cilj zato v tem delu ni mogla biti uresničena, dosegla jo bo šele prihodnost. K temu pa bo... bistveno pripomoglo tudi to delo, ki hoče buditi k nabiranju našega narodopisnega blaga, k sistematičnemu raziskovanju ter k ponovnemu študiju našega starejšega slovstva po vidikih, ki jih zastopa ta pregled.

Ko je videl, koliko kmečkih domov je bilo porušenih v zadnji svetovni vojski, je za Koledar Mohorjeve družbe za leto 1945 napisal članek »Hiša ali sprejemnica« s podnaslovom *Nekaj misli o obnavljanju kmečkih domačij*.

V članku obravnava vprašanje o spreminjanju in prenavljanju kmečkih domov, kar je treba

postaviti na zdravo podlago. Ugovarjal je kvarni pokorščini, s kakršno kmečko ljudstvo sprejema slabe zglede mestnih vplivov. Postavil je načelo, da je od slehernega arhitekta ali stavbarja, ki zasnavlja zgradbe za podeželje, treba zahtevati, da se pri svojem delu poglobi v notranjo naravo stanu ali socialne edinice, ki naj ji zgradbe služijo. Svoje pobude o prenavljanju kmečkih domov utemeljuje takole: »Pri tem naj upošteva vse gospodarske, socialne in duhovnokulturne osnove ter pogoje življenja tiste edinice, naj je to družina ali vas. V našem primeru naj tedaj arhitekt pri slehernem spreminjanju kmečke hiše upošteva vse navedene strani kmečkega doma, njegove prav posebne in pri nobenem drugem bivališču v taki obliki obstoječe naloge in zahteve. Pri tem ga mora voditi načelo, da kmetstvo ni niti gola gospodarska niti gola kulturna oblika, **temveč življenjska oblika**, ki vse v sebi vključuje in ki je njen obstoj osnovnega, življenjskega pomena za narod... Poleg omenjenih dejstev pa mora snovatelj kmečkega doma v stavbarskem oziru upoštevati tudi izročilo kmečkega stavbarstva na tistem ozemlju ter poiskati njegove zakone, oblike ter tvoriva, kajti kmečka hiša ni podobna meščanskemu stanovanju, ki ga lahko proti odpovedi vsak mesec menjaš kakor srajco, ne da bi se pri tem tvoja »eksistenca« uničila, temveč je življenjsko orodje in naprava kmetije. Ravno po načinu, kako so se te lastnosti združile s stavbarsko umetniškimi v nedeljivo celoto, ki je nastala v teku dolgotrajnega razvoja, je kmečka hiša edinstven **spomenik** in zato tudi kot stavbarska in umetniška tvorba za snujočega arhitekta obveza, obveza take vrste, da **samo v njegovem spomeniškem in umetniškem svetu more in mora iskati zakonov ter oblik za ustvarjanje novih domačij**, izkoriščajoč seveda vse novodobne tehnične pridobitve... Kmetu je treba dati kmečki dom in ne dom meščanskega stavbarstva...« Ložar poudarja pri tem veliko odgovornost občin na deželi, ki naj bi imele nalogo voditi in nadzirati vse gradbeno delo v svojem kraju, nadzirati delo domačih stavbenikov, zidarjev in tesarjev ter preprečevati opičje posnemanje tujih vzorov, zlasti pa paziti na smotrnost in čistost sloga.

Če danes gledamo nekadaj urejene kmečke vasi, vidimo, kako so popačene, kako so hiše kakor nametane brez pravega reda, zgrajene kakor meščanske vile, brez urbanističnih načrtov, imamo razcvet črne gradnje, kot ugotavljajo trezni arhitekti, anemične stanovanjske soseske, individualno družinsko gradnjo, ki je degradirala pode-

želje. Povojna obnova mest, graditev novih naselij, obnova vasi, črne gradnje itd. – veliko tega je bilo opravljenega brez stika s strokovnimi in odgovornimi ljudmi, brez prave širine obravnave in prostorskih zasnov. Resnične dobrine prave kmečke kulture v gradnji so zamenjali s plehko civilizacijo, v kateri je porušen vsak čut za izročilo.

Ob koncu vojne se je dr. Ložar umaknil na Koroško, kjer je bil do leta 1950 profesor na slovenski begunski gimnaziji v Špitalu. V času bivanja na Koroškem je obiskal domala vso slovensko in dvojezično deželo, zbiral gradivo o slovenskih koroških narečjih, posebno skrb pa je posvetil kmečki kulturi, predvsem stavbarstvu. O koroški arhitekturi in narečjih je pisal v takratno Koroško kroniko, veliko zbranega gradiva pa je ostalo neobjavljenega, ko se je preselil v Ameriko. Tu je delal štiri leta v tovarni v Chicagu, od koder je šel v Manitowock za ravnatelja krajevnega muzeja, kjer pa ni mogel uveljaviti svojih prizadevanj in uresničiti obsežnih znanstvenih ciljev, saj so mu bila kot tujcu vrata v ameriški znanstveni svet zaprta.

Dr. Ložarja so označili za najpomembnejšega kulturnega ustvarjalca slovenske povojne emigracije. Njegov prijatelj Jože Velikonja je zapisal o njem, da je kljub tej oznaki ostal večini nepoznan, od množice nepriznan, z njegovo smrtjo pa so ostali osiromašeni tisti, ki so ga poznali in cenili, prav tako kakor tisti, ki niso vedeli zanj in se te izgube ne zavedajo.

J. D.

Prof. dr. Anton Bajc

Dne 10. junija 1985 je na svojem domu v Vižmarjih nad Ljubljano umrl v 89. letu starosti najstarejši slovenski jezikoslovec, vseučiliški profesor, raziskovalec slovenske knjižne besede, akademik Anton Bajc. Bil je razgledan strokovnjak, ki je s tenkim posluhom posegal v novejši razvoj slovenskega knjižnega jezika, ga bogatil s strokovnimi razpravami in ga kultiviral. Kot odličnega učitelja se ga mnogi spominjajo še iz srednješolskih klopi, ki jim je bil skoraj dve desetletji profesor slovenščine in francoščine, še več pa je tistih, ki jim je kot lektor, od leta 1948 kot docent in pozneje kot profesor razlagal rast in lepoto slovenskega jezika na vseučiliški stolici.

Profesor Bajec je bil rojen 6. januarja 1897 v Polhovem Gradcu. Po otroških letih v Idriji je vse nadaljnje življenje preživel v Vižmarjih nad Ljubljano. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani je v letih 1918 do 1924 študiral slavistiko in romanistiko v Zagrebu, Pragi, Ljubljani in Parizu. Bil je med prvimi doktorji mlade slovenske univerze, torej v času in v znamenju velikega četverozvezdja Nahtigal-Prijatelj-Kidrič-Ramovš, ko je bila slovenistika na vrhuncu. Že leta 1921 je branil svojo doktorsko tezo o rezijanskem naglasu. Ker je bil namenjen za bodočega docenta za romanistiko, se je s štipendijo odpravil v Pariz na Collège de France, kjer je prav v istem času študiral Jakob Šolar, eden izmed poznejšega peterozvezdja jezikoslovcev in slovenistov Bajec-Kolarič-Rupel-Sovre-Šolar. V Ljubljani je končal redni univerzitetni študij leta 1924 z diplomo iz slovenskega, francoskega in italijanskega jezika. Od leta 1923 do 1942 je bil profesor in nazadnje ravnatelj ženske realne gimnazije v Ljubljani. Ko so leta 1942 gimnazijo zaprli, je bil dodeljen mestnemu statističnemu uradu v Ljubljani. Po vojni je bil najprej eno leto profesor na ljubljanskem učiteljskišči, nato pa ga je profesor Ramovš predlagal za prvega učitelja knjižne slovenščine na takratnem Inštitutu za slovansko filologijo filozofske fakultete. Na tem mestu je ostal do upokojitve kot izredni profesor (1957), a je predaval še nekaj let, dokler ni bilo rešeno vprašanje njegovih naslednikov.

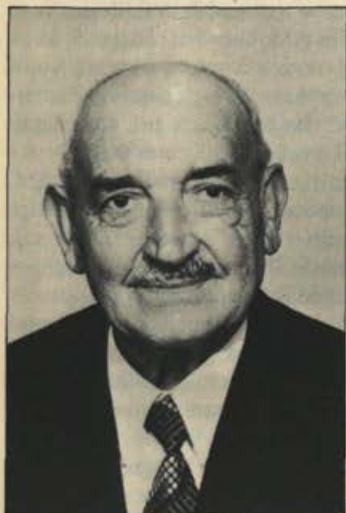
Od konca petdesetih let naprej je delal na Inštitutu za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kjer je bil načelnik za slovensko gramatiko, filologijo in pravopis. Od leta 1962 je bil član glavne redakcijske komisije Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Na tem področju je sestavljal gesla nepolnopolninskih (slovničnih) besed, do zadnjega je pomagal reševati naglasna, pravopisna in pravorečna vprašanja, kritično je prebral in glosiral rokopis za 80 tisoč gesel. Že pred vojno je s sodelavci (Kolarič, Rupel, Sovre, Šolar) priredil najboljše srednješolske čitanke, kar smo jih Slovenci doslej imeli; opremljene so bile s kvalitetnimi ilustracijami, dodana pa jim je bila stopnji nižjega gimnazija primerna slovnica. Te čitanke, ki so nastajale dobrih šest let v Šolarjevi knjižnici na škofijski gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano, so že pred vojno doživele novo izdajo in so bile podlage tudi povojnim izdajam. Prav ob tem delu za čitanke se je sprožila marsikatera srečna misel, na primer osnove Slavističnega društva, Slovenskega jezika, dalje

marsikateri domislek za prevode iz svetovne književnosti. Omenjene čitanke odlikuje pestrost in živost v izbiri beril, kratka razčlemba z navodili k razmišljanju, primerne pismene vaje, razlaga manj znanih besed, bogatenje besednega zaklada, literarne opombe o domačih in tujih piscih, o literarnih zvrsteh in podobno. Isti sodelavci, ki so priredili čitanke – razen Sovreta – so po vojni izdali slovensko slovnico, ki je doživela več izdaj. Pomemben je bil Bajčev delež pri slovenskih pravopisih (1950 in 1962). Eno temeljnih del slovenističnega jezikoslovja je prav gotovo Bajčevo Besedotvorje slovenskega jezika I–IV, ki je izhajalo v petdesetih letih pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. To področje je bilo njegovo habilitacijsko delo iz slovenistike; besedotvorje mu je pomenilo izredno zanimivo in neizčrpno poglavje, ki daje globok vpogled v snovanje slovenskega jezika. Kot strokovnjak na tem področju si je pridobil ugledno ime tudi v tujem slavističnem jezikoslovju.

Največ svojih moči, svojega znanja in izkušenj pa je profesor Bajec dal Slovarju slovenskega knjižnega jezika, katerega četrti del je pred izidom. Slovarja, v katerem je vloženega tudi veliko Bajčevega dela, se nam ni treba sramovati v primerjavi s podobnimi tujimi slovarji podobnega dela. Profesor Bajec je svoje razprave in ocene objavljali v vseh slovenskih slavističnih glasilih, izmed katerih je nekatera tudi sourejal: Slovenski jezik, Slavistična revija, Jezik in slovstvo. Lahko rečemo, da je več kot šestdeset let opravljal pomembno delo pri spoznavanju in usmerjanju slovenskega kulturnega jezika. Njegovo celotno delo prepleta znanstveno in znanstveno praktično prizadevanje za bogatenje slovenskega knjižnega besedja. Poldrugo desetletje je skrbel v slovenskem dramskem gledališču za pravorečje in govorno kulturo ter pravilnost slovenskega jezika. Njegove jezikovne pobude in nasveti so s pridom uporabljali tudi v radiu in pri časopisih. Za predvojno mohorsko Mladiko je napisal nekaj članov in ocen, med drugim je prevedel Dickensovega Cvrčka na ognjišču, ki ga je izdala Mohorjeva družba (1952) kot 131. zvezek Mohorske knjižnice. Od leta 1972 je bil dopisni član in zadnjih sedem let redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Za svoje znanstveno delo je prejel najvišje republiško priznanje – Kidričevo nagrado. Kot človek je bil pokojni profesor Bajec odkrit in pošten, dosleden v nazorih, v vsem svojem delu pa zgled dobrega učitelja, razgledanega znanstvenika in prizadevnega vzgojitelja lju-

di, da bi čim bolj vzljubili svojo slovensko besedo.

—nc.

Lojze Diacci

Lani, novembra 1984 je v 82. letu trdega in preizkušnega življenja legel v grob Lojze Diacci, rudar rudnika Huda jama nad Laškim. Poznala ga je bližnja in dalnja okolica, ko je iz Št. Jederti nad Laškim vsak dan hodil na »šiht«, čez hrib v rudnik Huda jama. Poznali so ga tudi rudarji Zasavskih in drugih slovenskih revirjev kot odličnega delavskega organizatorja in sindikalista. Bil je kristjan in krščanski socialist, ki je naredil veliko dobrega za rudarje in širšo slovensko narodno skupnost.

Lojze Diacci pa ni ostal le fizični delavec. Že zgodaj je spoznal pomen razgledanosti in krepitve zavesti za delavsko gibanje, ki nujno vodi v povezavo sindikalne in delavskemu prepričanju ustrezne politične organizacije. To je mogel spoznati v svoji prvi delavski stavki leta 1923. V letu 1926 se je organiziral v sindikatu strokovne zveze rudarjev, organizacije krščanskih socialistov, ki je bila vključena v Jugoslovansko strokovno zvezo. Kmalu je bil izvoljen za obratnega zaupnika in od leta 1931 do 1941 je bil tudi glavni obratni zaupnik rudnika Laško. Opravljal je dolžnost podpredsednika bratovske skladnice. Njegova močna in neomajna delavska zavest in aktivnost mu je odprla pot v vodstvo JSZ, kjer je bil izvoljen v

načelnstvo in za predsednika Strokovne zveze rudarjev.

V sindikalni in drugih delavskih organizacijah je pokojni Diacci veliko delal z že pokojnim Lojzetom Lešnikom. Njuno skupno delo je imelo trden odmev do Trbovelj in Celja. To je bil čas velikih gospodarskih kriz med obema vojnama. Za sestanke in organizacijsko delo je bilo treba žrtvovati veliko prostega časa. Mirno in s treznim preudarkom je Lojze Diacci uspešno nastopal tudi na številnih medstrokovnih delavskih sestankih. Iz tistega časa so še dobro znani trije delavski tabori na bližnjih Govcah, na katerih je vodilno sodeloval. Ti tabori so odpirali idejno širino in pluralizem delovnih ljudi. Ta se je zlasti pokazal na občinskih volitvah, ko je bil proti volji vladajoče stranke izvoljen Lojze Lešnik za župana v občini sv. Krištof in še huje, ko je na volitvah 1938 podpiral in javno volil Lešnika na listi opozicije. Vse to delo je bilo takrat nujno potrebno.

Ko se je bližal vihar druge svetovne vojne, je bil Lojze Diacci med organizatorji in udeleženci ilegalnega sestanka krščanskih socialistov v Laškem junija 1940, na katerem je bila sprejeta pobuda za večjo politično enotnost in združitev naprednih sil, kar je imelo pomemben vpliv na kasnejšo ustvaritev in organizacijo OF v Sloveniji. Zato ni slučaj, da je bil Diacci že kmalu po okupaciji 22. maja 1941 med ustanovitelji prvega Pokrajinskega odbora OF za Štajersko, osnovanega na Kojzici, v gozdu nad Rimskimi Toplicami. Tako se je tudi zanj začela težka pot ilegalnega političnega dela in partizanstva. Pokrajinski odbor OF za Štajersko je hitro postal politični mobilizator za množično udeležbo v OF, njegov vpliv se je naglo začutil v rudarskih revirjih, Celju–Mariboru in Murski Soboti.

Po dobro opravljenem delu za OF je bil Lojze Diacci poklican v partizane. Najprej je bil v okrožju Revirji. Od tam pa na Predsedstvo SNOS v odsek za socialno skrbstvo, kjer je prevzel delo vodje oddelka socialno-varstvene zaščite. Hkrati je sodeloval v pripravah za organizacijo enotnih delavskih sindikatov. Po osvoboditvi ga je za nekaj let pritegnilo delo v sindikatih. Postal je član Glavnega odbora enotnih sindikatov Slovenije, na takratnem ministrstvu za delo pa je vodil oddelek za delovne odnose. Bogate življenjske in sindikalne iskušnje so mu bile v pomoč tudi pri opravljanju poslanskih dolžnosti.

Lojze Diacci je izšel iz krščansko socialističnega gibanja. Ta idejna usmeritev mu ni bila nikoli ovira, nasprotno spodbuda za vztrajno sodelova-

nje z vsemi naprednimi silami socializma. Vedno si je prizadeval za strpen dialog. Živo je poosebljal človeško dobroto in poštenje. Njegova velika osebnost se je pokazala, ko je po lastnem preudarku in prostovoljno, v letu 1951 odšel nazaj v rudnik Laško in prevzel zopet delo rudarja, iz katerega je izhajal. Na delu rudarja je ostal vse do upokojitve. Čeprav že težko bolan, je pokončno in aktivno vztrajal do konca svoje delovnemu človeku odprte življenjske poti.

Stane Kovač

France Šmon

V vihnem pomladnem vremenu, ki se je čudovito prilegalo gorskemu svetu v Zavodnju nad Šoštanjem in s prelepim pogledom na Mozirске hribe, smo 8. maja 1985 spremili k večnemu počitku Franceta Šmona, slovenskega duhovnika in upokojenega župnika te gorske fare. Z njim lega v grob močna socialistična osebnost in zvest duhovnik evangelija, ki se je veliko prizadeval za uresničevanje evangelija in socializma v praktičnem življenju. Čeprav osebno nad vse skromen in velik asket življenja, pa je njegov pogreb izkazal dolžno spoštovanje množice vernih in nevernih, ki se je, ob številni udeležbi tudi njegovih duhovnih sobratov, zgrnila k poslednjemu slovesu.

S Francetom Šmonom odhaja eden zadnjih duhovnikov, ki je sprejel in priznal socializem Marksove ekonomske doktrine ter tudi sodelovanje s komunisti, že precej pred drugo svetovno vojno in apostolsko delo duhovnika oprl na so-

dobna sociološka spoznanja. Tako je pojmoval svojo pripadnost krščanskemu socializmu in zvesto sodeloval v krščansko socialističnem sindikatu JSZ in Krekovi mladini. Večkrat je naglasil, da je krščanki kolektivist. Kot krščanski socialist si je vse življenje prizadeval za pluralistično sodelovanje vernih in nevernih in ustvaritev novega družbenega reda. Zavzemal se je za narodno svobodo, enakopravnost, demokracijo in socialno varnost med ljudmi.

France Šmon je izšel iz revnih kmečkih razmer. Dom mu je leta 1907 dala skromna kmečka hiša v Lokah, župnija sv. Jurij ob Taboru. Zelo je spoštoval globoko verne starše, ki so želeli, da postane duhovnik. Doma je vladalo pomanjkanje in revščina. Sam je priznal, da sta ga vse od otroštva vznemirjali in burili dve temeljni izkušnji: izkustvo revščine in izkustvo vere. Izostren v občutku socialne krivice in ob doživljanju socialnih neskladij, ki so ga vznemirjala, je začel iskati pot za izboljšanje narodnih in socialnih razmer. Za izkustvo vere pa pravi, da se mu je duhovniški poklic zdel dovolj široko področje za javno delovanje, v katerem je mogoče spreminjati svet.

Že na celjski gimnaziji sreča France Šmon precej enako mislečih študentov. Z Jožetom Lampretom, ki mu je bil v precejšnji meri vzornik, sta ustanovila socialni krožek za študij socialnih vprašanj. Podlaga je bil Krekov Socializem in druga družboslovna literatura. Zunanji odmev prizadevnega dela in študija je bil, da so Lampreta celo izključili iz gimnazije in je maturiral v Čupriji. Po vstopu v mariborsko teologijo je Šmon nadaljeval z že na gimnaziji začetim delom. Ponovno se je srečal z Lampretom in pridružili so se jima novi somišljeniki. Poglobili so študij socializma in organizirali marxistični krožek. Naredili so korak naprej od socialistične misli Janeza Ev. Kreka in se precej približali Marxu. Študirali so njegovo analizo kapitalističnega sistema in navezali tudi prve stike s komunisti. Za študij ni ostala prikrita ilegalna marksistična in druga sociološka literatura. V zvezi s teoretičnim študijem so nastajale tudi praktične povezave z delavci, organiziranimi v krščansko socialistični JSZ v Mariboru. Za poglobljeno študijsko delo sta Šmon in Lampret, zaradi nabave potrebne literature, potovala na Dunaj. S težavami in problemi fizičnega dela sta se oba seznanila pri rudarjih v Trbovljah, kamor sta za nekaj časa odšla na delo. Ob dosti intenzivnem delu in študiju socializma, se je France Šmon z vso potrebno resnostjo posvečal študiju teologije. Sam je pravil, da je stopil v

bogoslovje z namenom postati duhovnik, na kar se je iskreno in skrbno pripravljaj. Teologijo ni šel le študirat, v življenje se je trudil presaditi tudi modrost evangelija in smele izkušnje prve Cerkve. V duhovnika je bil posvečen leta 1930.

Na prvem kaplanskem mestu v Vidmu pri Ptuj se je France Šmon srečal s težko socialno problematiko viničarjev Slovenskih goric in Haloz, ki so v tistem času živeli v skrajno bednih razmerah. Ko jih je skušal organizirati, je njegovo delo, v korist viničarjev, naletelo na hud odpor gospodarjev in posledica je bila njegova prestavitve. Odšel je v Novo Cerkev pri Celju in kasneje še na druga službena mesta. Zvesto je opravljal duhovniško službo. Posebej pa se je z živim in aktivnim zanimanjem poglobljal v slovenske narodne in socialne razmere. Takrat je pisal: »Grozja spreletava človeka z odprtimi očmi, ko vidi, kako že leta in leta moralno in materialno propada naš narod. Nepopisna revščina, nenakost, izkoriščanje, lakota proletarskih otrok, obupanost ljubljenih mater, propadanje brezposelnih, gospodarsko in politično zapostavljanje narodnosti. Treba je evangelijske pravice, medsebojne ljubezni in duha skupnosti, treba požrtvovalnosti, enotnosti in čuta, da je narod več kot posameznik in njegovi interesi.« Živo se ga spominjam, ko je kaplanoval v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Hodili smo k njemu na posvetovanja in pogovore o utrjevanju JSZ in skupaj analizirali delavske in kmečke razmere. Stal je na stališču, da samo na podlagi krščanskega solidarnizma ni mogoče rešiti socialnega vprašanja in ustvariti nov družbeni red. Čutil je, da prihaja nov čas, ki zahteva jasno analizo družbenih in gospodarskih razmer ter priznanje sodobne politične ekonomije.

Zato ni čudno, da so k socialistično opredeljenemu kaplanu Francetu Šmonu našli pot tudi komunisti. Bil jim je odprt in po svojih močeh pomagal pri ustvarjanju delavsko-kmečke enotnosti in skupnih nastopih. V sodelovanje s komunisti se je vključil pri prevajanju Marksovega Kapitala, ki je izšel leta 1933. Pri tem zahtevnem prevodu je prizadevno sodeloval v odkrivanju slovenske terminologije.

France Šmon se sodeloval pri iskanju stičnih točk krščanstva z marksizmom. Od marksizma je sprejel zlasti analizo politične ekonomije in metodo dela za osvoboditev od kapitalističnega izkoriščanja. Kot skupno je posebej naglašal: delovno – vrednostno teorijo in kritiko kapitalizma. O tem odprto in široko govori njegov prevod dela

Viljema Hochoffa Temelji krščanskega gospodarskega nauka (izdala MD v Celju 1950.) Hochoffa je globoko cenil in spoštoval ter večkrat poudarjal njegovo misel, da se nazori in nauki velikih cerkvenih očetov čudovito ujemajo in so blizu Marksovemu Kapitalu. To pa dokazuje, da si krščanstvo in socializem ne nasprotujeta kakor ogenj in voda, temveč obratno, kapitalizem in krščanstvo.

Za svoje revolucionarno delo je moral Šmon nekajkrat okusiti tudi tegobe aretacije in zapora. Tudi vklejenega so vodili po cesti. Celo Prežihov Voranc je zapisal, ko je popisoval razmere v stari Jugoslaviji, kako daleč so razmere, da zdaj vodijo vklejene po cestah v zapor že tudi duhovnike. Pokončno in asketsko mirno je Šmon prenašal tudi te vrste tegobe.

Med osvobodilno vojno je postal Šmon aktivist in partizan. Po prihodu Štirinajste divizije na Štajersko je vstopil kot borec v Šerčerjevo brigado. Kmalu je bil imenovan za verskega referenta IV. Operativne cone, ki je imela svoj sedež v Gornjem gradu. Postal je tudi član Pokrajinskega odbora OF za Štajersko. Vedno pa je bil vzoren duhovnik, ki je tudi v verskem pogledu storil svojo dolžnost do ljudi v težkih razmerah osvobodilnega boja.

Po vojni je bil Franc Šmon nekaj let zadolžen največ z delom za socialno skrbstvo in zdravstvo v Celju. Vendar ga administrativno delo ni pritegovalo. Vedno pa je ostro zavračal vsako pobudo naj opusti duhovniško službo. Nikoli ni kazal ali razodeval političnih ambicij. Končno se mu je 1949. izpolnila osebna želja posvetiti se duhovniški službi. Odšel je na faro in prevzel službo župnika v Širju nad Zidanim mostom ter kasneje še na drugih župnijah. Nazadnje je župnikoval v Zavodnjem nad Šoštanjem, kjer je dočakal tudi upokojitev in jubilej zlate maše. V tej gorski župniji je asketsko živel in deloval 18 let, do konca življenja.

Življenje Franceta Šmona kaže, da je bil pokončna in samostojna osebnost, globoko veren in vzoren duhovnik. Njegova molitev je zbujala spoštovanje. Poimovanje in vlogo duhovnika je pomembno povezal z delom za ljudstvo in narod. V tem je bil prepričan socialist. Ko se je, že bolehen, 1965. pripravljaj za odhod v pokoj, se je s pismom oglasil iz Svetinj v Slovenskih goricah, v katerem se prisrčno spominja številnih starih sodelavcev, kako so že 1928. na Starem trgu v Ljubljani, kjer je takrat imela svoje prostore JSZ, razpečevali revijo Krekove mladine (Ogenj) in

kako so ga tovariši podpirali v zaporu 1934–35. Ko je obujal spomine) kam je koga zaneslo, pa je ugotovil: »Sem še vedno isti krščanski socialist, kot sem bil nekoč in nekdanjih tovarišev ne bom nikoli pozabil.«

Tako je odšel, od življenja izčrpan in asketsko skromen, za vedno eden zadnjih iz vrste tistih duhovnikov krščanskih socialistov, ki je znal povezati in utemeljiti svojo vizijo socializma z evangelijskim krščanstvom, brez vsake politične špekulacije.

Stane Kovač

Dr. Andrej Snoj

Ob stoletnici rojstva

Po gozdu blodim
in iščem zeleno drevo.
Listje rumeni in odpada,
jaz pa iščem zeleno drevo.
Gole štrlijo veje v zimsko nebo,
jaz pa iščem zeleno drevo.
Glej, drevesa so ozelčnela.
Požgala jih bo poletna vročina,
jaz iščem vedno zeleno drevo.

Po svetu blodim
in rišem ribe v pesek.
Toda nikogar ni,
da bi jih položil v vodo,
da bi stopil k meni
in rekel:

Jaz sem zeleno drevo.
Pozdravljen, brat.
Odslej bova rasla skupaj.

Roža Gantar

Zeleno drevo

Dež oživlja posušeno travo.
Veter preganja oblake z neba.
Sonce razigrava otrple martinčke.
Pastir išče izgubljeno ovco.

Čemu bi se bala,
nebeški oče,
ob misli nate
vstopiti v nov dan.

Roža Gantar

Juranja molitev

Prav je, da ohranjamo spomin na »vrle može« preteklih časov, ki so veliko storili, da bi približali božjo besedo našemu ljudstvu. 2. decembra 1986 bo preteklo sto let od rojstva dr. Andreja Snoja, prevajalca in razlagalca Svetega pisma. Vse njegovo življenje in delo je neločljivo povezano z Biblijo, zlasti z Novo zavezo. V trojki Jere-Pečjak-Snoj, ki jo pod naslovom omenjajo številne izdaje Nove zaveze (prva 1925–29), delne in popolne, je bil on tisti, ki je poleg sodelovanja pri prevodu predvsem pripravil uvode in opombe. Preden je umrl, je sodeloval še pripravi četrtega zvezka »mariborske izdaje« Svetega pisma (1961), ki vsebuje isti prevod. To je bil prvi slovenski katoliški prevod iz izvirnega grškega besedila. Življenjsko delo profesorja Snoja pa je seveda mnogo širše od tistega, kar nam pove njegovo ime v izdajah Nove zaveze.

Profesor dr. Andrej Snoj, tudi častni kanonik, je bil in zadnja leta še papeški prelat, se je rodil pred sto leti v Šentvidu nad Ljubljano, kjer je bil njegov oče progovni delavec na železnici. Kmalu je oče dobil mesto železniškega čuvaja v Lescah na Gorenjskem. Ta kraj je bil Andrejev Nazaret. Po končanem bogoslovju v Ljubljani je študiral še na Dunaju, kjer je bil leta 1913 promoviran za doktorja teologije. Novo mašo je pel pri Mariji Vnebovzeti v Lescah v juliju 1910. Po enoletni službi prefekta v Šentvidu na prvi slovenski gimnaziji je poučeval na realki v Idriji (1914–1920). Potem pa so ga povabili na novoustanovljeno ljubljansko univerzo. Vse do svoje smrti je na

Teološki fakulteti predaval predmete, ki so povezani s študijem Nove zaveze. Tudi po državni upokojitvi leta 1952. Vmes se je šel izpopolnjevati v svoji stroki, najprej v Rim (1922–1923), nato še v Jeruzalem (1935–1936). V prvem semestru akademskega leta 1962–1963 je predaval le nekaj ur, potem pa je moral v jeseniško bolnico. Tam je nekam odmaknjen prestopil prag večnosti 29. decembra 1962.

Prek štirideset let je torej dr. Andrej Snoj učil in vzgajal študente teologije v Ljubljani, rodove duhovnikov in oznanjevalcev. Ker je bil sam izredno marljiv raziskovalec, je tudi od slušateljev zahteval podrobno znanje. To je očitek, ki sem ga večkrat slišal od njegovih študentov: da je bil profesor Snoj »natančen«, namreč pri izpiti. In vendar ne moremo mimo dejstva, da je bila splošno znana in priznana profesorjeva skromnost in ljubeznivost. Tako ne preseneča misel, ki jo je ob Snojevi smrti zabeležil pisec spominskega članka v Družini: »On ni dokazoval, dajal je videti Jezusa, srečati se z njim.« To pričevanje se sklada s tem, kar je tedaj zapisal tedanji dekan Teološke fakultete dr. Stanko Cajnar: »V njegovi skromnosti smo mogli videti odsev Kristusove ponižnosti, v njegovi dobroti, prijaznosti in postrežljivosti je bilo čutiti zgled in zapoved božjega Učitelja.« Celo njegovi daljni sorodniki so bili deležni te profesorjeve dobrote, kadar jih je obiskal ali sprejemal v svojem stanovanju v Rožni ulici. Zaradi svoje evangelijske dostopnosti in smehljaja, ki je razodeval srčno toplino, je bil priljubljen tudi kot dušni pastir. Mnogim je bil duhovni voditelj in spovednik pri sv. Jakobu v Ljubljani. Če je le mogel, je šel pomagat, kjer se je pokazala potreba. Vestno je pripravljaval duhovne vaje, številne novomašne pridige in govore o raznovrstnih drugih cerkvenih slovesnostih.

Razen že omenjenega dela pri prevodu in izdajah Nove zaveze je profesor Snoj napisal številne strokovne razprave in izdal tudi nekaj samostojnih del. Ko se je na svojih potih po bibličnih pokrajinah mudil v samostanu sv. Katarine pod Mojzesovo goro na Sinaju, je katalogiziral vse staroslovanske rokopise iz te znamenite knjižnice. Nato je oskrbel fotografije znamenitega glagolskega rokopisa *Euchologium Sinaiticum* iz istega samostana. Preden ga je odkril dr. Snoj, je veljal za izgubljenega. Tako je akademija znanosti v Ljubljani mogla izdati fototipično izdajo tega rokopisa (1941) za svetovno slavistično javnost. Ni dvoma, da je tudi ljubezniva osebnost profesorja Snoja pripomogla, da so sinajski menihi,

znani po svoji nezaupljivosti, odprli svoje zaklade. Dr. Snoj je izdal tiskan učbenik *Uvod v sv. pismo Nove zaveze* (1940). Pri Mohorjevi družbi je izšel njegov poljudni potopis *Križem po Palestini* (1938). Danes so še posebno zanimivi tisti odstavki, ki govorijo o etničnem, verskem in političnem položaju v Palestini v času med obema svetovnima vojnama. Leta 1943 je izšla njegova evangelijska harmonija *Jezus Kristus*. Tudi v ciklostirani knjigi za šmarnično branje *Po Marijinih stopinjah v Sveti deželi* (1960) Snoj živo opisuje palestinsko pokrajino in krščanska svetišča v njej. Do zadnjega semestra svojega zemeljskega popotovanja je skrbno zasledoval dogajanje v svoji stroki, kolikor je bilo to v povojnih letih seveda mogoče. V tiskanem Zborniku Teološke fakultete (1962; prejšnji so bili samo tipkani) je dr. Andrej Snoj objavil razpravo o rokopisnih najdbah ob Mrtvem morju in v Egiptu ter o njihovem pomenu za preučevanje Nove zaveze. Vsaj omeniti moramo tudi njegovo dejavnost v Apostolstvu sv. Cirila in Metoda za edinost Cerkve. Ta njegova skrb in bolečina ob dejstvu razdeljenosti kristjanov sta opazni tudi v njegovem palestinskem potopisu.

Dr. Andrej Snoj je bil ena tistih svetih osebnosti v slovenski kulturi, za katere moramo biti Bogu iz srca hvaležni. Ni se silil v ospredje, pa je veliko naredil. Njegov spomin naj bo opomin in spodbuda!

Marijan Peklaj

Pred 150 leti se je rodil Jožef Stefan

Dne 24. marca 1885 je minilo 150 let od rojstva slavnega fizika, leposlovca in velikega prijatelja Mohorjeve družbe Jožefa Stefana, nekdanjega profesorja in rektorja na dunajski univerzi in člana dunajske Akademije znanosti.

Jožef Stefan se je rodil pri Sv. Petru blizu Celovca. Na celovski gimnaziji je bil Janežičev učenec, zaveden Slovenec pa je ostal vse življenje. Na dunajski univerzi je od leta 1853 študiral matematiko in fiziko, posebej pa se je zanimal tudi za astronomijo, kemijo, botaniko, redno pa je hodil k predavanjem slavista Frana Miklošiča. Že v gimnazijskih letih se je naučil srbohrvaščine, češčine in ruščine, v letih vseučiliškega študija

tudi francoščine. Bil je izredno nadarjen, saj se je poleg znanstvenega dela ukvarjal tudi z leposlovjem, kot visokošolec je bil celo pevovodja slovenskega pevskega društva na Dunaju. Ko je bil v zadnjem semestru, je že predaval na univerzi eksperimentalno fiziko za farmacevte, odlično je opravil izpit iz matematike in fizike in že jeseni 1857 je postal profesor na zasebni realki na Dunaju, hkrati pa predaval na univerzi višjo matematiko, fiziko in hidromehaniko. Naslednje leto je bil promoviran in je nastopil službo privatnega docenta na dunajski univerzi za matematiko in fiziko. Po svojih razpravah iz mehanike in toplote je 1860 postal dopisni član dunajske Akademije znanosti, dve leti pozneje pa redni član. Leta 1865, ko je bil star komaj 30 let, je postal redni član Akademije znanosti in umetnosti, deset let pozneje je bil izvoljen za tajnika njenega matematično naravoslovnega razreda, leta 1885 pa za podpredsednika Akademije. Kako so cenili njegovo znanstveno delo, potrjuje, da ga je filozofska fakulteta dunajske univerze v šolskem letu izbrala za dekana, naslednje leto pa je postal njen rektor.

Jožef Stefan je napisal več kot 80 znanstvenih razprav, ki jih je v večini objavil v poročilih dunajske Akademije. Njegovo znanstveno delo sega v področje mehanike, fizike, akustike, elektrike in magnetizma. Leta 1879 je odkril po njem imenovani zakon o toplotnem sevanju, znan kot Stefanov sevalni zakon. Na osnovi tega zakona je zračunal temperaturo na površini Sonca. Dejstvo je, da ima Jožef Stefan največ zaslug, da je zaslovel fizikalni institut dunajske univerze skoraj po vsem svetu kot edinstvena »Dunajska fizikalna šola«.

Kot leposlovec je že na celovski gimnaziji, kjer mu je bil profesor slovenščine Anton Janežič, sodeloval s pesmimi pri dijaškem listu »Celovška Slavija. Njegove pesmi so večinoma lirске, razpoloženjske, ljubezenske, domoljubne; v nekaterih živo izraža kmečko občutje. Prevajal je tudi iz ruščine, češčine in nemščine. V prozi je objavil zanimiv in živahen potopis Obrabi iz Srbije. Napisal je tudi več prirodopisnih sestavkov. V raznih dopisih z Dunaja in v zapisih v Slovenskem glasniku in v Slovenskem šolskem prijatelju je dajal pobude za lepoznavna, strokovna, zgodovinska, fizikalna in razna poljudnoznanstvena dela.

Jožef Stefan je dobil tudi več mednarodnih priznanj; bil je član Akademije v Uppsali, dopisni član akademij v Münchnu in Würzburgu; leta

1883 je bil izvoljen za prvega predsednika elektrotehničnega društva na Dunaju. Društvo se je velikemu znanstveniku oddolžilo za njegove zasluge s tem, da je ob 75-letnici njegove smrti ustanovilo nagrado, zlato Stefanovo častno medaljo, ki jo podeljuje avstrijskim in tujim znanstvenikom za pomembne zasluge na področju teoretične in praktične elektrotehnike in elektrogospodarstva. Zadet od kapi je Jožef Stefan umrl 7. januarja 1893 in je pokopan na dunajskem centralnem pokopališču. Le nekaj mesecev po njegovi smrti, 31. maja, so na slavnostni seji dunajske Akademije znanosti in umetnosti, posvečeni njegovemu spominu predstavili njegova znanstvena dela. Na tej seji je takratni generalni tajnik Akademije E. Suess v svojem govoru posebej poudaril Stefanovo slovensko narodnost. Dve leti pozneje so mu v arkadah dunajske univerze odkrili doprsni kip. Vodilna slovenska znanstveno-raziskovalna ustanova, nuklearni institut je poimenovan po Jožefu Stefanu.

Iz strokovnih pobud Jožefa Stefana

Mohorjevi družbi, ki jo je med Stefanovimi gimnazijskimi in visokošolskimi leti odlično vodil celovski profesor Anton Janežič, so že ob njenem nastanku in v prvih letih delovanja stali ob strani razgledani svetovalci, ki so ji želeli s svojimi pobudami, nasveti in predlogi pomagati k hitremu razvoju, predvsem pa k njenemu programu, ki naj bi bil usmerjen ne le v versko in leposlovno, marveč tudi v strokovno in poljudnoznanstveno književnost, ustrezno času in potrebam slovenskega naroda. Poglede in pobude dunajskega vseučiliškega profesorja dr. Jožeta Stefana, napisane v Šolskem prijatelju leta 1855 (izdajala ga je Mohorjeva družba), bi lahko primerjali z nekaj let poznejšim Levstikovim programom na področju leposlovja. Takole spodbuja:

»Ako so ravno naše moči le slabe, imamo vendar lastno literaturo, ki jo še dosti marljivo obdelujemo. Naše slovstvo se ne sme primerjati nobenemu drugemu, zakaj razmere našega naroda so take, v kakršnih ni noben drug narod... Naše slovstvo ima vobče dvojno nalogo. Prva in tudi imenitnejša je, da se po njem narod omika. Vse na svetu koraka naprej. Nekdanja navada tako delati, kakor sta delala ded in oče, mora izginiti... Kmetija in obrtnija nista več pod vladno ostarelih in mnogokrat lažnivih pravil, vlada ju zdaj zdrava misel in ne od nekdanjih časov pri-

hranjena navada... Naravske vednosti so se vzdignile na visoki prestol in vladajo zdaj tudi ves kmetijski in obrtnijski svet...

Poglejmo samo Nemce, koliko izdajo prostonarodnih ali popularnih knjig v nemškem jeziku... Take knjige se zdaj povsod berejo... Tudi mi ne smemo zaostajati, sicer bodo sosedi naše kmetijstvo in naše obrtnije zadušili... Tudi našim ljudem je treba odpreti oči... Vse hvale vredno je počenje tistih blagodušnih pisateljev, ki se trudijo po bukvah pobožnega zapopadnika narodu vcepiti dušno žlahtnost in ohraniti v njem pravo in čisto vero...

Pa naši časi terjajo še več, ne samo duša, tudi telo hoče svojo pravico imeti. Tudi tem potrebam mora naše slovstvo zadostiti... Naše slovstvo ima hoditi praktično pot, tega naši pisatelji ne smejo pozabiti. Imamo sicer že nekaj takih bukev. Spisal nam je Vrtovec *Kemijo* in *Vinorejo*, prineslo nam je lansko leto lepo in zelo potrebno knjigo Zalokarjevo o kmetijstvu, še nekaj drugih je, vendar to je vse premalo. Imamo tudi Novice, vendar te ne morejo prinašati obširnih spisov o naravi. Umno kmetovati ni lahka reč... Dobro bi bilo marsikatero reč znati o živalih, o rastlinah in o kamenju. Kemija je tako imenitna, da Vrtočeva skoraj ne zadostuje več sedanjim potrebam. Mnogokrat je poštenemu človeku kaj iz fizike vedeti treba, vendar kje se bo tega naučil?...

Tisti, ki bodo zapustili šolo, bodo marsikaj že znali... kadar bi imeli pripravnih knjig. Želimo tedaj, da bi si to zapazili tisti Slovenci, ki so najdeni v teh rečeh, želimo pa tudi, da bi ne jemali takega dela na svoje rame taki ljudje, ki ne poznajo ne predmeta, o katerem hočejo pisati. Take žalostne kvante so do zdaj naši pisatelji radi uganjali.

Pa našim ljudem je še več treba... Vrtovec je bil pravi mož za Slovence. Stopil je sicer mož na noge, ki vredno dodeluje njegovo občno zgodovino, pa še zmeraj čakamo zastonj na moža, ki bi se Slovencev usmislil in jim napisal domačo zgodovino... Tudi zemljepisa bi potrebovali, pa ne samo suhoparnega naštevanja držav in imenitnejših mest v njih. Treba bi se bilo ozirati na kmetijstvo in obrtnijo, vobče na statistiko. Posebno bi tudi potrebovali fizičnega zemljepisa, ki je toliko imeniten.

Kadar bi Slovenci imeli knjigo, ki bi jim razlagala cesarske postavbe, ki bi jim razkladala njihove dolžnosti in pravice, ki jih imajo kot državljani, bi bilo tudi jako dobro... Pa take knjige spisovati je težka reč, treba je mož, ki imajo

znanosti v glavi in kaj ljubezni v srcu...

Človek bi mislil, da je omikanje naroda (slovenskega slovstva) edina naloga, vendar pri nas je še ena. Naše slovstvo mora omikane Slovence spet nazaj peljati k narodu, iz katerega so se rodili. Višje šole ne morejo biti slovenske. Zato se pa tudi tisti, ki hodijo v take šole, slovensčine malo odvadajo... Kako bi povesti, ki bi bile vzete iz življenja našega naroda, ugajale! Pa zdaj še nismo imeli nobenega, ki bi nam kaj lepega pripovedovati znal...? Obljubljena nam je bila zapuščina Josipine Turnograjske... Njene povesti, akoravno so le kratke, so vendarle mične in lepo v narodnem duhu spisane. Ker pa že izvirnih ni, zakaj bi pa ne prestavljali! Vendar prestavljati ne smemo takih prežvekanih reči, katerih se drugi narodi celo sramujejo... Kamor človek le pogleda, povsod vidi, da še to in ono manjka... Polje je veliko, delavcev na njem pa malo.

Danes po 130-letih, kar je Jožef Stefan zapisal te spodbudne besede, lahko rečemo, da je samo Mohorjeva družba uresničila njegove velike zamisli. V naslednjih desetletjih je znala zbrati okrog sebe izvrstno družino pisateljev, znanstvenih in strokovnih delavcev, torej može, ki so imeli znanje v glavi in ljubezen v srcu. Mohorjeva družba ni le naučila slovenski narod brati, stopnjema ga je pomagala voditi do sedanje kulture. To pomeni, da mohorska knjiga ni bila le za duševno hrano, za razvedrilo, tako rekoč za mimogrede. Mohorska knjiga, ki je že pred sto leti prodrla do zadnje gorske kočice, je obravnavala vsa tista vprašanja, vsa tista področja, ki so slovenski narod izobraževala, mu širila obzorje, krepila narodno zavest. Čeprav je bila mohorska knjiga namenjena predvsem preprostim ljudem: kmetom, delavcem, obrtnikom, nikoli ni manjkalo med udi tudi množice slovenskih izobražencev. To delo je opravljala in še opravlja oprta na tiste temelje, ki iz njih živi slovenski narod, na tiste temelje, ki so v časih najhujših nevarnosti za posameznika in narod zdržali in nam bili pomoč v trpljenju, luč v temi. Ob tem zapisu enega naših največjih znanstvenikov, njegovih pobudah in željah, lahko danes zapišemo, da je bila Mohorjeva družba vso dolgo dobo svojega obstoja začetnica leposlovnega, strokovnega, umskega izobraževanja, oblikovalka kulturne podobe slovenskega naroda.

—nc.

Tudi od rojstva Vladimira Levstika mineva že sto let

Bogato duhovno ozračje slovenske Moderne ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja so poleg štirih največjih njenih predstavnikov: Ivana Cankarja, Dragotina Ketteja, Josipa Murna in Otona Župančiča, katerih rojstne stoletnice smo Slovenci praznovali v zadnjih nekaj letih, soustvarjali še nekateri pesniki, pisatelji in kritiki približno istih let ali le malo mlajši. Ti so izročilo Moderne dalje razvijali in prenašali na naslednji rod. Med nje sodi tudi pesnik, pisatelj, esejist in književni prevajalec Vladimir Levstik, od čigar rojstva bo v januarju 1986 minilo že sto let (rojen je bil 18. januarja 1886 v Šmihelu nad Mozirjem), od njegove smrti pa v letošnjem decembru tudi že osemindvajset let (umrl je 23. decembra 1957 v Celju).

Tako kot za Ivana Cankarja je tudi za njegovega deset let mlajšega dobrega prijatelja Vladimira Levstika značilna vsestranska delavnost poklicnega književnika. Pisal je pesmi, novele, povesti,

romane, literarne eseje, članke, kritike, ob tem pa ves čas, zlasti pa v svojih zrelih letih prevajal v slovenščino pomembna dela iz tujih književnosti.

Med njegovimi izvirnimi pripovednimi deli je najbolj znano **Gadje gnezdo** (1918), v katerem prepričljivo opisuje, kako tudi poostreno preganjanje Slovencev med prvo svetovno vojno, pred razpadom avstroogrske monarhije ni moglo uničiti zdravih sil slovenskega ljudstva. Od drugih njegovih pripovednih del velja omeniti še nekatere: zbirko novel **Obsojenci** (1909), kratki roman **Zapiski Tine Gramontove** (1919), obsežni satirični roman **Višnjeva repatica** (1919), duhovito novelo **Rdeči Volk in Minehaha** (1924), roman **Hilarij Pernat** (1926), pa tudi obe povesti **Pravica kladiva** (1926) in **Dejanje** (1934), v katerih protestira zoper nasilje ter se zavzema za narodno in socialno svobodo. Marsikatero od njegovih del je bilo natisnjeno samo v revijah ali celo samo kot podlistek v časnikih. To velja zlasti za njegove novele, ki bi jih bilo vredno v primernem izboru izdati v knjižnem ponatisu. Prav tako bi bilo primerno, ko bi za današnje slovenske mlade bralce izbrali in v knjigi ponatisnili njegove mladini namenjene črtice in povesti, ki jih je objavljial v Zvončku in Mladem Jutru. Nekatere od njih je že sam izdal tudi v knjigi **Deček brez imena** (1924). Knjižni ponatis bi zaslužila tudi njegova povest **Peter in Kostja**, ki opisuje prijateljstvo med slovenskim in ruskim dečkom. Napisal jo je tik pred drugo svetovno vojno po dogovoru z Josipom Ribičičem, ta pa jo je tiskal kot uvodno povest v vseh zvezkih zadnjega letnika mladinske revije Naš rod 1940/41, da bi v času, ko so se nad slovenskim narodom zbirali grozeči oblaki tujega nasilja, okrepil v našem najmlajšem rodu slovensko in slovansko svobodoljubje.

Enako kakor vsi ostali književni delavci prelomnega rodu slovenske Moderne je tudi Vladimir Levstik poskušal čim bolj na široko odpreti preprosto, včasih že zatohlo slovensko ozračje duhovnemu in družbenemu prepihu Evrope in širokega sveta, seznaniti Slovence s svetovnimi literarnimi tokovi. Že kot mlad literat je šel v Pariz (1906–1907), da bi v tem »Babilonu svobode«, kakor ga je sam imenoval, od blizu spoznal evropske kulturne tokove, o katerih je potem tudi pisal. Bogato poznanje svetovnih slovstev ter izostreni čut za jezikovno pristnost in za tenkočutno izražanje, ki si ga je pridobil z nadvse skrbnim oblikovanjem svojih pesniških in pripovednih tekstov, sta Vladimiru Levstiku omogočila, da se je uvrstil med najboljše mojstre književ-

nega prevajanja pri Slovencih, v isto vrsto z Otonom Župančičem, Antonom Sovretom, Josipom Vidmarjem in Miletom Klopčičem. Po številu prevodov pa je Levstikovo prevajalsko delo celo obsežnejše kakor delo kateregakoli od starejših slovenskih prevajalcev, saj smo Slovenci prav v Levstikovih prevodih dobili celo vrsto najpomembnejših del svetovnih literatur, zlasti francoske, angleške in ruske. Iz francoščine je prevedel dela velikih romanopiscev G. Flauberta (Gospa Bovaryjeva), P. Mériméja (Carmen), H. Balzaca (Zgubljene iluzije, Kmetje), G. Maupassanta (Lepi striček), A. Mauroisa, Ch. de Costera (Tila Ulenspiegel) in Lama Dobrina junaške, vesele in slavne dogodivščine v deželi flamski in drugod; iz angleščine W. Scotta (Ivanhoe), L. Stevenson, J. Londona, Indijca R. Tagoreja ter Šveda A. Muntheja (San Michele). Še številnejši so njegovi prevodi iz ruščine. Prevajal je pripovedna dela A. S. Puškina, N. V. Gogolja, M. E. Saltykova-Ščedrina, L. Andrejeva, M. Gorkega (Mati), Alekseja Tolstoja (Trnova pot), V. Katajeva, N. Ostrovskega in drugih, zlasti pa vsa najpomembnejša dela F. M. Dostojevskega (Ponižani in razžaljeni, Zločin in kazen, Zapiski iz mrtvega doma, Besi, Selo Stepančikovo, Bratje Karamazovi) in L. N. Tolstoja (Ana Karenina, Vstajenje, Vojna in mir, Kozaki, Hadži Murat). Večina teh prevodov, zlasti iz Dostojevskega in Tolstoja je bila natisnjena večkrat. Levstik je svoje prevode pred vsakim ponovnim natisom popravljal in predeloval, samo da bi bile umetniške vrednote teh del čim boljše in čim verneje predstavljene tudi Slovincem. Za Levstika prevajanje ni bilo obrt ampak pravo ustvarjalno književno delo, poustvarjanje vrednot tuje besedne umetnine v slovenskem jeziku. Znal je namreč krotiti svoj osebni temperament ter se z občudovanja vredno vestnostjo in zvestobo vživljati v mišljenje in čustvovanje, skratka v slog tujega ustvarjalca ter ga skušal čim verneje preliti v slovensko jezikovno podobo. Znal je doseči, da iz njegovih prevodov zavonja original, pa se vseeno tudi v slovenščini zelo gladko in lepo berejo.

Služba slovenski besedi je bila del osebnega bistva Vladimira Levstika. Iz kroga svoje generacije, ki je ob začetku našega stoletja iskala pot iz utesnjenih slovenskih razmer v širša obzorja, v politično zedinjenje jugoslovanskih narodov in pri tem v zanosnem slovanskem rodoljublju kdaj pa kdaj zanihala čez rob, je tudi Levstik enako kot mnogi drugi slovenski razumniki istih let zaradi zakoreninjenosti v rodni grudi ter intimne

navezanosti na slovensko besedo vedno bolj zorel v smeri, kakršno sta izpovedala že ob vidna glasnika iz ljudstva: J. E. Krek kot oče majske deklaracije in Ivan Cankar v svojih znamenitih predavanjih, v katerih je z odločno besedo zavrnil nezrelo in prenačljeno hotenje, da bi morali Slovenci ob političnem zedinjenju z drugimi jugoslovanskimi narodi žrtvovati svoj jezik in svojo kulturo. V svojem eseju **Poslanstvo besede**, objavljenem leta 1934 v Ljubljanskem Zvonu, je Vladimir Levstik z zrelo samozavestjo zapisal: »In poslanstvo naše besede še davno ni končano. Nemogoče je, da bi pomenila Prešernova prerokba samo razbitje nemškega jarma in ne tudi višje, najvišje izpolnitve v Jugoslaviji naše vere in naših sanj, v prosvetljeni, umirjeni, z duhom močni Jugoslaviji, v kateri bodo vse dobre sile složno in neovirano dovrševale delo človečanske oplemenitve, delo duhovnega osvobojenja iz jarma nevednosti, sebičnosti in materialističnega šušmarstva na rovaš večnih vsenarodnih dobrin.« S takim zanosnim poštenjem je lahko gledal na osnovna slovenska vprašanja le književnik in razumnik, ki je iskal pot za osvobojenje človeka v delu kot najmočnejši gonilni sili napredka.

Vlado Novak

Marta Kumaver
*Slevške mame
molitev*

En roženkranc za Micko,
da b'še taka bla,
pa za Gustelna pa Pepco,
še ta druga dva.

»Ki se je pod križem martrov«,
za duše v vica
in za moj'ga ta rajncega,
da bi prej svoj lon dobu,
da bi kmal vkup gor'
nebeško glor'jo uživala.

400 let od Trubarjeve smrti

Obletnice spominjajo in opominjajo. Vedno hočejo obračun. Ko gre za obletnice smrti, toliko bolj. Toliko bolj tudi takrat, ko pomeni smrt usodni prelom: s Trubarjem je v nekem smislu šla v grob slovenska reformacija in slovenski protestantizem. Vse, kar je bilo v polstoletni dobi storjenega, je leglo v grob. Po Trubarju slovenska reformacija živetari, dokler se po mnenju Fr. Kidriča že 1595 dokončno ne poslovi, čeprav bi mogli s Huterjevo poliglotsko biblijo podaljšati njeno življenje še za štiri leta.

Kaj je ostalo po slovenskem 16. stoletju! Kulturni molk, ki ga je s svojo ognjevitostjo udejanila protireformacija in si katoliška obnova po požigu protestantik ni znala ustvariti svoje literature. Katoliška obnova ni bila naklonjena slovenski književnosti, čeprav jo opravičujemo z njeno bojaznijo pred branjem biblije in je vse do Japlja dovoljevala samo duhovnikom rabo Dalmatinove

Biblije, ko je izdala zgolj lekcionarje za cerkveno rabo in le nekaj molitvenikov in nabožnih del (le deloma v 17. stoletju, bolj v 18. stoletju, a še v začetku 19. stoletja naletimo na odkrit odpor cerkvene hierarhije). Zato ji tudi »katoliški« literature zgodovinarji (I. Grafenauer) zamerijo, da ni hotela in znala nadaljevati protestantske tradicije. Šele s Slomškom, potem ko je Kopitar že slovenski in evropski kulturni javnosti razkril dela slovenskih protestantov, je v katoliški prostor prodrla zavest o pozitivnem deležu slovenskih protestantov pri oblikovanju narodove kulturne in politične zavesti in s tem seveda tudi verske obstojnosti, saj je Slomšek povezoval narodnost in vero v neločljivo enoto. Vendar se je slovenski katolicizem branil Trubarjeve dediščine še v začetkih 20. stoletja, da bi še danes občutil ob slovenskem protestantizmu nelagodje in ga zavračal v njegovi religiozni obliki, če ga že mora sprejeti v njegovi kulturni, narodnozavestni in politični obliki. Slomšek pa je pokazal, da ne gre ločevati vere in narodnosti, zato je slovenski katolicizem v zadregi, ko mora sebi in svojim vernikom pojasniti in apologetično zavriniti kakršnokoli zvezo s protestantizmom. Kolikor pa je 2. vatikanski cerkveni zbor omogočil ekumenska gibanja na osnovi spoznanj o Kristusovem odrešilnem delu za vse ljudi, je tudi slovenski katolicizem v pokoncilskem obdobju začel počasi spreminjati svoja apologetična izhodišča in iskati nove poti k razlagi slovenskega 16. stoletja. Seveda je bilo to mogoče, kolikor so raziskave o našem 16. stoletju globlje posegle tudi na teološko področje in osvetlile ozadje teološkega spora v evropskem prostoru, ki je imel svoj odmev v slovenskem.

Tako se prav v pokoncilskem času rojeva počasi, a vztrajno, spoznanje, da s slovenskim protestantizmom ni vse tako narobe, kot so prikazovali od protireformacije dalje zavzeti nasprotniki vsakršne zveze s protestantskim 16. stoletjem. In tako je mogel V. Truhlar zapisati besedo »rehabilitacija«, ko je v članku o izkustvenosti Trubarjevega krščanstva (BV 1975, 420–427) skušal opravičiti Trubarjevo reformacijsko dejavnost. Čeprav je njegovo razumevanje Trubarja povezano z razumevanjem Lutra in njegove reformacije in ju nehote med seboj primerja, le najde pri Trubarju tiste verovanjske prvine, ki ga v očeh pokoncilskega katolicizma »rehabilitirajo«. Kolikor je Trubarjeva teologija, in za to predvsem gre, slovenska in zraščena s slovenskimi tlemi, pa hkrati polemična v duhu takratne teologije na-

sploh, je morala odgovoriti na vprašanja, ki so bila tipično slovenska, čeprav ne povsem slovenska, temveč se je vključevala v evropski prostor. Trubar je šibal napake znotraj slovenskega katolicizma. V. Truhlarju se zdi, da je Trubar dojel smisel Lutrove bistvene ideje: ponotranjenost ob negaciji pozunanjenosti, in je pri Trubarju našel značilno mesto, ki pa se v njegovih predgovorih še in še ponavlja v različnih, a tako podobnih enačicah: Slovensko ljudstvo »je dobro, pošteno, zvesto, resnicoljubno, pokorno, gostoljubno in milo... Toda preveč in premočno je praznoverno, zakaj kranjsko in slovensko dobrosrčno ljudstvo hoče vse svoje zadeve pri Bogu, pri devici Mariji in pri svetnikih urediti samo s pogostim branjem, poslušanjem in ustanavljanjem maš, z biljami, z darovanjem, z rožnimi venci, z ognjem, s prižiganjem sveč, s procesijami, z blagoslovljeno vodo, s soljo, s palmami, s kajenjem in kropljenjem, z daljnim romanjem in z zidanjem novih cerkva. S tem hoče odvrniti tudi vse nesreče, vse božje kazni, vsakovrstne bolezni, draginjo, vojsko in nevihto, pregnati hudiča iz oblakov, s polja, z dvorišča, od živine, iz hiše in od postelje in tako doseči dobro letino, veliko žita, vina, živine, mir pred Turki in dobro življenje... In če kdo v hiši zboli, napravi bolnik ali kdo drug namesto njega, npr. oče ali mati, zaobljubo, da hoče prinesiti in dati veliko darilo devici Mariji ali kakemu svetniku v tej ali oni cerkvi, bodisi govedo, vola, teleta, ovco, nekaj funtov voska ali ustrezno vsoto denarja, in najlepšo bolnikovo obleko ali pa da pojde na daljno romanje... Sezidali so in še zidajo poleg svojih župnih cerkva skoraj na vseh posestvih, hribih... cerkve... In tolikšno pogansko in nepotrebno zidanje uganjajo samo na prigovarjanje in povelje lahkomišelnih, norih in nepoštenih ljudi, ki jim namreč trdijo in pravijo, češ da se jim je prikazala v sanjah, v snu ali sploh ponoči devica Marija ali kak drug svetnik ali svetnica. Nekateri se podnevi zgrudijo pred ljudmi, kakor bi imeli božjast, in po dolgem tresenju in cepetanju začno pripovedovati, da jih je devica Marija ali kak drug svetnik ali svetnica tako vrgla, z njimi govorila in ukazala, naj se zdaj na tem mestu, zdaj na onem hribu, v dolini ali gozdu sezida cerkev, naj hodijo tja s križi, naj darujejo, bero maše in romajo, če pa tega ne bi storili, tedaj hočejo Marija, svetnik ali svetnica, ki so se prikazali, pobiti s točo vse žito na polju in vinograde ter poslati tako smrt na ljudi in živino, da ne bo ostal niti tretji del živ...«

V. Truhlar je tako našel Trubarjevo mesto v

slovenskem katolicizmu. Trubar more še danes opozarjati slovenske katoličane na nevarnost pozunanjenja in jih spodbujati k ponotranjenju in to povsem v skladu z mnenji 2. vatičanskega koncila. Ne da bi zavračali zunanje obrede, so vendar »akcenti reformacije« že nekdanj pomenili »višjo vrednost in višjo pomembnost«. V. Truhlar vzporeja protestantizem s katolicizmom še nekoliko drugače: ne gre zgolj za primerjavo ponotranjenosti – pozunanjenosti, temveč tudi za teološke kriterije samih izhodišč. Tako je V. Truhlarju pomembno tole: božje ljudstvo je koncilski pojem, a je že dolgo živel v protestantizmu z vsemi atributi, ki so določevali vlogo in pomen laika v Cerkvi; prav tako splošno duhovništvo, domač jezik v bogoslužju; popolnost ni več monopol enega samega stanu; pravilno umevanje vloge odpustkov; kritika napačnega češčenja Marije in svetnikov. Tako je koncil, zaključuje V. Truhlar, vključil v svoje gledanje marsikaj, kar so protestantske Cerkve bolje razvile od katoliške (Leksikon duhovnosti, 491).

Kar velja za vesoljno Cerkev na splošno, velja posebej po V. Truhlarju za slovenski katolicizem. Če je Truhlarjev sestavek nastal skoraj desetletje pred petstoto obletnico Lutrovega rojstva, pa je že daljnovidno zrl v našo prihodnost, ko je papež Janez Pavel II. zapisal v svoji poslanici tudi tole: »Lutrova globoka religioznost (je) oživila goreča zavzetost za vprašanje večnega zveličanja.« Pa še to: »Postalo je tudi jasno, da ni mogoče pripisati razpada cerkvene edinosti niti samo nerazumevanju pastirjev katoliške Cerkve niti nezadostnosti Lutrovega umevanja pravega katolištva...« (Ob petstoletnici rojstva Martina Lutra, BV 1984, 63–64).

Matija Trost je svojo latinsko primerjavo Martina Lutra in Primoža Trubarja sklenil takole: »Prava naj cerkev se nemška ponaša s pastirstvom še takim, vseh pastirjev prvak zmeraj bo LUTER ostal: prava se cerkve slovenska ponaša s pastirstvom še takim, vseh pastirjev prvak zmeraj bo Trubar ostal.« (M. Rupel, Slovenski protestantski pisci, 1966, 379). Še danes moramo prav dati pesniku slavo speva, ne le zaradi Trubarjevih zaslug za slovensko kulturo nasploh, temveč predvsem zaradi kritičnega odnosa do napak v katolicizmu 16. stoletja. Tako je Trubar za katoličane v slovenskem prostoru enako pomemben kot Luter za vesoljno Cerkev.

Pred desetimi leti je bila izgovorjena beseda »rehabilitacija«. Odkril jo je in potrdil znani slovenski teolog in pesnik. Ni izrekel besede, ki ima

svojo težo posebej v katolicizmu, ne da bi je utemeljil. Zato je treba njegov sestavek prištevati k začetkom globljega ekumenskega preučevanja slovenskega protestantizma s katoliške strani.

Po štiristo letih smo razumeli Župančičev »Veš, poet, svoj dolg?« in ga parafrazirali: »Veš, kristjan (katoličan), svoj dolg?« A. Breznik je nekoč govoril o Trubarju velikanu (1917), pa gotovo ni kar tako zapisal besede »velikan«. Čemu je ne bi spregovorili danes in po štiristo letih počastili spomin tistega, ki nam je odprl oči za narodno in versko prebujo! In ga rehabilitirali.

Jože Rajhman

Božidar Raič

Šestega junija 1886. leta je v Ljubljani umrl slovenski rodoljub, narodni buditelj na Štajerskem in v Prekmurju, jezikoslovec, borec za zedinjenje, za narodni, politični, gospodarski in kulturni razvoj slovenskega naroda. V ta namen je prehodil severovzhodno in vzhodno mejo slovenstva, vzgajal ljudstvo in budil v njem narodni ponos, obenem pa glasno in pogumno nastopal proti vsem, ki so si prizadevali Slovence odtujiti njihovemu narodnemu bistvu.

Rojen je bil 9. februarja 1827 v kmečki družini na Žvabu v župniji sv. Tomaža nad Ormožem. Osnovno šolo je obiskoval doma, gimnazijo pa v Varaždinu v letih 1838–44. Tu je poslovenil svoje ime iz Matija Reich v Božidar Raič. Nato je

študiral dve leti filozofijo v Zagrebu, od leta 1846 do 1850 pa bogoslovje v Gradcu, kjer je bil tudi posvečen. Njegov študij na Hrvaškem je bil pomemben, ker se je tam seznanil z ilirskim gibanjem, ki mu je ostal zvest do smrti, naučil pa se je dobro tudi madžarščine, tako, da so ga vabili celo v bogoslovje na Madžarsko. Na Hrvaškem se je njegovo zanimanje docela obrnilo k slovanstvu, in je že v Zagrebu izdal rusko slovnico Temelji ruskega jezika po češki Vaceslava Hanke.

V Gradcu se je hitro pridružil slovenskim bogoslovcem, ki so se že živo zanimali za vsa važnejša javna vprašanja, zlasti pa se je v njih že prebudi slovenski in slovanski duh ter ponos. Duša jim je bil Radoslav Razlag, poznejši pravnik in politik in stalni Raičev prijatelj.

Po posvetitvi za duhovnika je odšel najprej za duhovnega pomočnika v Ljutomer, od 1851–53 leta pa je služil kot kaplan v Slivnici pri Mariboru. V sosednjem Framu je kaplanoval takrat jezikoslovec Oroslav Caf in ob njem je Božidar Raič izpopolnjeval svoje slovanske študije, ki jih je začel že v Gradcu. Poleg slovenskega je študiral tudi ostale slovanske jezike, predvsem staro cerkveno slovanščino, ki mu je kasneje služila pri poskusih reformiranja slovenskega knjižnega jezika na starocerkvenoslovanski in panonski podlagi. Veliko njegovih prizadevanj se je resnično tudi uveljavilo v slovenskem knjižnem jeziku.

1853 leta je odšel za profesorja na mariborsko gimnazijo, kjer je poučeval tudi slovenščino. Tu je poživil in razširil pouk slovenščine in dosegel, kar je bilo za ta čas edinstveno, da se je slovenščina na mariborski gimnaziji začela poučevati slovensko. Tu je uvedel tudi pouk stare cerkvene slovanščine. Ko je bila 8. avgusta 1859. leta objavljena odredba, s katero je bil preklican cesarjev ukaz od 9. decembra 1854. leta, po katerem je bila v višjih razredih nemščina učni jezik, je to vzpodbudilo Božidarja Raiča k odločnejšim nastopom. V »Novicah« je objavil članek, v katerem je hudo napadel ponemčevanje slovenske mladine. Ko je vlada zahtevala mnenje gimnazijskih učiteljev glede poučevanja domačega jezika (pri nas slovenščine), ga je skupaj s še dvema slovenskima profesorjema napisal tudi Raič. V svojem mnenju je poudarjal, da je predvsem potrebno, da se razširi pouk slovenščine kot obvezni učni predmet na vse učence, kot je to veljalo za jezike v drugih kronovinah... pouku slovenščine v nižji gimnaziji pa naj bi se določilo toliko ur, kolikor jih ima nemški jezik, da bodo tako lahko napredovali učenci v obeh jezikih enako. Da se

pa doseže učni namen, nadaljuje Božidar Raič v »mnenju«, ni zadosti, da se učenci pečajo samo s slovnico in berili, temveč je povsem potrebno, da se tudi nekateri predmeti poučujejo v slovenskem jeziku, ker taka vaja daje moč, jakost in gotovost v izrazu, pripravlja jasno mišljenje in urnost v govoru. Taki predmeti so bili verouk, zgodovina in narodopis.

O vlogi jezikov piše: »Mi radi spoznavamo in odobravamo povsem nemški jezik kot vezilo in porazumelo narodov v avstrijski državi živečih, pa samo tako in nikakor kot njih omikovalo... Mi Slovenci kot narod, kateremu je dovolila tudi milost božja, da na zemlji živi in ga je previdnost pridružila avstrijski državi, menda smemo pričakovati po ukazu 8. 8. 1859 imenovani poboljšek, da s tem ne samo mi, temveč tudi preprosto ljudstvo pridobiva v omiki, da v nji napreduje... Mi spoštujemo vsak narod in smo pravični proti vsakemu, zato pa tudi zahtevamo ravno to od njega; tedaj odvrčamo očitno in naročito vsak upor kakega Neslovenca zastran uvedenja slovenskega narečja kot učnega jezika v nekaterih predmetih. Gospod vseh gospodov podelil je blagovestnikom dar jezikov predno jih je odposlal k raznim narodom... Hočejo li nas osrečiti z omikanimi blagovestniki drugega omikanejšega naroda, treba je tudi za to skrbeti, da se odpošljejo vedé jezik onega ljudstva, kamor nameravajo omiko nesti. Že davno bi bilo treba vedeti, da vednost od vzhoda prinesena ni se Grkom nikakor inace delila kakor v grškem, in grška veda Rimljanom ravno tudi v latinskem jeziku... Dokler bodo imeli narodi uzrok trepetati za svojo narodnost, toliko časa ne bode v Avstriji zadovoljnosti in miru.« To je bilo mnenje Božidarja Raiča. Od ministra za prosveto pa je sledil odlok: »da učitelji s takimi pedagoškimi nazori ne morejo službovati na srednjih šolah.« Zapustil je gimnazijo ter zaprosil in dobil mesto kaplana pri sv. Barbari v Halozah, kjer je postal 1870 leta župnik in ostal do svoje smrti 1886. leta. Raič je v naslednjih letih nadaljeval z narodnim delom. Izkoristil je vsako zakonito možnost pri narodnem delu. O narodni problematiki, krivicah, ki se Slovincem gode in pravicah, ki jim gredo, je dopisoval v vseh tedanjih slovenskih časopisih (Novicah, Napreju, Slovincu, ki ga je izdajal Einspieler na Koroškem), od 1867. leta naprej v Slovenskem gospodarju, od 1868 pa v »Slovenskem narodu«, prvem slovenskem političnem časniku, ki se je obdržal, ki je bil liberalno usmerjen in katerega soustanovitelj je bil. Nazori glede

slovanstva in slovenstva, ki so ga pri njegovem delu vodili, so bili: »Vseslovanstvo, slovansko uzajemnost in edinost slovanskih narodov mislimo si na naravni in porabni način tako, da ni treba nikakršne enoličnosti niti v verskem, niti v političnem niti v slovstvenem oziru k slovanski edinosti in uzajemnosti, nego sami skupne podpore proti skupnim sovražnikom, kolikor dopuščajo okolnosti. Slovenci moramo na vse kriplje delati, da se brže bolje zedinimo v eno zemljepisno in političsko skupino ter ljudstvo primerno izobrazimo, brez primerne ljudske omike bi vsi skisnoli.«

O slovenski inteligenci pa piše: »Slovenski razumniki ne smejo več biti cicljavci in šušljeki, ktere vsaka najmanjša neprijazna sapica povali, ktere vsako neprijetno betvo zmoti in odvrne od pomaganja na napredek, nego možje značajni brez ozkopsrja našega zatiranega in tlačeneega naroda; kdo ne zna, da je narod toliko slobode in toliko pravic vreden, kolikor si jih sam pribori in brani ve?«

Za vzgojo in omiko Slovencev je delal z vsemi razpoložljivimi sredstvi. Širil je knjige Mohorjeve družbe in Slovenske matice in v njih pisal, učil je iz prižnice, svoj veliki trenutek pa je doživel v času taborskega gibanja, kjer je zaslovel med najbolj priljubljenimi govorniki. »Slovenski narod« je zapisal: »Kaj naj rečemo o velikih narodnih svečanostih – taborih, ki so prebudili Slovence za vselej iz spanja. Odsluživši jutranjo službo božjo svojim župljanom, odpeljal se je čestokrat kot pravi apostol po več ur daleč učiti in propovedovat tisočem zbranega naroda.« Na taborih je govoril o potrebi, da se Slovenci zedinijo v eno politično skupino, o enakopravnosti slovenskega naroda z ostalimi narodi v državi, o gospodarskih zadevah in o šolah. Zahteval je šole s slovenskim učnim jezikom kot osnovno narodno pravico in edino učinkovito sredstvo za izobrazbo ljudstva. Samo nemške in mešane osnovne šole je odklanjal, ker so ohranjale otroke, ki nemško niso znali, na nizki izobrazbeni stopnji, tiste, ki so študirali naprej pa velikokrat odtujevale slovenskemu narodu. Boril se je za ustanavljanje gospodarskih šol za slovensko mladino, ki naj bi jo usposobile, da bi bila sposobna držati korak z gospodarskim razvojem v državi in bi se tako izboljšal socialni položaj Slovencev, ker: »S siromakom vsakternik metla po svoji volji pokazavši mu petico, ubožca preslepi capasta forintača, siromak je trstika, ktero zgene najrahljejša sapica; siromak je golec v koprivji, ker mora le zato

skrbeti, čim pokrije svojo goloto in kako pomiri kroleči od glada želodec, za omiko nima ne volje, ni časa, ni novca, nevoljak ostaja svoje žive dni«, ... »gospodarske učilnice, imeti jih moramo, bodisi tako ali onako, da si pametnim gospodarjenjem zopet pridobimo zemljišča in vinograde, kateri so zapravljeni in kder se dobiček pripravljeni žuljevi slovenskih težakov steka v tujo zakladnico«. Gospodarske šole je zahteval za fante in dekleta.

Najbolj je odmeval njegov govor na ormoškem taboru, na katerem je zapisegel mladino. Konec govora se je glasil: »Mladezen! Narod te postavlja za vernega stražnika svojih pravic, grobov svojih milih očev in praočev, da jih ne bode tlačila tujčeva peta, gazila sovražniška noga; zročil ti je najdragšo dedino, namreč jezik in narodnost, da oboje zvesto in neoskrunjeno ohraniš; mladezen! uteri in obriši solze materi Sloveniji vzrokovane od nevednih in izneverjenih sinov. Mladezen! prosim v imeni vaših slovenskih sprednikov, katerim že je bela žena davno postlala pod težkoj grudo, v imeni vaših roditeljev, kateri vas presrečno ljubijo želeči vam ugodno bodočnost, v imeni našega zatiranega slovenskega naroda, kateri se od tebe pomoči nadeja, v imeni matere slave, da jo razveselite, v imeni vašega poštenja in časti, v imeni vaše boljše bodočnosti, v imeni vsega slovenskega naroda, bodi stalno naša, bodi narodna, bodi značajna, nikoli ne popusti od slovenske zastave! Vem in vidim, ka si navdušena za vse, kar je blago, kar je narodno, toda navdušenost se lahko skadi kakor dim, mine kakor rosa s trave, zato tirjam od tebe, slovenska mladezen, da prisegoj potrdiš svoje dobre nakane ter te prašam, hočeš li marljiva in delavna biti na korist svojemu narodu? – Hočeš li pravična, poštena in npravnega ponašanja biti? – Hočeš po vzgledi častnih možij braniti pravo istino in svobodo svojega naroda do poslednjega vzdihljaja? – Hočeš li se vselej upirati tujemu in krivičnemu gospostvu nad slovenskim narodom? na kar je množica glasno odgovarjala: »Prisemo!« »Tako si mila mladezen Slovenska učinila slovesno prisego pred obilno zbranim narodom slovenskim pod milim in vedrim nebom, katero je prestol pravičnega in vsevedočega božanstva, sveto jo drži: Živel z zlata upazen bodoče sreče slovenskega naroda! Živel...«

Za Zedinjeno Slovenijo je govoril še na Modrijakovi spominski proslavi leta 1881, kjer je poudaril »potreba zedinjenja vseh Slovencev mora se ljudstvu kazati o vseh prilikah, vsakega prostaka, vsakega pastirja, vsakega pametnega otroka

mora prešiniti ta pomiselj, zedinjenje Slovencev mora biti neprestano na dnevem redu«.

Za pravice slovenščine se je boril tudi v cerkvi. Prvi je začel voditi matične knjige v slovenščini, zaradi česar so ga oblasti obsodile na denarno kazen in mu zagrozile, da nastavi posebnega uradnika na njegove stroške, če ne bo uradoval v nemščini. On je vzpodbujal k slovenskemu uradovanju še druge duhovnike in jim napisal poseben priročnik slovenskih izrazov. Slovensko uradovanje je zahteval tudi na škofiji v Mariboru.

Zelo pri srcu mu je bila ideja, da bi se na Slovenskem uveljavilo bogoslužje v slovenščini ali vsaj v stari cerkveni slovanščini namesto latinščine. Z velikim navdušenjem je oznanjal okrožnico papeža Leona XIII. 1880. leta o slovanskih blagovestnikih sv. Cirilu in Metodu, na sam praznik svetih bratov pa je želel maševati slovensko, česar mu takrat niso dovolili.

Oster je bil tudi do slovenskih duhovnikov, ki so uporabljali nemščino za medsebojne pogovore. To imenuje Judovo izdajstvo in breznačajnost in nadaljuje »vsej se drugi narodi tudi po svoje pogovarjajo, nikdar po tuje, razen z ljudmi, ki njihove besede ne vejo. Tujega ali tujih jezikov se učimo, da zamoremo z ljudmi govoriti, ki niso našega rodu in kadar po tujih krajih potujemo in da dobre knjige prebiramo..., nikdar pa, da bi, hoté se spametnejše in omikanejšé kazati..., potem bi nas svobodno vsak tujec zasmehoval, saj si tudi zasluži.«

Temeljito znanje slovenščine je zahteval tudi od uradništva in gimnazijskih profesorjev. Za to se je zavzemal tudi v deželnem zboru v Gradcu in šibal nedoslednosti na tem področju. Enako neizprosno je bil tudi v državnem zboru na Dunaju, kjer je bil slovenski poslanec od 1884. leta. Opozarjal je na krivice, ki so jih Slovenci trpeli in neizpolnjene obljube vlad. Za primer, da vlada slovenskim zahtevam ne bi ugodila, je napovedal vsenarodni bojkot (bojkot vojaške službe in plačevanja davkov) še slabe tri mesece pred smrtjo.

Da je bil s svojim delom najtesneje povezan s slovenskim ljudstvom se je pokazalo tudi na pogrebu. Pospremile so ga številne množice. Čeprav za življenja ni bil brez nasprotnikov, so ga pospremili na pogrebu ljudje različnih političnih prepričanj, Nemci in Slovenci. In še nemški časnik v Ljubljani Laibacher Zeitung mu priznava, da je bila njegova ljubezen do slovenskega naroda domala brezmejná, da s svojimi govori v državnem zboru sicer ni dosegel tega, kar je želel, kljub temu so ga vsi spoštovali zaradi njegovega

nesebičnega karakterja in njegove popolne predanosti stvari, ki jo je spoznal kot pravično.

Vinko Rajšp

Franc Ločniškar

4. decembra 1985. mineva sto let rojstva slovenskega pesnika, pisatelja, urednika in uglednega učitelja Franca Ločniškarja.

Rodil se je v Zbiljah pri Smledniku. Nadarjenega dečka so poslali v šole v Ljubljano. Leta 1906. je maturiral na učiteljski v Kopru.

Služboval je pri Sv. Gregorju na Dolenjskem, potem na Primorskem v Logjeh in Drežnici pod Krnom. Bil je zaveden Slovenec in je sočustvoval z ljudmi, ki niso imeli možnosti narodnega izživeljanja v šoli in v javnem življenju. Italijanske oblasti so ga preganjale in bil je tudi v življenjski nevarnosti. Moral se je z družino umakniti iz sončne prijetne vasice in ločiti od dobrih ljudi.

Leta 1921. je nastopil službo šolskega upravitelja na Turjaku, kjer je deloval 11 let. Nato je prevzel mesto upravitelja na osnovni šoli v Mavčičah. Leta 1937. je bil imenovan za mestnega šolskega nadzornika v Ljubljani. Preselil se je in ostal v glavnem mestu do svoje upokojitve in nenadne smrti leta 1947. Že kot učiteljski in kasneje je Franc Ločniškar priobčeval pesmi, mladinske povesti in črtice pod različnimi psevdonimi: Taras Vasiljev, Slavko Slavič, Boris Maksimov in drugi v Vrtcu, Zvončku, Domačem prijatelju, Slovanu, Ljubljanskem zvonu, Slovenskem narodu, Mladiki, Dom in svetu in Koledar-

ju Mohorjeve družbe nazadnje s pravim imenom.

Iz Vrtca ponatisnjene pesmi so izšle v zbirki Iz raznih stanov. Za šolsko mladino je priredil zbirko V zarji mladosti in Srca mladih. Nekaj let je bil urednik Vrtca. Napisal je vrsto pedagoških sestavkov, ki so izšli v Popotniku in drugih revijah takratnih prosvetarjev. Bil je tudi uspešen sestavljalec slovenskih beril za Julijsko krajino, Dravsko banovino in Koroško. Zaupan mu je bil predvsem leposlovni del, ki ga je dobro opravil, čeprav nekatere od čitank zaradi cenzure takratnih oblasti niso izšle.

Zamejski Slovenci s svojim naraščanjem so bili njegova ljubezen, skrb in bolečina.

Ne samo s pisateljevanjem tudi z drugimi dejavnostmi je deloval vzgojno. S predavanji in tudi s fizičnimi prikazi dela s področja kmetijstva je zaposloval in izobraževal mladino in starejše. Režiral je predstave, učil za proslave ob obletnicah naših slavnih mož in vodil pevske zборе.

Svojim mlajšim kolegom je tovariško svetoval in pomagal pri vzgojno izobraževalnem delu ter upraviteljskih poslih. Prihajali so k njemu radi od blizu in daleč. S svojim vedrim značajem, skromnostjo, nesebičnostjo, poštenostjo je privlačeval mlado in staro. Vaščanom je sestavljal prošnje, jih bodril v bolezni in tegobah.

Najmlajša bitja pa so še posebej uživala toploto njegovih besed in dejanj, saj je nenehno deloval za kulturno in moralno moč družine in naroda.

Njegovo ime je vklesano na plošči znamenitih mož, ki so se šolali na učiteljski v Kopru.

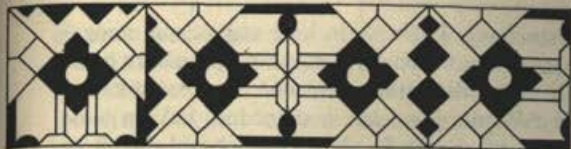
Evalija Feguš

Vse dopolne zastirta okna,
ropot traktorjev,
vrvež na gradbiščih,
pijano petje v gostilnah.

Zaman je miza obložena
z najboljšim kruhom
in z najzlahtnejšo pijačo.

Zaman čaka plemeniti gostitelj
in si srčno želi,
da bi jedel z nami.

Roža Gantar
Nedelja

Ob petdesetletnici smrti skladatelja Emila Adamiča

Petdeset let mineva, odkar je 6. decembra 1936 smrt pokosila slovenskega skladatelja Emila Adamiča. V dveh letih se bomo pravzaprav spominjali dveh njegovih obletnic; poleg smrti tudi 110 letnice rojstva, rodil se je namreč 25. dec. 1877. Obletnice nasploh ponujajo priložnost, da se spominjamo zaslužnih ljudi, njihovega prispevka k umetnosti, znanosti, gospodarstvu naroda ali človeštva. Adamičev prispevek slovenski glasbi je tolikšen, da mu gre po pravici posvetiti nekaj spomina. Toliko bolj, ker njegovo delo ni bilo pomembno samo za čas, v katerem je živel. Tudi danes je še v marsičem živo in aktualno. Časovna oddaljenost omogoča bolj pravično ovrednotenje stvari, hkrati pa povdarja tudi druge vrednote dela, ki se v spremenjenih družbenih razmerah še bolj kot ob njegovem nastanku izkazujejo.

Ta zapis nima namena in tudi ne more odkriti nekaj bistveno novega v biografiji niti v raziskovanju dela Adamiča kot umetnika. Vse to je bilo izčrpno osvetljeno že zdavnaj. Revija Pevec (1924, IV. 1.) prinaša krajši Kimovčev članek o Adamiču. Najbolj tehtno razpravo o njem pa sta napisala Lucijan Marija Škerjanc, ki je sestavil bibliografijo Adamičevih skladb in jih predstavil pod vidikom kompozicijske tehnike ter Slavko Koželj, ki je zbral njegove biografske podatke. Oba prispevka sta izšla v obširni knjigi pod naslovom Življenje in delo slovenskega skladatelja (1937), takoj po skladateljevi smrti, pri založbi Ivan Grohar. Ocene Adamičevih skladb najdemo nadalje v raznih glasbenih revijah, predstavitev njegovih skladb pa v koncertnih listih pevskih zborov, posebno pri »krstnih izvedbah«. Imamo pa tudi veliko njegovih zapisov, ocen in kritik koncertov, ki poleg njihove prvotne funkcije ne hote razodevajo tudi zapisovalčeve estetske nazor. Iz vseh teh zapisanih virov si je mogoče sestaviti pristno podobo o Adamiču kot umetniku.

Preletimo njegovo življenjsko pot! Rojen na Dobrovi pri Ljubljani v učiteljski družini, najde

za glasbo plodna tla že v zgledu očeta, ki je bil, kot tedaj običajno, tudi organist in pa, sicer bolj priložnostno, skladatelj. Obiskuje učiteljske, ki ga s strokovnimi disciplinami pripravlja na oni pravi poklic, ki mu bo edinemu notranje predan služil. Že kot dijak se spoprime z dirigiranjem. Prevzame tamburaški orkester Zvezda, za katerega začne ustvarjati tudi nove skladbe. Tako ustvari že na začetku tisto uspešno sožitje med skladateljem in dirigentom v eni osebi, ki se bo tudi pozneje izkazalo kot zelo plodovito. Po maturi na učiteljski nastopi pot učiteljevanja. Vrstijo se postaje: Toplice pri Zagorju, Kamnik in Trst. Vse so obeležene z glasbo. Povsod nastopa kot kulturni »animator«, organizira proslave, vodi zборе, sklada, je vnet telovadec in sploh živi in čuti z narodom. Izrazito plodno obdobje pomeni zanj bivanje v Trstu. Tu deluje kot učitelj, prevzame pevovodstvo zbora Zarja iz Rojana, ki se pod njegovim vodstvom pogumno postavi na čelo vseh tržaških zborov z napredno programsko politiko in pevsko kvaliteto. Poučuje tudi na tržaški Glasbeni Matici in pri vsem tem še najde čas, da se v študijskem letu 1911–12 vpiše na tržaški konservatorij, kjer izpopolnjuje glasbeno znanje, vendar se nadaljnjemu študiju zaradi prezaposlenosti odpove. Vso to razgibano dejavnost kruto prekine prva svetovna vojna, ki ga neizprosno vrže ob tla z vpoklicom k vojakom in kmalu se (k sreči!) znajde v ruskem vojnem ujetništvu. Dasi pomeni petletno ujetništvo prisilno ločenost od domovine in družine, mu to vendarle omogoči, da se sreča z novo, drugačno kulturo, predvsem glasbeno folkloro, ki jo vneto zbira in se ji tudi kot skladatelj posveča. Nova oblast mu sčasoma zaupa pomembna glasbena mesta (pevovodja zbora, učitelj glasbenih predmetov, ravnatelj konservatorija) in tako postane v mestu Taškent v Turkestanu vodilna glasbena osebnost. Leta 1920 se končno vrne domov. Navdušen sprejem in nova služba mu kmalu zacelijo kvarne posledice ujetništva. Znova se vrže na delo. Zopet poučuje in ureja sodobno zastavljeno revijo Nova muzika, nadaljevalko predvojnih Novih akordov. Sodeluje še pri Zborih, Pevcu, Tamburašu, Cerkenem Glasbeniku in Sveti Ceciliji. Leta 1925 prevzame vodstvo Orkestralnega društva Glasbene Matice, s katerim že takrat uresničuje zamisel o posredovanju glasbene kulture na podeželju. Ne odkloni niti povabila Stanka Premrla in prevzame poučevanje petja na Orglarski šoli. Povsod ga vabijo k sodelovanju. Organizira pevske tečaje in

vodi pevski zbor učiteljskihnikov, kjer sicer poučuje, potem, ko je opravil državni izpit, ki mu ga je vojna preprečila. S tem zborom uresničuje nove skladateljske zamisli v praksi in z njim žanje velike uspehe na turnejah po Jugoslaviji in Italiji. Nadaljevanje tega zbora predstavlja po njem imenovani »Učiteljski pevki zbor Emil Adamič«, ki živi in deluje še danes in opozarja na najbolj plodovitega zborovskega skladatelja pri nas. Vso to dejavnost sorazmerno zgodaj prekine kratka bolezen, ki pa se zanj usodno konča.

Golo naštevanje Adamičevega skladateljskega opusa, ki šteje preko tisoč sklad, bi bilo že zaradi obširnosti nemogoče pa tudi nepotrebno spričo omenjene Škerjančeve študije, v kateri je zbran celotni opus. Omejimo se zato le na splošne značilnosti njegovih del. Emila Adamiča si predstavljamo najprej kot zborovskega skladatelja. Ta predstava izhaja iz dejstva, da je njegovo ime največkrat zapisano na koncertnih listih pevskih zborov in da v radijskih oddajah slišimo pogosto njegove vokalne skladbe. Vendar pregled njegovih skladb pokaže, da premore tudi mnogo instrumentalnih skladb za najrazličnejše zasedbe. Tako zavzema tudi v naši instrumentalni glasbi dokaj častno mesto. Okrog devetdeset skladb šteje njegov instrumentalni opus. Skladbe so nastajale povečini za ansamble, ki jih je sam vodil ali pa kot naročila. Mnoge so nekako prirojene danim možnostim in so zato nekako omejene in vezane. Druge pa se povzpenjajo celo do uporabe simfoničnega orkestra in so po obliki široko zasnovane z odlično instrumentacijo in bogato barvitostjo. Sem sodita dve suiti: Otroška suita in Iz moje mladosti. Glasbeni dokument iz ujetniških let je znana Tatarska suita, ki ima za podlago orientalsko motiviko. Najpomembnejše delo za godalne zasedbe je vsekakor programsko izpeljana suita Ljubljanski akvareli. V šestih suitnih stavkih opisuje znane kulturne spomenike mesta Ljubljane. Delo s tamburaškim orkestrom je tudi povzročilo precej skladb za to orkestralno zasedbo. Instrumentalne skladbe je pisal še za klavir, violino in različne pihalne instrumente.

Največjo ljubezen pa je Adamič posvetil zborovskemu ustvarjanju. Ne samo, da je število njegovih skladb za najrazličnejše zборе (mešane, moške, ženske in mladinske) daleč največje, tudi skrb in tenkovestnost, s katero je iskal najboljše oblike izraza, jih neprestano brusil in izpopolnjeval, dokazuje, da mu je bilo delo z zborovsko glasbo najbolj pri srcu in da se je v njej najlažje iskreno izražal. Paleta njegovega zborovskega

ustvarjanja je široka in kaže najprej na mnogostranost in različnost postopkov že v izboru besedil, kot tudi v njihovi obdelavi. Za romantika kot je Adamič, je vsekakor odločilno, kakšen tekst bo dobil v roke in ali bo ta vseboval dovolj za glasbo potrebnih prvin. Krog poezije je tako pri njem zožen na romantična besedila lirične in poetične vsebine. Manj prihajajo v poštev epski teksti, nikakor pa moderne konstrukcije. Zato je razumljiva njegova tožba, ki jo izraža v pismu Premrlu: »Žal le, da nam manjka besedil«. Kaže tudi, da se v iskanju le-teh ni oziral po tujih pesnikih. Poleg močne naslonitve na ljudska besedila je iskal nova pri naslednjih pesnikih, nava-jam jih približno po zastopanosti: Cvetko Golar, Oton Župančič, Silvin Sardenko, Karel Širok, Simon Jenko, Josip Murn Aleksandrov, Dragotin Kette, Fran Levstik. Med pesniki so še drugi, vendar manj zastopani.

Ne moremo mimo Adamičevega načina obdelave narodne pesmi. Da ga je naša folklorna vse-skozi pritegovala, vidimo že po številu narodnih napevov, ki jih je priredil, harmoniziral, ali jih kako drugač uporablj. Pri obdelavi narodnih napevov poznamo navadne harmonizacije, ko napevu »podložimo« štiriglasno harmonijo, kot tudi zvočno bogatejšo in polnejšo akorde. Zahtevnost takega načina je v izbiri ustreznih harmonij (akordov). Vemo, da se naše slovensko glasbeno občutje izraža v večglasju, torej z akordi, zato se mora harmonska plat obdelave pesmi nekako ujemati z ono, ki je skrita v narodu. Če prirejevalec to zadene, bo pesem prišla, če pa nima srečne roke in hoče nasilno uvajati narodu tuj harmonski koncept, se pesem ne bo »prijela«. To je klasično gledanje na problem obdelave narodne pesmi, pogojeno z uporabo dura in mola. V novejšem času poznamo tudi drugačna naziranja, ki nimajo nič skupnega s starim načinom. Harmonizacij narodnih pesmi ima Adamič veliko. Najdemo jih v zbirki Sto narodnih pesmi za moški in mešani zbor (1937), izšle so pri Glasbeni Matici v Ljubljani. Napevi so vzeti iz Kokošarjeve in drugih zbirk. Druga oblika obdelave narodnega napeva je v tem, da nam ta služi kot izhodišče za bolj na široke razpredene zborovske obdelave (primer za to so Tomčeve koncertne obdelave narodnih napevov). Podobnih konstrukcij pri Adamiču ne najdemo. Verjetno mu je bil ta način tuj zaradi postopka in po vsebini. V odnosu do narodne motivike poznamo končno še tip skladbe, naj ga tako imenujem, ki sicer nima v citatu nobenega narodnega motiva, vendar iz čisto ori-

ginalnih skladb izžareva neka prvinska in jasno zaznavna narodna emocija. Ta se odraža v obilni meri tudi pri tistih Adamičevih skladbah, ki niso motivično direktno naslonjene na folkloro. Adamič je zares ljudski skladatelj. Tudi v sicer težko dostopnih in visokih skladbah ohranja povezavo z narodnimi koreninami. Odtod tolika priljubljenost njegovih skladb.

Poleg obdelave narodnega blaga je posvečal posebno skrb ustvarjanju novih skladb za mladinske zборе. Adamiča lahko po pravici imenujemo oče mladinske glasbene literature. Žal to obširno področje njegovega dela lahko tukaj komajda omenimo, muzikološko pa bi dale njegove mladinske skladbe snovi za celo razpravo. Vzrok, da se je v toliki meri odzval prav klicu mladine, je iskati v njegovem učiteljskem poklicu, ki mu je dan za dnem odpiral nove potrebe do takrat povsem zanemarjenega področja. Pisal je za različne vrste otroških in mladinskih zborov, a cappella in s spremljavo najrazličnejših instrumentov, največ klavirja. Skladbe so izhajale v različnih mladinskih pesmaricah, kak ducat jih lahko naštejemo. Njihova vsebinska paleta je zelo bogata, od čisto didaktičnih, preko nabožnih in narodnih do tehnično zahtevnih in visoko umetniških.

Vzporedno s tem je Adamič razvijal tudi naprednejši kompozicijski koncept, ki temelji na svobodnejšem obravnavanju tonskega materiala. Nekateri njegovi zbori spominjajo na Wagnerjeve harmonije kot tudi na Hindemithov harmonski prijem. S tem pa stilno že zapušča romantiko in prehaja v impresionizem. Tako stoji Adamič z eno nogo trdno na tleh tradicije, z drugo pa poskuša najti pot v negotov, a privlačen svet novega in neznanega. Najmarkantnejši primer »novega stila« je vokalna skladba *Vijola*. Golarjevo mistično besedilo mu je dalo pobude za popolno harmonsko sprostitvev in drznost. Sploh je s to skladbo dosegel največ, kar je bilo do tedaj storjenega v smislu napredka. Kljub tej in še drugim »modernim« stvaritvam Adamiča ne moremo prištevati k skladateljem avantgarde kakor na primer Osterca, je pa tudi različen od Lajevca, ki sicer ni bil naprednjak, vendar je njegov vokalni opus stilno veliko bolj enoten od Adamčevega. Zaoral je sicer v nove brazde, ni pa dosledno ostajal v njih. Vzrok temu je bilo slej ko prej vsakodnevno soočanje z neredko »mizernim« stanjem naše glasbe, kot ga sam imenuje v pismu Premrlu. Če je hotel obdržati stik s kar največ zbori, se jim je moral nujno prilagajati. Ta nepre-

stan kompromis pa ga je odvrčal od vztrajanja na novi poti.

Zanimiv, vendar še ne povsem raziskan je Adamičev odnos do cerkvene glasbe oziroma ustvarjalnosti na tem področju. Končno bi on kot globoko v narodu zasidran skladatelj utegnil ustvariti sprejemljiv način cerkvene pesmi. Danes noben zbor ne poje Adamičevih cerkvenih skladb, čeprav je dokaj pogosto segal tudi po verskih, celo liturgičnih besedilih. Naj naštejemo nekatere tovrstne skladbe: *Tri duhovne pesmi* na besedilo Adama Bohoriča, *Jurija Dalmatina* in *Matije Kastelca*. Leta 1932 je v Gorici izšla zbirka *Enaindvajset cerkvenih pesmi po napevih Kokošarjeve zbirke*. Priredil Emil Adamič. Slovenski *Te Deum* izvira iz časa njegovega bivanja v Trstu. Oče naš za moški zbor. V rokopisu je *Missa SS. Angelorum Custodum* tudi za moški zbor. Svojevrstna je *Maša* v čast sv. Alojziju za mladinski zbor in govornilni oziroma molitveni zbor. Božične pesmi, 6 skladb na narodno besedilo za mladinski ali ženski zbor z orglami (1928). Nejasno je, zakaj te in druge skladbe niso izhajale v Cerkvenem glasbeniku, kamor bi najbolj sodile. Kakšen je bil odnos takratnega urednika Premrla do Adamičevega cerkvenega ustvarjanja? Ali se mu je zdel njegov močno v narodu zasidran slog preveč materialističen in duhovno neizčiščen? To vprašanje delno pojasnjuje korespondenca med Adamičem in Premrlom. Iz nepopolno ohranjenega Adamičevega pisma Premrlu razberemo njegovo pripravljenost, da bi sodeloval in »pripomogel k povzdigu cerkvenega petja«. Takole pravi: »Rad bi s svojimi skromnimi močmi pripomogel tudi jaz k povzdigi slov. cerkv. petja, a bojim se, da zaostajam v cerkvenem slogu za drugimi, dasi mi iskrenosti ne manjka.« Premrlu je poslal v pregled neko skladbo in v pismu glede nje pojasnjuje tudi svoje poglede na cerkveno ustvarjanje: »Npr. maša, ki vam jo tu pošiljam v pregled in morebitno uporabo, je na več mestih za marsikateri okus premoderna. A jaz si mislim stvar takole: Vsak pošten kristjan sme prepevati Bogu v svojem jeziku, da le ostane vseskozi dostojen, pobožen, iskren. Tedaj se Bogu tudi ne bodo zamerile kake kvinte in disonance. Ustrašili se boste morda Glorie ali Sanctusa itd., ali preigrajte ona mesta večkrat, glejte na poetično moč besedila, pa se vam moji glasbeni izrazi ne bodo zdeli več tako izredni. Jaz čutim v svojem srcu skladnost med obojim.« Dragocena informacija, ki nam osvetli Adamičeve poglede na cerkveno skladanje. Nejasno ostaja le vprašanje, kaj je

misli z besedo »zaostajanje v cerkvenem slogu«. Ali je sodil, da je njegov slog za cerkev premoderen, ki pa ga sicer v pismu zagovarja. Tudi Premrl kot skladatelj je znal biti »moderen«, zato bi ga v tem gotovo razumel.

Petdeset let po smrti se nam skladatelj Emil Adamič potrjuje kot slovenski kulturnik, ki je presekel čas, v katerem je živel. Narodnostne vrednote v njegovi glasbi postajajo danes še bolj pomembne. Če bi mu v njegovem času kdo utegnil očitati »zaplankanost« v ozke narodne okvire, je danes njegova zakoreninjenost v narodu z vsebinsko zajetostjo kulturnih in emocionalnih značilnosti njegove glasbe še posebej dobrodošla. Nudila bo oporo pri ohranjanju narodne samobitnosti pred nevarnostjo stapljanja z drugimi narodi na škodo lastne identitete, spričo sodobnega pojava migracije in splošnega »prepiha«. V tem je, poleg čisto glasbenih vrednot, pomen Adamičeve glasbe za današnji čas in bo pomenljiv tudi za prihodnost.

Jože Trošt

Pred 150 leti se je rodil Josip Stritar

Skoro trideset let bo tega, kar smo dobili v desetih knjigah zbrano delo Josipa Stritarja s kritičnimi opombami in razlagami pokojnega profesorja Franceta Koblarja. Žal, da kot zaključek tega obsežnega in skrbno urejenega dela nismo dobili tudi napovedanega orisa pesnikovega življenja in pregledne ocene njegovega dela, saj je bil Josip Stritar dolgo vrsto let »osrednja postava slovenske literature,« kot ga je označil literarni zgodovinar Ivan Prijatelj, obdobje od leta 1868 do 1895 pa starejša literarna zgodovina sploh označuje kot Stritarjevo dobo. Urednik njegovega zbranega dela France Koblar je v opombah k prvi knjigi tega dela označil Stritarjev pomen za slovensko literarno, kulturno in sploh duhovno zgodovino takole: »S svojimi spisi vlada slovensko slovstvo vse od Janežičevega Slovenskega glasnika preko Zvona in deloma tudi v prvih letih Ljubljanskega Zvona; posamezne pesmi, pripovedni, kritični in polemični spisi, prav tako pisma, spadajo med najznamenitejše pobude v našem kulturnem razvoju in duhovnem napredovanju. V tem delu se nekaj časa stekajo vsa

Literatura in viri:

Revija Pevec, letnik 1924

L. M. Škerjanc, Adamič Emil, Življenje in delo slovenskega skladatelja (Škerjanc Koželj), Ljubljana, 1937

Korespondenca med Adamičem in Premrlom

Pričevanje Adamičevih sodobnikov.

umetniška prizadevanja mladega rodu, ki je kljubovalno stopal čez duhovne ograje, kakor so jih bili postavili ljudstvu tedanji politični in duhovni voditelji staroslovenci. Stritar je bil tudi prvi, ki je začel obravnavati umetnostna vprašanja na široko in jih razlagal v preprosti, vsakemuumljivi besedi, vendar na višini, ki jo potrebuje kulturni narod. Kot urednik Zvona je eden glavnih graditeljev naše omike... Rodu mladoslovencev je bil Stritar poleg Levstika dolgo časa vodnik in najvidnejše znamenje njegovega ustvarjalnega poleta.«

Stritar se je rodil v Podsmreki pri Velikih Laščah pod hribom Slevico, ki jo je tako lepo opeval, dne 6. marca 1836. V svojih mladih letih je Jožek, kot so ga domači klicali, doživel dve novi maši: 1844 je pel novo mašo stric Janez, očetov mlajši brat, in leta 1848 brat Andrej; oba sta mu bila v dijaških letih podpornika in sta vplivala na njegovo vzgojo. Še preden pa je začel hoditi v šolo, se mu je izpolnila želja, da je poznal svojega, takrat že slavljenega rojaka Levstika, ki so ga domačini imenovali Rétinski gospod. Po opravljeni domači šoli je 1846 prišel v Ljubljano in se naslednje leto vpisal v gimnazijo kot prvošolec. Jeseni 1848 so ga kot drugošolca sprejeli v Alojzijevešče; vsa gimnazijska leta je bil odličen dijak, ki se je zgodaj učil tudi italijanščine, francoščine in angleščine. Tista leta je bil v Alojzijevišču tudi njegov rojak Levstik. O življenju v tem zavodu piše Stritar med drugim: »Tu ni bilo tiste duhomorne tesnoprnosti, tistega samostanskega somraka, ki se tako slabo prilega mladim dušam in njih razvoju. Neko blagodejno sonce je sijalo nad nami ter z gorkoto in svetlobo budilo veselo mlado življenje. Lepo so skrbeli za naš duhovni in telesni razvoj in prostost se nam ni omejevala po nepotrebnem. Še tega niso pisano gledali, če je kdo, tudi brezplačno odgojen v Alojzijevišču, napotil se na Dunaj, a ne v semenišče, ki je bilo vendar tako blizu; samo da je kaj poštenega postal, pa je bilo dobro!«

Stritar je bil sicer sošolec Vajevcev Brila, Erjavca, Jenka, Mandeljca, Tuška in Zarnika, ki so pisali svoje znamenite Vaje in se sestajali k slovstvenim pomenkom, vendar mednje ni stopil, čeprav se je sam že od prvih gimnazijskih let ukvarjal s pesništvom in objavil nekaj pesmi v Zgodnji Danici in Novicah. Kot osmošolec se je zaradi uglajenega nastopa in znanja jezikov ljubljanskemu škofu Wolfu tako prikupil, da ga je hotel poslati na dunajsko orientalsko akademijo, vendar se je Stritar raje odločil za študij klasičnih

jezikov, grščine in latinščine; jeseni 1855 se je vpisal na dunajsko univerzo. Ob marljivem študiju in splošni razgledanosti se mu je obetala vseučiliška prihodnost, za kar se pa ni mogel odločiti. Odlagal je izpite in postal je domači učitelj v bogatih družinah, kar mu je omogočilo tudi pogosta potovanja, pri vsem tem pa ni zanemarjal vsesplošne slovstvene izobrazbe. Leta 1873 se je spet vpisal na univerzo, naslednje leto opravil izpite in nastopil profesorsko službo, ki jo je opravljal do upokojitve 1901. Poleg klasičnih jezikov je poučeval nemščino, francoščino in leposije.

Kot pisatelj je Stritar nastopil razmeroma pozno. Do tridesetega leta sploh ni pisal za javnost, opravljal je pa pomembno vzgojno delo v »Slovenskem literarnem društvu« v letih 1866 in 1867, ko je strnil ob sebi ožjo družbo Jurčiča, Levca, Ogrinca in Celestina. Njegov prvi javni nastop sega v leto 1866. Na Jurčičevo pobudo je napisal znameniti Uvod v Prešernove Poezije, ki so izšle v Jurčičevem Klasju. To leto je pomembno tudi zato, ker je prišlo do sklenitve trozveze: Levstik, Jurčič, Stritar, ki z nekaterimi motnjami traja do leta 1872 in postavi Stritarja v ospredje slovenskega kulturnega življenja. Že pred tem je Stritar na Dunaju slovel med slovenskimi visokošolci kot literarna avtoriteta, saj je imel poleg študija antične klasične literature dovolj priložnosti za študij in spoznavanje modernih slovstev. **Uvodna razprava** o Prešernu, zasnovana v smislu primerjalne literarne zgodovine in napisana v živahnem sodobnem esejističnem slogu, je bila za slovensko literarno občinstvo pravo razodetje. Stritar je Prešerna dvignil v tisto zavest, ki nas še danes obvladuje. Levstik je razpravo imenoval epohalno, in je Stritarju z navdušenjem pisal, da je v celoti razumel in razložil Prešerna in »da takega kritičnega sestavka Slovenci doslej še nismo imeli.« Literarna zgodovina je uvod označila za rojstvo nove slovenske kritike in književnega eseja. Poslej je bila Stritarjeva osebnost v središču slovenskega književnega življenja vse do leta 1881. Ker se »Klasje« ni nadaljevalo, je Stritar v letih 1867 in 1868 objavljал kritične spise v »Slovenskem Glasniku« pod naslovom **Kritična pisma**; v njih je med drugim odkrito in ostro napadal duhovno in politično življenje v domovini, Bleiweissovo prizadevanje, da obudi slovstveno vstajenje starega Koseskega, ki so ga razglašali za slovenskega Schillerja. Vse to je bilo Stritarju povod za obračun s staroslovensko kulturno miselnostjo. Pesmi je objavljал pod imenom Boris

Krilan. Njegovo prvo prozno delo je bilo novela **Svetinova Metka**, objavljena v almanahu »Mladika«; zasnovana je na teoriji svetobolja, izvira iz pisateljevih spominov na mladost okoli Velikih Lašč in je prav zaradi zasnove odtrgana od resničnega življenja v domači vasi. Leta 1869 je izdal svoje **Pesmi**, naslednje leto pa je začel izdajati slovstveni časopis **Zvon**, »s katerim je osredotočil skoraj za celo desetletje slovensko slovstveno življenje na Dunaju« (Slodnjak). Sodelovala sta tudi Levstik in Jurčič. Stritar je v Zvonu objavljал **pesmi**, **roman Zorin** in nadaljeval kritično delo v **Literarnih pogovorih**, v katerih je ocenjeval tudi izvirne domače igre, dal smer domači socialni drami in odklanjal tedanje plehke prevode. V **Pasjih pogovorih** je obsojal krvavo zadušitev marčne revolucije, bičal ponemčevalno politiko uradov in smešil samodržstvo staroslovenskih pravakov. Tako lahko trdimo, da je ob Zvonu začel zoreti prvi slovenski kulturni boj in le škoda, da Stritar, ki je izgubljal stik z življenjem v domovini, v tem boju ni vztrajal do konca. V jedkih satirah v **Triglavanu s Posavja** je smešil nazadnjaško miselnost povprečnega kmeta, ki se je duhovno hranil z diletantskimi Bleiweissovimi Novicami.

Prešernova pisma iz Elizije (1872) in **Dunajski soneti** (1873) – oba spisa z borbenimi pesmimi sodita med najboljša Stritarjeva dela; v njih z jedko ironijo obsoja poniglavo slovensko javno življenje tistega časa, v Dunajskih sonetih pa še posebej izpoveduje, da slovstvo ne more in ne sme biti privesek političnih strank, marveč zdrava, odkrita in svobodna beseda o vseh zadevah narodovega življenja.

Leta 1876 je obnovil **Zvon**, kateremu je kot načelo postavil geslo mladostencev: za dom, svobodo in resnico. Ta Zvon ni bil več bojovito glasilo, temveč je bil bolj usmerjen pouku in zabavi, vabil je k skupnosti in spravi kar je odbilo Levstika od sodelovanja, sicer pa je Stritarju uspelo, da je ob prenovljenem glasilu zbral vse najboljše tedanje pesnike in pisatelje. V Zvonu je Stritar nadaljeval s svojimi literarnovzgojnimi **Pogovori**, v katerih je hotel ostati na vodilnem slovstvenem mestu in je zagovarjal izrazito etično in socialno poudarjeno slovstvo za slovensko ljudstvo. Med značilna dela te »Zvonove« dobe so povesti **Gospod Mirodolski** (1876), **Rosana** (1877), **Sodnikovi** (1878), dalje **pesniški cikli**: *Raja*, *Slovo*, *Dunajske elegije*, vrsta dramskih prizorov, podobe iz kmečkega življenja. V romanu **Gospod Mirodolski** je Stritar upodobil svoj

ideal: mirno življenje v idilični pokrajini, v tistem stiku z naravo, s prijazno, dobro vzgojeno družbo in v prijetnih pogovorih s prijatelji. Mladi so roman odklonili kot neizvirno delo – pisano po zgledu Goldsmithovega Župnika Wakefieldskega. V obrambi je Stritar roman označil: »Reči smemo, da je meso od našega mesa in kri od naše krvi.« Roman **Sodnikovi** je najboljše Stritarjevo prozno delo. V njem je hotel obsoditi poskuse industrializacije v kraju, primernem za poljedelstvo in pokazati pot k vzorni preobrazbi vaškega življenja, mestna civilizacija pa je pogubna. **Devetá dežela** (1877) je pri mladih prav tako naletela na slab sprejem, saj jim je predstavljala vzgojno utopijo. Levstik mu je očital, da posnema tuje pisatelje, da je iz pesnika postal častnikar in polni Zvon s slabimi spisi. Kakor je ta Levstikova sodba huda in ostra, je vendar »Stritar tudi najočitnejša priča, kako ustvarjalec more prav delati le sredi svojega naroda; njegovo delo mora biti neposreden klic in odmev, mora biti spojen z najtanjšimi in najobčutljivejšimi žilicami porajajočega se življenja, umetnikovo srce mora utripati v središču – biti mora eno s svojim ljudstvom in njegovo zemljo...« Tako se je Stritar, ki je bil poleg Levstika dolgo časa vodnik mladostencev, temu rodu odtujil zaradi svojega okostenelega duha in neživljenjskega idealizma. V tujem okolju osamel in ostareel ni več poznal ne razumel slovenske resničnosti. Nekdaj evropsko razgledani Stritar se je od srede 8. desetletja prejšnjega stoletja vedno bolj razvijal v ljudskega in mladinskega prosvetljenca ter vzgojitelja z ozkimi pogledi na življenje. Leta 1887 je začel izdajati svoje **Zbrane spise** v 6. zvezkih; 7. je objavil šele leta 1899. Po upokojitvi leta 1901 se je preselil v Aspang, kjer je živel v samoti in odmaknjen od šuma in dogajanja v domovini. Ko je leta 1906 praznoval sedemdesetletnico svojega rojstva, so ga povabili v Ljubljano, kjer so mu priredili veličasten sprejem. Med svetovno vojno je živel v velikem pomanjkanju in začel pešati. Zaželel si je v domovino, kjer je zadnje dni življenja preživel častno in udobno v Rogaški Slatini; tu je umrl 25. novembra 1923; pokopali so ga v Ljubljani na Navju, kjer sta pokopana tudi njegova nekdanja sodelavca Levstik in Jurčič.

Stritar se je rad odzval vabilu Mohorjeve družbe, naj napiše zanj nekaj mladinskih spisov. Tako se mu je uresničila zamisel, ki ga je že dolgo mikala, in Mohorjevi družbi, katero večkrat s priznanjem in občudovanjem omenja kot največjo ljudsko izobraževalno ustanovo, se je približal

kot tisti ustanovi, ki bi najlaže širila njegove nauke za mladino, hkrati bi ga pa tako na stara leta vnovič povežala z domovino. Štiri Stritarjeve mladinske knjige so izšle kot redne letne izdaje Družbe sv. Mohorja v Celovcu. V njih je otrokom trl »Lešnike«, nabiral »Jagode« ter »Pod lipo« razlagal Janka Božeta in njegovo Piko ter v »Zimskih večerih« Gospoda Mirodolskega.

Prva je izšla »**Pod lipo**« kot Knjiga za mladino s podobami 1895. Knjigo je napovedal Koledar Mohorjeve družbe za leto 1895: »S to knjigo mislimo podati naši mladini, zlasti dečkom, neko posebno darilo. Naša mladina pogreša dobrega berila, s katerim bi si vedrila duha in blažila srca izven cerkve in šole v svojih prostih urah. Mlad naj se človek že privaja knjigi in spozna nje veliko prednost. Mladino moramo že zgodaj krščansko vzgajati in prav skrbno poučevati, ako si hočemo vzrediti naraščaj, ki bode mogel vztrajno prenašati vse težave in skrbi resnega bodočega življenja. Mnogo slabih navad in pregrešnih nagibov opazujemo žalibog tu pa tam že pri naši mladini. Te slabe strani je treba zatreti v mladih srcih, a namesto njih jim vcepiti hrepenenje po vsem, kar je dobro, pošteno in lepo. Temu vzvišenemu namenu služi ta knjiga.«

Poleg 30 pesmi, ki spremljajo kmečko delo v raznih letnih časih in v katerih odseva otroško veselje pa tudi prve življenjske bridkosti, kot so bolezni in smrt v družini, je prikupna vzgojna povest **Griški gospod**, v kateri Stritar opisuje, kako star profesor vzgaja mlade in stare ljudi v svoji rojstni vasi, kako naj se zlasti mladina vede do staršev, do siromakov, do živali in česa naj se varuje, da bo zdrava in poštena.

»**Jagode**«, ki so izšle štiri leta zatem (1899), so bile namenjene »odrasli mladini«; v prvi del knjige je postavil 55 pesmi, v katerih nastopajo razni stanovci od vojaka, dijaka in kmeta do rokodelca, dodanih pa jim je nekaj basni. Sledi 5 igrokaznih prizorov s prikupno »selsko podobo« Na senože-
ti, v kateri nastopa ribniški berač Pikin Jožek. Knjigo zaključuje povest Janko Bože. Tako knjiga Pod lipo kakor Jagode imata nekaj podob. Kritika ju je pohvalno sprejela: mladi in odrasli bodo našli v njih nekaj svojega. Glede jezika je Fran Zbašnik v Ljubljanskem Zvonu (1899, str. 761) zapisal: »Stritar sploh drugače pisati ne zna, nego lepo.«

Tretji knjigi z naslovom »Zimski večeri« (1902), ki je sicer brez ilustracij, je posrečeno narisal naslovno podobo Anton Koželj. Tudi ta knjiga je bila namenjena »odrasli mladini«; vse-

buje 100 drobnic – modrih izrekov, o katerih pesnik sam pravi:

Drobnice niso imeniten sad,
vendar dobre za želodec mlad.

Slede pesmi o živalih, nekatere pripovedne pesmi, prevod 50 Ezopovih basni, 100 ugank, pet igrokaznih prizorov, tri povestice: Sestra, Otrok po očeta in Cestar; knjigo zaključujejo živalski pregovori. Slovenski narod je tudi to knjigo ocenil z naklonjenostjo Stritarju: »Po vsej knjigi je razlita mehkoča, ljubeznivost in prisrčnost, odsev blagega in plemenitega srca. Mladina je dobila novo, zdravo in dobro knjigo. Naj bi ji teknila in koristila.«

Tudi četrta mladinska knjiga z naslovom »**Lešniki**« (1906) je bila namenjena odrasli mladini; naslovno stran je narisal Anton Koželj. V tej knjigi se sedemdesetletni Stritar vrača v svojo mladost, v njej se oglašajo kot pripovedovlec spominov na svoja mlada leta. Tako so poleg raznovrstnih pesmi – nekatere med njimi imajo izrazit socialni poudarek – povesti Pavle, dveh igrokaznih prizorov in živalskih pogovorov najpomembnejši Spomini, v katerih se Stritar posebno živo spominja nekaterih srečanj (Kako sva z Levstikom krompir pekla) in dogodkov iz mladostnih dni. Spominja se prijateljev in tovarišev, med katerimi »je bilo toliko vrlih, blagih mož... prave zlate duše, kako se mi toži po njih!«

J. Dolenc

Roža Gantar
Večer na vasi

Potrkal je zvon na srce,
prebudil je skrite želje.

Obstal je nemirni korak,
roké so sklenile se v mrak.

Bog je z dobrotno rokó
pobožal trudno zemljo.

Mladi umetnostni zgodovinarji Izidor Cankar, France Stele in Vojeslav Mole po diplomi.

Ob stoletnici rojstva treh znamenitih Slovencev

Trije pomembni slovenski kulturni delavci in predvsem umetnostni zgodovinarji – Izidor Cankar, France Stele in Vojeslav Mole so bili rojeni istega leta – 1886. Za vse tri lahko rečemo, da so bili izredno pridni delavci, izjemne osebnosti, zanesljivi in strokovno mnogostranski.

Izidor Cankar je bil po svoji razgledanosti in veliki duševni sili mentor pesnikom in pisateljem, kulturnim delavcem, prosvetljen vzgojitelj, skratka avtoritativna osebnost; ko pa je opustil literaturo in urejanje Doma in sveta, se je ves

posvetil raziskavanju umetnostne zgodovine in je na tem področju ustvaril dela, ki imajo še danes polno veljavo. Bil je zavesten ustvarjalec, teoretičen in praktičen graditelj naše novejši umetnostne izobrazbe, velik pospeševatelj splošne slovenske umetnosti, še posebej vnet zagovornik nastajajoče moderne umetnosti na slovenskih tleh. »S svojo razumsko in intuitivno naravo je dojemal zakone človeške ustvarjalnosti, ugotavljal stanje splošne slovenske umetnosti ter opozarjal na neodložljive kulturne dolžnosti tedanje družbe. Zato njegovo delo ne razodeva samo znamenj močnega razuma, marveč se v njem pogumno uveljavljajo velike mere sproščenega duha in volja, da ob klasičnih svetovnih vrednotah zaživi tudi naša moderna renesansa, prav v času, ko je slovenski tvorni duh prehajal iz svo-

jega zatišja in se postavljav v preizkušnjo resničnih estetskih vrednot in veljavnih kritičnih spoznanj» (Fr. Koblar).

Ko že imamo v uredništvu Franceta Koblarja pri Slovenski Matici izdano njegovo izbrano delo v dveh knjigah, v katerih so zajeti njegovo leposlovje, Obiski, razprave, članki in kritike ter roman *S poti in estetsko kritične obravnave v Zbranih spisih Ivana Cankarja*, bi bilo želeli, da bi čimprej dobili v ustreznih izdajah tudi njegova umetnostno-zgodovinska dela, predvsem monumentalni pregled Zgodovine likovne umetnosti v Zapadni Evropi.

France Stele se je že na Dunaju, kjer ga je sloviti učitelj profesor Max Dvořák štel med najljubše učence, usposobil za arhivsko, bibliotечно, muzejsko in spomeniško varstveno službo. Z dr. Steletom smo dobili Slovenci že pred prvo svetovno vojno prvega strokovnega konservatorja – varuha umetnostnih spomenikov za Kranjsko. Vojska je za nekaj let pretrgala njegovo delo, ki pa se ga je po vrnitvi v domovino lotil s tem večjo vmeno in z obetajočimi načrti. Opravljal je delo, ki ga danes opravljajo skupine spomeniških strokovnjakov z najsodobnejšimi pripomočki. Nenehno je bil na nogah, vse nedelje in praznike in po potrebi tudi ob navadnih dnevih. Z beležnico in s težkim fotografskim aparatom v oprtniku je kdove kolikokrat prepotoval slovensko zemljo, po potrebi tudi onkraj njenih meja, jo spoznaval v njenih ljudeh, pokrajinah, zgodovini in predvsem v njenih umetnostnih spomenikih. Opravil je velikansko delo, premnoge spomenike rešil razpada, mnogo neznanih umetnin odkril, jih preštudiral in o njih sproti pisal. Postal je dejanski utemeljitelj slovenske umetnostne zgodovine. Tako smo že kmalu dobili prvi pregled svoje umetnostne preteklosti z njegovo knjigo »Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih«, ki je še danes vsakomur, ki raziskuje naša umetnostna prizadevanja nepogrešljiv priročnik. S to knjigo, ki je izšla leta 1924 (ponatis 1966) je dobilo naše umetnostno-zgodovinsko raziskovanje trden temelj. Pri vsem tem poklicnem delu se je Stele posvečal še pisateljskemu, prevajalskemu, uredniškemu, predavateljskemu in strokovno organizacijskemu delu. Kot profesor za umetnostno zgodovino na filozofski fakulteti ljubljanske univerze je bil kot naslednik Izidorja Cankarja odličen pedagog in je vzgojil vso mlajšo generacijo slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, ki jih je še s posebno ljubeznijo navajal v raziskovanje domače umet-

nostne preteklosti. Z izredno pridnostjo, strokovno razgledanostjo, z veliko ljubeznijo in s tankim posluhom je dvignil slovensko umetnost iz pozabe, jo prvi precenil in zgodovinsko uredil, ji določil vrednost in pomen v evropskem in domačem merilu. Tako so nastajala obsežna dela, v katerih je podal pregled in oceno svojih raziskovanj. Omenjamo samo najpomembnejša: *Cerkveno slikarstvo med Slovenci. Srednji vek*; *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*; *Umetnost Zapadne Evrope*; *Umetnost v Primorju*; *Slovenski impresionisti*. V ta seznam knjig niso vštete številne razprave, ki jih je posvetil posameznim spomenikom, cerkvam, stenskim slikam, kot so Celjski strop, Ptujška gora, Crngrob itn.

Ob stoletnici njegovega rojstva se še posebno Mohorjeva družba čuti ponosna in hvaležna, da je tudi njeno kulturno in prosvetno prizadevanje obogatilo z nekaterimi pomembnimi deli svojega peresa in ji kot dolgoletni odbornik in podpredsednik posvetil mnogo zavzete skrbi.

Vojeslav Molé je s svojima velikima sodobnikoma Izidorjem Cankarjem in Francetom Steletom eden od utemeljiteljev in raziskovalcev naše umetnostnozgodovinske znanosti. Podobno kot Stele je tudi Molé končal študij umetnostne zgodovine na Dunaju. Najprej je bil nastavljen pri centralni komisiji za varstvo spomenikov na Dunaju, zatem pa je bil dodeljen uradu za varstvo spomenikov za Dalmacijo v Splitu. Med prvo svetovno vojno je prišel v rusko ujetništvo; spomin na to dolgo ujetništvo, iz katerega se je vrnil šele leta 1920 je knjiga *Tristia ex Siberia* (Žalostinke iz Sibirije). Vendar Vojeslav Molé ni ostal pri poeziji, marveč se je posvetil povsem umetnostni zgodovini. Po vrnitvi v domovino je bil do leta 1924 docent in izredni profesor antične in bizantinske umetnosti na filozofski fakulteti ljubljanske univerze. V teh letih je napisal več razprav s področja umetnostne zgodovine in tudi veliko prevajal. Po letu 1925 je bil redni profesor zgodovine umetnosti slovanskih narodov s posebnim ozirom na vzhod na jagielonski univerzi v Krakovu. Sad tega dela je obsežen pregled zgodovine ruske umetnosti od najstarejših začetkov do velike oktobrske revolucije. Delo je v slovenskem prevodu izdala Slovenska Matica leta 1957. Pri Slovenski Matici je izšlo delo *Iz knjige spominov, dalje Umetnost južnih Slovanov, Umetnost, njeno oblike in izrez* (SM 1941).

Jože Dolenc

Ciril-Metodovi učenci in makedonska Cerkev

Delo slovanskih apostolov Cirila in Metoda je obrodilo v zgodovini krščanstva kljub nasprotovanju njunim načrtom bogate sadove. Mnogi iz Moravske izgnani učenci solunskih bratov so ostali zvesti svojemu poklicu. Če niso mogli na Moravskem ali v Panoniji razglašati Kristusovega veselega oznanila in obhajati bogoslužja v slovanskem jeziku, pa so to lahko opravljali v drugih slovanskih pokrajinah. Prav poseben blagoslov so imeli v Makedoniji. Današnja makedonska Cerkev je pognala tudi iz njihovih semen.

Učenci sv. Cirila in Metoda

Sveta brata Ciril in Metod sta na svoje misijonsko delo med Slovani pripeljala nekaj učencev že s seboj (863), mnogo pa sta jih vzgojila na Moravskem in v Panoniji. Po Metodovi smrti (885) so bili ti učenci nasilno izgnani iz Moravske, deloma pa celo prodani za sužnje, in porazgubili so se po raznih krajih Vzhoda in Zahoda. Tako se je zgodilo tudi z **Gorazdom**, ki ga je moravski nadškof Metod izbral za svojega naslednika. Doma je bil iz Moravske ali Panonije, bil je utrjen v svetošti in je dobro obvladal slovanski, latinski in grški jezik. Kje je po izgonu deloval, ni znano.

Največ podatkov je ohranjenih o **Klimentu Ohridskem**, ki je bil verjetno rojen v Makedoniji ali Bolgariji (ok. 830–840). V duhovnika je bil najbrž skupaj z Naumom posvečen v Rimu, kamor je spremljal sveta brata. Po izgonu je skupaj z Naumom in drugimi učenci uspešno deloval v Makedoniji. V Ohridu je sezidal samostan in cerkev ter ustanovil posebno versko in književno šolo ter v njej izučil okrog 3.500 učencev za razne cerkvene službe. Kot škof je bil velik »prosvetitelj« in dobrotnik ljudstva. Nekaj njegovih spisov je ohranjenih še danes. Umrli je 27. julija 916. Pokopan je v cerkvi sv. Klimenta v Ohridu. Kot svetnika, vrednega učenca in posnemovalca sv. Cirila in Metoda, ga častijo posebno Makedonci in Bolgari.

Zvest Klimentov spremljevalec in njegov najbližji sodelavec je bil **Naum**, ki je bil verjetno Klimentov starejši brat. Okrog leta 900 je sezidal samostan ob Ohriskem jezeru (30 km južno od Ohrida), kjer je leta 910 tudi umrl. Samostan je bil večkrat porušen in prezidan, zgradbe na njegovih temeljih pa ohranjajo spomin na njegovega ustanovitelja še danes, posebno starinska cerkvičica sv. Nauma.

Srbska, bolgarska in makedonska Cerkev časti kot »peteroslavljenec«, svete učence sv. Cirila in Metoda, poleg Gorazda, Klimenta in Nauma še **Angelarja in Sava**, todo o njunem življenju je znanega zelo malo. Angelar je po izgonu iz Moravske in priходу v Bolgarijo zaradi prestanega trpljenja kmalu umrl, Sava pa je bil menih in sodelavec sv. Nauma ter je verjetno umrl v samostanu sv. Nauma ob Ohridskem jezeru.

Ciril-Metodov učenec je bil najbrž tudi **Konstantin**, škof v Preslavu, središču bolgarske države, kjer je bil vpliv slovanske cerkvene književnosti izredno močan. Ta je leta 893 uvedel novo pisavo, cirilico, ki je kmalu izpodrinila težko glagolico.

Imena mnogih drugih izgnanih učencev sv. Cirila in Metoda, žal, niso znana, kot ni poznano tudi njihovo delovanje. Prav pa je, da ob svetih bratih Cirilu in Metodu ter njunem pokrovitelju, panonskem knezu Koclju, posebno katoliški Slovani skupaj s pravoslavnimi častimo tudi učence svetih bratov. Tudi oni so bili, še bolj pa naj bodo, vez edinstvi med krščanskim Vzhodom in Zahodom.

Makedonska Cerkev

Korenine makedonske Cerkve, ki je bila v svoji zgodovini večinoma povezana z Bolgarijo in njeno Cerkvijo, segajo prav v dobo učencev sv. Cirila in Metoda. Samo deloma je krščansko oznanilo doseglo Makedonijo že prej. Najznamenitejši učitelj makedonske Cerkve je bil sv. Kliment Ohridski, ustanovitelj slavne cerkvene šole v Ohridu. V času Samuilovega carstva (10.–11. st.) je bil v Makedoniji celo sedež bolgarskega patriarhata (ust. 917). Nato je bila leta 1019 ustanovljena ohridska nadškofija, ki je sicer spadala pod carigradski patriarhat, vendar je bila v nekaterih obdobjih povsem samostojna in tudi zelo obširna, dokler ni bila leta 1767 ukinjena. Ko je bila glavnina Makedonije po prvi svetovni vojni priključena Jugoslaviji, je bila cerkveno pridružena srbski pravoslavni Cerkvi.

Ob ustanovitvi samostojne makedonske repu-

blike po drugi svetovni vojni, ko so Makedonci zaživel svobodo samostojnega naroda, z lastnim jezikom, z lastno književnostjo in kulturo, je v makedonski Cerkvi prišlo tudi do prizadevanja za cerkveno samostojnost. Leta 1958 je bila obnovljena ohridska nadškofija in razglašena avtonomnost makedonske pravoslavne Cerkve v okviru srbskega patriarhata. Leta 1967 pa je makedonski cerkveni zbor razglasil popolno samostojnost – avtokefalnost makedonske Cerkve, česar pa druge pravoslavne Cerkve, predvsem srbska, doslej niso priznale.

Makedonsko pravoslavno Cerkev je v prvih letih samostojnosti (1958–1981) vodil »ohridski in makedonski arhiepiskop« Dositej, po njegovi smrti pa je bil za njegovega naslednika izvoljen debarško-kičevski metropolit Angelarij. Poleg škopske matropolije ima makedonska Cerkev še pet škofij (eparhij) v Makedoniji (prespansko-bitolska, zletovsko-strumiška, debarško-kičevska, pološko-kumanovska, povardarska), dve pa v inozemstvu za izseljence (amerikansko-kanadska, avstralska). Vseh vernikov je okrog 1.200.000 (okoli 400 župnij in 250 duhovnikov ter 950 cerkva in kapel). Od nekdanjih 86 samostanov jih sedaj deluje bolj malo (nekaj moških in okrog 20 ženskih). Leta 1967 je bilo v Dračevu pri Skopju odprto bogoslovje za vzgojo duhovnikov, leta 1977 pa je začela delovati tudi samostojna teološka fakulteta »Sveti Kliment Ohridski« (91000 Skopje, ul. Banica 28, reon 58). Cerkev izdaja tudi svoj uradni list »Vesnik« (Makedonska arhiepiskopija, 91000 Skopje, Partizanska 12, p. f. 69, tel. 091/231-146).

V Makedoniji živi tudi okrog 5000 katoliških Makedoncev bizantinsko-slovanskega obreda. Izhajajo iz močnega zedinitvenega gibanja v drugi polovici 19. stoletja, ki je zajelo številne kraje in ljudi, potem pa zaradi različnih vzrokov in težav uplahlilo. Ti makedonski katoličani spadajo danes pod škofijo bizantinskega obreda Križevci (na Hrvaškem) in imajo dokaj dobro urejeno versko življenje. Poleg duhovnikov delujejo med njimi tudi sestre evharistinke.

Makedonska pravoslavna Cerkev živi predvsem iz tradicije, vendar skuša tudi v novih razmerah ohranjati in utrjevati versko zavest. Skupno s svetno oblastjo pa si hkrati prizadeva, da bi bila med ljudstvom vse bolj živa zavest narodne samostojnosti.

Prav narodna in cerkvena samostojnost je končno tudi tisto, za kar sta si v daljnem 9. stoletju pri svojem apostolskem delovanju med

takratnimi Slovani prizadevala sveta brata Ciril in Metod.

Stanko Janežič

Jegličev akademski dom (JAD)

Domovina! Čudovita beseda! Moramo jo izgubiti, kot mater ali ljubljeno bitje, da jo znamo prav ceniti. Tega nas je naučila zadnja vojna! Nikoli ne bom pozabil kakih 50 let starega kmeta v zbiralnem taborišču Rajhenburg –Brestanica, nič ni imel s sabo; pač, paternošter otročkov, kakih 12 jih je bilo, najmlajšega je še mati dojila. Ničesar ni smel vzeti na neznano pot, le pest domače grude z vrta je zagrabil, jo skrbno zavil v robec in ga zatlačil za srajco. Hoteli so ga oropati za najdražje – domovino, a vzeti mu je niso mogli! ... Ali ko nas je vlak na Sv. Cirila in Metoda dan 5. julija 1941 peljal v izgnanstvo, je slovenska pesem namah utihnila, ko je vlak peljal čez mejo, pa čeprav smo trdno verovali, da se zopet vrnemo domov. To je domovina! ...

In kaj je domovina – očetnjava ... Je dom, rojstna hiša, je vse, kar je povezano z našimi prvimi koraki v svet, je naše otroštvo, mladost, fantovstvo, je veselje, žalost, je družina, cerkev, šola, ljubezen, je narodna pesem, gore in grički, posejani z belimi cerkvicami, je gozd. Domovina je kakor češminov cvet, je kakor zdravje ...

Košček domovine sem doživel v JAD, potem ko sem se prikradel v Ljubljano po izgnanstvu in mi je pisatelj Finžgar ponudil streho v tem akademskem domu. Bokalce in JAD, živi spomenik Finžgarjeve ljubeče skrbi do trpečih, potisnjenih na rob družbe v stari Jugoslaviji. Če so našli na Bokalcu stari in onemogli zavetje, je bil JAD namenjen revnim vernim, v levo usmerjenim študentom-Zarjanom, ki so zaman iskali strehe v desničarskih domovih. Finžgar je dobro poznal politiko tedanjih vladajočih strank, saj jo je predočno občutil na svojih ramah. Zato se je odločil, da pomaga mladini, ki je že čutila propast škodljivega strankarskega ravnanja. Kupil je staro hišo na Novem trgu št. 4, jo z narodnim prispevkom

obnovil in tako pripravil dostojno zavetje neštetim revnim študentom. Dom je upravljala odbor, kateremu je predsedoval Finžgar sam. Študente v tem odboru je zastopal sodnik Stane Osterc. Ko sem se vselil l. 1941 v JAD, so stanovali v njem predvsem študentje s Štajerske in Gorenjske, pač iz po Nemcih zasedenih predelov Slovenije, kamor se zavedni študentje niso mogli več vrniti. Bili so pravi brezdomci! Nekaterih imen se še dobro spominjam: †S. Osterc, profesor †Rabuz, brata †M. in F. Jeza, †J. Cigan, †T. Bitenc, †pesnik Čoban, †Graf, †Janez Tominc, †I. Sever, Ramše, Klarič, J. Brejc, †Polde Pavčnik... Večina je hodila na kosilo v študentsko menzo Japelj, ki jo je vzdrževala mestna občina z dr. Kodrom na čelu. Imenovanega doktorja so študentje visoko cenili, saj je sprejemal na hrano vsakega resnično potrebnega študenta ne oziraje se na njegovo svetovno prepričanje. Bil je pravi socialist.

Študentje so bili izredno tovariški. Vso svojo revščino so delili med seboj. Bili pa so tudi veliki patrioti! Predobro so vedeli, da pomeni razkosanje slovenskega ozemlja med tri okupatorje smrt našega naroda. Vedeli pa so tudi, da brez boja ne bo šlo. Zato so se z vso resnostjo pričeli pripravljati na odločilen spopad. Povezali so se z OF. To je bila takrat edina osvobodilna organizacija, za katero se je mladina množično odločala. Čez noč so se po sobah pojavile bombe, pištole, puške vseh vrst, letaki, literatura, listki, ki so zamenjali knjige in skripta študentov. V dom so prihajali oficirji in seznanjali z ravnanjem z najrazličnejšim orožjem. Prenekateri laški vojak je v večernih urah moral oddati svoje orožje. Študentje iz JAD-a so se povezali s študentkami iz Doma visokošolk na Gradišču. Te so sodelovale z njimi pri trošnji listkov, prenašanju literature, orožja in slovenske trobojnice, pač pri različnih akcijah, ki so jih fantje opravljali. Dekleta so bila vsaj v začetku vojne, manj sumljive za laške straže, ki so stalno patrolirale po ulicah. Fantje so bili neustrašni pri svojih akcijah. Dobro se še spominjam, ko sem nekega jesenskega jutra hitel še v mraku maševat v Notre-Dame, kako so fantje zastražili Napoleonov trg. Ko sem se vračal, je prav na vrhu spomenika že veselo plapolala slovenska zastava. Skoraj vsako jutro se mi je pridružila skupina fantov s študentko Marijo Simončič na čelu in me spremila prav do vrat samostana. Ko sem odhajal domov, je bilo vse Mirje, notri do Rimskega zida, naravnost poslano z listki, zidovi pa popisani s parolami OF. Ko sem nekoč vprašal Marijo Simončič, zakaj trosi listke

prav jutraj, se je nasmejala: »Za vami smo jutraj najbolj varni!«

Ob Rinskem zidu je stala še nedodelana univerzitetna stavba. Lahi so jo na hitro za silo obili z deskami in vanjo naselili vojake. Okoli stavbe so se pasle najrazličnejše živali, ki so jih vojaki naropali po okoliških vaseh: konji, goveda, koze, ovce... vse si lahko tam videl. Stražar je bil postavljen le spredaj. Na drugi konec si vsaj ponoči ni upal. Naši fantje so prav na tem koncu kaj hitro odkrili odprtino. Ujeli so mačka, mu na rep privezali staro ponev in ga ponoči, ko so vojaki že uživali »spanje pravičnega« spustili med vojake. Ropotanje poneve je vojake prestrašilo. Na mah so bili pokonci. Neznansko kričanje je pretrgalo nočno tišino. »Mamma mia, mamma mia, patizani...« je odmevalo ob Rinskem zidu in streljali so, kot da gre za najhujši spopad s sovražnikom. Precej časa je preteklo, preden so ugotovili, da ne gre za partizane marveč le za mačka. Ubogi mucek pa je verjetno končal v laški ponvi. In koliko veselja je bilo med fanti v JAD, si lahko mislimo!

Lahe je bilo treba stalno vznemirjati in jim tako dokazati, da smo na Slovenskem mi gospodar. Našim fantom iz JAD je šlo še posebno na živce ob večerih snemanje laške trikolore na Kazini in njihova povorka po mestu. Iz dneva v dan so imeli več občudovalcev, zlasti med nezavednimi Ljubljankami in otročadjo. »Nocoj pa le pojdi na Kongresni trg! Po akciji pa se po najkrajši poti vrni v Dom,« mi je zaupal Stane Osterc-Miha. Točno ob šestih zvečer, ko so pričeli Lahi snemati svojo trikoloro s Kazine in zaigrali himno, smo se zbrali na Kongresnem trgu pred filharmonijo. Sprevod je z vsemi oboževalci zavil v Volfovo. Naenkrat pa iz visokega nadstropja prileti bomba prav v sredino razigranih godbenikov. Instrumenti zažvenketajo po tleh, pa še nekateri vojaki popadajo po tleh, drugi se spuste v dir, da jih komaj dohaja poni-konjiček, ki je prevažal boben. »Mamma mia... huronsko vpitje se meša s kričanjem otročadi in oboževalk. Vse beži na vse strani. Tudi mi smo jo ucvrli urnih nog v Dom. Čez kake pol ure je pripeljal laški kamion do zob oborožene vojake, ki so z naperjenimi puškami pobirali instrumente in iskali nedolžne žrtve.

Lahi so se vedno bolj čutili ogrožene v zasedni Ljubljani. Pričeli so z racijami, po ulicah so postavljali »koze«, žičnate pregrade, po hišah delali preiskave. Tudi Jegličev akademski dom jim je postal trn v peti. Pogosto so ga »obiskovali«

zlasti ponoči, ko so fantje bili doma in spali. Nikoli ne bom pozabil one mrzle zimske noči v februarju, leta 1942. Vsi smo že spali, ko se naenkrat prične razbijanje s puškinimi kopiti po vratih. »Lahi, Lahi...« gre iz sobe v sobo »Bežimo!« Fantje v nočnih oblekah zbeže skozi ozko lino v podstrežje in se skrijejo na notranji strani strehe. Drug ob drugem so čepeli kot netopirji. Jaz sem ostal v sobi sam. Hitro sem zapel kolar okoli vratu, v omari poiskal temno suknjo tovariša in mirno čakal. Hrup prihaja vedno bliže. Naenkrat se odpro vrata moje sobe in vame se zakadi trop črnosrajčnikov. »Kaj pa vi tukaj!« se zareži tenente vame. »Tu je dom katoliških študentov. Jaz sem njihov spiritual« in mu pokažem svojo duhovniško legitimacijo. »Tako« se začudi oficir in pozorno motri sliko v njej ter jo primerja z mojim obrazom in jezno vpraša: »Kje pa imate svoje študente?« »Zvečer gredo navadno v kino, potem pa k svojim ljudem, da dobe kaj za pod zob. Večina so s Štajerske in Gorenjske, kjer Nemci preganjajo naše ljudi. So brezdomci in revno žive.«

Ko je kolona črnosrajčnikov odšla, sem se oddahnil, čeprav sem dobro vedel, da z mojim pojasnilom niso bili zadovoljni. Razmetane in še na pol tople postelje so jim govorile drugače.

Fantje so se pričeli vračati v sobe. Bili so premraženi, da so drgetali po vsem telesu. Ko sem jih opozoril na nevarnost, ki nam grozi, so se oblekli, postavili straže, pogasili luči in čakali. Tisto noč so nas še trikrat obiskali fašisti... Fantje so se vedno srečno rešili na streho. Ker so obiski Lahov postajali vedno pogostejši, so si fantje poiskali zatočišče zunaj Doma. Čim pa so dobili zveze s partizani, so odšli v hribe. Tudi sam sem se moral umakniti. Zvedel sem, da sem na listi sumljivih duhovnikov v Ljubljani; o tem sta me opozorila p. Mariofil in profesor Lukman iz Celja. Zato nisem spal nikoli na tistem mestu, kjer sem bil prijavljen. Tako sem imel v kratkem razdobju kar na šestih mestih zatočišče (v JAD, na Vidovnanski, dve v Trnovem, na Mirju in nazadnje na Zrinjskega).

Predno sem odložil funkcijo upravnika JAD, sem se javil predsedniku Finžgarju. Ob pregledu inventarja sem mu povedal, da manjka mnogo koev, ki so jih pač fantje odnesli v hribe s seboj. Pogledal me je s tistimi očetovskimi modrimi očmi in dejal: »Sine, ti nič ne veš za to, jaz tudi ne! Če se boš kdaj srečal s fanti, jih pa le pouči, da naj drugič tudi orožje odnesejo, da ga ne bo meni treba vlačiti izpod stopnic in ga spraviti na

varno!« Dom JAD je končno izročil Finžgaru SAZU.

Na JAD, se pravi na zavedne študente v njem, in na njegovega predsednika Finžgarja me vežejo nepozabni spomini. V njem sem doživel, čeprav za kratek čas, nekaj toplih uric. V njem sem našel svoj drugi dom, kar je pomenilo za leta izgnanstva ogromno.

Da ne pade v pozabljenje, naj še to zapišem, da je bila v domu prehodna partizanska bolnica. Tu sem se tudi srečal z B. Kidričem in komandantom L. Leskoškom. Neke noči 1. 1941 me je zbudil Stane Ostrc in po prstih sva odšla visoko na podstrežje. V temni sobici je stal pred mano visok, malce sključen moški (pozneje mi je Stane zaupal, da je to komandant partizanske vojske). Moral sem mu podrobno poročati o stanju na Štajerskem. Bil sem takrat prvi, ki je prišel skozi gestapovske zapore in izgnanstvo v Ljubljano.

Nepozaben bo ostal tudi spomin na prvi sveti večer, ki sem ga preživel v JAD. V veliki sobani smo stanovali trije: profesor, sodnik in duhovnik, vsi trije izgnanci s Štajerske. Sedli smo okoli mize. Na sredo smo postavili jaslce – sveto družino, ki smo jo izrezali iz karte – voščilnice, pogasili luč, prižgali svečko in tiho zapeli Sveto noč. Med svečano tišino smo se vračali pod rodni krov k svojim dragim... po bledeh obrazih so polzele solze. Nikoli ne bom pozabil Staneta, kot otrok se je razjokal na sveti večer. Če tega ne bi doživel, bi težko razumel njegovo zadržanje po vojni. Ko se je vrnil iz Dachaua, – v partizane ni mogel, ker je slabo videl, je hodil redno k maši, k zakramentom pa ni in ni mogel, neprestano ga je mučilo vprašanje: Zakaj toliko trpljenja! Umrl je lepo spravljen z Bogom. Nič čudnega. Za vsakega v partizanih padlega fanta iz JAD je Stane poskrbel, da sem daroval sv. mašo. Čim je bilo konec policijske ure, smo se ob petih zjutraj vsak po svoji poti odpravili v franciškanske cerkev in za glavnim oltarjem darovali sv. mašo. Prvi, za katerega sem maševal, je bil Janez Tominc iz Kamnika. Padel je med prvimi. Pobili so ga kmetje v Ambrusu, kjer je partizanci. Bil je veren, neustrašen borec! Ko so ga prekopali 1. 1945, smo se pogreba v Kamniku udeležili vsi preživeli Jarjani iz JAD. Bil je edini otrok pogumne matere!

Tudi arhitekta T. Bitenca, ki sem ga srečal v JAD, se bom vedno spominjal. Bil je čudovit mojster za ponarejanje dokumentov, pečatov, osebnih izkaznic... vse, kar nam je bilo v tistih časih fašističnega nasilja tako potrebno. Tudi ža-

lostnega naključja mladega profesorja Rabuze ne bom pozabil. Od l. 1941 je bil predan član OF. Med vojno se je poročil. Da bi mogel preživljati svojo družino, je v svoji očetovski skrbi tik pred svobodo šel k domobrancem v napačni veri, da bo tako lažje dobil službo. Končal je v Kočevskem rogu. Kako usodna napaka! Kak nepremišljen korak!

Ure, ki sem jih preživel kot upravnik JAD s predsednikom Doma pisateljem Finžgarjem, bodo ostale nepozabne. Pogosto je prihajal v pisarno, sedel na rob mize, potem ko sva odpravila poslovne stvari, in pripovedoval v svojem klemem, tako značilnem gorenjskem poudarku. Med pripovedovanji so se mi najbolj vtisnili v spomin njegova bogata srečanja s številnimi našimi umetniki: Aškercem, Cankarjem, Župančičem, Medvedom, Borštnikom... in mlajšimi: Jalnom, Cajnkarjem, Koblarjem... Tudi o sodobnikih in njihovem nerazumevanju mu je večkrat stekla beseda. Najbolj ga je bolela razklanost med tedanjimi strankami. Tudi o škofu Rožmanu je govoril. »Škof Rožman je odličen duhovnik, zaveden Slovenec, je pa premehak, da bi znal vladati v teh odgovornih časih. Premehka koroška narava mu ne da, da bi naredil red okoli sebe. Čisto so ga omrežili...«

Ko človek roma križem kražem po naši metropoli, si vesel, kadar te plošče na pročeljih spominjajo na zgodovinsko vlogo, ki so jo odigrale stavbe v preteklosti. Pogrešam pa, da še do danes ni spominske plošče na JAD, sedanji stavbi SA-ZU. Novi trg 4, ki bi opozorila mimoidoče na vlogo, ki jo je Dom imel v najbolj usodnih letih naše narodne zgodovine.

Večina študentov iz JAD je že pomrla. Ene je pobrala vojna, drugi pa so omahnili v prerani grob za posledicami vojne. Prav vsem posvečam te vrstice!

France Lipičnik

Kužni priprošnjiki na Slovenskem

Kuga je na Slovenskem pogostoma divjala v obliki pošastnih epidemij vse od 5. do 18. stoletja, celih 1200 let. Pravega vzroka za kugo še zdravniki vse do konca 19. stoletja niso poznali. Domnevali so vse mogoče, kar naj bi jo povzročalo, vendar vse to le ni moglo zagotoviti niti varstva pred njo niti uspešnega zdravljenja. Drugi zopet so npr. imeli čarovnice za tiste, ki bi naj med drugim povzročale tudi kugo, in so jih zato obsojali na smrt z zažiganjem na grmadi. Nadalje so krivili kuge tudi Žide, ki so jih pogostoma kruto preganjali, tako tudi krivoverce, nevernike in bogokletnike. Takratni zvezdoslovci so videli vzrok za kugo v ozvezdju, kadar ni bilo v pravem položaju, ali kadar posamezne zvezde niso bile med seboj v pravnem razmerju. Med zvezdami je bil na slabem glasu posebno Saturn, češ da izhlapeva škodljivo paro, ali so pa menili, da napoveduje združitev Saturna z Marsom kugo. Tako je npr. domneval graški astronom Johannes Kepler (1571–1630), da je zveza Saturna z Jupitrom škodljiva, ker utegne sprožiti kugo.

Grozljiva je bila kuga zlasti v 14. stoletju, ko je kot »Črna smrt« leta 1348 zajela Furlanijo, Kranjsko, Koroško in Štajersko, kjer je pobrala več kot polovico prebivalstva, po vsem takrat znanem svetu pa približno 50 milijonov žrtev. Še posebno hudo je kosila »Črna smrt« na Dravskem polju. (Primerjaj zgodovinsko povest »Črna smrt« /1911/ F. Ks. Meška!)

Zakaj so imenovali kugo tudi črna smrt! Po bolezenskih znamenjih namreč razločujemo tri oblike kuge, in sicer bubonsko ali kugo z oteklimi bezgavkami, kugo s temnimi lisami na koži (»Črna smrt« v srednjem veku) in pljučno kugo; v poteku le-te je bolnik začel h koncu hudo kihati, oni okrog njega pa so vzklicali »Bog, pomagaj!«; zatem je bolnik navadno že kmalu izdihnil. Vzklik »Bog, pomagaj!« se je ohranil do današnjega dne.

Še danes je znan rek – »smrdi kot kuga!« Trupla umrlih za kugo so namreč razširjala tako hud smrad, da je opravljal nadvse požrtvovalno

delo krščanskega usmiljenja, kdor se je toliko premagal, da je truplo za kugo umrlega pokopal. Nema lokdaj se je zgodilo, da za tako opravilo ni bilo lahko koga dobiti, ali pa sploh ni bilo nikogar, ki bi kaj takega zmoget. Ni čudno, da so strahote v času kuge prestresle vse takratno življenje in se še dandanašnji odražajo, npr. v Litanijah vseh svetnikov, kjer je med drugimi nanizana tudi prošnja – Kuge, lakote in vojske reši nas, o Gospod! Podobno pove tudi prošnja v Molitvi za vse potrebe – Odrvni, milostljivi Oče, bolezn, žalostne in hude čase! Še vse do zadnje vojne je bila iz tistih časov navada, da so po cerkvah ob sedmih zjutraj zvonili, da se kuga nikdar ne bi več ponovila.

Medicina je bila za epidemij kuge še zelo neboljena. Zato so bili takratni zdravniki zoper njo brez moči. Pogostoma so celo le-ti kakor vsi drugi, celo oblasti, zbežali iz mest in večjih naselij na deželo, da bi se rešili pred njo, so pa vsi ti s svojim begom zanesli kugo v dotlej še zdrave kraje. V takó brezupnih okoliščinah so se ljudje z vso predanostjo in zaupanjem zatekali k božji pomoči. Dogajalo pa se je tudi nasprotno: ljudje so obupali celo nad božjo pomočjo in so Boga javno preklinjali, češ le kako je mogoče, da Bog dopušča take grozote, toliko trpljenja, toliko človeških žrtev. Zaradi javnih bogokletij so morali takratni avstrijski vladarji, med njimi tudi nadvojvoda Karel II. (v 16. stol.) izdati več patentov (strogih odlokov) zoper bogokletnike, ki jih je zadela občutna kazen. (Spomnimo se na današnjo molitev zadoščevanja za bogokletje!)

Večina vernih kristjanov se je v času kuge z velikim zaupanjem zatekala h kužnim priprošnjikom, posebno takim, ki so se že za prejšnjih epidemij izkazali, eni bolj, drugi manj, da bi zanje pri Bogu izprosili usmiljenje in odvrgnili kugo od njih.

Na Spodnjem Štajerskem je veljalo ob epidemiji kuge leta 1680 za kužne priprošnjike poleg Brezmadežne device Marije (Immaculata) še sedem svetnikov, in sicer sv. Boštjan, sv. Rok, sv. Anton Padovanski, sv. Rozalija, sv. Ignacij, sv. Franc Ksaverij in sv. Jožef. Večino tu imenovanih kužnih priprošnjikov so častili tudi drugod na Slovenskem.

Kužno znamenje na Glavnem trgu v Mariboru povedano samo potrjuje, saj so se v 18. stoletju na njem med balustradno ograjo in Marijinim stebrom na samostojnih podstavkih v skoro naravni velikosti vrstili kipi sv. Jakoba star., sv. Boštjana, sv. Roka, sv. Antona Padovanskega,

sv. Ignacija, sv. Franca Ksaverija, sv. Jožefa in pod Marijino soho relief sv. Rozalije. Po razpustitvi jezuitskega reda (1773) je na mesto sv. Ignacija prišel sv. Janez Nepomuk in na mesto s. Jožefa sv. Janez Krstnik, patron mestne mariborske župnije; njuna kipa sta stala na vhodnih podstavkih kužnega znamenja, kjer jih pa že sto let ni več, in sta ju z vsake strani nadomestili po ena svetilka. Po tej preureditvi še danes nazorno predstavlja mariborsko baročno umetniško kužno znamenje v širokem svetu in na Slovenskem nekoč najbolj česčene kužne priprošnjike, in sicer sv. Jakoba star., sv. Boštjana, sv. Roka, Brezmadežno devico Marijo (Immaculata), pod njeno soho sv. Rozalijo, nadalje sv. Antona Padovanskega, sv. Frančiška Asiškega in sv. Frančiška Ksaverija. Tako smemo imeti mariborsko kužno znamenje hkrati za enega najznačilnejših zdravstveno zgodovinskih spomenikov na Slovenskem.

Oglejmo si posamezne kužne priprošnjike na Slovenskem!

Mater božjo so že leta 590 klicali v Rimu na pomoč zoper kugo. Zaupanje v njo, pribežališče grešnikov, tolažnico žalostnih, pomoč kristjanov, v njo, ki so jo imeli za zdravje bolnikov, je bilo neizmerno. Na to nas spominja tudi veličastni božji hram Marije priprošnjice iz 14. stol. na Ptujski gori.

Na Slovenskem je mnogo cerkva in duhovnjikov posvečenih kužnim priprošnjikom, le da ne moremo za vse trditi, da izhajajo iz časov kuge kot zaobljubna sakralna obeležja in bi potemtakem bila v neposredni zvezi z epidemijami kuge na Slovenskem. Zato bomo navedli pretežno tiste, za katere govore kolikor toliko zanesljivi zgodovinski podatki da gre zares za zaobljubna dejanja.

Najstarejši svetnik, kužni priprošnjik, je gotovo sv. *Boštjan* (sv. Bo.). Zavetnik pred kugo je postal po letu 680, ko je epidemija kuge v Rimu prenehala in so mu v baziliki sv. Petra Advincula postavili oltar.

Tudi Slovenci so čislali sv. Bo. in se v času kuge zatekali k njemu. To potrjuje tudi podružna cerkev (p.c.) sv. Bo. iz leta 1523 v Brestanici, nadalje dve podružnični cerkvi skupaj, in sicer sv. Bo. in sv. Roka iz leta 1529 pri Dravogradu. V Jarenini, Jurovskem in Jakobskem dolu v Slov. goricah je v tamkajšnjih župnijskih cerkvah oltar sv. Fabijana in sv. Boštjana, ki verjetno spominja na kužno leto 1529 ali celo še na »črno smrt« v 14. stoletju. V Bistrici ob Sotli stoji kapela sv. Bo. iz leta 1647. Leta 1675 so v Cezanjevcih pri Ljutomeru sezidali cerkev na čast sv. Bo. in sv. Roku,

morda prej iz strahu pred kugo, če že ne v spomin oziroma zahvalo za minulo kugo. P. c. sv. Fabijana in sv. Bo. iz leta 1767 je tudi v Dobovi. V Loki pri Zidanem mostu so okrog leta 1845 pozidali p. c. sv. Fabijana in sv. Bo.; morda so Ločani hoteli s tem po več kot tri sto letih pristoriti, kar jim je Primož Trubar leta 1529 preprečil, namreč da bi že takrat sezidali cerkev na čast sv. Roku in sv. Damjanu.

Zanimivo je, da v Prekmurju malone zaobljubljenih cerkva iz časov kuge ni. V Pečarovcih je žunijska cerkev sv. Bo. vendar šele iz leta 1824. Morda je to v zvezi s tu takrat vplivnim protestantizmom, ki ni trpel »malikovalstva«. V Žetalah je p. c. sv. Bo. morda še iz kužnih časov.

Na Kranjskem je več p. c. sv. Bo. in to p. c. sv. Fabijana in sv. Bo. v Podgradu v Starem trgu ob Kolpi, p. c. sv. Bo. v mestni loži v Črnomlju, ž. c. sv. Fabijana in sv. Bo. v Kočevju, p. c. sv. Bo. na Mostah v Komendi in p. c. sv. Fabijana in sv. Bo. v Gornjem Suhorju.

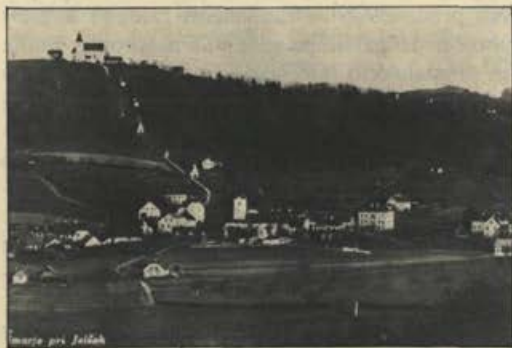
V Slovenskem primorju sta p. c. sv. Fabijana in sv. Bo. v Ilirski Bistrici (v Zarečju) in p. c. sv. Bo. v Petrinju na Klancu (Kozini).

V slovenskem zamejstvu je p. c. sv. Bo. v Milju (Trst, župnija ustanovljena pred 1500), na Koroškem cerkev sv. Bo. v Borovljah (zidana leta 1616) in p. c. sv. Bo. v Pliberku (župnija ustanovljena leta 1241).

Sv. Rok (sv. R.) je bil na Slovenskem zelo priljubljen kužni priprošnjik. Sam je zbolel za kugo. Naredil se mu je kužni bubo (zagnojila se mu je bezgavka, zbolel za bubonsko kugo). Na pomoč zoper kugo so ga klicali že v njegovem rojstnem mestu, v Montpellierju; v 14. stoletju (v času »črne kuge«) so se njegovi francoski rojaki dvakrat zatekli k njemu po pomoč. Že kmalu so na Slovenskem začeli oba svetnika, sv. Bo. in sv. R., častiti kot kužna priprošnjika.

Kužno znamenje v Mariboru (17. stol.)

Romarska cerkev sv. Roka
nad Šmarjem pri Jelšah (17. stol.)

Ko je kuga leta 1529 zajela Loko pri Radečah (Zidanem mostu), je Primož Trubar, takratni tamkajšnji župnik, poskušal ondi preprečiti zidane cerkve na čast sv. R. in sv. Damjanu, ker je hotel vernike odvrniti od malikovanja. Že leta 1618 je nastala p. c. sv. R. v Mozirju (na Brezju). V Selah nad Slovenj Gradcem so leta 1642 pozidali ž. c. sv. R. v spomin na rešitev pred kugo. Leta 1645 je župnik Janez Ranjavec s svojimi župljani postavil v Hajdini pri Ptujju kapelo na čast sv. R.

Znana je romarska cerkev sv. R. nad Šmarjem pri Jelšah, ki spominja na kugo leta 1645. Leta 1650 je nastala p. c. sv. R. na Bregu pri Ptujju. V tiski in strahu pred kugo so se tudi Mariborčani zatekali k božji pomoči. To je potrjeval do leta 1941 mariborski zvon v mestni župnijski cerkvi (današnji stolnici), posvečen leta 1657 sv. R. Le-

Sv. Jožef pri Celju

Kolci veličanstvo tuj Celju krajajo,
Ti svetega Jožefa cerkev vsojajo,
Kdočisti se vidi na belu zatonem,
Radostno je glojzen v globinah tvojih.
Dr. A. Medved

ta 1780 je nastala ž. c. sv. R. ob Sotli v Dobovcu. Zanimivo je, da imajo v Kóbilju (Prekmurje) ž. c. posvečeno sv. Martinu, sv. Antonu in sv. Roku; omenjena je že leta 1334. P. c. sv. R. imajo tudi v Sevnici ob Savi, verjetno še iz 16. stoletja, podobno tudi na Artiškem bregu prav tam.

Na Kranjskem je leta 1645 sezidal župnik Marko Dolinar v Dravljah pri Ljubljani cerkev sv. R. Zgodovinar Valvasor pravi, da je po mnenju ljudi priprošnja sv. R. iztrgala kugi meč iz roke in ga zdrobila. Dolga leta je šla vsako leto na praznik sv. R. slovesna procesija iz Ljubljane v Dravljje. Drugod na Kranjskem, kjer ima sv. R. svoja svetišča, so p. c. v Cerknici, p. c. sv. Lenarta in sv. R. v Krtini v Dobu pri Domžalah, p. c. sv. Katarine in sv. R. v Dobovici v Dolah pri Litiji, ž. c. sv. R., zidana leta 1829, v Dolenji vasi, p. c. sv. R. na Felič bregu (podrta leta 1942) v Javorju pri Litiji, p. c. sv. R. v Šalki vasi v Kočevju, p. c. sv. Bo., sv. Fabijana in sv. R. v Kranju (v mestu), p. c. sv. R. na mestnem pokopališču v Metliki, p. c. sv. R. pri gradu Pogance (podrta) v Novem mestu-Šmihelu, p. c. sv. R. v Gornji Planini v Planini pri Rakeku, p. c. sv. R. s pokopališčem v Ložu v Starem trgu pri Ložu,

p. c. sv. R. na Tolstem vrhu v Šentjerneju, p. c. sv. R. v Št. Vidu pri Stični, p. c. sv. R. s pokopališčem na Gornjih Sušicah v Dolenskih Toplicah, p. c. sv. R. v Srobotniku v Velikah Laščah, p. c. sv. R. v Hrastu v Vinici (Črnomelj) in p. c. sv. R. v Žužemberku.

Tudi v Slovenskem primorju so se v času kuge zatekali po pomoč pred njo k sv. R. Na to spominjajo p. c. sv. R. v Ilirski Bistrici v Bukovici, kapela sv. Roka v Izoli, p. c. sv. R. v Račicah v Podgradu, p. c. sv. R. v Skadanščini v Slivju (Materija) in p. c. sv. R. v Borštu v Truškah (Marezije).

V slovenskem zamejstvu so cerkve na čast sv. R. v naslednjih krajih: ž. c. sv. R. pri sv. Križu v Trstu (pozidana leta 1648), nadalje p. c. sv. R. v Gropadi (Bazovica), ž. c. sv. R. Gorica – sv. R. (pozidana leta 1497) in ž. c. v Nabrežini, pozidana leta 1795.

Sv. Anton Padovanski, prijatelj ubogih in zatiranih, na splošno ni veljal za kužnega priprošnjika in čeprav je bil priznan na Spodnjem Štajerskem za »pravega« kužnega priprošnjika, imamo le-tu vendarle samo eno cerkev njemu v čast, in to ž. c. pri sv. Antonu na Pohorju, pozidano leta 1684, verjetno v zvezi s hudo epidemijo kuge v letih 1679 do 1681.

Drugod na Slovenskem imamo vse polno cerkva na čast sv. Antonu Padovanskemu (AP), vendar o večini njih ne moremo trditi, da so zaobljubne cerkve iz kužnih časov. Zato jih bomo samo našli: podružnica AP v Metljah, na Trobcu, v Zdenski rebri (Dobrepolje-Videm), ž. c. v Štangi-Prežganje (zidana 1677), p. c. AP na Blečjem vrhu, p. c. AP v Veliki Loki (Višnja gora) in p. c. AP pod Št. Pavlom v Žužemberku.

V Slovenskem primorju je polno cerkva posvečenih AP, in sicer p. c. AP na Taboru (Branik), p. c. AP v Poljanah (Golac-Podgrad), p. c. AP na Griču (Idrija), p. c. AP v Podstenju (Ilirska Bistrica), p. c. AP na Griču (Kobarid), ž. c. v Lokvah (Trnovo pri Gorici), p. c. AP v Trečbanah (Podgradje, Ilirska Bistrica), p. c. AP v Stari vasi (Postojna), p. c. v Gabrčah (Senožeče), p. c. AP v Markovščini (Slivje-Materija), p. c. AP na Ostrožnem vrhu (Suhorje-Košana) in p. c. AP na Fužinah (Šturje-Ajdovščina).

V Slovenskem zamejstvu je več cerkva na čast AP, vendar ni zanesljivih podatkov, ali so vse te tudi zaobljubne cerkve iz kužnih časov. Le-te so: p. c. AP v Gorici – sv. Ignacij (Travnik), nadalje ž. c. AP v Jamljah pri Doberdobu (Gorica), pozidana leta 1869, ž. c. AP v Lazah (Pulvero, Videm), pozidana leta 1735, kapela AP v Čaneboli s Podvrato, p. c. AP v Kadermacih (župnijska cerkev zidana leta 1550) in ž. c. AP v Kadermacih (župnijska cerkev zidana leta 1550) in ž. c. AP v Bajtišah, Borovlje na Koroškem, omenjena leta 1364.

Sv. Ignacij, ustanovitelj jezuitskega reda, ka-

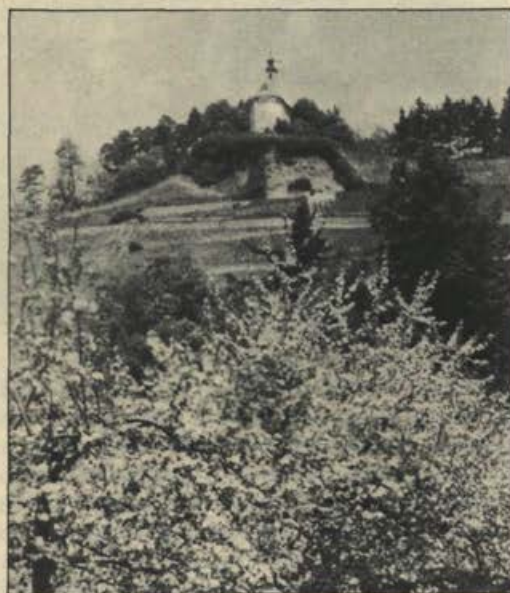
kor tudi njegov redovni sobrat, *sv. Franc Ksaverij*, sta veljala kot kužna priprošnjika povsod, kjer so jezuitje imeli svoje kolegije. *Sv. Franc Ksaverij* je kot misijonar leta 1552 v Malaki (Indija) zdravil za kugo bolne, *sv. Ignacij* pa je veljal kot patron bolnikov in potrlih. Njemu je v Gorici posvečena ž. c., zidana leta 1646. *Sv. Francu Ksaveriju* je v Šentrupertu na Dolenjskem posvečena p. c. na Veseli gori (ž. c. je iz leta 1497), nadalje je v Lozicah (Podnanos) ž. c. pozidana njemu na čast v 16. stoletju, prav tako pa tudi v Gorenji Trebuši (Čepovan), pozidana leta 1771.

Sv. Jožef, patron umirajočih, je veljal na Štajerskem zlasti za epidemije kuge leta 1680 za kužnega priprošnjika. Celje mu je postavilo v zahvalo za rešitev pred kugo leta 1680 cerkev na Jožefovem hribu. Mariborska cerkev sv. Jožefa v Studencih je verjetno tudi nastala (1684) v zvezi s kugo leta 1680–1682 v Mariboru.

Sv. Rozalija je bila zavetnica pred kugo na Siciliji že v 16. stoletju. Na Štajerskem si je pridobila veliko zaupanje v času epidemije kuge leta 1633. Znana je p. c. sv. Rozalije v Zlatečah pri Celju; nastala je v letih 1645–1660. Odlikuje se po freskah F. Jelovška, G. Ipavcu pa je dala navdih za njegovo pesem »Iz stolpa sem mi zvon doni...«

Tudi v Kostrivnici pri Rogatcu spominja cerkev sv. Rozalije na kugo v 16. stoletju.

V Ljubljani je stala v letih 1708–1774, verjetno

Sv. Barbara v Mariboru (17. stol.)

v spomin na kugo, pod gradom nad cerkvijo sv. Florijana cerkev sv. Rozalije, ki pa je pogorela in je niso več obnovili. Cerkev sv. Rozalije je tudi nad Krškimi, v Trebelnem pa kapela njej na čast.

Ko je kuga morila leta 1650 v Junski dolini na Koroškem, so se tamkaj v stiski zatekli k njej po pomoč in so ji nato v zahvalo za rešitev pred kugo postavili kapelo v Dobrli vasi na gori sv. Heme.

Omeniti moramo še *sv. Barbaro* (sv. B.), pri-

prošnjico v smrtni uri in v času kuge. Verjetno spominjajo na Štajerskem in na Koroškem na kugo naslednje cerkve, posvečene sv. Barbari, in to p. c. sv. B. v Zagradih (Prevalje, omenjena leta 1302), p. c. sv. B. v Šmarju pri Jelšah (sezidana leta 1400), p. c. sv. B. v Čadramu (sezidana leta 1457), p. c. sv. B. v Gradišu (Šmartno pri Slovenjem Gradcu, sezidana leta 1519), ž. c. sv. B. v Halozah (sezidana leta 1684), medtem ko je p. c. sv. B. na Kalvariji v Mariboru zaobljubna cerkev v času najhujše epidemije kuge leta 1680 na mariborskem področju; sem sodi verjetno tudi kapela sv. B. na Kozjaku v župniji Gornje Kungote. Verjetno je obstajala cerkev sv. B. tudi na Stražah v župniji Gornji grad, ki bi naj spominjala na epidemijo kuge leta 1447 (ali 1474?), vendar se ta cerkev ne omenja več v cerkvenih šematizmih od leta 1913 dalje, medtem ko jo v drugi polovici 19. stoletja še navaja zgodovinar R. Peinlich.

Na Kranjskem je p. c. sv. B. (verjetno zaobljubna) sezidana leta 1657 v Roviščah (Sava pri Litiji), nadalje p. c. sv. B. na Ravniku (Hotedršica), v Loškem potoku, na Druščah (Škocjan pri Novem mestu) in p. c. sv. B. v Škofji Loki, ven-

dar za slednje ne moremo z gotovostjo reči, ali so zares zaobljubne cerkve iz časov kuge.

V Slovenskem primorju je p. c. sv. B. na Studencu (Hrenovice-Hrušovje, ž. c. omenjena leta 1318), nadalje ž. c. sv. B. v Idriji, sezidana leta 1622, podrti leta 1950, znova pozidana leta 1969, vendar ne smemo prezreti, da so s cerkvijo verjetno hoteli počastiti sv. Barbaro tudi kot zavetnico rudarjev, dalje p. c. sv. B. v vasi v župniji Knežak (ž. c. pozidana leta 1663), p. c. sv. B. v Hudajužni (Oblake-Grahovo ob Bači) in p. c. sv. B. v Zajelšu (ž. c. Pregorje-Obrov pozidana leta 1648), v slovenskem zamejstvu (Trbiž) pa ž. c. sv. Ane in sv. Barbare (pozidana leta 1700) v Rablju.

Kakor smo se lahko prepričali, spominja na Slovenskem na hude čase za epidemij kuge (zlasti v 17. stoletju) vse polno spomenikov: številna kužna znamenja, kamniti kužni križi, zaobljubne cerkve in kapele, slike, zvonovi itn.

Največ (zaobljubnih) cerkva (kapel) je posvečenih kužnima priprošnjikoma sv. Boštjanu in sv. Roku, nato sledita sv. Rozalija in sv. Barbara, medtem ko še številne cerkve na čast sv. Antonu Padovanskemu ne potrjujejo tudi njegovega priprošništva v času kuge. Razmeroma malo zaobljubnih cerkva iz časov kuge je v Prekmurju (vpliv protestantizma!), na Gorenjskem in Koroškem. Razpored teh cerkva nakazuje obenem tudi smer, v kateri se je morilka širila od Primorja prek Kranjske, Koroške in Štajerske v avstrijske dežele.

Vsi ti spomeniki iz kužnih časov na Slovenskem obenem predstavljajo kulturne pa tudi zdravstveno zgodovinske spomenike, žal pa le-ti – velja posebno za kužna znamenja in kužne kamnite križe na podeželju! – zvečine propadajo; nekatera med kužnimi znamenji (križi) so sicer vnovič postavili, vendar ne več v njihovi prvobitni obliki, v originalnem slogu. Tudi za ta ostanek naše kulturne dediščine se bomo morali čimprej prizadevneje zavzeti, za nekatere naštetih pa izslediti natančnejše zgodovinske podatke.

Eman Pertl

Ob stoletnici kmetijske šole na Grmu

Letos na jesen bo poteklo sto let, kar deluje grmska kmetijska šola. To je visok jubilej in obenem priložnost, da se ozremo v čase njenega nastanka in razvoja do današnjih dni.

Že leta 1873 je bila na Slapu pri Vipavi ustanovljena Vinorejska in sadjerejska šola kot prva slovenska kmetijska šola, to je s slovenskim učnim jezikom. Slap je bil takrat prav na robu Kranjske, imel je slabo povezavo z drugimi kraji, v Gorici je delovala podobna šola – šola na Slapu je imela malo učencev, čeprav je uspešno delala. Leta 1884 je Kranjski deželni zbor sklenil šolo preseliti nekam na Dolenjsko. Od štirinajstih ponudb, ki so jih dobili, so za najugodnejše mesto izbrali grad Grm na južnem robu Novega mesta.

Grad in posestvo Grm je imel v večstoletni zgodovini različne lastnike, med njimi Mordaxe, Zoise in nazadnje družino Smola. No, zadnji lastnik, Anton Vincenc Smola je dobil za graščino in okrog 32 hektrov zemlje 30.442 goldinarjev in 50 krajcarjev. To je bilo januarja 1886. Do jeseni so grad pridno preurejali za pouk, nabavili učila, živino in opremo, kar je veljalo še dodatnih 25.000 goldinarjev. Oktobra je – kot pove kronika – štirinajst težkih voz pripeljalo še opremo s Slapa in 18. novembra 1886 je deželni odbornik dr. Josip Vošnjak slovesno odprl vrata Vinarske, sadjarske in poljedelske šole na Grmu pri Rudolfovem. To je torej rojstni dan šole, ki je v tem poslopju delovala polnih 98 let, vse do 28. novembra 1983. Morala se je ponovno preseliti, tokrat zaradi neizbežnega umika pred razvijajočo se avtomobilsko tovarno, ki je nazadnje prodrla prav do šolskega praga in še čez.

Šola na Grmu je nadaljevala v Slapu začeto delo. Program pouka so razširili in prilagodili razmeram na Dolenjskem. S Primorske so prišli tudi učitelji, med njimi ravnatelj Rihard Dolenc (oče znanega pravnika dr. Metoda Dolenca) in Viljem Rohrman.

Pouk je trajal dve leti, vsako šolsko leto je imelo svoj zimski in poletni tečaj (danes bi rekli

polletje). Kakšne naloge je šola imela, lahko vidimo iz Programa Deželne vinarske, sadjarske in poljedelske šole, objavljenega v letnem poročilu za šolsko leto 1887/88:

...Vsa uredba zavoda, skupno stanovanje, skupna hrana, razdelitev dela in časa, načrt pouka, hišni in poslovni red vse to mora navajati v to, da se učencem vcepi ljubezen do kmetijstva in da se vzgoje za praktično kmetijsko življenje in sistematično delo. Učenci se morajo v šoli seznaniti z vsemi umnemu kmetovalcu potrebnimi vednostmi in znanjem. Vrh tega se morajo pa tudi v šoli privaditi npravnemu in preprostu življenju, štedljivosti, zmernosti, delavnosti in sploh težavam kmetijskega stanu. – Tudi glede občejanja in vedenja z ljudmi se morajo toliko olikati, kolikor se v tem oziru dandanes od omikanega kmetovalca zahtevati sme in mora.

Kaj so se učenci učili v prvih letih obstoja šole, naj povedo tile podatki:

Zimski tečaj: verouk, spise, računstvo, geometrija, zemljemerstvo, risanje, fizika, kemija, prirodopis, živinoreja, mlekarstvo, poljedelstvo, travništvo in planšarstvo, sadjarstvo, vrtnarstvo, gozdarstvo, kmetijsko gospodarstvo, živinozdravilstvo, kmetijsko knjigovodstvo, kmetijsko za-

družništvo, kmetijsko kupčijstvo in kmetijsko zakonodajstvo.

Poletni tečaj: verouk, spisje, računstvo, geometrija, zemljemerstvo in risanje, fizika, kemija, prirodoznanje, vinarstvo, kletarstvo, sadjarstvo, poraba sadja, vrtnarstvo, živinoreja, poljedelstvo, čebeloreja, kmet. knjigovodstvo, kmetijsko gospodarstvo.

Kot neobvezni predmeti so bili v obeh tečajih: nemščina, kmetijski razgovori (vaje v javnem nastopanju) in petje (med drugimi je poučeval kasneje skladatelj Ignac Hladnik)

Razumljivo je, da je šola programe pouka menjavala, nekatere predmete združevala, uvajala nove, nekatere tudi opustila – kot so pač zahtevali časi in potrebe. Danes se uče veliko strojništva, varstva rastlin in okolja, varstvo pri delu, računalništva – takrat pa tega ni bilo.

Šola je imela za potrebe pouka v prvih deset-

letjih obstoja med drugim naslednje pripomočke in objekte: 2 učilnici, razne zbirke in stenske slike, dokaj založeno knjižnico, zbirko fizikalnih aparatov, kemijski laboratorij, dve delavnici, kipe in vinsko klet, mlekarino in sirarno, goveji, konjski in ovčji hlev, svinjake, strojno lopo, seveda vse z opremo za delo. Razen tega so imeli še vinograde, trsnico, drevesnico, sadovnjak, zelenjadni in cvetlični vrt, majhno gozdno drevesnico, čebelnjak, precej velik park pa še njive z različnimi posevki, travnike in gozdove. V času med obema vojnama sta trsnica in drevesnica pridelali ogromno sadnih i trsnih sadik, zlasti za potrebe dolenskega kmeta, po vojni pa tudi za obnovo uničenih nasadov.

Že deželni zbor je podeljeval štipendije za učence, tudi od sedanjih so mnogi štipendisti. Zanimivo je, da je bila v prvih obdobjih šole ob koncu pouka javna preizkušnja učencev, ki so ji vedno prisostvovali predstavniki deželnega odbora in ugledni možje Kranjske in Novega mesta.

Število absolventov je bilo skrajno majhno, le 6 do 8. Šele po letu 1894 se je število dvignilo in ustalilo na okrog 15 do 20. Zdaj je stanje močno drugačno: v šol. letu 1984/85 je bilo vpisanih kar 330 učencev in učenek, absolviralo pa okrog 90! Seveda, prej so se šolali v glavnem za potrebe svojih domačij – zdaj razen za to še za potrebe družbenega kmetijstva, za nadaljevanje študija svoje stroke, lotevajo pa se tudi čisto drugih služb, ker je mnogi v svoji stroki ne dobijo.

Učenci so prihajali na šolo iz različnih krajev.

Če je današnji pregled točen, je po kakšen učenec prišel iz vseh današnjih slovenskih občin, razen iz piranske in izolske ni bilo nikogar. Prihajali so tudi fantje s Koroške in Primorske.

Grmska šola je že na Slapu pa tudi kasneje posvečala skrb izobraževanju učiteljev. Prirejala je zanje tečaje, do enomesečne ali krajše, kjer so učitelji dobili potrebna znanja za svoje delo na vasi in v šoli. To so bili odlični ljudje in pedagogi, ki so odkrivali otrokom skrivnost narave, budili v njih veselje za kmetijstvo, vodili tečaje, bili polni idej in energije. Mnoge šole so takrat imele svoje vrtove, drevesnice, čebelnjake in podobno, kjer so se učenci zelo nazorno marsičesa naučili. In ko so učenci odhajali, so jim učitelji dajali iz šolskih drevesnic sadike, ki kot stara drevesa še danes tu in tam spominjajo na tiste čase.

V učno delo so spadale tudi nekatere zelo dobro sprejete razstave: živinorejske, sadjarske in druge.

Omenimo še, da je dal grmski ravnatelj Rohrman pobudo, da je bila leta 1910 v sosednjem Šmihelu ustanovljena gospodinjstva šola, kjer so poučevali tudi grmski učitelji. Šola si je kmalu pridobila dober sloves, saj je dekletom dala marsikaj koristnega za njihovo kasnejše življenje. Velika škoda je, da po vojni v Sloveniji nimamo nobene podobne. Pa bi bile nič kako potrebne. Za silo mašijo te vrzeli občasni tečaji. Tudi grmska šola organizira npr. vsako zimo 2 do 3 tečaje za krojenje in šivanje, ki jih konča okrog 60 tečajnic, prijav je pa vselej vsaj petkrat toliko.

Na šolo so pogosto prihajali praktikanti z drugih šol, tudi s fakultet. Nič koliko ekskurzij vseh vrst se je v sto letih ustavilo na Grmu, si ogledalo šolo in posestvo. V knjigi obiskov najdemo podpise številnih ljudi, od preprostih do umetnikov, politikov itd. Tu so se vpisali Janko Kersnik, Ivan Tavčar, Janez Mencinger, Fran Detela, Vojeslav Mole, Jože Glonar, Anton Podbevšek, Matej Hubad, Milan Šerko, A. B. Jeglič, Božidar Borko, Nikolaj Pirnat ... Oba velika novomeška slikarja, mojster Jakac in Lamut sta velikokrat dala likovno podobo Grma in njegove okolice ... Dne 25. 3. 1937 je v knjigi zapisano:

Josip Vandot in Radivoj Peterlin-Petruška sta prišla v lepo dolenjsko prestolnico, da bi se spomnila davnih časov in dala duška občudovanju nad prekrasno okolico, ki je bila za naju vedno tako rajsko vesela kakor otrokom gospodnim Velika nedelja ...

Takrat so se že zbirali temni oblaki nove, krvave svetovne morije. Med vojno je bilo skoraj

ves čas na šoli okupatorsko vojaštvo, polno bodeče žice, pouk je potekal zelo okrnjeno, dalj časa ga celo ni bilo. Marsikaj je bilo uničeno, šola bombardirana, nobenih nabav – vojna pač ne prinaša kaj koristnega. To je bilo za šolo najbolj črno obdobje v sto letih ...

Takoj po koncu je šola svoje delo zelo hitro obnovila. Vrstili so se najrazličnejši tečaji, šola je dobila zemljo nekaterih nacionaliziranih posestev, začela je delovati postaja za obnovo vinarstva in sadjarstva, začeli so (okrog leta 1960) gojiti hmelj, leta 1947 so se vpisala prva dekleta. Še marsikaj se je zgodilo po vojni in bi zaslužilo omembo, če bi dopuščal prostor. Kmalu je začela tudi urbanizacija stegovati roke po grmski zemlji. Višek tega je bil proti koncu šestdesetih in v sedemdesetih letih. Med leti 1975 in 78 se je na novi kraj preselil gospodarski del šole (hlevi, strojni park itd.), gradnja šole pa je trajala ob stalnem pomanjkanju denarja kar šest let.

Nova šola je bila slavnostno odprta 28. oktobra 1983 ob vznožju slikovite Trške gore, kakih 5 kilometrov stran, vendar je še naprej ohranila ime Srednja kmetijska šola Grm, ki se je med Slovenci doobara udomačilo. V novi stavbi je 12 učilnic, zelo dobro opremljeni prostori za kemijo, biologijo, fiziko in strojništvo, knjižnica, prostori za kulturne in druge dejavnosti, kuhinja z zmogljivostjo več sto celodnevni obrokov. V domu za učence ima vso oskrbo 80 učencev in učenk, ko bo dograjen, bo prostora za 120. Nadvse pomembno je, da je šola v tistih čudnih časih, ko so drugim kmetijskim šolam odvzeli posestva in jih dodelili kombinatom in zadrugam, svoje posestvo obdržala. Za praktični pouk številnih učencev tako ni težav kot so drugod. Na starem, bivšem posestvu na Grmu stojе danes brezoblične tovarniške dvorane, železniški tiri in postaja, dolg železniški most mimo Šmihela do Kandije ...

Pod streho nove šole potekajo trije izobraževalni programi: štiriletni – usposablja kmetijske tehnike, triletni – nekoliko manj zahteven, vzgaja kmetijce in skrajšani – daje poklic kmetovalec. Možen je tudi študij ob delu. Vsi učenci morajo do konca šolanja opraviti izpit za traktorista. Šola organizira po potrebi tudi razne tečaje kot so: za varstvo pri delu s traktorji, iz varstva rastlin itd.

Na Grmu je v sto letih delovalo mnogo odličnih pedagogov in strokovnjakov, katerih prizadevno delo je pustilo našemu narodu neprecenljivo dediščino. Naj jih le nekaj omenimo: prvi ravnatelj Rihard Dolenc, Viljem Rohrman, Bohuslav Skalic, Ciril Jeglič, Anton Podgornik, Franjo Kot-

lovšek, Ivo Zupanič, Franjo Kafol, Anton Flego, Matija Absec, Franjo Malasek, Lojze Hrček, Niko Rihar, vrtnarja Valentinčič in Zrnec pa še drugi, ki so poučevali, predavali, pisali, skratka učili in vzgajali v šoli in zunaj nje. Nehote se človeku ponuja primerjava z nekaj desetletij starejšo Mohorjevo, ki je med ljudi poslala preneka-tero knjigo s kmetijsko vsebino – nekatere so napisali tudi grmski učiteji – in tako kot kasneje naša in druge šole pomagala izobraževati slovenskega človeka. Geslo Mohorjeve in vodilna misel vsake šole, v vsakem času vendar je »um, srce in voljo ljudi razsvetliti in požlahtniti«. Grmska šola je to dala več kot 2000 svojim absolventom. In kolikim bo še dala!

Na dan odprtja novega Grma je znani strokovnjak in kulturni delavec, univerzitetni profesor zapisal: Nova grmska šola je ponos Novega mesta, Dolenjske in cele Slovenije. Na sončni legi, v novih prostorih bo dajala nove kadre, razsvetljene od znanja in miline dolenjske dežele, od sonca in vinskih gor, ki dajejo globoke pobude za nove stvaritve; ki gojijo humanizem v človeški družbi in med tistimi, ki jih je usoda določila za pridelovalce hrane in čuvarje naše naravne in urejene krajine.

Kmetijstvo (agri-kultura), vemo, je bilo naša in splošna človeška kultura; je in ostane za vse večne čase!

Grmski šoli želimo ob vstopu v drugo stoletje, da bi mladini in drugim še naprej posredovala znanje, vcepljala ljubezen do rodne grude in s tem tudi do domovine.

Branko Vrbinc

Rada bi se skrila
v majsko jutro,
na cvetoči vrt
in čez ograjo
opazovala življenje.

Ti pa hočeš,
da živim na asfaltu,
med betonom in pločevino,
da pripovedujem ljudem
o čudovitem majskem jutru
in o prelepem cvetočem vrtu.

Roža Gantar

Rada bi se skrila

Usoda slovenščine v cerkvi na slov. Štajerskem v letih 1941–1945

dr. Franc Kruljic

Ob nemški okupaciji slovenskega dela Štajerske aprila 1941 so okupatorji takoj začeli s svojo ponemčevalno politiko. Že po prihodu okupacijskih čet so vse javne slovenske napise zamenjali z nemškimi, vse slovenske šole so ukinili in uvedli izključno nemško šolstvo. Brez posebnega dekreta so plenili slovenske knjige, kjerkoli so jih dobili (odnašali so jih celo iz zasebnih hiš), jih vozili v papirnico, kjer so jih zmlili, ali pa so jih celo sežgali. Vse je bilo narejeno tako, da bi slovenska Štajerska čimprej dajala videz nemške dežele. Le v cerkvi je v prvih mesecih ostalo še vse pri starem: maša je bila tako povsod latinska, vsi ostali obredi in molitve slovenske, pridige in petje slovensko: le v večjih krajih so se ozirali na tam živeče Nemce in so tudi v stari Jugoslaviji uporabljali za molitve in pridige nemščino – to je bilo v Mariboru, Celju, Ptuj, Ormožu in Marenbergu (danes Radlje ob Dravi). Da bo to stanje tudi v cerkvi kmalu spremenjeno, je bilo razvidno iz izjav, ki so jih dajali vodilni nacistični funkcionarji tedanjemu mariborskemu škofu. Lavantinski (mariborski) škof dr. Ivan Jožef Tomažič (roj. 1876, pom. škof 1928, ordinarij 1933 do smrti 1949) je 19. aprila 1941 v spremstvu kanonika dr. Ivana Žagarja obiskal šefa civilne uprave za

Spodnje Štajersko dr. Siegfrieda Uiberreitherja, da bi prosil za duhovnike, ki so jih nacisti že v prvih dneh okupacije zaprli in da bi protestiral zoper grdo ravnanje z njimi po zaporih. Šef civilne uprave je pri tem razgovoru škofu na dolgo razlagal o Hitlerjevem »novem redu«, o novi veri nemške rase in nemške krvi, ki bo bolje čistila Boga kot krščanstvo; za krščanstvo je posmeljivo uporabil izraz »vaš azijski nauk« (Sveta dežela leži namreč v Aziji). Razlagal je 800-letno zgodovino nemštva na Štajerskem in pri tem poudaril, da so to (nemško) prebivalstvo tuji vplivi poslovenili, je pa kljub temu ostalo nemško, četudi govori zdaj (samo) slovensko. Hitler je namreč ukazal, da mora biti Spod. Štajerska popolnoma nemška in s tem izvaja božje načrte (!); kdor se bo temu upiral, bo moral izginiti. Škof je vprašal: »Torej nimamo Slovenci na Sp. Štajerskem več pravice, da nas obravnavajo kot narod?« Uiberreither je na to vprašanje ponovil samo prejšnjo izjavo, da bodo morali vsi izginiti, ki bi se upirali nemštvu, tudi duhovniki. Kot nadomestilo za izgnane slovenske duhovnike lahko pridejo nemški duhovniki iz graške škofije. Škof je nato rekel, da je dušno pastirstvo nemogoče, če se duhovniki in verniki med seboj ne razumejo, na deželi pa je 95% prebivalstva slovenskega, Nemci živijo samo v mestih in zaradi njih so že dosedaj uporabljali v cerkvi tudi nemščino. Uiberreither je rekel: »Ne bom trpel učiteljev in uradnikov, ki ne bodo Nemci, tudi v cerkvi mora biti uvedena nemščina... Boste že videli, kako hitro bo to šlo...«

Dne 14. maja 1941 je škof Tomažič obiskal še Franza Steindla, zveznega vodjo štajerskega Heimatbunda (Domovinske zveze); tudi ta mu je razkril načrt nacistične ponemčevalne politike: »Slovenske manjšine na juž. Štajerskem ne priznavamo... Oblast bo skrbela za to, da bo ljudstvo razumelo nemško... Tudi nemški duhovniki se ne bodo smeli učiti slovensko in tudi govoriti ne bodo smeli slovensko, sicer bodo morali iti... Na Spod. Štajerskem ni Slovencev, to je samo nemška kri.« Ob takih izjavah je bilo jasno, kako bo s slovenščino v cerkvi, bilo je samo vprašanje časa, kdaj bodo začeli izvajati te načrte. V večjih krajih, kjer so prebivali tudi Nemci in nemčurji, so se ti kmalu začeli oglašati in začeli zahtevati molitve, pridige in petje v nemščini. Najlažje je šlo pri uvedbi nemškega petja na koru; zadostoval je pritisk na organista. Slovenski duhovniki, ki niso bili izseljeni in so še ostali na svojih farah, seveda niso bili voljni, da bi kar tako, na željo

krajevnih nacističnih funkcionarjev, prenehali s slovenskim pridiganjem in molitvami. Nacisti so si zato izmislili poseben način: uporabo slovenščine naj prepove škof Tomažič sam.

Dne 5. decembra 1941 je bil škof Tomažič spet pri Steindlu in ta je glede slovenščine v cerkvi zahteval od škofa, naj ukaže župnikom: 1. naj v cerkvah pri vseh molitvah, govorih in petju, kolikor to ni v latinščini, uporabljajo izključno nemščino in 2. naj odstranijo iz cerkve vse napise, ki niso latinski ali nemški. Škof Tomažič je sicer glede odnosa do oblasti, tudi okupatorske, vedno navajal besede sv. Pavla iz pisma Rimljanom, da je namreč vsaka oblast od Boga in ji je zato treba biti pokoren (Rim 13, 1–2); to je rekel tudi Steindlu med tem pogovorom, vendar je njegova zahteva takšna, da po mnenju škofa pokorščina do oblasti ne more iti tako daleč. Škof Tomažič je Steindlu rekel: »Kot katoliški škof ne morem delovati proti božjim zapovedim (ki vsebujejo naravno pravo), ne proti cerkvenim predpisom niti zoper svojo vest... Cerkevni predpis določa, da se mora dušni pastir pri pridiganju in katehezi posluževati jezika, ki je vernikom splošno razumljiv... Zato kot uradna cerkvena oseba ne morem dati naloga za prepoved splošno razumljivega jezika v cerkvi.«

S škofovo pomočjo torej nacisti niso mogli izvesti prepovedi slovenščine v cerkvi, zato so to poskusili s pomočjo krajevnih skupin Heimatbunda, kar jim je bolj uspelo. Že sredi decembra so krajevni funkcionarji začeli izvajati pritisk na župnike in tako od njih izsilili tisto, kar je Steindl zaman poskušal pri škofu. Dne 7. januarja 1942 je škof Tomažič pisal Steindlu, da je položaj bistveno drugačen kot ob pogovoru 5. decembra: pretežna večina duhovščine že uporablja v cerkvi nemščino (kjer bo to težko, bodo uporabljali slovenščino, dokler nihče ne bo ugovarjal); škof piše, da so dušni pastirji že upoštevali želje in odredbe krajevnih organov glede jezikovnega vprašanja, zato smatra, da je izdajanje posebnega predpisa glede tega nepotrebno. Nacisti so s tem posamičnim prisiljevanjem župnikov s pomočjo Heimatbunda uspeli predvsem v večjih krajih, kjer so živeli tudi Nemci in nemčurji, v kmečkih župnijah s samo slovenskim prebivalstvom pa je še ostalo pri starem. Zato je šef civilne uprave dr. Uiberreither z odredbo o uporabi jezika pri cerkvenih opravilih dne 14. aprila 1942 uradno prepovedal uporabo slovenščine v cerkvi. Besedilo odredbe je kratko in določa, da se mora pri cerkvenih opravilih razen latinščine uporabljati

edino nemščina; le pri spovedi (!) se smejo uporabljati tudi »drugi jeziki«. Kršitve te odredbe se bodo kaznovale z denarno ali prostostno kaznijo v neomejeni višini ali z obema kaznima; razen tega se lahko odredi zaprtje cerkve oz. prepoved obratovanja – bogoslužja.

Usoda slovenščine v cerkvah je bila s tem zapečatená, toda slovenski duhovniki, kolikor jih je ostalo doma, se kljub temu niso vdali. V krajih z Nemci in nemčurji je že bilo treba uvesti nemščino, kjer pa teh ni bilo, so dušni pastirji raje uvažali latinščino, kjer se je le dalo. Tako so ljudje pri litanijah pač odgovarjali »ora pro nobis« in celo cerkvena oznanila so pisali latinsko (datum in ura cerkvenega opravila pa sta bila napisana s številko in to so ljudje razumeli). Posebno iznajdljivi so bili pri cerkvenem petju: priljubljenim melodijam slovenskih nabožnih pesmi so dajali latinska besedila (tako so npr. peli: »Pulchra es, pulchra es, rosa Maria«), samo da ni bilo treba nemško peti. Tudi vpise v cerkvene matične knjige so raje opravljali v latinščini. Sicer pa tedaj ni preostalo drugega kakor čakanje na konec okupacije.

Na primeru iz nadžupnije Laško si lahko ogledamo, kako je potekalo v tej fari uvajanje nemščine v cerkev in ob koncu vojne znova uvedba slovenščine. V oznanilni knjigi za leta 1941–1952 ni po 3. adventni nedelji, 14. decembra 1941, za ves vojni čas nobenih vpisov; da bi opravičil to vrzel, je tedanji nadžupnik in dekan, mons. dr. **Franc Krulje** vpisal v knjigo naslednjo pripoved:

Od 15. decembra 1941 pa do začetka majnika 1945 je bila strogo prepovedana vsaka slovenska beseda in molitev v cerkvi. V soboto, 13. decembra 1941, je prišla ta prepoved, a nadžupnik je imel še v nedeljo 14. decembra 1941 slovensko pridigo pri jutranjem in poznem opravilu, večernice so zavoljo pogreba pri Sv. Lenartu morale odpasti, pa bi ga skoro zavoljo tega odvedli proč iz Laškega; na koru se je začelo nemško peti od predzadnje pobinkošne nedelje (16. novembra 1941), a v adventu med svitanicami se je še pelo med tednom slovensko, od 15. decembra 1941 pa se je tudi to nehalo, ker se je moralo nehati. Reklo se je nadžupniku, in to je po vseh okoliščinah tudi verjetno, da je bil med poznim opravilom 14. decembra 1941 v cerkvi nek veljaven gospod iz Celja in da je hotel motiti slovensko pridigo, češ tukaj se ne sme več slovensko pridigati. Tudi so se morali vsi slovenski napisi v cerkvi zakriti, takratni župan je celo zahteval, da se morajo napisi na stenah pobeliti, a zidar Jože Krajnc je temu ugo-

varjal, ker bi se na ta način vsa stena ogrdila. Na pročelju cerkve so vzeli ven spominski plošči padlih vojakov, ker sta bili slovenski.

Nadžupnik je bil že od srede aprila 1941 sam na župniji, prej je šel vedno na prižnico, a odkar je bilo prepovedano slovensko pridigati, ni šel niti enkrat več na prižnico, po sv. evangeliju je med sv. mašo samo oklical in oznanil spored službe božje med tednom ter dodali par kratkih besed in dalje maševal. Vse seve je moralo biti, kar se je govorilo med sv. mašo, v nemškem jeziku. V cerkvi se ni več govorilo in molilo slovensko, dokler je trajala okupacija, pač pa je v svojem stanovanju dajal nadžupnik ljudem v slovenskem jeziku nauke o svetih verskih resnicah, tako ob priliki sv. krsta, ob priliki porok, in občeval s farani v slovenskem jeziku.

To stanje je trajalo do začetka majnika 1945, ko se je zlomila nemška armada. Najhujše je bilo za otroke, ti niso imeli nobenega verskega pouka ne v šoli, ne v cerkvi, duhovnik ni smel v šolo, v cerkvi ni smel govoriti slovensko, a otroci niso razumeli nemškega pouka. Kar so dobre matere doma storile, da so otroke poučile o sveti veri, to je bilo vse. Strogo se je pazilo, da ne pride slovenski duhovnik v stik z otroki, vsaj tukaj.

Prvi petek majnika 1945 se je še pelo do povzdigovanja na koru nemško, a po povzdigovanju pa je cela cerkev začela slovensko peti, pa pelo je res vse ono slovensko Marijino pesem: »Veš o Marija«. To je bilo ganljivo, pelo se je, pa tudi jokalo, da se spet sliši v cerkvi slovenska beseda.

V to knjigo se ni pisalo nemško oznanilo, temveč samo na lističe, pač pa se je storil spored službe božje razviden na deski, obešeni ob stranskih vratih znotraj, kajpa v nemškem jeziku.

Slovenščina je zopet zavladala v cerkvi, a ni bilo časa, da bi se koj očrtalo stanje, ki ga je neizprosno zahtevala okupacija.

K tej pripovedi so potrebna še nekatera pojasnila. Ob okupaciji je služboval v Laškem kot kaplan Alojz Bratuša, katerega so nacisti že v tednu po veliki noči 1941 aretirali in pozneje izgnali na Hrvaško, zato je bil nadžupnik »sam na župniji«. Enaka usoda kot laškega kaplana je doletela vse sosednje župnike iz laške dekanije in so vse te župnije (Sv. Rupert, Sv. Lenart, Sv. Miklavž in Sv. Jedrt nad Laškim) ostale prazne, le v Šmarjeti pri Rimskih Toplicah, kjer so Nemci tudi izgnali župnika, je ostal doma novomašnik Franc Zupan, ker ga nacisti še niso imeli na seznamu za izselitev in je oskrboval te fare do februarja 1944, ko je tudi on moral iti. Zato je bil

laški nadžupnik 14. decembra 1941 na pogrebu pri Sv. Lenatu. Nadžupnik Kruljc (tedaj je bil v 69. letu starosti) je 27. decembra pisal škofu Tomažiču in je še bolj podrobno poročal o uvedbi nemščine v cerkvi v svoji fari. V pismu je zapisal, da so cekveno petje v nemščini izsilili od organista domači Nemci in je pri tem značilno, da so v začetku peli nemško samo ob nedeljah, ko so prihajali v cerkev tudi Nemci iz mesta, ob delavnikih v adventu (1. adventna nedelja je bila tisto leto 30. novembra) so pa pri zornicah (svitanicah) peli še slovensko, ko so k tem mašam prihajali večinoma samo okoliški kmetje, ki seveda niso zahtevali nemškega petja, pri oltarju pa je še ostala slovenščina; 13. decembra 1941 pa je organist sporočil nadžupniku (tako je potem pisal škofu) ukaz vodje krajevne skupine Heimatbunda, da sme v cerkvi uporabljati samo latinščino in nemščino. Nadžupnik je verjetno smatral, da Heimatbund ni pristojna oblast, ki bi lahko ukazovala, v kakšnem jeziku naj moli in pridiga, zato je naslednjega dne imel še dve slovenski pridigi; seveda tedaj ni vedel, da je ta ukaz posledica Steindlovega neuspelega poskusa pri škofu Tomažiču 5. decembra. Nadžupnik je pisal škofu, da je zaradi njegove nepokorščine nastal proti njemu vihar in je krajevno vodstvo Heimatbunda še tisto nedeljo (14. decembra) imelo sejo ter so sklenili, da če takoj ne uvede v cerkvi nemščine, ga bodo smatrali za upornika in v treh dneh bo odpeljan; ta sklep so mu sporočili po župnijski postrežnici(!). Zato je naslednjega dne začel moliti nemško. Škofu Tomažiču se je zaradi tega v pismu opravičil in je zapisal, da je smatral za primernejše, da začne z nemščino, kot da bi ljudje zaradi tega ostali brez (slovenskega) duhovnika. Značaj dr. Kruljca spoznamo tudi iz tega, da od tedaj dalje do konca vojne ni stopil na prižnico, čeprav je bil znan kot vnet in gromovit pridigar in četudi je nemščino dobro obvladal že iz šole (doktoriral je na univerzi v Gradcu).

Glede nadžupnikovega sporočila, da so začeli uporabljati v cerkvi spet slovenščino 4. maja 1945 je treba pripomniti, da je bila tedaj v Laškem še nemška okupacija, toda organist je dobil od krajevne organizacije OF sporočilo, naj vendar že preneha z nemškim petjem. Začetek slovenskega petja je pomenil tudi ponovno uvedbo slovenščine pri molitvi in pridiganju. 4. maj je nadžupnija Laško že prej vedno slovesno praznovala (do leta 1949 celo s procesijo), najprej kot obletnico posvetitve farne cerkve (letnica sicer ni znana, verjetno okrog 1230), nato kot god sv. Florijana (v

spomin na hud požar 1840 in kot najstarejše gasilsko društvo na slov. Štajerskem), sedaj pa še kot spomin na ponovno uvedbo slovenščine v cerkvi. Vsako leto na Florijanovo nedeljo pri mašah po povzdigovanju spet zapojejo pesem »Veš o Marija« in se s tem spomnijo dogodkov iz zadnje vojne.

Miloš Rybář

Družba sv. Cirila in Metoda – kaj je to?

Minilo je sto let, kar je začela med našimi slovenskimi predniki krožiti drobna knjižica z zgornjim naslovom, ki je »v poduk slovenskemu ljudstvu« utemeljevala koristnost slovenske šolske narodnoobrambne organizacije, imenovane po obeh slovanskih blagovestnikih. Ker se tudi danes velika večina ljudi sprašuje, kaj je to Družba sv. Cirila in Metoda, je prav, da nekoliko osvežimo spomin nanjo ter na njeno dejavnost. To si je Družba, ustanovljena leta 1885, s svojimi naporii nedvomno tudi zaslužila.

Delovanje Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD) nam ne bo jasno, če nekoliko ne prikažemo priklj, ki so v zadnjem obdobju habsburške monarhije vladale na slovenskem narodnostnem ozemlju na šolskem področju. Družba je bila šolska narodnoobrambna organizacija, katere namen je bil ustanavljanje zasebnih slovenskih vrtec in šol in to, kot je bilo naglašeno v 2. členu njenih pravil, »na katoliško-narodni podlagi«. Mogoče se bo kdo vprašal, čemu ustanavljati osnovne šole več kot sto let potem, ko so s šolsko reformo leta 1774 uvedli splošno osnovnošolsko obveznost. Odgovor je dokaj znano dejstvo, da kljub zakonskim jamstvom mnogi slovenski otroci v habsburški monarhiji niso bili deležni osnovnošolskega pouka v materinem jeziku. Ker je šolski zakon iz leta 1869 med drugimi določal, da o učnem jeziku na posameznih osnovnih šolah odločajo deželni šolski sveti po zaslišanju krajevnih šolskih dejavnikov, je bil pogost primer, da so omenjeni deželni sveti posameznim šolam določili učni jezik, ki ni odražal dejanskih narodnostnih razmer na do-

SPREJEMNICA v družbo sv. Cirila in Metoda v Ljubljani.

ločenem področju. Do takih nepravilnih odločitev je lahko prihajalo zaradi političnega ustroja habsburške monarhije, ki je dajal večjo težo pripadnikom gospodarsko močnejših takojimenovanih »zgodovinskih« narodov Nemcev, Madžarov, Italijanov in podobnih.

V takem sistemu je obvezna šola pogosto imela dvojno, protislovno vlogo. Kadar je bila v materinem jeziku, je pomenila šolarjem poleg drugega dragoceno sredstvo narodnostnega osveščanja, če pa je bila v njim tujem jeziku, pa izredno učinkovito orodje potujčevanja. Slovencem sovražni nacionalistični krogi v habsburški monarhiji so se slednjega učinka dobro zavedali in ga s pridom izkoriščali. Znale so za slovensko prebivalstvo usodne posledice delovanja takih potujčevalskih šol npr. na Koroškem. Posebno močan raznarodovalni pritisk je vladal v Avstro-Ogrski v času nemškega liberalnega »meščanskega ministristva«. Ko je nemške liberalce na vladi zamenjal konservativno usmerjeni ministrski predsednik grof Taaffe, je z znano »politiko drobtin« (pogosto malenkostnim popuščanjem) plačeval pod-

poro, ki so mu jo v dunajskem parlamentu nudili predstavniki slovanskih narodov monarhije. Taka »drobtinica« je bila tudi nekoliko upočasnitev raznarodovalne dejavnosti na šolskem področju.

Nemški nacionalistični krogi pa še te malenkostne koncesije niso mogli »prebaviti«, zato so hoteli potujčevanje nadaljevati v zasebnih nemških šolah leta 1880 ustanovljenega šolskega društva Deutscher Schulverein, ki si je v naslednjih desetletjih tudi na našem Štajerskem, Koroškem in celo Kranjskem pridobilo zlovesčo »slavo«. Z obilnimi denarnimi sredstvi, ki so jih zbirali bodisi v nemškem »reichu«, bodisi preko goste mreže podružnic po habsburški monarhiji (tudi pri nas v slovenskih deželah), so postavili vrsto svojih vrtcev in šol seveda z nemškim učnim jezikom. V te potujčevalnice so z zvijačami, vabami brezplačne obleke in obutve, učbenikov in podobnega, kot pogosto tudi z nasiljem nad gospodarsko odvisnimi starši, vabili nenemške šolarje in jih vzgajali v nemške janičarje. V letu 1886 so podobno društvo ustanovili tudi Italijani v habsburški monar-

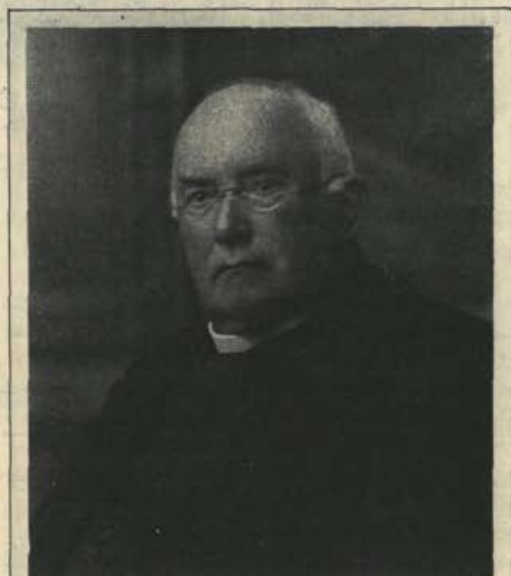
Na pristopnici so predstavljene šole, ki jih je Družba sezidala.

hiji. Imenovalo se je Pro Patria, dobršen del denarja zanjo pa je podobno pritekal preko habsburških državnih meja. Ko je bila ta organizacija leta 1890 zaradi preočitnega spogledovanja z iredentističnimi organizacijami v Italiji ukinjena, so avstrijske oblasti že naslednje leto dovolile ustanovitev proslule Lege Nazionale, ki se je od Pro Patrie ločila samo po imenu, delovala pa je po istih metodah kot Schulverein.

V obrambo pred napadalnim delovanjem Schulvereina so na Češkem že leta 1880 ustanovili obrambno šolsko društvo Ustřední Matice školská (Osrednja šolska matica) z mrežo zasebnih čeških vrtcev, osnovnih in celo srednjih šol.

Na slovenskem ozemlju so se sicer pojavljali glasovi, ki so svarili pred pogubnim delovanjem Schulvereina, odločilno pa je k ustanovitvi šolskega narodnoobrambnega društva po češkem vzgledu pripomogel šele anonimni članek znane slovenskega duhovnika in zgodovinarja, poznejšega trnovskega župnika Ivana Vrhovnika, ki je pod naslovom Osnujmo si šolsko družbo sv. Cirila in Metoda 28. 11. 1884 izšel v časopisu Slovenski narod. Vrhovnik je ob delovanju Schulvereina naglasil, da se je nemška gosenica »spravila na najnežnejši del narodovega telesa, na deco našo«. Potem ko je ugotovil, da ni mogo-

Ivan Vrhovnik

*Solunskih bratov veren si učenec
Bogu in narodu goreče služil
in ker si z eno vero drugo združil,
kot si Slovenec bil, si bil mučenec.*

če temu društvu postaviti po robu vseslovenskega ali vsaj avstrijsko-slovenskega šolskega društva, je predlagal drugo možnost: »Osnujmo si šolsko društvo na verski podlagi! Tisočletnica slovanska je pred durmi. Sv. Ciril in Metod prosita za nas! ... Njima na čast, naši deci v korist, osnujmo šolsko bratovščino sv. Cirila in Metoda! Če skrbimo za vzgojo poganskih otrok v daljnji Aziji, zakaj bi v nemar puščali slovensko dečo, ktereje so najdražje svetinje v nevarnosti?« Vidimo, da je Vrhovnik kot povod za ustanovitev Družbe izrabil tisočletnico smrti sv. Metoda, ki so jo takrat slovesno proslavljali. Naglasil je še, naj bi se nova družba zgledovala po Družbi sv. Mohorja ter da Društvo sv. Mohorja »ni moglo napredovati, dokler je slonelo zgolj na svetnem stalu ... Ko pa se je presadilo na versko stališče, je jelo rasti in se širiti in sad roditi ... Šolska bratovščina sv. Cirila in Metoda naj bi imela po Vrhovnikovem mnenju svoje poverjenike v vsaki slovenski fari, priporočali naj bi jo slovenski duhovniki. Končno predlaga, naj se nemudoma ustanovi odbor, ki naj sestavi pravila, »dobi potrjenja in duhovne dobrote v Rimu, ter dovoljenja od vlade«.

Vrhovnikov poziv ni bil v prazno, saj so že na Božič 1884 sestavili ustanovni odbor Družbe sv. Cirila in Metoda, v katerem so bili vidni Slovenci Luka Svetec (predsednik), Ivan Hribar, Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak in Tomo Zupan. Zani-

mivo je, da se je Vrhovnik »držal po strani«, za bodoči razvoj CMD pa značilno, da je urednik Slovenca Jožef Jerič odklonil sodelovanje v odboru. Odbor je pripravil pravila, ki jih je avstrijsko notranje ministrstvo potrdilo 9. aprila 1885.

Ustanovni odbor je poslal 20. septembra 1885 poziv vsem Slovincem, ki ga začenja z ugotovitvijo, da sta sv. brata Ciril in Metod pred tisoč leti spoznala, »da se le z materinim jezikom dá vcepiti v srca živa ljubezen do Boga; le z materinim jezikom dá se bistriti um in krepiti narodna zavest. Tisoč let dolgo slišali so Slovenci z javnega mesta samo še v cerkvi govoriti v slovenskem jeziku, tako, da jim je mogoče bilo ohraniti ta jezik s svojo vero vred od roda do roda.«

V poslanici na zelo zanimiv način krepijo samozavest slovenskega prebivalstva z navajanjem številčne moči avstrijskih in vseh Slovanov, prav tako pa dvigajo pomen znanja slovenskega jezika kot osnove za učenje drugih zlasti južnoslovenskih jezikov, kar po njihovem odpira dobre možnosti za zaposlovanje v slovenskih predelih na jugu habsburške monarhije. Odborniki zaključujejo s pozivom, naj Slovenci ne oddajo svojih svetinj (tj. vere in materinega jezika), »kakor Ezav svojega prvenstva, za skledico tujčeve leče«.

Prva pomembnejša akcija vodstva CMD je bilo ustanavljanje mreže podružnic Družbe po Kranjski, Štajerski, Koroški in Primorski, kot je področje njenega delovanja določil 1. člen pravil. Na prvi letni (v pravilih »veliki«) skupščini CMD 5. julija 1886 v Ljubljani so bili že predstavniki 25 podružnic. Predsednik ustanovnega odbora Svetec je na njej naglašal samoobrambni značaj Družbe, znani prešernoslovec in ravnatelj ljubljanskega »Alojzijevega« Tomo Zupan pa nadstrankarski značaj CMD, v kateri naj bi se združili vsi Slovenci z enim samim ciljem: »za pouk drage nam slovenske mladine vseh slovenskih pokrajin v milem materinem zvuku«.

Prav Zupan je postal prvi redni predsednik CMD, Svetec podpredsednik, zapisnikar (tajnik) duhovnik Anton Žlogar ter blagajnik dr. Josip Vošnjak. V odboru, nadzorništvu in razsodništvu so bili vidni predstavniki takratnega slovenskega narodnega življenja, tako sin Janeza Bleiweisa dr. Dragotin, Gregor Einspieler, Ivan Hribar, dr. Ivan Tavčar, stolna kanonika dr. Ivan Kulavc in dr. Andrej Čebašek, odvetnika dr. Franc Papež, dr. Alfonz Moše, šolski nadzornik Andrej Žumer, upokojeni učitelj Matej Močnik in še nekateri drugi. Omenimo, da so s prve skupščine

poslali pozdravno brzojavko »najslavnejšemu Jugoslovenu, mecenu hrvatskemu in slovenskemu« – škofu Strossmayerju, ki jim je takoj naslednji dan odgovoril, da ga veseli, da »braća Slovenci toli lepim načinom proslavljajo uspomenu slovenskih apostola ss. Cirila i Metoda«.

Po prvi skupščini CMD je izšla že omenjena knjižica Družba sv. Cirila in Metoda kaj je to?, ki uvodoma naglašja žalostne narodnostne razmere na ogroženih predelih slovenskega ozemlja. Precej prostora posveti razlagi razlik med Bratovščino sv. Cirila in Metoda za zedinjenje kristjanov, ki jo je kot znano ustanovil škof Slomšek in Družbo sv. Cirila in Metoda. Vodstvo CMD je predlagalo Slovincem, naj bodo člani tako Bratovščine kot Družbe sv. Cirila in Metoda, naj hkrati molijo za zedinjenje kristjanov ter zbirajo denar za šolske zavode CMD. Prikazan je tudi postopek ustanavljanja podružnic, ki naj bi njihovim odborom olajšal premagovanje birokratskih zank, zaključuje pa se s ponovnim pozivom za podporo Družbi, ki se bojuje »za našo sv. vero, za naš jezik«, nadaljuje delo sv. Cirila in Metoda in skrbi, »da ne umolkne naš jezik slovenski, ker je tudi njega poklicala Previdnost božja v hvalo svojo«.

Ko prebiramo te prve Družbine razglase in publikacije, pač lahko razumemo, da so nekateri »nabrušeni« liberalni krogi Družbo napadali kot »klerikalno«, bolj težko pa, da so jo že kmalu začeli napadati predstavniki slovenske katoliške stranke kot »liberalno«. Napadi s te strani so se zlasti zgostili po I. slovenskem katoliškem shodu leta 1892, na katerem so CMD sicer pogojno še podprli, »če bo v bodoče organizirana po župnijah v soglasju s škofi«.

Prostor nam ne dopušča, niti ni naš namen pogrevati na tem mestu nekdanje slovenske strankarske zdrahe, ki so ovirale narodnoobrambene napore Družbe sv. Cirila in Metoda in delo njenega vodstva, na katerega čelu se je z geslom »concordiae« (sloge) prizadeval Tomo Zupan. V prvem obdobju Družbe je v njenih vrstah delovalo lepo število duhovnikov. Skoraj ni bilo podružnice CMD na Slovenskem, ki v svojem odboru ne bi imela duhovnika. Res je, da so med njimi prednjačili tisti, ki so bili »liberalno katoliško« usmerjeni v duhu ljubljanskega škofa Pogačarja in ki so pozneje za to plačali svojo »ceho«. Sam Zupan je izgubil vodstvo »svojega« »Alojzijevišča«, kar do smrti ni mogel preboleti, dovolj znana pa so tudi polena, ki jih je dobival pod noge Ivan Vrhovnik. (O tem beremo npr. v Finžgarjevih

Letih mojega popotovanja). Ob tem seveda ni rečeno, da so bili na liberalni »plati« sami angelčki, saj so si predstavniki obeh strani strankarskih barikad prizadevali, da bi CMD pridobili izključno v svoje roke. Liberalcem se je to na letni skupščini CMD leta 1907 v Bohinjski Bistrici tudi posrečilo, pri tem »udaru« pa je igrala veliko vlogo takratna narodno-radikalna dijaška in študentska mladina pod vodstvom bodočega liberalnega veljaka dr. Gregorja Žerjava. Na izpraznjeno mesto predsednika CMD (Zupan je že pred tem »neurjem« odložil to službo in se umaknil v pokoj na svoj gradič Okroglo pri Kranju) je bil po polomu kompromisne liste izvoljen gimnazijski profesor Andrej Senekovič.

Po tem »udaru« se je zelo spremenila sestava vodstev podružnic CMD, saj so iz njih v par letih izginili skoraj vsi duhovniki (z izjemo onih najbolj »liberalnih«, kot mariborskega dr. Antona Medveda), njihove funkcije pa so v glavnem prevzeli učitelji, ki so bili že prej zelo aktivni v podružničnih odborih.

Poleg učiteljev so bili tipični »cirilmetodarski« poklici odvetniki, zdravniki, notarji, gostilničarji, trgovci, veliki kmetje – značilni pristaši liberalne stranke. Kak goldinar pa je še po letu 1907 našel pot k CMD tudi iz duhovniških žepov, tako npr. od tržaškega škofa Karlna, ki je ženi znanega primorskega politika dr. Otokarja Rybača Zinki na prošnjo za pomoč CMD tržaški šentjakovski šoli izjavil: »Družbi ne dam, za šolo pa dam!« Leta 1910 so pristaši Slovenske ljudske stranke ustanovili sicer svojo narodnoobrambno organizacijo »Slovensko stražo«, ki pa na šolskem področju ni dosegla kakih posebnih uspehov.

Delovanje Družbe sv. Cirila in Metoda bi lahko zelo na kratko razdelili na dva dela: na »nabiralniško« in na »potrošniško« plat. Simbol prve je bil v resnici nabiralnik z značilnim napisom »Mal položi dar, domu na altar«. Glavni vir finančnih sredstev CMD so bile sicer podružnice, ki jih je bilo leta 1914 283 z 18.653 člani, poleg njih pa je med našimi izseljenci v Severni Ameriki delovala še organizacijsko samostojna mreža podružnic CMD. Člani CMD so bili razdeljeni na posamezne kategorije (pokrovitelji, ustanovniki, letniki, podporniki) po višini članarine, od katere je bila tudi odvisna raven pravic, ki so jih uživali v Družbi (višja članarina – več pravic). Posebno slavljene so bili takoimenovani »narodni dobrotniki«, ki so CMD zapustili del ali pa kar vse premoženje (n. pr. vrhniški tovarnar Karol Kotnik, tržaški inženir Viljem Polak, veleposestnica

Marija Vilhar). Omenimo velik delež, ki ga je pri delovanju CMD imelo »narodno ženstvo«, zbrano v mešanih in ženskih podružnicah. Prav področje CMD je bilo eno od prvih, kjer so se slovenske žene lahko uveljavile v javnem življenju.

V časih, ko je veljalo načelo »Svoji k svojim« tako po narodnostni kot politični pripadnosti, so pomenili pomemben vir dohodka za CMD tudi razni trgovski artikli, ki so bili opremljeni z oznako »V korist Družbi sv. Cirila in Metoda«. Trgovci so v zameno za ta naziv, ki jim je prinašal določeno kategorijo odjemalcev, CMD dajali del dobička od njegove prodaje. V to »založništvo« so bili vključeni: vžigalice, svinčniki, platno, pralno in toaletno milo, sveče, pisemski papir, čistilo za kovine in tla, vazelin, cigaretni papir, čistilo za usnje, kavin nadomestek, cilindri za petrolejke, čaj, rum, mineralna voda s koroškega Tolstega vrha (danes že povsem neznana), češko pivo, drože, tekoči klej in črnilo.

CMD je zalagala tudi svoje publikacije, zlasti Vestnike, oziroma po letu 1903 Koledarje (Vestnike), ki so dragocen zgodovinski vir za njeno delovanje ter zelo razširjene Družbine razglednice. Družbin »narodni kolek« so vneti »cirilmetodarji« lepili na svoja pisma in dopisnice, kadar so jim avstrijske poštne oblasti to preprečile, pa na pisemski papir znotraj pisem. Trgovci in gostilničarji so pisali račune na listke, opremljene z glavo CMD.

Na tako raznolike in domiselne načine (sem sodijo med drugim še nabirke v časopisju, prispevki občin v slovenskih rokah in slovenskih društev in podobno) nabran denar je CMD trošila za vzdrževanje svojih šolskih poslopij in učiteljstva, za podpore javnim slovenskim osnovnim šolam (zlasti za gradnje šolskih poslopij) kot tudi za podpore posameznim učiteljem in bodočim učiteljem, za nabavo učil, šolskih in drugih knjig za šole in knjižnice svojih podružnic (te so bile razen »nabiralnikov« denarja tudi pomembna kulturna središča s svojimi prireditvami in drugim narodnoprebudnim delovanjem). Ob začetku šolskega leta 1913/1914 je imela CMD v svojih 20 otroških vrtcih in dveh od nje podpiranih javnih vrtcih na Tržaškem, Goriškem, Štajerskem in Kranjskem 1607 otrok, na osmih osnovnih šolah (deška in dekliška pri Sv. Jakobu in šola v ulici Acquedotto v Trstu, na Blanči v Gorici, v Krmini, v Št. Rupertu pri Velikovcu na Koroškem, na Muti in v Mariboru) pa 2620 šolarjev. Največje uspehe na šolskem področju je CMD dosegla na

Primorskem, zlasti v Trstu, precej manj kot si je zastavila pa na Koroškem, deloma zaradi nemškega nagajanja, deloma zaradi slovenskih strankarskih združb.

Prva svetovna vojna in razkosanje slovenskega narodnostnega ozemlja, ki ji je sledilo, sta Družbo sv. Cirila in Metoda težko prizadela. Delovala je sicer še naprej v okviru meja stare Jugoslavije, vendar pa je od nje odpadla kar tretjina nekdanjih podružnic, ki so jih odrezale nove meje. V spremenjenih razmerah se je v obdobju stare Jugoslavije ukvarjala predvsem s pomočjo javnim šolam (z učili, obleko, obutvijo, itd.) na obrobju nemškega kočevskega otoka, v novopridobljenem Prekmurju in ob severni meji, kjer je med drugim v letih pred II. svetovno vojno postavila šolski poslopji javnima osnovnima šolama v Gradišču in pri Sv. Treh Kraljih na Kozjaku.

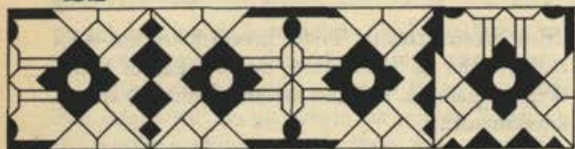
Tako razvejano delovanje, kot ga je imela Družba sv. Cirila in Metoda, lahko v obsegu, kot ga imamo tu na voljo, le bežno predstavimo. Verjetno bo pozorni bralec lahko kljub temu razbral njen prispevek k slovenskemu narodno-obrambnemu prizadevanju.

Andrej Vovko

Moja molitev nima besed.
Moja molitev je
globok vzdih,
pekoča solza,
zgrbljena duša,
tavajoča misel.

Moja molitev je
vrisk srca,
luč v očeh,
skrivnostni smehljaj,
vdani amen.
Moja molitev
nima več besed.

Roža Ganar
Moja molitev

Šolanje A. M. Slomška pod sitom

O šolanju lavantinskega knezoškofa Antona Martina Slomška je pisalo več naših uglednih teologov, zgodovinarjev, pedagogov in slavistov, nekaj je povedal tudi sam, vendar vse še ni razčiščeno. Da bi prišli na čisto, pa moramo poleg Slomškovih družinskih okoliščin, pretresti tudi gospodarske, družbenopolitične in šolske razmere v letih šolanja, kolikor dopušča prostor.

Anton Slomšek je začel dobivati osnovno izobrazbo šele po 12. letu (rodil se je 26. XI. 1800) na ponkovski začetni nedeljski šoli, ki jo je bil osnoval 15. I. 1812 tamkajšnji kaplan Jakob Prašnikar, 4. letnik celovškega bogoslovja pa je končal v začetku julija 1825. Šolal se je torej dobrih 13 let, in sicer delno v vojnih, gospodarsko težkih, družbenopolitično nemirnih, gmotno ne najboljših pa v šolskem pogledu slabih razmerah predmarčne Avstrije. Ta je bila namreč po porazu v bojih z Napoleonom I. gospodarsko izčrpana, načel je bil njen fevdalni družbeni red, zamažal se je šolski sistem, ko je z mirom v Schönbrunu (1809) zgubila ozemlje Ilirskih provinc: beljaško okrožje Koroške z vzhodno Tirolsko, Kranjsko brez Vipave, Istro s tržaškim okrožjem (Goriška, Vipavska, Tržiška dolina, po l. 1811 skoraj vsa Istra), Hrvatsko desno od Save idr.

Celjsko, mariborsko in celovško okrožje so ostala Avstriji in spadala pod deželno vlado (gubernij) v Gradcu. Celjsko okrožje je bilo v teh razmerah gospodarsko zelo prizadeto. Že med bojnimi pohodi so francoski vojaki tod plenili živež idr., po odcepitvi Kranjske pa je za dobra tri leta prenehala trgovina, zaslužek so zgubili vozniki, splavarji, obrtniki in kmetje. Vlada je tudi v graškem guberniju privijala davčni vijak, kmetje so morali še vedno dajati desetino zemljiški gosposki.

Francoska oblast je v Ilirskih provincah odpravila dotedanje avstrijsko fevdalno šolstvo. Namesto dotedanje neenotne osnovne šole s tremi vrstami šol (trivialke, glavne šole, normalke) je uvedla naprednejšo enotno štirirazredno osnovno šolo, imenovano primarna (écoles primaires) ali

osnovna šola. Vsaj na papirju je odpravila tudi dotedanje cerkveno vodstvo in nadzorstvo nad šolstvom, verouk pa ni bil prepovedan. Ko je bil dovoljen v osnovnih šolah slovenski učni jezik, je Valentin Vodnik brž oskrbel potrebne učbenike: slovenski abecednik (*Abeceda za prve šole*, Lj. 1811), slovensko-nemško-francoskega (*Abecéda ali azbuka*, Lj. 1812), slovensko slovnico (*Pismenost ali gramatika za prve šole*, Lj. 1811) in katekizem (*Kršanski nauk za Ilirske dežele*, Lj. 1811), ki ga je odobril tedanji ljubljanski škof Anton Kavčič.

To so naši prvi uradno odobreni učbeniki. V *Abecédi ali azbuki*, namenjeni učencem nemške in francoske narodnosti, poudarja Vodnik pomembno preročno misel, da se je treba nemščine in drugih jezikov učiti na podlagi materinščine. Isto poudarja tudi v uvodu k znameniti slovnici, kjer naglašja, da se je treba slovenske slovnice učiti, da bo znala mladina prav govoriti in pisati. Te misli so bile seveda namenjene avstrijskim šolskim oblastem, ki so šolam vsiljevale nemški učni jezik, češ nerazvito slovenščino govore samo kmetje.

Omenjene pridobitve so opogumile tudi šolnike na Štajerskem in Koroškem, da so se začeli posebno ob podpori narodno zavedne duhovščine potegovati za slovenjenje osnovnih šol. Čeh Alojzij Jüstel, šolski referent v graškem gubernijskem uradu, Slovenec Ignaz Zimmermann, od 1809 lavantinski škofijski nadzornik v Št. Andražu in kasnejši škof, pa graški šolski nadzornik Hasenhüttel so namreč v svojih poročilih opozarjali lavantinski in sekovski (graški) škof. orinariat ter graško šolsko oblast na zelo slab učni uspeh slovenskih učencev zaradi nemškega učnega jezika in manjkajočih dvojezičnih učbenikov, kakršne imajo na Kranjskem, Vodnikeve so zamolčali. Končno so le dosegli, da je dunajska študijska dvorna komisija 21. VI. 1811 odredila, naj se dvojezično priredijo: abecedna tabla, abecednik, katekizem in berilce *Kleine Erzählungen (Male povesti)*. Zato so tamkajšnji prerodovci hitro oskrbeli več učbenikov in med njimi celo samo slovenske. Naj omenimo le nekatere: Janez Nep. Primic, tedanji prof. na graški licejski stolici slovenskega jezika, je po Vodnikovi priredil samo slovensko *Abecedo za Slovénce* (Gradec 1812), ki prekaša Vodnikov abecednik po večjem formatu, lepšem tisku in pisanih črkah ter nekaterih tekstih, natisnjenih z njimi. Primčev *Nemško-slovenski bukvar* ... (Gr. 1814) pa je bil zaradi obsežnosti, pretežke vsebine in mnogih jezikov-

nih ter stvarnih razlag prej priročnik za učitelje kot abecednik za učence. Učitelj Mihael Kušovic, menda domačin iz Žalca, ki je služboval nekje v celjskem okrožju, je dvojezično priredil **ABC bukve** ... (Celje 1813). V uvodu poudarja, da se morajo učiti učenci nemščine na podlagi slovenščine. To je naš **prvi abecednik, ki ga je priredil učitelj!** Dekan Jurij Alič je dvojezično priredil abecednik, berilce **Male povesti** in katekizem z naslovom **Majhine bukvice branja za šolarje na deželi. Prvi del keršanskiga nauka** (Gr. 1814). Učbenikov pa Štajerci nico marali, ker se jezik naslanja na osrednje knjižnega. Uradno so bili odobreni le Aličevi prevodi. Nekaj abecednikov je izšlo tudi v mariborskem in celovškem okrožju.

Tako slovenske kot dvojezične učbenike pa so uporabljali zaradi nemškega pritiska samo v šolah z narodno zavednimi in pogumnimi župniki ter učitelji. Boj za slovensko osnovno šolo traja na Koroškem torej stoletja! Te malenkosti omenjamo za boljše razumevanje razmer na ponkovski šoli v času Slomškovega šolanja. Predno pa se jih bomo lotili, se ozmimo bežno še na družbenopolitične avstrijske razmere od 1813 do 1848.

Po zavezniškem porazu Napoleona pri Lipskem (1813) je Avstrija kot zaveznica brez težjih bojov zasedla 13. X. 1813 ozemlje Ilirskih provinc in oblast je v imenu cesarja Franca prevzel I. civilni ter vojaški guverner Latterman. Dunajski kongres (1814) je poleg drugega to avstrijsko zasedbo potrdil. L. 1815 so sklenili ruski, pruski in avstrijski vladarji **sveto zvezo**, katere duša je bil avstrijski zunanji minister Clemens Metternich. Člani svete zveze, kateri so se pridružile še druge evropske države, so sklenili varovati zakonite monarhije, vladati po krščanskih načelih, zatirati liberalizem, dušiti vsa revolucionarna in osvobodilna gibanja ter utrjevati fevdalizem.

S cesarskim ukazom 3. avg. 1816 je bilo določeno za severni del bivših Ilirskih provinc (Kranjska, beljaško in celovško pa čedadsko ter gradiško okrožje, civilna Hrvatska na desnem bregu Save do 1822, ko je bila priključena k ostali Hrvatski in Ogrski) ime Ilirija, ki je bila 1. sept. 1816 povzdignjena v **Kraljestvo Ilirija**. Kronovina s tem imenom je ostala do l. 1849.

Slovenci Kraljestva Ilirije so bili upravno podeljeni trem gubernijem (deželnim vladam), razdeljenim v okrožja (kresije), ta pa v »okrajne gosposke« (okraje), »nadobčine« in občine. Štajerska s celjskim in z mariborskim okrožjem je še nadalje spadla pod **grški gubernij**. V **ljubljski gubernij** so sodile Kranjska in beljaško okrožje

Ponikva 1900.

Koroške, od 1825 pa vsa Koroška, da je ta gubernij obsegal: ljubljansko, postojnsko, novomeško, beljaško in celovško okrožje. Pod **tržaški gubernij** je spadalo ozemlje Trsta, Goriške, Istre in do 1822 del omenjene Hrvatske z reškim, tržaškim, goriškim in karlovškim okrožjem, po l. 1822 pa so sodili v ta gubernij: Trst, goriško in istrsko okrožje, zadnje s sedežem v Pazinu.

Avstrijsko šolstvo je bilo že od 2. šolskega zakona (Politična šolska ustava, 1805) pod cerkvenim vodstvom in nadzorstvom in se je po l. 1814 še okrepilo. Država si je pridržala zakonodajno oblast (ustanavljanje in ukinjanje šol, predpisovanje učnega jezika, potrjevanje učnih načrtov, učbenikov, stalnosti učiteljev in določanje plač), vrhovno upravo in nadzorstvo, dejansko pa so vodile šolstvo in nadzorovale pouk cerkvene oblasti: v župnijah župniki, v dekanijah dekani, v škofijah škof. konzistoriji s škof. šolskimi nadzorniki. Tako se je šolstvo upravljalo po državnem in cerkvenem tiru. Za vzdrževanje šol in učiteljev država ni dosti prispevala, ampak je večino bremen naprtila občinam, okrajem in okrožjem ter Cerkvi.

Po l. 1814 so bile spet tri vrste osnovnih šol (**trivialke, glavne šole in normalke**) z različno zahtevnimi učnimi načrti. Najmanj znanja so dajale najslabše oskrbljene, večinoma enorazredne podeželske trivialke, obvezne za vso mladino od 6. do 12. leta starosti. Za šole in učitelje so morale skrbeti občine, župnije in zemljiška gospostva. Ti učitelji so dobivali nekaj plače od občin, nekaj od šolnin všolanih učencev, nekaj iz župnijskih skladov kot cerkveniki in organisti (od porok, krstov, pogrebov, zvonjenja, vodenja cerkvenega petja), od staršev pa bero v živilih (pšenica, rž, jajca, vino) in blagu (laneno predivo, volna, ipd.). Na Ponikvi je imel učitelj l. 1812 ok. 150 goldinarjev čistih dohodkov, kar je bilo zaradi precejšnje inflacije zelo malo. Bolje so bili plačani učitelji glavnih šol in normalk večinoma iz

t. i. normalnega šolskega sklada. Že zaradi izdatkov starši podeželnih šol niso marali ter niso pošiljali neprisiljeni otrok k pouku. Vzroki pa so bili seveda tudi drugi: zaostalost, revščina – v letih 1814–1817 so bile zelo slabe letine in lakota – opravljanje poljskih del, pretepanje in zasramovanje učencev v šolah in še zlasti nemški učni jezik, da učenci večinoma niso razumeli pouka ter so se redki naučili brati, še redkejši pa tudi pisati. Zato je obiskoval šolo l. 1810 komaj vsak peti šoloobvezni otrok in l. 1848 vendarle vsak tretji, seveda različno po gubernijah, okrožjih in občinah. V splošnem je bilo na Koroškem in Štajerskem več šol z boljšim obiskom kot na Kranjskem, Goriškem in v tržaški okolici, vendar so bile šole tod bolj slovenske.

Tudi šolstvo je moralo služiti Metternichovega absolutizmu z vzgojo vernih, cesarju in fevdalnim oblastem vdanih in delovnih državljanov »bistre glave pa žlahtnega srca«.

Zdaj pa v slabo raziskano šolo na Ponikvi! Po njeni kroniki idr. virih je začela delovati v župnišču kot enorazrednica l. 1786 z učiteljem Jurijem Jemenškom, službujočim tu od začetka do l. 1811. Mnenja o tem, ali je bila to državna splošno obvezna trivialka ali neobvezna zasebna župnijska šola, so različna. Dr. Marjan Žagar npr. pravi, da je delovala od 1786 do 1873 kot **zasebna župnijska šola**,¹ kar ni res. France Ostanek trdi, da je bila **trivialka**.² Iz ohranjenih izpitnih zapisnikov celjske okrožne glavne šole je namreč ugotovil, da je opravil ponkovski kaplan Martin Poljšak tu predpisani izpit za poučevanje verouka že pred l. 1786, neimenovani ponkovski učitelj pa 23. IV. 1783 tu učiteljskega izpita ni opravil in ga je moral ponavljati. Celjski okrožni urad je bil namreč 11. III. 1783 zahteval, da morajo obiskovati na tamkajšnji okrožni glavni šoli 4 tedenski učiti. tečaj vsi župniki, kaplani in učitelji tega okrožja, sicer župniki ne bodo smeli nadzorovati šol, kaplani in učitelji pa ne poučevati verouka oz. drugih učnih predmetov.³ Kolikor je poučevalo na ponkovski šoli osebje z opravljenim predpisanim izpitom po predpisanih učnih načrtih, je bila ta šola trivialka, čeprav je bil pouk v župnišču.

Iz omenjenih datumov pa sledi, da je bila na Ponikvi zasilna župnijska šola že pred l. 1786. Tu je bilo namreč nekako do 1790 pomembno cerkveno središče – komisariat – z župnikom in 12 kaplani, ki so opravljali pastoralno delo na podrejenih podružnicah in se jih je po 6 ob sobotah vračalo na Ponikvo, po 6 odhajalo na podružnice.

Prva ponkovska šola iz leta 1811.

Od šestih kaplanov na Ponikvi pa je gotovo kateri poučeval vsaj verouk, če že ne branja. Od ponkovske prazupnije pa so se postopno ločile vse župnije kasnejše šmarske dekanije: Šentjurij, Lemberg, Šmarje, Dramlje, Sv. Vid idr. Ponkovski komisariat je najprej prišel v Blagovno oz. bližnjo župnijo Sv. Jurij pod Rifnikom (= Šentjurij), po l. 1800 pa že kot dekanat v Šmarje pri Jelšah, kjer je še danes.

Zaradi Slomškovega šolanja nas zanima ta šola po l. 1810. O njej pa pove njena kronika le to, da je poučeval od 1811–32 učitelj Janez Nep. Cvek, a letnici službovanja nista pravilni. Kaplan je bil ok. 1810 Mihael Goleš, sorodnik Slomškovih, in je pripravljaval s Slomškovo materjo Marijo, roj. Zorko iz Šoštanja, sina Antona za birmo l. 1810.⁴ Imena ponkovskega župnika nisem mogel ugotoviti. Slomšek pravi o njem, da je bil star in bolehen⁵ ter se ni zanimal za šolo, zato je slabo delovala. Tudi v šoli pa je napravil red po župnikovi smrti novi kaplan Jakob Prašnikar, ki je bil prišel na Ponikvo 11. XI. 1811. Že pred tem pa so bile posegle v šolo državne in cerkvene šolske oblasti. V zapisnikih lavantinskega škofijskega šol. nadzornika iz Št. Andraža je namreč rečeno, da je bila šola z odlokom graškega gubernija od 17. III. 1810 obnovljena, v resnici pa se je obnavljanje zavleklo do febr. 1812. To dokazuje 14 dopisov iz lavantinske škof. pisarne v Št. Andražu iz let 1811–14, ki so ohranjeni v mariborskem škof. arhivu.⁶ Dopisovanje je potekalo med lavantinskim škof. konzistorijem (odslej: LŠK), dekanijskim uradom Šmarje (pri Jelšah, odslej: DUŠ), celjskim okrožnim uradom, graškim gubernijem in ponkovsko šolo oz. župnijskim uradom. Čeprav vsebina še ni bila objavljena, bomo zaradi prostorske stiske navedli le bistveno:

DUŠ naroča po odloku celjskega okrožnega urada šoli 1. V. 1811, naj skliče maja krajevno komisijo, ki bo pregledala ponkovske šolske razmere (prostori, oprema, učiteljeva pedagoška

izobrazba, sredstva za plačevanje), določila pogoje za uvedbo šole in pridobila občine za prispevke. V drugem dopisu istega dne naroča DUŠ šoli, naj konča ponkovski organist in cerkvenik **Simon Perun** še l. 1811 učiteljski tečaj v Celju ali v (Slovenskih) Konjicah, sicer bo moral prepustiti mesto usposobljenemu učitelju. – Perun pa ni šel v tečaj in pustil službo.

Dne 24. VII. 1811 poroča DUŠ šoli, da je komisija določila prostor za izgradnjo šole na Ponikvi brez natančnejše določene lokacije. Do zgraditve šole je primerno za pouk 1. nadstropje kaplanije. Za šolsko opremo naj poskrbi okrajni urad (Sentjurij?), dotacija za učiteljevo plačevanje bo določena pozneje, cerkvenik in organist **Andrej Knof** mora čimprej končati učiteljski tečaj, sicer bo mesto razpisano v časopisih. – Tudi Knof ni šel v tečaj, zato je DUŠ po pooblastilu LŠK mesto razpisal.

Ponkovska šolska kronika pravi, da je bila šola zgrajena l. 1811. Malo je verjetno, da je bilo poslopje pri tedanjem načinu gradnje zgrajeno v 4 mesecih. Če pa je bilo pod streho, nepresušeni prostori l. 1811 še niso bili primerni za pouk. Kronika tudi trdi, da je po tedanji navadi plačal obrtniška dela ponkovski baron Dienersberg, a v nobenem dopisu ni omenjen. Dr. I. Grafenauer⁷ pravi po uradnem dopisu iz mariborskega škof. arhiva, da ta baron do l. 1813 ni nič prispeval h gradnji. Žal, dopisa nisem mogel preveriti, ker je menda neke založen.

Iz naslednjih dopisov je razvidno, da se je na razpisano mesto javil začasni učitelj Janez N. Cvek iz Konjic in bil na priporočilo DUŠ sprejet s pristankom LŠK, celjski okrožni urad pa je bil o tem le obveščen.

Ker ponkovska trivialka ni delovala, je začel poučevati kaplan Jakob Prašnikar med prvimi na Sp. Štajerskem v začetni nedeljski šoli v kaplaniji nepismene. Pouk je bil slovenski in so se učili nekaj nemščine potem, ko so učenci znali slovensko brati pa pisati. DUŠ je namreč poročal 27. II. 1812 LŠK, da misli imenovati Prašnikarja za ponkovskega kateheta in krajevnega šolskega nadzornika, ker vneto poučuje **od 15. I. 1812 26 učencev**. Torej ne 15 učencev, kot so pisali Franc Kosar,⁸ dr. Anton Medved,⁹ dr. Ivan Grafenauer¹⁰ idr. Dne 7. V. 1812 pa je že sporočil DUŠ LŠK, da je imenoval Prašnikarja za »duhovniškega« ponkovskega šolskega nadzornika, za »političnega« šolskega nadzornika pa Vincencija Kocelija.

Dne 10. III. 1813 pa je graški gubernij sporočil

menda LŠK, da je **Janez Nep. Cvek nastopil službo na Ponikvi 27. II. 1812** in je od tega dne enorazredna trivialka redno delovala. V dopisu od 10. I. 1814 je LŠK sporočil DUŠ, da je glede na dobra poročila o Cvekovem pouku s ponkovske šole in drugih odobril njegovo spričevalo iz Ljubljane od 2. IX. 1802, zato ga je graški gubernij še l. 1814 imenoval za stalnega učitelja. Po I. Grafenauerju¹¹ je bil Cvek premeščen 5. VI. 1815 v Poljčane, na Ponikvo pa je prišel Josip Leskovar. Podatki o vrstnem redu učiteljev v ponkovski šolski kroniki so torej nepopolni, napačni in prav taki v Fleretovi in Erjavčevi knjigi o Slomšku,¹² ker sta jih nekritično sprejela iz kronike.

Slomšek je začel obiskovati **Prašnikarjevo začetno nedeljsko šolo 15. I. 1812** in jo uspešno končal o sv. Mihaelu (29. IX.) 1812. Pouk so slovesno zaključili z mašo v ponkovski župnijski cerkvi sv. Martina ob udeležbi 22 duhovnikov, celjskega okrožnega glavarja pl. Zierenfelda in župljanov. Sledil je preskus znanja pod orehom sredi Ponikve, pri katerem je najbolje odgovarjal Slomšek ter prejel prvo nagrado: srebrnike in molitvenik. Mogočni oreh, ki ga je bil načel zob časa, so l. 1965 podrli. Bivši župnik Alojzij Jakopina je del oreha otel s preparacijo in stoji poleti v niši južno ob cerkvi kot nemi spomin na Slomška in Prašnikarja, ki je tako pametno ogreval zaostale župljane za šolo.

Gotovo pod Prašnikarjevim vplivom je začel Slomšek po 27. II. 1812 obiskovati **ponkovsko trivialko** že v novi šoli, kjer je poučeval Cvek, jo obiskoval v šol. l. 1812/13 in še 1. polletje v šol. letu 1813/14 do velike noči. Obiskoval jo je torej leto in pol. Pri tem naj opozorim, da je bil šolski koledar tedaj drugačen: Slomšek pove v svoji knjigi **Blaže ino Nežica v nedeljski šoli** pa tudi druge,¹³ da se je začenjal pouk po vseh svetih in je trajal zimski semester do velike noči, poletni pa od bele nedelje do sv. Mihaela (29. sept.), od 29. IX. do 1. XI. so bile počitnice.

Cvekov pouk je bil v trivialki trdo nemški.¹⁴ Slomšek pravi, da je slovenščino slabo znal, verjetno pa tudi knjižne nemščine ne kdove kaj. Kot smo videli, je končal učiteljski tečaj l. 1802 na ljubljanski normalki z nemškim učnim jezikom, tečaji pa so trajali do l. 1805 štiri tedne in so šele od tedaj dalje zahtevali za sprejem v tečaj vsaj končano glavno šolo.

Pri pouku nemškega branja in pisanja so uporabljali po Slomškovi izjavi nemško abecedno tablico, tj. kartonček z gotskimi in latinskimi črkami ter nemškimi zlogi in besedami. O rabi

kakega slovenskega ali dvojezičnega abecednika, ki smo jih navedli v uvodu, torej ne duha ne sluha.

Z učenci je bil Cvek strog in vzvišen nad njimi, saj so ga morali onikati in je ozmerjal učenca, ki ga je vikal, češ vika se birič.

Nemški so se učili brati po t. i. črkovalni metodi, ki je bila najslabša in najtežja med vsemi ter prava muka za učence. Danes se tega komaj še zavedamo! Slomšek namreč pravi: »Smo slovkali in čivkali slovenska deca; pisali smo najpred nemško, potem latinsko, le v domačem jeziku ne.«¹⁵ Slovkatu pomeni zlogovati (slovka-zlog), pa seveda ne razzlogovati, ampak brati črke zlogov najprej z njihovimi imeni, nato šele po glasovih. Nemško besedo *die Rose* (= roža) je moral učenec brati takole: Er-o = Ro; es-e = ze – Roze. Tega učnega postopka pa z nemško razlago učenci zlepa niso doumeli, ker niso razumeli ne besed ne zlogov ne tega, da se več nemških črk drugače piše kot izgovarja. Zato so učitelji učence zmerjali, lasali in pretepali. Slomšek sicer ne pravi, da jih je Cvek pretepal, ampak to, da je obesil učencu, ki je v nervozi zinil slovensko besedo, okoli vratu »blažko«, tj. sramotilno deščico v obliki izrezanega osla. V članku Graja nemškutarjev Slomšek ne rabi več te besede, ampak »zasmehljivo znamenje«.¹⁶ Sicer pa to ni bila samo Cvekova grda navada, ampak so to delali tudi v novomeški frančiškanski glavni šoli idr. Janez Trdina,¹⁷ ki je l. 1840 nekaj mesecev obiskoval frančiškansko glavno šolo v Kamniku, namreč pravi, da so učencu, ki se je pogovarjal s součenci slovenski, obesili za vrat »lesenega osla« in ga je moral nositi iz šole grede po mestu ter se ga je znebil, ko je ovadil součenca, da je govoril slovenski. Tako v predmarčni šoli ni cvetelo samo ponemčevanje slovenske mladine, ampak tudi ovaduštvo.

Iz rečenega sledi, da Jakob Prašnikar kot krajevni šolski nadzornik ni preganjal nemškega učnega jezika v ponkovski trivialki, pač pa je slovenski poučeval v tamkajšnji začetni nedeljski šoli in zahteval dvojezični pouk tudi v nedeljski ponavljalni šoli, obvezni za vso mladino do 15. leta starosti. Gotovo takó je postopal tudi kot župnik v Olimlju (od 1819–33), kjer sta bili **po njegovi zaslugi ustanovljeni l. 1822 trivialka in začetna nedeljska šola.**

Ko je bil Prašnikar kot izkušen praktik brez testov idr. izkusvenih metod spoznal Slomškovo ambicioznost, vztrajnost pri učenju in njegovo darovitost, je podprl njegovo mater, da bi sin

Prašnikarjev nagrobnik (Poljskava).³⁰

študiral dalje, dobro vedoč, da si želi duhovnika v hiši. Ker pa so dajale podeželske trivialke komaj toliko znanja, kolikor so ga dobili učenci v dveh razredih glavnih šol, je moral Slomšek po tedanjih predpisih pred vpisom v gimnazijo končati 3. raz. celjske **C. kr. glavne šole**, torej ne »klasične normalke«, kakor sta zapisala J. Poljanec in Fr. Hrstelj.¹⁸ O sinovem nadaljnjem šolanju pa oče Marko kot velik gruntar – posestvo je merilo nad 100 oralov, tj. 57,55 ha – ni hotel slišati. Po močno zakoreninjeni kmečki navadi, da prevzame posestvo prvorojenec, naj bi bil Anton kmet. Zato je moral ta od mladih nog trdo delati, da bi se z delom usposobil za kmetovanje, spoznal posestvo in se ga z ljubeznijo oklenil. Brez trdega dela, znanja in ljubezni do zemlje ni kmeta!

V spopadu mnenj o sinovi nadaljnji življenjski poti je zmagala s Prašnikarjevo podporo mati, zato se je ta po veliki noči l. 1814 vpisal v 3. raz. tedanje trirazredne **celjske okrožne glavne šole**, kjer je bil učni načrt zahtevnejši, pouk predmeten, učni jezik nemški, slovenščina le pomožni, disciplina ostra in vzgoja strogo verska. Začetniške težave je Slomšek z vztrajnim učenjem hitro premagal ter izdelal razred z odliko. To dokazuje, da ga je bil Prašnikar dobro usposobil za samostojno učenje. Takó se je Anton jeseni 1814 lahko vpisal v 1. raz. **C. kr. gimnazije v Celju**, ki je bila tipična latinska šola. V predmetniku je bilo do l. 1819 20 tedenskih ur in od teh v vseh raz. po 9 ur latinščine in od 3. do 5. raz. po 3 ure grščine. Zato so oba jezika v 5. raz. boljši učenci dobro

obvladali v govoru in pisavi ter pisali celo pesmi. Nemščine in slovenščine ni bilo v predmetniku.

Po težko premaganih naporih pri pouku latinščine in grščine z nemško in latinsko oz. grško razlago je Slomšek hitro napredoval in bil med odličnjaki, v 5. raz. pa prvi obdarovani odličnjak, čeprav se je neobvezno učil italijanščino, sam pa tudi francoščino. Napredek je toliko bolj presegel, ker se je od 2. gimn. dalje težko preživljal. Dne 2. I. 1816 je namreč umrla pri porodu 8. otroka mati in pustila poleg Antona petero nedoraslih otrok, ker sta bila 2 umrla v otroštvu. Oče je v teh težavah upravičeno pričakoval, da bo sin pustil študij, a tega ni storil. Zato so se odnosi med njima ohladili in podpora slabela zlasti po I. 1818, ko se je bil oče oženil z Marijo Hudejevo, ki je bila posebno do Antona pisana mati. Po materini smrti je Slomška duhovno in gmotno podpiral Prašnikar, deloma pa si je služil kruh z instrukcijami – učil je dva sinova Uhlovih iz Laškega – deloma s prevajanjem receptov pri celjskem lekarnarju Baumbachu.

Počitnice je Slomšek v tistih razmerah preživljal do Prašnikarjevega odhoda s Ponikve (1818) večinoma pri njem in mu dobrotljivost vračal tudi s tem, da mu je pomagal pri pouku v začetni nedeljski šoli ter celo včasih sam poučeval. Za to je bil namreč Slomšek dobro pripravljen, saj je 8. VIII. 1817 končal na celjski glavni šoli poseben **učiteljski tečaj** za gimnazijce, s katerim je bil usposobljen za »zasebnega učitelja« (inštruktorja) osnovnošolcev. Tudi pri tem izpitu je dosegel odlični uspeh z opisno oceno, da ga vodstvo šole »odlično priporoča« vsem, ki bi ga potrebovali. Kot učenec 2. humanitetnega razreda pa je Slomšek opravil **na celjski gimnaziji** 15. IX. 1819 tudi izpit za učenje učencev gramatikalnih (nižjih gimnazijskih) razredov. Tako se je torej Slomšek že kot gimnazijec vsaj toliko usposobil za poučevanje kot tedanji učitelji.

K oblikovanju Slomškove osebnosti je precej prispeval v 5. razredu z dvournim tedenskim poukom govornišva, pesništva in stilistike priljubljeni prof. Janez Anton Zupančič. Ta namreč ni učencem posredoval samo teoretičnih zakonitosti iz retorike, poetike in stilistike, ampak jih je z nastopi v razredu usposabljal kot govornike, recitatorje in deklamatorje ter jim brusil jezik pa stil. Pri pouku pa je zbujal dijakom zanimanje za zanemarjeni slovenski jezik, jim dajal brat Vodnikove in Jarnikove pesmi, sprejemal njihove slovenske naloge, jih navduševal za našo zgodovino, ljudske pesmi, običaje idr. Tudi Slomšek mu je

izročil slovensko nalogo in bil v razredu pohvaljen. Hvalo pa je požel tudi pri šolski proslavi goda prof. Küttla. Po Zupančičevem naročilu je en dijak deklamiral svojo nemško pesem, eden latinsko, eden grško, Slomšek pa je udeleženec presenetil s svojo slovensko prigodnico. S tem je Zupančič¹⁹ razplamtel dijakovo rodoljubje in zanetil iskro za pisateljevanje, ki ni ugasnila do smrti.

Ob Zupančičevem poučevanju pa moramo razčistiti, ali je Slomšek končal 5 ali 6 razredov celjske gimnazije. Dr. Medved²⁰ namreč trdi, da je končal 6 razredov, isto ponavljajo za njim P. Flere in Fr. Erjavec.²¹ J. Poljanec in Fr. Hrstelj²² idr. Dr. I. Grafenauer²³ kot dober poznavalec Slomška sicer pravilno navaja, da je ta obiskoval to gimn. od 1814–1819, torej kot petrazredno, v isti sapi pa zatrjuje, da je končal 6 razredov, rekoč: »Za udejstvovanje v prerednem duhu pa ga je (Slomška) kot dijaka 5. in 6. razreda gimn. vnel Jan. Ant. Suppantchitsch...« Že Janko Orožen²⁴ je I. 1971 zapisal, da je bila ta gimn. šestrazredna šele od jeseni 1819, vendar sem hotel trditev preveriti po izveštjih. Primerjal sem namreč težko dobljeni izveštji te gimn. s takrat običajnim latinskim naslovom **Juventus Caes.-Regii Gymnasii Celejensis** (Mladina C. kr. gimnazije v Celju) iz I. 1819 in 1820. Izveštji sta kratki in sta v krajevnem zaznamku le letnici brez mesecev pa dnevo izdaje. Najprej so navedeni po številu odličnih ocen dijaki obeh humanitetnih razredov, nato iz gramatikalnih razredov. V izveštju 1819 je na str. 1 kot prvi nagrajeni odličnjak »Slomscheg Antonius Styr. Poniggel«. (Anton Slomšek, Stajerec, Ponkavljan), nato sledijo odličnjaki **iz treh gramatikalnih razredov**, kar je dr. A. Medved prezrl. V izveštju iz I. 1820 ni več Slomška in so imena dijakov iz dveh humanitetnih pa **štirih gramatikalnih razredov**. Iz tega sledi, da je Slomšek končal petrazredno celjsko gimnazijo. Napako, ki se vleče po literaturi že desetletja, bo pač treba izkoreniniti.

Jeseni 1819 se je Slomšek vpisal v 1. letnik ljubljanskega liceja pod vodstvom pisatelja Matveža Ravnikarja, vnetega zagovornika slovenske osnovne šole in pisca dvojezičnih pa slovenskih učbenikov zanjo. Med Slomškovimi sošolci so bili tudi: France Prešeren; Jožef Burgar, kasnejši metelkovec in prevajalec del Chr. Schmidja; Matija Svetličič, kasnejši pesnik; Jurij Kosmač, kasnejši pesnik in prevajalec idr. Ta pisana družina je močno vplivala na nadaljnjo Slomškovo preredno

in literarno rast. Tu pa se je šolal samo 1. poll., ker je odšel iz gmotnih ozirav 2. poll. 1820 v Senj in se vpisal v tamkajšnji škof. licej, ki ga je bilo mogoče končati v enem letu. Slomšek je s pridnostjo ta licej uspešno končal, se navadil hrvaščine in se vesel vrnil domov. Po vpisu v celovško bogoslovje pa ga je močno presenetilo obvestilo ravnateljstva, da ni sprejet, ker ljubljanski gubernij ni odobril licejskega spričevala, češ hrvatska spričevala v ilirskem kraljestvu niso veljavna. Zato je Slomšek obiskoval v šol. l. 1820/21 drugi letnik v celovškem liceju ter ga 1821 z odliko končal. V tem letu mu je umrl oče, da je zgodaj ostal brez staršev.

Ker se je bil Slomšek že prej odločil za duhovniški poklic, je stopil okt. 1821 v celovško bogoslovje, kjer se je z zglednim verskim življenjem, vestnim obiskovanjem predavanj in s temeljitim študijem usposabljal za duhovniško, vzgojiteljsko in preredno delovanje. Spričevala dokazujejo da je v 2. letn. (šol. l. 1822/23) »zelo marljivo« poslušal v **celovškem liceju** vse leto obvezna predavanja iz občega vzgojeslovja in dobil pri obeh semestrskih izpitih (6. V., 1. IX. 1823) odlično oceno. Taki oceni je dobil tudi po enoletnem tečaju na **celovski normalki** iz katehetike in metodike za »nemške« (osnovne) šole pri izpitih 21. VII. 1825 v 4. letniku. Obveznih predavanj iz obče pedagogike, katehetike in osnovnošolske metodike torej tedaj bogoslovci še niso poslušali v celovškem bogoslovju, kakor je mislil dr. Vinco Brumen.²⁷

Slomšek je kot kmečki sin dobro poznal kmečko zaostalost in zanemarjeno kmetijstvo. Da bi kot podeželski duhovnik tudi v tem pogledu izobraževal kmete, je v 4. letn. poslušal vse šol. l. 1824/25 na celovškem liceju **neobvezna** predavanja prof. Matije Ahacla iz kmetijstva in dobil 10. VIII. 1825 spričevalo z odlično oceno.

Iz verske gorečnosti, preredne vneme in iz prepričanja, da mora duhovnik za uspešno pastoralno delo med slovenskimi verniki obvladati slovenski knjižni jezik, je Slomšek vsa leta bogoslovnega študija (1821–25) poučeval celovške bogoslovce slovenski jezik takó uspešno, da so po končanih tečajih mnogi pravilno govorili, nekateri pa tudi pisali. Raba tedanjih osnovnošolskih beril v tečajih pa dokazuje, da je Slomšek vneval bogoslovce zlasti za poučevanje v začetnih nedeljskih šolah. Pri tem pa se je tudi sam izpopolnjeval kot pedagoški praktik.

Slomšek pa je preredno vneval celovške bogoslovce tudi v slovenskem društvu, ki ga je bil l.

1822 tu ustanovil in pozdravil njegov začetek s svojo odo **Slovenstvo**. Vse to Slomškovo delo ob študiju lahko le občudujemo!

Glede na rečeno, ni čudno, da je bil Slomšek posvečen že po 3. letn. bogoslovnih študij 8. IX. 1824 in pel novo mašo pri župniku Jakobu Prašnikarju v Olimlju 19. IX. 1824, ker je bil Prašnikar – kot je dejal Slomšek ob postavitvi nagrobnika na Sp. Polskavi 25. VII. 1842 – njegov mladostni vodnik, prvi učitelj in očetovski dobrotnik. Nato je Slomšek do jul. 1825 končal še 4. letn. celovškega bogoslovja in bil 27. VIII. 1825 imenovan za kaplana na Bizeljskem.

Tako se je Slomšek že med rednim šolanjem in v nadaljnji življenjski šoli usposobil za našega narodnega katoliškega vzgojitelja in buditelja ter cerkvenega organizatorja, o katerem je dejal dr. France Kidrič,²⁸ da »zavzema kot duhovnik in škof prvo mesto v slovenski zgodovini za Cirilom in Metodoma«, dr. Anton Slodnjak²⁹ pa ga je označil z besedami: »Slomšek je poleg Prešerna najkrepkejša osebnost, ki jo je v prvi polovici 19. stoletja rodila slovenska zemlja.«

¹ M. Žagar, Krajevni leksikon Slovenije III, Ljubljana (odslej: Lj.) 1976, 337

² Fr. Ostanek, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, br. 11. Zagreb 1977, 92

³ Isti, isti Zbornik, br. 5. Zagreb 1969/70, 315 in 319

⁴ SBL III, 368

⁵ A. M. Slomšek, Zdaj šele vemo, kaj šola velja. Drobtnice (odslej: Drb.) 1847, 240

⁶ Dopise je verno prepisal arhivar prof. Anton Ožiger. – Hvala!

⁷ I. Grafenauer, Razprave II, Arhivski doneski k podobi Slomška pedagoga. SAZU Lj. 1956, str. 34, op. 18

⁸ F. Kosar, Knezoškof lavantinski A. M. Slomšek, Drb. 1863, 135

⁹ A. Medved, Knezoškof lavantinski A. M. Slomšek, Celovec 1900, 12

¹⁰ I. Grafenauer, n. d., prav tam

¹¹ Gl. op. 7!

¹² P. Flere – Fr. Erjavce: Izbrani spisi za mladino. Slov. pesniki in pisatelji VI, Lj. 1924, 276

¹³ Gl. op. 5! Drb. 1847, 240–41

¹⁴ Mih. Lendovšek: Nagovori rajnega knezoškofa A. M. Slomška, katere je imel v mariborski čitalnici, Drb. 1887, 94–95

^{14a} Janez Nep. Cvek se je rodil menda l. 1776 nekje na Kranjskem in končal učit. tečaj do 2. XI. 1802 v Ljubljani. Od 1804 je bil začasni učit. v Šmartnem pri Litiji, kjer je po poročilu novomeškega okrožnega urada 27. III. 1805 ljublj. škof. konzistoriju grdo ravnal z učenci in zanemarjal službo, zato je 24. IV. 1805 pod pritiskom odšel. Od 1807 je poučeval v Mokronogu, od 4. III. 1808 v Šentjerneju, kjer je bil zaradi neprimerne vedenja 15. III. 1810 odpuščen. Ker je bil na Kranjskem na slabem glasu, je odšel v času ilirskih provinc v celjsko okrožje pod Avstrijo in od 1811 poučeval v

Konjicah, od 1812 na Ponikvi, od 1815 v Poljčanah, od 1817 v Lembachu (Limbušu), od koder je po pravdanju z župnikom Fr. Cvetkom 1841 odšel k Sv. Martinu pod Kačjemom, kjer je umrl 15. I. 1844. V Limbušu se je uveljavil kot dober sadjar in bil odlikovan. Za stalnega učita je bil imenovan l. 1814 še na Ponikvi.

¹⁵ Gl. op. 14!

¹⁶ A. M. Slomšek, Graja nemškutarjev, Drb. 1862,

62 ¹⁷ J. Trdina, Zbrano delo. I Spomini, Lj. 1946, 65

¹⁸ J. Poljanec-Fr. Hrastelj, Knjiga o Slomšku. Zbornik ob stoletnici smrti, MD Celje 1962, 10

¹⁹ Janez Ant. Zupančič se je rodil po roj. knjigi, ki je v ljublj. nadškof. arhivu, v Ljubljani 22. V. 1785, ne pa 1788. ²⁰ Gimnazijo in licej je končal v Ljubljani, filozofijo na Dunaju. Od 1809 je poučeval na celjski gimn. in odšel po nekaterih virih na mariborsko l. 1819, po J. Orožnu – kar je verjetneje – pa l. 1820. Tudi v Mariboru je dijake preročno vneval, se uveljavil v društvi kot režiser in recitator ter 1831 razočaran in bolan odšel v Koper, kjer je umrl 24. VII. 1833. Kot romantik je pisal nemške pesmi, spisal neujeljavljeno dramo s prerednimi pobudami, objavil v Ljubljanskem tedniku (Laibacher Wochenblatt) l. 1806 članek Zgodovinski odlomki o kranjski poeziji, prav tam l. 1806 nem. prevod Vodnikov inace pripovedne ljudske pesmi Pegam in Lambergar, l. 1807 pa v posebni brošuri z uvodom. To je prvi zapis naše ljudske pesmi.

²⁰ Medved, n. d., 18, 20, 24

²¹ Flere-Erjavec, n. d., 276–77

²² Poljanec-Hrastelj, n. d., 11

²³ I. Grafenauer-A. Gspan, Slomšek Anton, SBL III, 368 in 376

²⁴ J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, Celje 1971, 647

²⁵ L. Legiša-A. Gspan, Zgodovina slov. slovstva I, Lj. 1956, 38 in 428.

Tako smo razčistili Slomškovo šolanje na C. kr. gimnaziji v Celju.

²⁶ Naše gimnazije so bile od 1805 – 18 v mestih z liceji (Ljubljana, Gorica, Celovec) šestrazredne, drugod in tudi v Celju petrazredne. Pouk je bil predmeten, učenci ne preobremenjeni (20 ur na teden). Oboje so imele po 2 humanitetna razreda, v katerih so dobivali učenci s spoznavanjem del latinskih in grških klasikov (Cezar, Ovid, Horac, Homer) humanistično izobrazbo. Petrazredne so imele po 3 gramatikalne razrede, imenovane tako po lat. in grški slovnici, šestrazredne pa po 4. Z gimnazijskim zakonom (Gymnasialcodex) iz l. 1818 so bile gimnazije reformirane: pouk je postal razreden, predmetnik nekoliko spremenjen, tudi petrazredne gimnazije so morale postati šestrazredne.

Na gimnazije je bil vezan praviloma dvoletni filozofski študij ali licej. To je bila viša šola, vmesna stopnja med univerzo in gimnazijo. Na licejih je bilo manjše število predmetov s skrčenim obsegom in niso smeli podeljevati doktorskih naslovov. Po l. 1818 je bil med učnimi predmeti tudi verouk in gimnazijec ni smel imeti ob vpisu slabe ocene iz vedenja pa verouka. Za nekatere stroke (jus, medicina) je bil potreben triletni končani licej.

Celjska gimnazija je bila ustanovljena kot petrazredna za vlade ces. Franca I. z dekretom 10. IX. 1808, ko je bil zbral z dovoljenjem graškega gubernija celjski sodnik dr. Nikolaj Lipič 30.000 goldinarjev za zgraditev gimn. poslopja. Jeseni 1808 je začel s poukom l. raz. v

minoritskem samostanu, nato so postopno odpirali naslednje razrede. Dne 15. XI. 1812 je začel s poukom 5. raz. po svečani blagoslovitvi novega poslopja s petimi učilnicami in s sobo za prefekta. Po zakonu bi morali Celjani odpreti 6. raz. že l. 1818, vendar ga niso, ker je bilo treba spremeniti predmetnik, dobiti še učne moči in manjkajočo učilnico. Zato se je začel pouk v 6. raz. šele jeseni 1819 v kapucinskem samostanu.

Ravnatelj te gimn. je bil celjski okrožni glavar, vendar je večino bremen nosil njegov namestnik, praviloma mestni župnik in opat. Vse vzgojno-izobraževalno delo je vodil prefekt, praviloma duhovnik, navadno veroučitelj, ki je sodil med humanitetne učitelje. Ti so morali imeti namreč fakultetno izobrazbo, medtem ko so poučevali v gramatikalnih razredih tudi učitelji s končanim licejem. Pouk sta strogo nadzorovala graški deželni šol. nadzornik in lavantinski škof. šol. nadzornik s komisarjem, ki je bil navadno celjski opat.

²⁷ V. Brumen, »Blaže in Nežica«, Kulturno-pedagoški pomen Slomškovega dela. Maribor 1936, 37

²⁸ St. Stanoević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenska, IV (lat.). Zagreb 1927–29, 245

²⁹ A. Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, Lj. 1934, 133

³⁰ Hier ruhet an der Seite

Seiner 83 jährigen Mutter

Pfarrer Jakob Prašnikar, geboren am 21 julij 1784

zu Kolovrat in Krain, gestorben am

13. oktober 1841

zu Interpulsgrann

Der jugend väterlicher Freund

Ein Mann der Treue und Ordnung

Lebst du in deinen Werken fort

O ernte dort was du hienieder

Gutes für eine Ewigkeit gesäet.

Tu počiva ob svoji 83-letni materi

župnik Jakob Prašnikar

roj. 21. jul. 1784 v Kolovratu na Kranjskem,

umrl 13. okt. 1841 na Spod. Polskavi

Mladostni očetovski prijatelj, mož zvestobe in reda,

živi dalje v svojih delih!

O žanji tam, kar si na tem svetu dobrega za

večnost sejali!

Ivan Andoljšek

Slovenska imena mesecev iz imen svetnikov

Ob ne tako skromni beri različnih zapisov o slovenskih imenih mesecev pravzaprav ni tako lahko najti nov, svež, obenem pa zadosti zanimiv pristop. Zamisel, da bi pisal o slovenskih imenih mesecev, nastalih po imenih pri nas najbolj znanih svetnikov ali njihovih praznikih, se je porodila pri raziskovanju osebnih imen, ki sem jih v letu 1984 po koledarju razlagal na ljubljanskem radiu. Pri iskanju besedja in frazeologizmov iz osebnih imen se je pokazalo, da je vsak mesec poimenovan po imenu svetnika ali njegovem prazniku.

Pri nas in pri večini evropskih narodov so zdaj v veljavi latinska imena mesecev, tj. od januarja do decembra. Izmed slovanskih narodov vztrajajo pri domačih mesečnih imenih zlasti sosede Hrvati, potem pa še Čehi in Poljaki. Slovenci v vsakdanji pisni in govorni praksi domačih mesečnih imen ne uporabljamo več. Ob latinskih so slovenska imena mesecev zapisana še v nekaterih koledarjih in pratikah. Med njimi so ves čas tudi koledarji Mohorjeve družbe.

Dandanes so v rabi naslednja slovenska mesečna imena: **prosinec** – januar, **svečan** – februar, **sušec** – marec, **mali traven** – april, **veliki traven** – maj, **rožnik** – junij, **mali srpan** – julij, **veliki srpan** – avgust, **kimovec** – september, **vinotok** – oktober, **listopad** – november, **gruden** – december.

Tudi slovenska imena mesecev iz imen svetnikov oziroma njihovih praznikov so še v pisni rabi. Oglejmo si latinsko – slovenske dvojice mesečnih imen v Evangeličanskem koledarju za leto 1985: januar – **sečenj**, februar – **sušec**, marec – **mali traven**, april – **veliki traven**, maj – **risalsček**, junij – **ivanšček**, julij – **jakobešček**, avgust – **mešnjek**, september – **mihalšček**, oktober – **vinšček**, november – **andrejšček**, december – **prosinec**. Za oktober najdemo v prejšnjih letih tudi obliko **svestvinšček**.

Tu so mesečna imena **ivanšček**, **jakobešček**, **mihalšček** in **andrejšček** iz imen svetnikov **Ivan**, **Jakob**, **Mihael**, **Andrej**. Ime meseca **mešnjek** se

nanaša na krščansko **Marijo**, na njen praznik **velika maša** ali **veliki šmaren** ali **velika gospojnica**. Mesečno ime **risalsček**, ki je prekmurska posebnost, je nastalo po prazniku **risali**, tj. **binkošti**. Značilno za evangeličanski oziroma prekmurski ter hrvaški koledar je, da so imena mesecev premaknjena za enega nazaj. Tako **prosinec** pomeni »december«, **sečenj** »januar« itd.

Izsvetniška mesečna imena so le del številnega besedja, s katerim poimenujemo ali smo poimenovali mesece. Da bi jih razumeli, si na kratko oglejmo načine, predstave in motive, po katerih so nastajala vsa imena mesecev.

Začnimo pri latinskih mesečnih imenih! V starem Rimu so bili posamezni meseci posvečeni bogovom **Janusu**, **Martu**, **Maji**, **Junoni**. Po njih so mesečna imena **januar**, **marec**, **maj** in **junij**. Po slavni vojskovodjah in državnikih **Juliju Cezarju** in **Avgustu** sta poimenovana meseca **julij** in **avgust**. Prej sta bila to **quintilis** in **sextilis**, tj. peti in šesti mesec. Starorimski koledar se je namreč začel z **marcem** in tako so nastala **števniška** mesečna imena: **september** »sedmi mesec«, **oktober** »osmi mesec«, **november** »deveti mesec« in **december** »deseti mesec«. Leto se je začelo s prvim januarjem šele po uvedbi julijanskega koledarja leta 45 pr. n. št. Mesec **februar**, ki je bil nekdanji zadnji mesec v letu, je dobil ime po besedi **februare** »očistiti« in označuje potek obreda ob praznovanju **lupercalij**, tj. v čast pastirskega boga **Lupercusa**. Mesec **april** povezujejo z glagolom **aperire** »odpreti«, sicer pa je bil posvečen staroitalski boginji pomladi **Veneri**.

Slovenska imena mesecev je prvi leta 1466 zapisal Martin iz Loke. Tesno so povezana z letnimi časi, z njihovimi značilnostmi ter z opravi, delom in praznovanji, katerih se je v posameznih mesecih loteval kmečki človek.

Eno izmed imen za februar **sečan** je povezano z glagolom **sekati**. To je mesec, ko se pripravljajo drva, kar se vidi tudi iz nemških mesečnih imen **Holzmonat**, **Haumonat**, **Fällmonat**.

V mesečnih imenih **sušec** in **sušnik** se skriva predstava za »sušni mesec«.

Imeni **mali traven** za april in **veliki traven** za maj se nanašata na rast trave. Pleteršnik po Cafu navaja še **mali travnik**, **veliki travnik** v istih pomenih. V zvezi s cvetenjem, košnjo in senom so še imena za mesec maj, kot **cvetnik**, **rožni cvet**, **rožni mesec**, podobno za junij današnje **rožnik** ter **bobov cvet**, **rožni cvet**, **sečnik**, **senšek**, **senovjek**. Mesečno ime **rožnik** je prvi uporabil kalobski župnik M. Zagajšek med leti 1780 – 1790 v Nem-

ško-slovenskem slovarju, ime **rožni cvet** pa bremo že pri Trubarju leta 1557, Dalmatinu leta 1584 in Megiserju leta 1592.

Na žetev se nanašajo imena za julij **srpan**, **žetnjak**, **pšeničnik** oziroma **mali srpan** za julij, **veliki srpan** za avgust. Ta ima v zvezi z mlatvo še imena **mlatnik**, **velnik**, **prašnik**.

Predstavo glede na letni čas vsebujejo mesečna imena **prozimec** in **zimec** za januar, **ranoleten** za junij, **poznoleten** za avgust, **srednojesen** za oktober, **jesenščak**, **jesenik** za september, **poznojesen**, **meglavec** in **zimšček** za november in **prozimec** ter **ranozimen** za december.

Spravilo sadja, grozdja in drugih pridelkov izražajo mesečna imena **sadni mesec**, **sadnik** za september, **vinotok**, **vinščak**, **vinski mesec**, **vinec**, **vinodaj**, **moštnik**, **obročnik**, **bendimjek**, **bratvin** ter **repar** in **repnik** za oktober.

Odpadanje listja in njegov pomen v kmečkem gospodarstvu kažejo poimenovanja za november: **listopada**, **listognoj**, **listov gnoj**, **gnilolist**, **gnilec**.

Kozji prsk od septembra do novembra se odraža v mesečnem imenu **kozoprsk** za september, oktober ali november. Enak pojav pri svinjah oziroma začetek lova na divje svinje je dal osnovo za nemško poimenovanje **Saumonat** za september. Prav tako nekateri povezujejo slovensko mesečno ime **brezen** za marec s pojanjem, tj. **breznajem** mačk. **Ovčjider** za april, ki ga ima samo Valentin Vodnik, se verjetno nanaša na nekdanji pastirski praznik – jurjevo – 24. aprila. April je ponekod tudi **kukavičji mesec**.

Omenimo še tri poskuse uvedbe novih slovenskih imen mesecev. Zelo izvirna mesečna imena je predlagal pratikar Blaž Potočnik, ki pa se niso uveljavila. To so **lednik**, **talnik**, **brstnik**, **travnik**, **cvetnik**, **sečnik**, **srpnik**, **mlatnik**, **sadnjik**, **moštnik**, **listnik**, **grudnik**.

Števniska mesečna imena po zgledu latinskih, seveda od januarja naprej, je skušal uvesti Gutschmann leta 1777 po vzorcu: prvi mesec – **prvnik**, dalje **drugnik**, **tretnik**, **štirtnik**, **petnik**, **šestnik**, **sedemnik**, **osemnik**, **devetnik**, **desetnik**, **ednajstnik**, **dvanajstnik**. Tudi ta poskus ni uspel. V današnjem času pa le rabimo namesto mesecev števnike, npr. v zapisih: 15. 6. 1985 bremo petnajstega šestega itd., kjer je drugi člen zveze **mesec** izpuščen.

Valentin Vodnik je v Ljubljanskih Novicah 11. januarja 1797 po novem francoskem koledarju, ki se je začel z oktobrom, sestavil slovenska imena mesecev, in sicer: **trgovce**, **meglavec**, **srežovec**, **snežnik**, **dežnik**, **vetnik**, **zelenar**, **cvetnar**,

travnar, **srpan**, **toplan** in **sadjan**.

Mesečna imena, ki so nastala iz imen najbolj znanih svetnikov oziroma njihovih praznikov, so značilna za vzhodno Slovenijo. Znana so še na sosednjem hrvatskem kajkavskem ozemlju, na Madžarskem in drugod.

Ta imena imajo pri nas in pri Hrvatih značilen besedotvorni vzorec: **pridevnik iz svetniškega imena + mesec**, pri čemer se navadno drugi člen zamenjuje s končnicama – **jak** in – **ik**. Tako so iz imena znanega julijskega svetnika **Jakoba** prek zvez **jakovski**, **šentjakovski** in **Jakobov mesec** nastala mesečna imena za julij: **jakobščak**, **jakopovščak**, **jakobnik**, **šentjakobnik** in **šentjakopški mesec**. Iz zvez **božični mesec**, **novoletni mesec**, (**veliko-**, **malo-**) **mašni mesec** pa so izpeljana imena mesecev **božičnik**, **božičnjak** za december, **novoletnik** za januar, **mešnjek**, **velikomašnjak** za avgust in **malomašnjak** za september.

Opisani besedotvorni vzorec je bil uporabljen še pri nekaterih drugih, neizsvetniških mesečnih imenih, kot so **jesenščak** za september iz zveze **jesenski mesec**, nemško **Herbstmonat**, **vinščak** za oktober iz **vinski mesec** in **rožnik** iz **rožni mesec**. Podobne tvorbe najdemo tudi v kašubskem jeziku, kjer sta iz pridevniških zvez **Vojtehov mesec**, **martinski mesec** nastali poimenovanji **vojcechovi** za april in **marcinski** za november.

Po enakem besedotvornem obrazcu, ki je še produktiven, je nastalo precej besed, a tudi primki in krajevna imena na vzhodnoslovenskem in sosednjem kajkavskem ozemlju.

Načinu tvorbe mesečnih imen je zelo blizu tvorba nazivov dni, ko so na koledarju znani svetniki oziroma z njimi povezani prazniki. Ta poimenovanja imajo pridevniško končnico –**ovo** ali –**evo**, npr. **jurjevo** iz zvez **sveti Jurij**, **Jurijevo godovanje**, **praznovanje**. Enako še **ivanovo**, **martinovo**, **miklavževo**, **štefanovo**, **šentjanževo**, **silvestrovo**. Oglejmo si zdaj pri nas izpričana izsvetniška imena mesecev!

J a n u a r . O. Gutschmann je v svoji nemško pisani slovenski slovnici leta 1777 za nemškim **Jänner** zapisal **Pervnik** oder **Novoletnik**. Pleteršnik navaja po Valjavcu za januar izraz **mali božičnjak**, medtem ko **veliki božičnjak** po istem viru pomeni december. Poimenovanje **mali božičnjak** izhaja iz dejstva, da božični čas traja do 6. januarja in zajema tri glavne praznične dni – **božič**, **ново leto** in praznik **svetih treh kraljev** – za katere ima Pleteršnik skupni izraz **božiči**.

F e b r u a r . Po ljudskem »svetniku« **Pustu** se februar v Janežič–Hubadovem Slovensko – nem-

škem slovarju 1893 imenuje **pustnik**, nemško **Faschingsmonat**. Izraz **pustnik** se je po Pleteršniku uporabljal tudi za marec. Po cerkvenem prazniku **svečnici** je verjetno prek izraza **sečan** za februar nastalo ime **svečan**, obliko **svečnik** pa zasledimo že v drugi izdaji Megiserjevega slovarja leta 1744. **Marec**. Mesečno ime **pustnik** za marec smo že omenili. Po **Gregorju** je nastalo ime **gregorščak**, ki ga Pleteršnik navaja po Cafu in Valjavcu. Za marec omenja Gutschmann še izraz **ebehtnik**, ki se navezuje na besedo **ebehtnica**, tirolsko **ebnachten** v pomenu »pomladansko enakonočje; praznik Marijino oznanjenje 25. marca«. V zvezi s postom najdemo pri Pleteršniku tudi poimenovanja **postnik**, citirano po Murku, Cigaletu, Cafu in Jarniku.

April. Caf ima zanj ime **jurijevščak**. Nastalo je po **Juriju**, najbolj znanem aprilskem svetniku. Kašubsko poimenovanje **vojcechovi** za april dokazuje, da so tam bolj častili svetega **Vojteha**. **Maj**. Nekateri, npr. Glonar v Slovarju slovenskega jezika, so maj imenovali kar **Marijin mesec** in se nanaša na šmarnično pobožnost. Po svetem **Filipu** sta nastala izraza **šentlipovšek**, pri Gutschmannu **šentlipušnik** in pri Habeliču hrvatsko kajkavsko **filipovščak**. Prekmursko se maj imenuje **risalščak**, **risalšček**, po Valjavcu tudi **rusalščak**, in pomeni »binkoštni mesec«.

Junij. Po svetem **Janezu Krstniku** so za junij nastala imena **šentjanževce**, **krstnik**, **ivanjščak**, **ivanšček** (slednja v Prekmurju), v zvezi s kresom pa **kresnik**. Tega omenja Pleteršnik, ki za vire navaja Murka, Cigaleta, Janežiča in dodaja pregovor: če vinska trta ne cvete kresnika, ostane le lesnika.

Julij. Po **Jakobu** ima julij številna imena: **Jakobov mesec**, **šentjakovski mesec**, **jakobnik**, **jakobščak**, **jakopovščak**, **šentjakobnik** in **jakobešček**. Obliko **šentjakopški mesec** je zapisal Poženčan v Novicah leta 1848.

Avgust. **Šentjernejski mesec** za avgust je nastal po svetem **Jerneju** in ga je leta 1848 v Novicah zapisal Poženčan. Po Marijinem prazniku **velika maša** so nastala naslednja imena: **velikomašnjak**, **velikomešnjak**, **gospojnik**, **mešnjak**, **mešnjek**.

September. Najbolj znan septembrski svetnik je **Mihael**. Iz oblik **Mihol**, **Mihel**, **Mihal** smo dobili mesečna imena **miholjščak**, **miholščnik**, **šmihelščnik**, vse v Pleteršniku, **mihalšček** v Prekmurju, medtem ko je izraz **šentmihelski mesec** spet zapisal Poženčan v Novicah leta 1848. Prav tam je isti avtor uporabil za september izraz

malomašnjak, ki je v zvezi s praznikom **mala maša**. **Oktober**. Ta mesec je po svetem **Luki** poimenovan **lukovščak**. Pleteršnik ga povzema po Valjavcu. V Vukovem slovarju je za oktober tudi ime **mitrovski mjesec** po sv. Demetriju, ki je v srbsčini sv. Mitar.

November. Je mesec, v katerem je največ svetnikov. To kažejo tudi iz njih izpeljana mesečna imena. Po **Andreju** je v Prekmurju izraz **andrejščak**, v koledarjih še **andrejšček**. V zvezi z **Martinom** sta poimenovanji **martinščak**, **martovšek**. Praznik **vsi sveti ali vahti**, tj. **dan vseh svetnikov**, danes uradno **dan mrtvih**, je izhodišče poimenovanj za november – **vsesveščak**, **vsesvečnjak** in **vahtnik**.

December. Zadnji mesec v letu je v krščanskem okolju po **Božiču**, božjem sinu oziroma njegovem prazniku poimenovan **božični mesec**, pri Cafu **božičnik**, pri Valjavcu **veliki božičnjak**. Iz izraza **venahti**, ki ga Caf omenja za Rezijo in je izposojenka iz nemškega **Weihnachten** v pomenu »božič«, je nastalo ime **venahtnik**. Na praznik **božič** se navezujejo še narečne besede **koledni svetki** v pomenu »božični prazniki«, **kolednik** v pomenu »dan pred božičem« ter končno še **kolednjak**, po Cafu ime za mesec december.

S tem smo končali pregled slovenskih mesečnih imen, nastalih po imenih svetnikov ali njim posvečenih praznikov. Šest od teh imen, kot so **risalšček**, **ivanšček**, **jakobešček**, **mešnjek**, **mihalšček** in **andrejšček**, še lahko preberemo v evangeličanskih koledarjih. Ta imena skupaj z drugimi slovenskimi imeni mesecev odražajo predstavi, mišljenjski, čustveni svet kmečkega človeka, razpetega med vsakdanja opravila in sezonska dela ter redke trenutke oddiha in sprostitve ob praznikih. Kot taka so zato zanimiva za raziskovalce in za vse, ki jim je mar slovenstvo.

Janez Keber

Dvojna krivda

Dobrota je sirota, sem od starih slišal že kot otrok in čim dalje živim, tem bolj vidim, kako je ta rek resničen. Mi je bilo treba vsega tega, kar sem prestal v teh dveh mesecih! Toda kaj sem hotel. Sorodstvo je sorodstvo, botrina pa je še obveznejša kot krvno sorodstvo. Tako sem pač privolil, malo z nejevoljo, ki pa je pred botrom nisem pokazal, malo pa tudi rad, saj sem vedno ponosen in nekoliko zrasem, ko mi kdo pravi: Ti imaš konja, pripelji mi to in to. Seveda ga imam in še kakšnega! Dlaka se mu sveti kot žamet na rokavu Franca Jožefa, glavo nosi ponosno kot pruski general, oči se mu svetijo kot dva črna težka diamanta, stopa pa, kakor bi bil vprežen v kočijo samega dvornega ministra.

Veste, jaz še vse tako po starem primerjam, saj zdaj ni ne cesarjev in menda tudi ne dvornih ministrov, ko ni več dvorov, ampak so ostala samo dvorišča. Ta vojna je čudno vse sprevrgla in kralje je odpihnilo s prestolov, kakor da so samo karte za igro »duraka«, ko smo »kenige« kar tako metali na kup. Toda kakor se rad kdaj šalim, zdaj mi ni do tega, ker se mi je pripetilo nekaj, kar je od neumnega še bolj neumno in od žalostnega še bolj žalostno.

Takole je bilo: Pride v poznojesenskem dnevu leta šestinštiridesetega boter Štef, pa mi, ko sva se že dovolj pomenila o jesenski megli in mrazu, ki se bliža, kar tako skoraj mimogrede pravi:

»Saj res, boter, vi imate konja.« Kako sem zopet zrasel v sebi, si lahko mislite. »Mi ne bi vi pripeljali še tistega nekaj lesa, par tankih hlodov, ki so še ostali v Koteh! Čisto na meji so, se pravi: cesta je meja, državna, saj veste, ob cesti pa je tistih nekaj hlodov. Bi!«

»Menda ne bo te dni še snega. Pa saj so hlodi na tej strani, na naši!«

»Takorekoč na cesti so, boter. Cesta pa je naša, se pravi ne naša ne njihova, ali pa naša in njihova, torej imamo do nje vsi pravico.«

»Čisto na cesti menda niso. So na tej ali oni strani!«

»No, če hočete čisto natančno, bolj na oni kot na naši.«

»Samo da ne bo zaradi tega kakšnih sitnosti. Vogri začnejo zopet pohajkovati na meji in kardakoli se pojavi kakšna patrolja, ko jo najmanj pričakuje.«

»Nič, nič, boter. Vi boste s konjem kar na cesti in če kdo slučajno pride, pustiva hlode tam in se vrneva brez njih, če že ne bo drugače.«

Seveda je bilo drugače. Toda midva sva se dogovorila in šla. Pihalo je mrzlo in megla se je vlekla kakor zmrznjena ponjava in nama ostro brisala smrkava nosova. Bilo je mračno in pusto. Komaj sem čakal, da naloživa in se vrneva domov. Saj ni bilo čisto tako, kakor je boter rekel. Hlodi so bili nekaj metrov, recimo štiri, pet proč od ceste, pa ne na naši strani. Dva sva nekoliko težko nakladala, zato nisem imel časa, da bi se oziral naokrog in oba sva bila že precej upehana, ko nama je ostal samo še zadnji hlod.

»Dajva, boter,« sem rekel, »hitro še tega naloživa, da ne bo koga po nepotrebnem prineslo sem.«

Ravno sva zadnji hlod dvignila pri vrhu, kjer je bil lažji, na voz, ko se prikažeta dva vojaka z ruskima mašincama v rokah.

»Stojta in ne ganita se!« zavpijeta in merita vame s prstom na petelinu ali sprožilcu ali kako se tej zlodjevi reči po novem pravi. Stojiva in se ne ganeva.

»Odkod sta in kam hočeta peljati ta les!« Boter ni nič razumel in moral sem odgovarjati jaz. Meni je madžarska beseda dobro tekla, saj sem bil v šoli med najbolj dojemljivimi za tujo govorico. Razen tega je boter stal na drugi strani ceste, na naši, ker je po oni strani obšel voz, da bi poprijel na debelejšem koncu. Jaz pa sem bil cel na madžarski strani. Mogoče je bil to vzrok, da se za botra ta dva nasilneža sploh nista zmenila, ampak vrtala samo vame. Ko sem pojasnil, da sva z jugoslovanske strani in da je to botrov les, ki ga jaz samo vozim, jima je zrasel greben. Ogorčilo me je, ko sem videl, kako se boter korak za korakom neopazno bolj in bolj pomika na našo stran, jaz pa sem ostal sam v navzkrižju obeh mašinc, katerih cevi sta se mi naravnost zverinsko v brke posmehovali.

»Stopi h konju in ga vodi! Z nama greš.«

»Toda kam! In zakaj! Ta gozd je botrov, tudi les je seveda njegov. Prišla sva po svoje. Saj ne kradeva, nikomur ne delava škode. To je botrova zemlja in sva na svojem. Ali ne!«

»Toda voz ni vreden. Treba je hlode zvezati, sicer na strmini zdrsejo naprej. Še konja mi lahko poškodujejo ali ubijejo.«

»Če ga ubijejo hlodi ali kdo drugi, ni to vseeno! Gremo!«

»Dajta si vendar kaj dopovedati! Kam pa naj grem s konjem in hlodi! Kakšen smisel pa to ima! Grem z vama, če je treba, toda konja in prazen voz naj pa boter odpelje domov. Hej, boter, vzemite konja. Mene hočeta odpeljati s seboj!«

Toda boter je bil že deset korakov proč od meje in se ni niti za palec približal. Najraje bi ga nahrulil kot psa, pa sem se zanesel, botrinstvo je vendar nekaj svetega in nedotakljivega.

Vojak ni rekel nič, samo divje me je pogledal in me s peto mašince tako dregnil med rebra, da sem se pri priči sesedel. Nisem in nisem mogel priti do sape. Ko sem jo končno ujel, sem se spravil pokonci. Meglilo se mi je in na bruhanje mi je šlo.

»Zadnjikrat ti rečem, vodi konja!« In preklel mi je sonce in vse zvezde, čeprav so bile neke skrite za meglo, ki je vse bolj silila k tlom. Videl sem, da mi ni pomoči, prijel sem konja in ga vodil nekaj časa po cesti, ki je državna meja med nami in Madžarsko, pri prvem odcepu pa sta mi velela zaviti na levo proti Gorenjemu Seniku. Naj bo, sem si rekel. Samo da pridem pred višje. Ti so navadno pametnejši od nižjih in ko bom vse razložil, me bodo pustili domov.

Ko smo prišli v dolino in so plohi obmirovali, sta se vojaka spravila nanje in se peljala, jaz pa sem moral ob konju hoditi peš. Sram me je bilo, ko sem srečeval ljudi, ki so me čudno gledali, sram zaradi nemarno naloženega voza, na katerem je bilo eno deblo tudi za meter pred drugim, tretje pa je samo še viselo na vozu, tako je zlezlo nazaj.

V svojem pričakovanju, da so višji pametnejši, sem se hudo uštel, saj nisem mogel nič pojasniti. Neki narednik, ali kaj je bil, me je postavil z obrazom v kot in besedo sta imela samo vojaka. Kadarkoli sem skušal poseči vmes, da bi njuno pripovedovanje popravil in po pravici povedal, kako je bilo, je narednik zavpil: »Niti besede! Poslušaj in molči!« Narednik je tipkal počasi, iskal črke na stroju in vlekel besede na dolgo, kakor da je moj Fuksi v toplem hlevu, ne pa na mrzlem prepihu. Tipkal je, da sta me vojaka ujela, ko sem kradel les na madžarskem kraju, da sem se jima upiral in sta me morala s silo pripraviti do tega, da sem ubogal. To je bilo nekoliko res, saj rad res nisem šel z njima. Da bi pa kradel, tega si ne dam reči.

»Sploštovani elvtárs,« sem hotel reči, pa sem se zmotil in sem namesto spoštovani uporabil

podobno besedo, ki pa je pomenila častiti, ta pa se prideva samo duhovnikom, zato sem dobil brci, kakor bi ju ob dobri volji zmogel samo moj Fuksi, ne pa tako krevljasto vojaško mahedralo. Da mi ni nalomil trtične kosti, je samo zato, ker sem se nagonsko pravočasno nekoliko usločil naprej, da so bili prizadeti le bolj mehki deli mojega ozadja. Zagona pa sem vendarle dobil precej, da sem s čelom treščil ob rob neke revne omare in pri priči se mi je vлил curek krvi prek levega očesa.

»Obriši se, saj nismo svinje zaklali! Ali pa jo pravzaprav smo,« se je režal vojak.

Po dolgem času je bilo vse pripravljeno, prišla sta vojaka, me vzela med se in vodila ven. Fuksi je od nestrpnosti z desno nogo skopal že precejšnjo jamo in je zdaj prijateljsko zahrzal, ko me je zagledal.

»Razloži hlode!« mi je ukazal vojak. Lotil sem se dela z vnemo in začel razkladati sam, kar sva prej z botrom dva težko naložila. Ker pa je razkladati lažje kot nakladati, sem delo hitro opravil.

»Skrajšaj voz!« sta mi zapovedala. Ubogal sem in z razbijajočim srcem upal, da je sedaj les zaplenjen in ostane tu, midva s Fuksijem pa se gosposko peljeva domov. Pa ni bilo tako. Vojaka sta se z mašincama v rokah spravila na voz, meni pa velela, naj vodim konja, kar je bilo zares neumno, saj moj Fuksi prav dobro razume vsak potegljaj z vajeti in ga ni treba voditi kot kakšnega slepca. Toda zapoved je zapoved in moral sem ubogati. Ko smo prišli na glavno cesto, sta mi velela zaviti proti Dolenjemu Seniku in proti Monostru.

Žalostna mati, saj me peljeta pred še višje! Nazadnje bom moral s Fuksijem še v Pešto. In peš! S kakšno pravico se peljeta vojaka na mojem vozu in ju vleče moj Fuksi, jaz pa moram pešati! Pot je bila dolga, škornji so me začeli žuliti, lačen sem postajal vedno bolj, čeprav ne bi rekel, da sem lakoto čutil, le tako neznansko slaboten sem postajal. Ko smo pršli že blizu Slovenske vasi, sta velela ustaviti. Poklicala sta me bliže k sebi in tisti lopov, ki mi je dal toliko poleta proti omari, me je zabodeno gledal in rekel:

»Kje pa si dobil to svežo brizgo na čelu!«

»Dobro veste, kje,« sem rekel in gledal v tla.

»Nič ne vem, zato vprašam. Ti pa, če te bo kdo vprašal, po pravici povej, da si bil neroden pri nakladanju. Si razumel! Poženi konja!«

»Ko bi vedel, da se je treba s kom zmeniti, bi to gotovo naredil.«

Začel je vpiti, da vse vedo, jaz naj samo priz-

nam, da mi bo v olajšanje kazni in ne bom izgubil glave. Saj sem vendar vohun, poslan od vohunske organizacije in prejemal podatke od nekoga na madžarski strani. Povem naj, kdo je to. Nisem si mogel izmisliti nobenega imena in po dveh urah so me poslali nazaj v celico. Zopet osem dni brez vprašanja. Če sem hotel stražarju kaj reči, je samo zagodel: Ti samo premišljuj in ne govori!

Nato so me poklicali ponoči in en teden vsako noč. Stokrat se je ponavljalo isto vprašanje: S kom si povezan? Povej in te izpustimo. Toda kako naj povem, če nisem povezan. Dvaindvajseti dan sem bil zadnjič zaslšan. Po hodniku sem se opotekal kakor pijan in pred sodnikom me je moral vojak podpirati, da se nisem sesedel. Ponovno: Kdo sem, odkod sem, kaj sem storil! Toda sedaj je bil pred mano, ali jaz pred njim, civilist, ki mi je na koncu dal v roke neki list papirja z dolgimi stavki, iz katerih sem pozneje razbral, da sem bil obsojen na tri tedne zapora, ker sem kradel les madžarski državi. Les se zapleni, konja in voz pa mi s tem vrnejo.

Ko me je vojak porinil pred lesena dvoriščna vrata, sem videl, da zunaj sije mlačno poznojesensko sonce in je svet takšen, kakršen je bil. Sam ne vem, kakšnega sem pričakoval, vendar sem bil pretresen, da se ni nič spremenilo. Kako sem hodil tisto pot do Gorenjega Senika, ne vem več. Na Seniku sem vprašal, kje je moj konj in pokazali so mi h kmetu, ki je te tri tedne skrbel zanj. Zarezgetal je moj Fuksi, ko je slišal moj glas, da sem stopil k njemu, ga objel čez gobec in zajokal kakor kak smrkavec. Česal in krtačil med tem časom Fuksija ni nihče, sicer pa je bil kar dober. Zahvalil sem se kmetu in obljubil, da mu bom na neki način že povrnil, pa ni hotel o povračilu nič slišati. Rekel je samo: »So orali z vami, ali kaj! Saj ste, Vendel, kot sama smrt! No, doma si boste zopet opomogli.«

Res sem si opomogel. Saj so mi pa doma stregli, kakor da bi bil bolnik. Pravzaprav sem bolnik tudi bil, vsaj na duši. Za tak prazen nič, pa toliko trpljenja. Čas je pa tisti ljubeznivi vrač, ki rane celi in vse trpko in boleče počasi nekako pozlati, da se vsemu samo še smeješ.

Tako daleč, namreč do smeha, takrat še nisem prišel, kajti komaj sem bil dobra dva tedna doma, sta se v prvem naletavajočem snegu postavila v našo kuhinjo dva miličnika. Mislili smo, da sta se prišla k nam mimogrede malo pogret in sem ju prijazno povabil:

»Zdravo, tovariša, zdravo! Pridita in sedita! Imam vama nekaj zanimivega povedati.« Onadva

pa stojita namrščena in nad mojo prijaznostjo skoraj užaljena.

»Ste vi Balek Vendel, hišna številka trideset!«

»Sem, seveda sem. Pa menda ne bosta kar tako stala, sedita, pravim in se malo pogrejeta.«

»Oblecite se in greste z nama.«

»Kako, greste z nama! Saj me menda ne bosta zaprla! Komaj sem se ječe rešil.«

»Tovariš, midva ne razpravljava z vami. To ni najina naloga. Privesti vas morava v Soboto na Upravo za državno varnost.«

»To je gotovo kakšna pomota. Kako bi pa bil jaz državi nevaren!«

»Rekla sva, da ne razpravljava. Oblecite se toplo, zunaj je mraz.« Kaj sem hotel, začel sem se oblačiti. Žena je jokala, otroci cvilili, pes se je hotel strgati z verige, Fuksi je v hlevu bil s kopiti ob steno, da je bobnelo, jaz pa sem na tihem preklinjal vse norce tega sveta, ki nimajo drugega dela, kakor da mučijo nedolžne ljudi.

V Soboti so me najprej zaprli v celico, ki ni bila večja od našega hleva za dve kravi, v njej pa je že bilo deset ljudi, jaz sem bil enajsti. Večerje nisem dobil, ker nisem bil na spisku, od jeze tudi ne bi nič jedel, tako sta me žrla žalost in strah, kaj mi bo zdaj naprtila naša oblast. Ob desni steni ni bilo prostora na slamnjakah, prav tako ne ob levi. Nikjer mi niso dali mesta in tako sem se stisnil vzdolž med obema vrstama. Vso noč so me brcali zdaj od leve, zdaj od desne, kakor se je pač kdo stegnil na svojem gnilem ležišču. Že naslednji dan sem dobil mesto med drugimi, saj so se ljudje tukaj menjali kakor na vrtljaku. Nihče ni vedel, zakaj je tukaj, ali pa niso hoteli povedati, nena doma je ta ali oni odšel, ne da bi zvedeli, kam. Prihajali pa so vedno novi, da je bila soba kar naprej do kraja zasedena ali bolje zaležana, saj je sedeti bilo mogoče samo po turško na tleh.

Že drugi dan sem bil zaslšan. Neki človek v civilu me je spraševal skoraj dobesečno tako kakor na Madžarskem, samo da je ta civilist hotel izvleči iz mene, s kom sem tukaj povezan in kakšno nalogo so mi dali na Madžarskem. Prisegel bi, da sta oba hodila v isto šolo, kako je treba komu izvleči »resnico«.

Pognal sem konja. Maščevalne misli so me obletavale kot večše petrolejko in v prvem trenutku sem sklenil, da pred višjimi takoj in brez vprašanja povem o brci. Kmalu pa sem se premislil, da raje vse zamolčim. Potem pa me je znova prevzelo maščevanje, pa zopet zdrava, preračunljiva pamet.

V Monoštru sem po obzidju sklepal, da smo

pred nekakšno ječo. Samo da mi ne bi vzeli Fuksija, sem rotil Boga in se zaobljubljal z raznimi dobrimi deli. Pred širokimi in visokimi lesenimi vrati smo dolgo stali, da sta vojaka klicala vse vrage iz pekla nad tistega, ki se je obotavljal priti. Nazadnje je le prišel stražar s puško na rami, predala sta mu neka pisma in stražar me je prevzel. Onadva pa sta vzela vajeti v roke, obrnila, tako udarila po Fuksju, da je mene zbolelo in Fuksi je planil v divji dir nazaj proti Gorenjemu Seniku.

»Ne pretepajte Fuksija! Tega ni vajen,« sem vpil za njima, pa me nista slišala. Kako bi me v tistem peklenskem diru in trušču koles po tlakovani cesti. »Zbogom Fuksi, nikdar te ne bom več videl,« sem kratko zahlipal, da me je stražar čudno pogledal in mi z roko nakazal smer, kam naj grem. Šla sva čez dvorišče in na drugi strani je odprl neka vrata, me vodil po ozkem hodniku, odprl neko ozko zanično odprtino in me porinil v ozko majhno celico z železno posteljo in posodo za potrebo. Drugega ni bilo nič. Nič me ni vprašal, nič mi ni povedal, samo šel je in vrata zaklenil.

Tu sem preždel osem dni. Kaj sem prestal, ve samo Bog. Hrane so mi nosili toliko, da nisem od lakote umrl. Govoril pa ni z mano nihče. Zaman sem rotil stražarja, naj me pelje pred višjega oficirja ali pred sodnika ali pa pred rablja, če ne more biti drugače, pa mi je vedno samo rekel: »Molči, butasti kmet!« Zmerjali so namreč še vedno po starem, kaj novega si v tem pogledu še nihče ni izmislil.

Najbolj me je skrbelo za Fuksija. Seveda sem mislil tudi na ženo in otroke, troje jih imam, toda ti so doma na vrnem, Fuksi pa, uboga nema stvar, je v rokah samih hudobnih zlodjev in ti ga bodo uničili z dirkami, če ga že niso stlačili v salame.

Šele deveti dan me je stražar poklical in vodil na zaslišanje.

»Pametno odgovarjaj, sicer ti glava odleti, preden boš kaj norega do konca povedal! Si razumeš!« mi je rekel spotoma.

Obstal sem pred nekim oficirjem. Na nove našitke se ne razumem, s spoštovanim in častitim ga pa tudi ne bi rad ujezil, zato sem se zatekel v onikanje. Sedi pred mano in me gleda, gleda, jaz pa njega. Pravkar sem se hotel pritožiti zaradi osemndevnega čakanja v celici, ne da bi vedel, zakaj, pa me je oficir na srečo prehitel:

»Časa si imel dovolj. Osem dni. Lahko si dobro premislil. Torej: s kom si bil zmenjen! Nič

naokrog! Kratko in jasno: s kom!«

»Zmenjen! A tako! Z botrom, z botrom sem bil zmenjen.«

»To vemo. Kdo je ta boter!« Povem mu, da je to Karči, Karči Mekiš.«

»Kje stanuje!« si je mel roke oficir. Povedal sem našo vas, pošto in oddal še Jugoslavijo.

»Zafrkavaš, kaj! Ne boš dolgo. Vse vemo. S kom si bil zmenjen tukaj, z naše strani!« O tem nisem vedel ničesar in sem mu to tudi povedal pa še dodal:

Hotel sem mu podrobno in natančno pojasniti, kako se je vse to zgodilo in kako sem prišel na Madžarsko in zakaj so me v Monoštru zaprli, pa si ni dal dopovedati ničesar. Ni mi dal do besede.

»Vse to vemo. S konjem po hlode čez mejo, to je samo tako lahkovernim pesek v oči. Kaj pa naloge! Navodila! Ukazi!«

»Tega ni bilo. Hoteli so samo izvedeti, s kom sem povezan, vi pa hočete isto. Jaz pa niti čisto natanko ne vem, kaj naj bi to pomenilo. Kakšne skrivnosti naj bi jaz vedel, ki jih ne ve ves svet! Pa prav jaz, ki sem tam na meji kakor napol v ječi. Gibati se smem samo v eno smer, celo gledati ni priporočljivo na ono stran, vi pa ste še pred kratkim govorili, da boste mejo postavili ob Rabi. Zdaj pa imamo Rabo, da!«

»Jaz nisem nič govoril.«

»Če ne vi, pa vaši.«

»Pazite, Balek! Ta «vaši» se tako sliši, kakor da ti naši nikakor niso tudi vaši. Tudi to priča, da ste bolj na oni kakor na tej strani.«

»Na kateri oni strani! Menda ne mislite, da držim z Vogri! Kot šolarja so me topli in zdaj so me hranili kakor svinjo, se pravi mnogo slabše kot svinjo, saj se svinja zredi, jaz pa sem shujšal do kosti.«

»Tako so z vami postopali, da bi se vdali in sprejeli nalogo. Vi ste jo sprejeli, zato ste zdaj tukaj.«

Tako je šlo ves teden, vsak dan znova in znova. Skoraj bi me pripravili do tega, da bi vse potrdil, kar so mi naprtili, na srečo so menda uvideli, da me zaman natezajo in so me po dveh tednih izpustili. Seveda brez opravičila. Kaj še, še grozili so mi, da je to bila le napol šala in naj se pazim, če pridem še enkrat semkaj, se lahko od doma tudi za vselej poslovim. Se pravi: kot krivec sem prišel in tudi odšel. V njihovih očeh sem bil kriv že zato, ker sem ob meji doma. Najbolj pa me je ugriznil, ko je rekel:

»Le kaj se toliko pritožujete zaradi meje. Pustite vendar to zakotno Goričko in se preselite

Pokončen mož

doli. Potrebujemo delavce v tovarnah, vi pa še vedno veste samo za kramp in motiko, pa čali in hajs s svojimi polžastimi kravami. Ne vidite, da so ti časi daleč za nami!»

»Najprej, tovariš, res imam krave, počasne, polžaste, imam pa tudi konja, Fuksija, ki je nekaj čisto drugega. Potem pa: zapustim naj Goričko! Toda jaz sem tam vraščen, razumete, globoko, z močnimi koreninami vraščen. Če si spodrežem korenine, bom usahnil. Usahnil bom, kakor usahne mlada sadika, če jo izpodje omedlevec (bramor).«

Ni me razumel, videl sem, da me ni razumel. Morda on ni bil nikoli in nikjer vraščen.

Ljube Kozar

Vzdih pokošene trave
ob potoku
je ranjen.

V naročje vode
padla je bilka.
Bilka se ziblje
brez vzklika...

Kot v snu spokojno
v daljo
bilka od pokošenih trav
brez vrnitve
sama
se odmika.

France Lokar

Bilka

Po zaporu in pregnanstvu l. 1941 je kaplan Ivan zaživel pravo študentsko življenje. Vpisal se je na filozofsko fakulteto. Pisatelj Finžgar mu je dal skupno stanovanje v Jegličevem akademskem domu, dr. Kodre pa hrano v študentski menzi – Japelj imenovani. Skupaj z mladimi je odhajal po maši na predavanja, kjer se je povezal z OF: trdno je bil namreč prepričan, da je duhovnikovo mesto med trpečimi in ponižanimi. Mladina je množično zapuščala Ljubljano, odhajala v partizane. Tudi Ivana je vleklo za njimi, pa se ni mogel sprijazniti s tem, da bi tudi on – duhovnik nosil orožje. Ostal je v mestu. Pisal je prošnje za odpeljane študente v Gonars, jih pošiljal na Visoki komisariat, potem ko je dobil zanje priporočilo na škofiji, čeprav so bili med odpeljanimi tudi taki, ki so bili drugega svetovnega nazora. Maševal je za padle verne partizane, vsem pa, ki so ga prosili, je priskrbel svetinjico brezijanske Marije, preden so odšli v gore. »Ivan, moli za nas!« prošnja, s katero so se fantje poslavljali, je bila Ivanu sveta. Vsako jutro se jih je spominjal pri sv. daritvi.

Pa je prišlo toliko pričakovano leto 1945. Ivan je sprejel službo profesorja na gimnaziji, da se je lahko preživljal in opravil še nekaj izpitov na univerzi. Čeprav so ga skoraj vsako leto predstavljali, je ostal duhovnik. Med mladimi je preživel nekaj lepih let; posebno rad je imel vozače, ki so se vozili s podeželja, saj so prinašali zdravje in svežino med mestno mladino. Po tolikem trpljenju so bili mladi še posebno željni znanja. Ivan se je posvetil z vso ljubeznijo odgovornemu delu, mladi, ki so se zavedali, da jih ima njihov profesor resnično rad, so mu vračali z enako ljubeznijo. Kakšnih disciplinskih prestopkov med to mladino po vojni ni bilo. Bili so ena družina.

Prišlo je leto 1958, leto prve reforme našega šolstva. Številne gimnazije so bile ukinjene, nastale so osemletke. Nujno so sledile tudi premostitve. Ivan je bil nastavljen na šolo v središču mesta, kjer je stanoval. V novih razmerah, ki so nastale z osemletkami, se Ivan ni mogel prav živeti. Doslej je bil navajen resničnega tovarštva med kolegi na šoli. Tega zdaj ni bilo več.

Kolegi so prišli z vseh vetrov in z različno izobrazbo: od strokovnih učiteljev, učiteljev, predmetnih učiteljev vse do profesorjev z akademsko izobrazbo. Pa tudi mladina je bila drugačna. Manjkalo ji je čuta za razredno skupnost, za disciplino v razredu, spoštovanje do učiteljev, skratka, bila je živo nasprotje prve generacije po vojni. Če se je ta kalila v trpljenju in pomanjkanju, so naslednje odraščale v izobilju. Ni bil redek primer, da so ležali kosi belega kruha, rumeno zapečene žemljice po tleh. Takrat je Ivan, čeprav ni bilo to v njegovi navadi, vzrotil, saj se je še vse preživio spominjal medvojnih let, ko je kruh veljal za zlato. Prve tedne, ko je vstopal v razred, navadno ni nihče vstal, kot da zvonjenje ni pomenilo začetka dela v razredu. Cele ure se je ubadal in govoril o disciplini, spoštovanju, o dolžnosti učenja, tovarištvu, o srčni kulturi. Le počasi se je stanje v razredu pričelo boljšati, posebno še, ko so dijaki ob konferenci spoznali, da bo Ivan vztrajal: mlade hoče vzgojiti tako, da bodo kos življenju.

V enem izmed razredov, kjer je profesor Ivan poučeval, je srečal dijaka Borisa. Sprva mu je bil zoprn, motila ga je dijakova zavaljenost, bil je prava buba, ki je neprestano jedla. Kadar ga je vprašal, se je dečko opiral ob klop in se plaho oziral okoli sebe, kot ujeta ptica v kletki, in vlekel na ušesa. Končalo se je navadno z enojko. Pa je prišel čas konference. Boris je prinesel domov opomin tudi iz slovenščine, predmeta, ki ga je učil profesor Ivan.

Prve dni po zimskih počitnicah sta pred zbornico čakala Boris in njegova mati, mlada, dokaj urejena gospa.

»Oprostite, gospod profesor, jaz sem Borisova mama, pa bi rada z vami govorila. Saj veste, zastran opomina iz slovenščine.«

»No, to je pa lepo, da ste prišli,« jo je vljudno sprejel Ivan in nadaljeval: »Verjemite mi, gospa, da ne bi rad delal težav Borisu na koncu leta. Je pa od njega odvisno, ali bo zdelal. Učiti se mora!«

»Vse bomo storili, da se bo učil!« si je z robcem otrlal solzo.

»Vidiš, Boris, tako skrbno mamó imaš, pa si tak lenušček. Saj se boš učil, kajne! Ne delaj težav mami!«

»Bom,« je tiho zjecljal Boris, potem ko sta mu dve debeli solzi polzeli po licu.

»No, sedaj pa le pojdi. Uči se, pa bova prijatelja,« je potrepljal profesor Borisa po rami.

»Boris je po srcu dober, bojim pa se, da preveč

skrbite za njegovo telo, premalo pa za glavo – pamet,« je previdno opozoril mater, ko sta ostala sama.

»Veste, gospod profesor, toliko trpljenja je bilo med vojno – mož v partizanih, sinova v Dachau – in stradanja, pa bi želela Borisu prihraniti pomanjkanje!«

»Že prav, da ste skrbni, a vse do prave meje... No, pridite še kaj,« se je profesor Ivan poslovil.

Mati je prihajala redno v šolo, kar se je poznalo tudi pri Borisovemu uspehu, vendar se preko zadostne ocene ni povzpela. Bil pa je v razredu miren in dostojen.

Ko se je nekega dne Ivan vračal iz šole, je dohitel Borisa. »Zdravo, tovariš profesor!« je pozdravil dijak svojega učitelja.

»Živijo... Kam hitiš, Boris?« je Ivan prijazno odgovoril.

»Domov... Tamle, v tisti veliki hiši stanujemo... v nebotičniku, v petem nadstropju...«

»Imaš pa blizu v šolo!«

»Tovariš profesor, ali vi res mašujete?« je nerodno vprašal.

»Zakaj vprašuješ? Pridi ob pol sedmih k frančiškanom, pa boš videl.«

»A ob pol sedmih zjutraj? Zdravo.«

Na veliki petek je bil Ivan z drugimi mašniki v zakristiji. Odpro se vrata. »Zdravo, tovariš profesor,« v zadregi pozdravi Boris.

Vsi se nasmehejo, Ivan pa pristopi k Borisu:

»Ja, kaj pa je tebe prineslo?«

»K maši sem prišel,« se pogumno odreže.

»Danes je veliki petek, dan Jezusove smrti, pa ne mašujemo. Pridi čez nekaj dni, ko bomo spet maševali.«

In res je prišel, se postavil ob oltar, z rokami v žepu, in pozorno sledil maševanju...

Leta so tekla... in Boris je odšel naprej. Z Ivanom se nista več videvala. Med dijaško mladino zlasti med ono iz boljših krogov je zavladala moda pobega z doma. Tudi Boris si je privoščil to avanturo. Nekega jutra, ko je profesor Ivan odnaševal, je planila v zakristijo Borisova mati: »Gospod profesor pomagajte, Boris je odšel z doma, že nekaj dni ga zaman iščemo. Molite, da si ne bi kaj naredil... Saj veste v šoli.

»Pomirite se mati... Nič si ne bo naredil... Brez skrbi bodite... Potrpajte... Ko bo lačen, se bo vrnil... Molite pa le zanj!«

Mati je res molila in ne zaman. Boris je diplomiral in se je poročil. Par dni pred poroko je poiskal lprofesorja Ivana in opravil spoved pri njem v celici.

2.

»Dragi profesor, sedaj gre pa zares. Še ena pljučnica, pa bo po vas. Srce je oslabilo. Odložiti morate vse, tudi službo, če hočete še živeti,« je zdravnik resno posvaril starega pacienta.

»Kaj pa naj naredim, v pokoj še ne morem, premalo let imam,« je Ivana zaskrbelo.

»Nemci so vas zaprli in izgnali, delali ste za Osvobodilno fronto, uveljavite ta leta. V pokoj, ni druge pomoči!« je bil zdravnik odločen.

Profesor je vložil prošnjo. Sledili so zdravniški pregledi. Povsod je naletel na poznane in dobre ljudi. Ali je naletel na bivše dijake ali na njih starše, ki so mu bili voljni pomagati.

Ko je zajetna mapa prispela v zdravstveni dom, je dobil povabilo na zadnji, odločilni pregled.

V čakalnici se je gnetla truma postavnih mož, srednjih let. Le redki med njimi so bili izčrpani, večina je bila okroglih, kar čedno ohranjenih obrazov. Nemirno so se presedali in skrb je gledala z njihovih obrazov...

»Fantje, danes imamo pa smolo, na najbolj strogega zdravnika smo naleteli, ves pesjanski je,« je tiho potožil starejši možak...

»Kaj se prerivaš tu, karjolo pojdi vozit,« je zdravnik zaloputnil vrata za pacientom, ki se je ves zaripel znašel spet sredi čakalnice. »Naslednji,« je gromko zadonelo skozi priprta vrata...? »Naslednji, naslednji...« je rezko klical zdravnik drugega za drugim in jih podil skozi vrata nazaj v čakalnico, kjer je vladala moreča tišina. Profesor Ivan se je boječe stiskal v kotu, najraje bi bil zbežal. Pa kaj je hotel. »Mapa z izvidi je tukaj. Čakajmo!« si je dopovedoval. Vsi so že odšli, sam je ostal v čakalnici.

»Profesor Ivan,« je prekinil mučno tišino močan zdravnikov glas in nadaljeval: »Sedite. Povejte, kaj vam je.« Ko je Ivan zdrdral že tolikokrat ponovljeno pripoved o zdravju, je zdravnik prekladal izvide v mapi. Ivan je nemirno čakal, kdaj bo zdravnik vzrožil in poslal tudi njega skozi vrata.

»Kje ste bili nazadnje v službi?« se je nagnil k Ivanu in ga pazljivo pogledal čez očala, ki so mu zdrsnila na konec nosa.

»Na klasični gimnaziji, sedanji Prežihovi,« je mirno odgovoril profesor in se zagledal v zdravnikov obraz, ki se mu je zdel znan.

»Oprostite, tovariš doktor,« se je opogumil, »ali nimate sina Borisa, čisto vam je podoben. Na Prežihovi sem ga učil pred leti.« Zdravnik je še

enkrat pazljivo preletel podatke o profesorju in s spremenjenim glasom dejal:

»A vi ste profesor Ivan?« Ostre gube na obrazu so se namah ublažile. Mirno je nadaljeval: »Vas je pa imel Boris rad. Veliko nam je doma pripovedoval o vas.« Odložil je mapo, se obrnil k profesorju in ga z očetovskim glasom vprašal: »Tovariš profesor, sedaj mi pa odkrito povejte, ali bo kaj iz tega našega bunkovca.«

Ivan je čutil, pred kako hudo vprašanje ga je postavil zdravnik. Oče je le oče, pa tudi sebi bi lahko škodil, zdravnik bo imel zadnjo besedo o njegovi upokojitvi. Izvlekel se je:

»Boris je po srcu dober fant. Enemu se pač prej odpre, drugemu pozneje.« Z zdravnikovega obraza je Ivan razbral, da je zadovoljen z njegovim odgovorom.

Zdravnik je nemirno listal po mapi in nazadnje spregovoril: »Vi spadate v tisto generacijo, ki je največ pretrpela: prva svetovna vojna, potem kriza l. 1929, druga svetovna vojna in njene posledice. Prav to generacijo kap najbolj pobira. Potrebni ste predčasne upokojitve.« Vzel je nalivno pero in pripisal svoje mnenje.

3.

V pokoju je Ivan zaživel povsem drugačno življenje. Preselil se je v samostan, kjer je prišel do toliko zelenega miru. Pomagal je pri spovedovanju, veliko je počival, bral, slikal, pisal in hodil na sprehode, najraje v Tivoli. Ta pot mu je bila draga, saj jo je toliko let ubiral, ko je hodil v službo. Rad se je spominjal stare častitljive klasične gimnazije, kjer je pričel svoje profesorstvo. Tam je srečal toliko spoštovanja vrednih kolegov, pravih učenjakov, ki so našo kulturo obogatili z odličnim znanjem. Navadil se je tudi reda. Nekoč, ko je zaradi poznega maševanja vstopil v zbornico tik ob zvonjenju, ga je ravnatelj že poklical na zagovor. Od takrat je prihajal v šolo vedno četrto ure pred poukom.

Leta so minevala in neusmiljeno rezala brazde v obraz ter belila Ivanove lase. Z obrazov, ki jih je srečeval na isti poti, je spoznal, da se je že tudi njegovo življenje močno nagnilo v jesen.

Ena izmed srečevalk na Ivanovi poti je bila Borisova mati. Njen razorani obraz, sivi lasje, lahno upognjeno telo ter počasen, premišljen korak so mu razodevali, da življenje tudi njej ni prizanašalo. Dobro je vedel, kam hiti vsako jutro, saj jo je lahko večkrat opazil tudi pri svoji maši,

kako zatopljen, kot okamenela strmi nekam v daljavo. »Nekaj hudega teži ubogo žensko,« je večkrat pomislil.

»Dobro jutro gospa,« jo je neko jutro prestregel, ko je stopila iz prostrane veže. »Me še kaj poznate?«

»Kaj vas ne bi, tolikokrat sem vas že hotela ustaviti, pa si vas nisem upala motiti.«

»Ali je kaj hudega?« se ji je Ivan ljubeznivo približal.

»Odkar se je mož vrnil iz partizanov, ne hodi več k maši. Pa tudi otroci so se navzeli njegovega duha. Sami ateisti so pri hiši, nihče ne moli,« je potožila.

»Pomirite se, gospa, marsikje je tako. Novi časi so prinesli marsikaj novega. Bog tudi to upošteva. Glavno je, da so poštene in dobri.«

»O, to pa so. Nikoli mi nihče ne brani hoditi k maši, mož mi celo da denar za cerkev. Samo, da bi molili!«

»Pa zato vi več molite!« jo je bodril Ivan.

»Molim že! Saj grem vsako nedeljo za moža kot za vsakega otroka posebej k maši. Le bojim se, da Bogu ni všeč moja molitev, ko se v hiši nič ne premakne.«

»Gospa, zaupajte, vedite, da pri Bogu noben Očenaš ni zaman, samo z vero moramo moliti! Vztrajajte v molitvi in uspeli boste!« Poslovila sta se in odhitela vsak po svoji poti. »Čudovita žena, močna mati! To je vera! Taka vera mora roditi sadove!« je Ivan tiho ponavljal. Poslej sta večkrat pokramljala. Profesor je dobro vedel, da išče žena pri njem moči in utehe, zlasti še od takrat, ko je moža prizadela kap. »Bojim se za moža, ki mi je bil tako dober, le v cerkev ne hodi. Naj pride nenadna smrt, kaj bo z njegovo dušo...« »Molite in zaupajte! Spomnite ga pa le, da je bil krščen in da je prejel zakramente,« je Ivan poučil ženo.

4

Ni-preteklo dolgo časa, ko je pričakala profesorja na običajni poti. Vsa se je tresla. »Moža je ponovno zadela kap, v bolnici leži,« je vrelo iz strpljene žene. »Zakaj mora toliko trpeti?«

»Bog ga pripravlja! Vaša molitev in njegovo poštenje v življenju ga bosta očistila!« je mirno razložil profesor.

»Toliko mislim na vas, da bi ga prišli obiskat,« je prosila žena.

»Prav rad, gospa, le mož mora prej privoliti.

Povejte mu, da sem pripravljen priti, kadar želi. Sicer pa zaupajte, vedite, kjer sta molitev in trpljenje, tam je Bog blizu! Brž ko bo mož privolil, telefonirajte in prišel bom. Srečno!«

Zdravnik je slutil, da se mu bliža smrt. Le to je želel, da bi umrl doma.

Doma se je umiril, kot bi bolečine minile. Ležal je na hrbtu in nemo strmel v strop. Vsi domači so bili zbrani okoli postelje. Naenkrat ga je začelo dušiti. »Brž po duhovnika!« je kriknila žena.

»Farja pa že ne boš vlačila v naše stanovanje!« jo je zavrnila najstarejša hčerka Matilda. »Ti so me spravili v nemško taborišče!«

»Niso te duhovniki!« jo je mati odločno zavrnila. »Vedela si, da vojna ne prizanaša!«

»No, so me pa belčki, kar je končno vseeno, za njimi so stali farji!« je vztrajala Matilda.

»Ne pogrevaj starih grozot. Oboji so grešili,« je Boris utišal sestro. Po premisleku je nadaljeval: »Pa naj pride profesor Ivan, on ima čiste roke.«

Kalne bolnikove oči so začele nemirno begati po sobi, kot bi se nečesa spomnil. Ko je slišal ime profesorja Ivana, so stopile pred njega vse listine, v katerih je pred tolikimi leti v zdravstvenem domu imel razgrnjeno vse Ivanovo življenje, tudi listino o njegovem sodelovanju v NOB. Poiskal je z očmi ženo, ki je klečala ob postelji in ihtela. »Pa naj pride profesor Ivan,« je šepetaje izdaval. Žena je vstala, skočila k telefonu in poklicala profesorja – duhovnika.

Po telefonskem klicu je skočil profesor Ivan v kapelico, se priporočil svetemu Duhu in odhitel. Skoraj naglas je prosil: »Da bi ga našel živega! Da bi spravljen z Bogom umrl. Jezus, usmili se ga!« Hitel je, da se je na ulici zaletaval v mrgolečo množico.

Ves zaskrbljen, kako se mu bo približal, je stopal po stopnicah. Pozvonil je in že tudi vstopil. V prostrani sobi je na zakonski postelji ležal zdravnik. Dvoje motnih oči v koščeni duplini je strmel nekam v daljavo. Ob postelji je skrušena sedela žena, blede kot zid, oči je imela zalite s solzami. Previdno je poiskala možovo koščeno roko in se sklonila nadenj: »Profesor Ivan je prišel...« V sobi je zavladala mučna tišina, ki jo je prekinil Ivan:

»Gospod doktor, prišel sem, kot ste želeli.« Namignil je ženi, naj ju pusti sama. Sédél je na stol ob postelji, se nekajkrat nemirno presedel, kot bi iskal primernih besed, prijel bolnika za mrzlo roko in pričel: »Prišel sem, da se vam

zahvalim, gospod doktor, ker ste mi pred 20 leti pomagali do pokoja. Če takrat vas ne bi bilo, bi tudi jaz danes ne bil več med živimi. Hvala vam!» Motne oči so oživele. Bolnik je počasi obrnil glavo:

»Koliko pa imate pokojnine?«

»E, nekaj čez tisoč,« je tja v tri dni odgovoril Ivan.

»Malo je. Kako pa živite?« je prihajal bolnik vse bolj k zavesti.

»Nekaj dobim še od maš, pa gre. Navajen sem skromno živeti.« Ivan se je počasi umirjal; bil je trdno prepričan, da bo svoje poslanstvo dobro opravil. Jasno in odločno je nadaljeval: »Vi ste meni pred tolikimi leti rešili življenje, danes bi ga pa jaz rad vam, gospod doktor.« Stisnil ga je močneje za ledeno roko in mu pogledal naravnost v oči, kot bi ga hotel popolnoma prebuditi iz dremavice.

»No, pa dajva!« se je po kratkem molku odločil zdravnik. Ko sta preletela vse dolgo življenje, je po kratkem tolažilnem Ivanovem nauku zdravnik zmolil kes: »Moj Bog, žal mi je za vse, kar je bilo v življenju proti tvoji volji...«

»No, vidite, gospod doktor, pa sva tudi to težko operacijo srečno prestala. Bog vas ima rad!«

»Ste mi Boga tudi prinesli?« je zdravnik prekinil Ivana.

»Takoj ga vam prinesem, saj sem blizu.« In že je odhitel po stopnicah.

Ko je Ivan obhajal zdravnika, je njegova žena klečala ob vzglavju in vsa drhtela od sreče. »Vidiš, Janez, sedaj pa ne boš umrl, živel boš, živel!« Solze sreče so zalile trpeč obraz.

»Vaša zvestoba in moževa osebna poštenost v življenju sta ga rešili!«

Ivan jima je segel v roke in tiho odšel. Tudi on je bil srečen.

Žaro s posmrtnimi ostanki so položili v grob. Ko so pogrebci odšli, je pristopil Ivan in blagoslovil grob, potem pa pokojnikovim svojcem segel v roke in jim izrazil sožalje. »Imeli ste čudovitega očeta! Bil je pokončen in pošten mož! Vreden posnemanja!«

France Lipičnik

Topli odsevi

Hodim po stopinjah, ki so globoko zarisane pred menoj. Sneg je visok in stopati moram po stopinjah, ki so jih zarisali veliki moški čevlji z izrezljanimi podplati. Tisti, ki je hodil prvi, je delal velike korake, drugi mu je sledil in tudi jaz moram delati take korake. Tako je človeku že nekako usojeno, da sledi svojim predhodnikom.

Pozabljam, da sem le majhen deček, ki hodi skozi mrzlo decembersko jutro. Gozd na levi strani molči pod debelo snežno odejo, zasneženi travniki na desni pa se lesketajo v slabotnih žarkih sonca. Tišina in mir dajeta občutek, da je svet izumrl, toda življenje je skrito tudi v tem mrzlem gozdu. O tem življenju pričajo sledovi zajcev, ki so ponoči prekrizarili snežno pregrinjalo.

Majhen deček sem, ki stopa tik za očetom sredi dolge vrste ljudi. Moj pogled je uprt v gaz, ki je postala malo bolj shojena, ker se ji je ravno kar pridružila še ena iz sosednje vasi. Moje misli pa plavajo po dolini ob potoku vse do izvira in še malo naprej čez cesto do šole. Morda je ravno ta trenutek učiteljica stopila v razred in takoj opazila, da me ni. Vem, da me bo naslednje jutro vprašala, zakaj me ni bilo v šolo. Vem pa tudi, da bo zadovoljna z mojim odgovorom: »Doma me niso pustili, ker je bil božič.« In učiteljica ne bo nič več spraševala, niti se ne bo jezila niti ne bom imel v izkazu neopravičenih ur. Opravičila bo ta moj izostanek, čeprav je nenavaden, kajti od vseh učencev sem samo jaz izostal od pouka, ker je božič. Učiteljica pa, kakor bi slutila, da imajo starši prvo pravico do svojih otrok in ima šola le toliko pravice, kolikor ji dajo starši, bo moj božični izostanek prizanesljivo opravičila, kakor ga je opravičila lansko leto, čeprav bi me po nekih čudnih predpisih morala kaznovati z vsaj neopravičenim izostankom.

In spet pozabljam, kdo sem: majhen deček, ki tišči roke globoko v žepe, kajti jutro je mrzlo in pot v snegu se vleče. Sveta, božična pot se vleče vse od doma, kjer je ostala le mati. Saj bi tudi ona šla k maši, pa še kako rada, toda nekdo je moral ostati doma. Kako bi pa bilo, ko bi opoldne lačni

in prezeblji prišli domov, pa bi našli mrzlo kuhinjo in prazno mizo! Mati je morala ostati doma, njena maša je bila v kuhinji. In kako bo žarel njen obraz, ko nas bo pričakala s pogrnjeno mizo in bo v kuhinji dišalo po kislem zelju in prekajeni šunki, iz shrambe pa bo prihajal omamni vonj orehovitih potic, ki jih je pred nekaj minutami vzela iz peči. Takoj bo pozabljen ves napor, vsa dolga in težka pot. Naša srca bodo do vrha napolnjena s srečo, ki jo je pripravila mati, ko je svoje božično praznovaje žrtvovala za nas, ki smo pravkar srečno prišli čez ozko brv brez ograje in sedaj sledimo napol zamrznjenemu vijugastemu potoku, ki si je svojo strugo izdolbel globoko v mehko zemljo.

In tako še naprej stopam po stopinjah za očetom in drugimi, ki hodijo pred menoj. Očetov korak je trden. Kamor postavi nogo, tam ostane. Moj korak pa je negotov. Zdaj mi noga zdrsrne s shojene poti v globoki sneg, da so hlače polne zmrznjenega snega, ki se je kakor obroč nabral na stari tkanini; zdaj spet pobegne nekam nazaj, kakor da ji ni prav, da mora že skoraj eno uro slediti nogam, ki pred menoj hodijo isto pot.

Teh nog, ki hodijo pred menoj, je veliko. Če dvignem pogled od tal in se zazrem naprej, vidim v snegu celo vrsto nog. Vendar ne vidim vséh, kajti mnoge noge so pustile sledi že pred nekaj dnevi. Spet gledam odtise čevljev. Veliko jih je, veliko pa jih je zabrisanih. Eden zabrisuje sledove drugega. Tudi moji sledovi bodo izginili, kajti nisem zadnji v vrsti. Za seboj še slišim škripanje snega. In lepo je, da nisem zadnji. Kaj bi pomagale stopinje v snegu, lepo shojena gaz, če pa nihče ne bi hodil po njej! Tudi jaz sem le neznan član v tej verigi in sled v snegu bi bila prav malo drugačna, če bi manjkale moje stopinje.

Že spet pozabljam, da sem majhen deček, ki vpija lepoto božičnega jutra. Moje srce je polno neizrekljivega veselja, kajti snežna belina je opojna in drevje ob potoku sklanja svoje s snegom obložene veje nad naše glave, da gremo včasih kakor skozi predor. Veličastno je sonce, ki odseva v tisočih kristalnih neomadeževane beline. In ta belina je objela vse: njive, gozdove, hiše in ljudi. Ta majhna ogledalca, ki so posejana čez vso valovito pokrajino, odsevajo svetlobo, ki se v mojem srcu po čudovitem zakonu narave spremeni v občutek sreče. In zaradi teh ogledalc z veseljem srcem stopam, zdaj nekoliko navkreber mimo nizkih hiš, čeprav je jutranji zrak mrzel, da se mi lepijo nosnice, čeprav mrzav prodira v žepe do otrplih rok, čeprav so noge težke in korak negotov. V mojem srcu pa je toplo tudi zaradi melodij

svetega večera. In kako mi ne bi bilo toplo pri srcu, ko sem pa majhen deček, ki je še včeraj vpil vase čar svetega večera. Deček, ki mu še vedno zvenijo v srcu zvoki božične melodije, ki je napolnila toplo kuhinjo, potem ko smo povečerali in je mati že pomila in pospravila posodo. Potem, ko so se pod okrašeno smreko že sprehajale ovčke, ko so se pastirji že greli ob ognju in je v jaslih že ležal Jezus.

Takrat je v kuhinjo prišel oče. V rokah je držal kovček čudne, podolgovate oblike. Postavil ga je na mizo in vsi otroci smo uprli pogled v to nenavadno škatlo. Oče je vzel krpo in najprej nalahno in s spoštovanjem obrisal prah. Zatem ga je odprl in naše otroške oči so ostrmele. Prevzel nas je rdeči žamet, s katerim je bila obložena notranjost kovčka. Na tem žametu so, kakor naša rjava kokoš na gnezdu, počivale stare gosli. Naše oči so sledile gibom očetove roke, ko je vzel lok in ga namazal z rumeno smolo. Nato so roke objele gosli in prsti leve roke so se začeli sprehajati po strunah, prsti desne roke pa so privijali in odvijali vijake, na katere so bile navite strune. In potem je desna roka spet poprijela za lok, ki je nalahno zdrsl čez napete strune. Zazvenela je prastara melodija božične pesmi. Ne, nisem bil več majhen deček. Bil sem angelček, ki je skupaj z množico drugih angelčkov igral in prepeval, da bi ogrel in razveselil dete Jezusa. Ganljiva melodija je zalivala moje srce, da nisem vedel več ali sem v družbi angelov, ki me nosijo na svojih perutnicah sreče, ali pa sem samo majhen deček, ki z očmi, ušesi in usti požira očetovo igranje. Bil sem oboje in želel sem biti še več. Nisem vedel, toda v meni je raslo tisto, kar me je potem napotilo v mrzlo zimsko jutro, v gaz, ki pelje do cerkve na vrhu hriba.

Zato blagoslavljam roke, ki so držale violino, blagoslavljam prste, ki so se sprehajali po strunah, blagoslavljam brado, ki je slonela na trupu violine in jo pritiskala k ramenu, da se je leva roka lahko mirno sprehajala po gladkem vratu. Blagoslavljam srce, ki je v sebi nosilo lepo melodijo, tako kot blagoslavljam noge, ki hodijo ali so že hodile po vijugasti gazi.

Tudi jaz sedaj hodim po tej gazi z nepozabno melodijo v srcu. In ta melodija krepi moje korake, da ne zaostajajo, čeprav se je naša kolona zagrizla v dolgi in strmi klanec.

In tako še vedno hodim po stopinjah. Vesel sem zaradi vseh, ki so zarisali stopinje v snegu, pa vendar bi rad kdaj pa kdaj zavil s te začrtane poti. Rad bi stopil bliže k potoku in pogledal kako

žubori voda med zaledenelimi koreninami vrb in jelš. Rad bi sledil lisičji sledi, ki vodi iz gozda čez travnike proti hiši, s staro, propadajočo streho, ki pod težo snega sanja o pomladi. Rad bi naredil bližnjico, popravil nepotrebne ovinke, ki jih je delal prvi popotnik. Rad bi se ustavil na vrhu hriba, stopil s poti in se prepustil opojnosti zasneženih bregov.

Toda hoditi moram dalje. In ne pritožujem se, saj hodim po poti, ki pelje skozi blagoslovljeno deželo.

Dežela bogastva, izobilja, radodarnosti, to je dežela skozi katero vodi pot mojega življenja. Ljudje, ki niso doživeli lepote božičnega jutra sredi zasneženega raja, ljudje, ki nikoli niso bili angelčki in majhni dečki obenem, pravijo, da je ta moj kraj Bogu za hrbtnom. Toda zakaj imam vedno rajši kraje, ki so Bogu za hrbtnom! In zakaj sem vedno bolj ponosen, da sem iz takega kraja, ki je po mnenju mnogih, Bogu za hrbtnom!

Res je, imamo slabo, makadamsko cesto, asfalt je obstal deset kilometrov pred vasjo. Res je tudi, da imamo slabe avtobusne zveze. Res je, da nam državna meja zapira pogled in pot skoraj v pol sveta. In še marsikaj je res, kar govori v prid trditvi, da je kraj Bogu za hrbtnom.

Toda v domačem kraju sem vpiljal vase lepoto. Lepoto pokrajine, pa naj so bili valoviti hribi prekriti s sveže zapadlim snegom ali odeti v nedopovedljivo prelivanje jesenskih barv. Vpiljal sem lepoto govorice, pa naj so to bile besede babice, ki je pripovedovala zgodbe, ali besede, ki so ob žetvi valovale čez požete snope. Vpiljal sem lepoto dela, pa naj sem v gozdu iz globoke grape nosil težka polena, ali ko sem sedel na kupu koruze in so roke kar same opravljale enakomerne gibe, da so ušesa bila bolj pozorna za pripovedovanje ličkarjev. Vpiljal sem lepoto praznovanja, pa naj sem nabiral cvetje okrog hiše za sestro, ki je pri telovski procesiji skupaj z drugimi deklicami naredila okrog cerkve cvetlični venec, kakor je pač šla procesija z Najsvetejšim, ali pa sem iz ilovice gnetel ovčke, da se je ob božiču pomnožila naša ovčja čreda.

Tako sem dan za dnem vpiljal vase lepoto. Zdaj sem slišal lepo pesem, potem pa me je obblivala lepota v vetru valujočega žita, kakor sem ga opazoval z nasprotnega hriba, kjer sem ob večeru pasel krave. Potem pa sem spet doma sklenil roke in ponavljal dragocene besede, ki so nas vse povezale med seboj in z Bogom.

Vpiljal sem vase lepoto, ne da bi se tega zavedal. In moja duša je postala bogata. To kar sem,

mi je dal ta kraj, ki je Bogu za hrbtnom in ljudje, ki jim je bil, po kazni ali po milosti, dodeljen ta kraj za prebivanje.

In že spet pozabljam, da sem le majhen deček, ki gre k slovesni božični maši namesto v šolo. V svoji otroški razigranosti še ne vem, da je božična maša veliko več vredna od šolskega pouka. Toda starši to vedo in zato so odločili, da grem k maši.

Tako že poldrugo uro hodim po gazi skupaj z drugimi ljudmi, ki jih ravno tako zebe kot mene, zato že nestrpnost čakam, kdaj pridemo do cerkve.

Ko stopimo iz objema gozda, zraste pred nami iz zasnežene zemlje visoki zvonik s cerkvijo. Toda srce se nam nič ne ogreje, nismo še na cilju, kajti to ni »naša« cerkev, to je evangeličanska. Ne vem, kaj to pomeni, tudi ne vem zakaj nekateri ljudje, s katerimi smo šli vso pot skupaj, usmerijo svoj korak proti tej cerkvi. Ne sprašujem se o tem, zakaj imamo ljudje različne cilje, zakaj gredo nekateri v »luteransko« cerkev, drugi pa v »našo« ali »pápínsko«. Zame je to nekaj samo po sebi razumljivega. Oni so pač luterani, zato morajo iti v svojo cerkev, mi, pápinci, pa tudi v svojo. Vsi pa gremo v cerkev, kjer bomo molili in peli.

Prehodimo še kos poti in pred nami je »naša« cerkev s staro lipo. Končana je naša pot, na cilju smo.

Znajdem se v cerkvi, ki je postala betlehemska štalica, kakor vsaka hiša, kjer so postavili jaslice, kjer so sprejeli popotnika Jožefa in Marijo z Jezusom. Med ljudmi, ki stojijo v ozkem prehodu pod korom, se prerinem do sredine cerkve, kjer so postavljene jaslice. Ne vem še tega, da so to čisto navadne jaslice, brez umetniške vrednosti, da figure niso v sorazmerju glede velikosti. Vem pa, da mi je toplo pri srcu, ker so oživele ovčke, ki so razkropljene po suhem mahu. S svojo ljubkostjo in igrivostjo hočejo razveseliti Jezusa, ki leži na slami in izteza ročice proti meni. Toda ne upam se približati, ker sta zraven osel in vol. Posebno vol je močna žival, ki ima trde, ostre rogove. Vem, da mi nič ne bi storil, če bi ga le pogladil po vratu, toda rajši od daleč opazujem, kako topla sapa ogreva malega Jezusa. Tudi jaz bi se rad ogrel ob topli sapi lisastega vola, pa me mika, da bi stopil k bradatim pastirjem, ki stojijo ob ognju in pripovedujejo zgodbe. Moja ušesa boža petje angelov, ki se spuščajo z visokih smrek.

Tako stojim ob jaslicah sredi cerkve. Na koru, pod korom, po vsej cerkvi, pa prepevajo ljudje najmilejšo pesem: Sveta noč, blažena noč. Star,

plešast duhovnik stoji ob oltarju, si drgne roke, da bi lažje prijel z otrplimi prsti Jezusa, ki je v tem veličastnem trenutku prišel med nas. Tudi jaz bi ga rad objel, malega Jezusa z iztegnjenimi ročicami in ga stisnil k sebi. Tako bi bilo obema topleje.

Ko stojim med ljudmi, ki molijo in pojejo, ko slišim glas duhovnika, ko živim z ovčkami, pastirji, angeli, sem srečen. Srečen sem, ker sem zjutraj stopil na to dolgo, mrzlo pot. Srečen sem, ker sem z Jezusom. Srečen sem, ker je v moje otroško srce posijal žarek božje milosti, žarek neizmerne božje dobrote. In v tej sreči ne mislim na to, da bo spet treba stopiti v snežno gaz, da bom spet tiščal prezeble roke v mrzle žepe. Ne mislim na to, da se pot nadaljuje in ponavlja. Ne mislim na vse to preprosto zato, ker globoko v meni živi prepričanje, da bo nad to potjo razprostrto modro nebo, da bodo čez to nebo tiho sanjali beli oblaki, da bo sonce oblivalo ne le cerkev na vrhu hriba, ali v snežno belino odete borove gozdove, ampak bo sijalo tudi na gaz v snegu in na mene, majhnega dečka, ki v dolgi vrsti ljudi nerodno caplja po velikih stopinjah.

Lojze Kozar ml.

Premagana vrzel

Veselite! Radost, ki se razliva do zadnjih meja živopisanega jesenskega popoldneva. Navdušeni fantovski vriski se rahlo stapljajo z okleščenimi in obranimi trtami. Vonj sladkega soka grozdnih jagod puhti v omamljene obraze. Bogastvo radosne jeseni in tisti vroči trenutki, ko utihne še tako trdo delo in se razpokani žulji zaiskrijo v radoživo omamo.

»Ali ni brenta pretežka!« se mu nasmiha.

»Kje pa Aranka, saj se že petindvajsetič vzpenjam proti zidanici,« in iz globine zavriska, da zadoni čez vinograde ter priključ votli odmev. Znova se nežne roke oklenejo trt in z ustaljeno nezavednostjo trgajo dišeče grozde; fant pa že izgine v zidanici. Gleda za njim. Molče vdihava njegovo neuravnovešenost. Drhti v notranji razigranosti, kot da je dokončno odkrila njegovo sled, ki jo nenehno krvavo očara. Vrača se ji v objem oči.

»Matija!«

»Ne utegnem, drugič.«

Vsa sijoča mu sledi. Krhko se naslanja v oru-

menelo listje trt. Zbledi v sladkobno umirjenost. Fant se s težavo vzpenja. Bela zidanica se blešči kot prilepljena trdoživost sredi obranih vinogradov. Počasi vstopi, rahločuten in razdvojen v tihi sreči.

»Čigavo je to dekle na trgatvi!« ga ostro ošine oče.

»Moja prijateljica.«

»Samò prijateljica! Ne verjamem.«

»Menda nisem tako pokvarjen!«

»Vem, da mi prikrivaš.«

»Kaj zopet hočeš!«

»Madžarka je!« se oče hladno obregne in zaostri svoj pogled v sina.

»Saj je vseeno.«

»Lažeš!«

»Vse je tako enostavno.«

»Zapomni si! Nobena Madžarka ne bo prestopila mojega praga.« Razposajeni sin onemi nad očetovo drznostjo. Zazdi se mu, kot da so od pahnili davno zaprta vrata in je žarek prisilne svetlobe obsijal koščeni obraz.

»Zakaj?« vzkipi.

»Tiho! Dobro me poslušaj! Odpiram ti staro rano, mojo bolečino, ki me spemlja od najnežnejših let do danes.«

»Kaj me briga tvoja preteklost.«

»Molči! Ne prekinjaj me!«

Počasi se sin vda in razstreseno prisluhne očetovu pripovedovanju:

»Bilo je med vojno. Šestnajst let sem bil star. Starejši brat je dobil ypoklic na vojsko. Izogibal se je in se skrival. S sestro sva največ delala sama. Oče, tvoj ded, je bil bolehen, mati pa mi je umrla, ko sem dopolnil deset let. Brat se je tako skrival več kot eno leto. V sestriini kamri si je izkopal pod lesenim podom majhno skrivališče. Ker je bila soba čisto na južni strani tik ob zunanem zidu, je predrl skrivni rov, da se je lahko umaknil, če je postalo sumljivo. Izdali so ga. Madžari so ga ujeli. Skušal je uiti skozi skrivni rov. Ni mu uspelo. Vkljenjenega so odgnali v bližnje mesto, od tam pa poslali na fronto v prvo linijo in čez nekaj mesecev je padel nekje v Bukovini. Še huje se sledilo. Madžari so se znesli nad mano in sestro. Poskušal sem braniti Roziko. Zaman. Pretepli so me kot največjega hudodelca, Roziko pa oskrunili. Še sedaj vidim, kako je bolestno jokala v hladno zimsko jutro. Vidno je začela hirati. Kmalu je umrla. Z bolnim očetom sem ostal sam. Zdaj veš vse. Upam, da me vsaj malo razumeš.«

»Kaj je pri tem kriva Aranka!« zmoti sin nast-

lo tišino.

»Dovolj, da je Madžarka,« dokazuje oče.

»Meni je všeč, ljubim jo in jo bom, tega mi ne bo preprečil nihče!«

»Zgini! Zdaj se lahko vlačiš še s cigankami!« zagrmí oče nad sinom, ki se mlahavo izgubi v gluho noč.

»Ujemi me!«

»Saj sem te že zdavnaj.«

»Poglej!«

»Kaj!«

»Ali ni lepo!«

»Tako čisto je.«

Obstala sta pod divjim kostanjem pred cerkvi-jo na griču. Pozna jesen se širi čez razgrnjeno zaveso vinogradov. Majhno mesto sloni stisnjeno pod goricami, kot da se boji prostorne ravnine, ki se utaplja v daljavi.

»Pozabljena preteklost diha iz teh nagrobni-kov, čas krutega Turka, ki je moril in požgal tod okoli. Toda prav tukaj so ga zaustavili, v nekda-njem močvirju so pobiti janičarji izginili kakor zbledele sence.«

»Zakaj mi to pripoveduješ Matija!«

»Te ne zanima!«

»Preveč daleč je. Mene vznemirja le sedanjí trenutek, ki ga ogroža nepredvidnost in bližajoča se nevarnost.«

»Toda zrasli smo iz korenin.«

»Že. Vendar naju povezuje več kot privlač-nost, pravzaprav globina, ki se zliva v najine oči.«

»Vem, kam meriš.«

»Z očetom se nista še pobotala!«

»Ne!« je trmasto odsekal Matija.

Aranka je postala obzirnejša. Ni rinila vanj s preračunanimi zamahi, ampak ga je z žensko toplino pobožala po čelu. Počasi se je s svojimi nežnimi prsti vzpela v njegove lase in jih igrivo razkuštrala. Po obrazu jo je oplazil njegov srame-žljivi dah, da se je tesneje privila k njemu. Od-padle so navidezne zapreke; živahna bližina in pričakovano zlitje v nerazdružljivo polnost.

Spodaj doni ravnina v večer. Rahla meglica krvavi na obzorju. Votle sence se čudno verižijo čez polja, akacije na vrates vstajajo v mrak kakor maščevalne prikazni. Drevored topolov veliča-stno kipi v nebo. Mesto zadrhti v številnih lučeh. S prikrito bolečino, s hrepenenjem, ki ostaja nepotešeno, se razideta na križišču vsak v svojo smer.

Nedelja: trenutki ne samò lahkotnega oddiha in počitka, temveč nadih po veličastnem ter slo-vesnem. Iskanje zasilnih izhodov preobčutenega izgubljanja v ponór čudnih željâ. Izčiščenje v navesoljski razsežnosti dolgočasnega popol-dneva.

»Kdaj so očetu operirali zlomljeno nogo!« se Aranka občutljivo zazre v Matijo.

»Pred nekaj dnevi, prejšnji torek,« ji skopo odvrne Matija. Po tihem stopata mimo poslopja krajevne postaje milice. Mesto je povsem prazno, skoraj izumrlo. Ustavita se pred oddelkom bol-nišnice. Stavba, rumeno popleskana, je kakor predvojna vojašnica v začudenju slučajnih obis-kovalcev. V čakalnici za hip postojita. Naduta strežnica, zaslepljena od svoje navidezne odgo-vornosti, ju pospremi v prvo nadstropje. Ozek, dolg hodnik butne vanju z oljnato naslado. Matija narahlo odpre vrata bolniške sobe. Zdaj se vonj najrazličnejših zdravil in razkužil očitneje prilepi v njuno zavest.

»Pozdravljen oče!« se Matija približa postelji ob oknu. Aranka mu s strahom sledi. Izpod kopice belkastih rjuh se zdrami ostareli moški.

»Tudi njo si pripeljal!« se začudeno zagleda v sina. Noga mu poševno lebdi nad posteljo. Pri-klenjena utež niha v slutnji neznosne bolečine.

»Pridita bliže!« se jima rahlo nasmehne.

Aranka z nežno kretnjo položi zavoj pomaranč na omario. Zadiši po toplih krajih, oddaljenem morju in sončni sproščenosti.

»Zelo sta me presenetila. Tega ne bi nikoli pričakoval od vaju. Kako sta lahko stopila v to umiranje.«

»Oče, ne govori tako!« vzklikne Matija s ska-ljeno strogostjo.

»Nič, le rada se imejta!« gleda za njima, ko odhajata.

Usedla sta se na klopcu v parku. Brez besed strmita v gole krošnje okrasnega drevja. Razkoš-ni dvorec zadaj za njima je senca davnih intrig in sumničenj. Prvinsko se objameta. Nemirne dlani se izgubijo v vročičnem prepletanju. Pritajeni vzdih izšumijo v šelestenju odpadlega listja, ki ga veter zanaša s potke na zelenico. Utonila sta v globlje medsebojno spoznavanje.

Stanislav Koštric

Seznam naročnikov Mohorske redne zbirke po škofijah in dekanijah 1985/86

SR SLOVENIJA

Ljubljanska nadškofija

Dekanija I. Cerknica

Begunje pri Cerknici	40
Bloke	53
Cerknica	90
Grahovo	30
Sv. Trojica-N. vas	14
Planina pri Rakeku	60
Rakek	28
Stari trg pri Ložu	120
Sv. Vid Žilce	28
Unec	36
Skupaj	499

Dekanija II. Črnomelj

Adlešiči	10
Črnomelj	122
Dragatuš	30
Metlika	40
Podzemelj	—
Preloka	10
Semič	60
Stari trg ob Kolpi	25
Vinica	40
Skupaj	337

Dekanija III. Domžale-Moravče

Blagovica	16
Brdo in Lukovica	80
Češnjice	13
Dob	235
Domžale	140
Ihan	72
Jarše	44
Krašnja	26
Mengeš	160
Moravče	82
Peče	19
Radomlje	45
Rova	18
Šentožbalt	3
Trzin	42
Vrhopolje	11
Zlatopolje	8
Skupaj	1014

Dekanija IV. Grosuplje

Grosuplje	50
Kopanj	46
Lipogav	20
Polica	20
Stična	110
Šentvid pri Stični	119
Škofljica	40
Šmarje-Sap	40
Šentjur-Podtabor	25
Žalna	55
Skupaj	525

Dekanija V. Kamnik

Gozd	14
Homec	53
Kamnik	120
Kamnik-Franč. sam.	35
Komenda	240
Mekinje	52
Motnik	28
Nevlje	26
Sela pri Kamniku	37
Stranje	40
Šmartno v Tuhinju	46
Tunjice	20
Vranja peč	23
Zgornji Tuhinj	50
Šmarca-Duplica	28
Špitalič-Motnik	14
Skupaj	826

Dekanija VI. Kočevje

Fara pri Kočevju	40
Kočevje	60
Osilnica	11
Stara cerkev	16
Skupaj	127

Dekanija VII. Kranj

Besnica	100
Cerklje na Gor.	135
Duplje	40
Goriče	50
Hrastje	20
Jezersko	35
Kokra	—

Kokra-Sluga	17
Kokrica	50
Kovor	57
Kranj-Drulovka-Breg	52
Kranj, Tavčarjeva	250
Kranj, Primskovo	70
Kranj, Šmartin	160
Križe	90
Lom	30
Mavčiče	67
Naklo	130
Olševik	35
Podbrezje	45
Preddvor	133
Predoslje	75
Smlednik	70
Šenčur pr Kranju	110
Šenturška gora	—
Trboje	40
Trstenik	40
Tržič	110
Tržič-Bistra	40
Vesovo	33
Voglje	46
Zapoge	13
Pastoralni center Pirniče	52

Skupaj 2195

Dekanija VIII. Leskovec

Bučka	30
Cerklje ob Krki	30
Čatež ob Savi	30
Kostanjevica na Krki	62
Krško	40
Leskovec	80
Raka	48
Studenc	15
Sv. Duh-Veliki Trn	25
Sv. Križ-Podbočje	30
Škocjan pri N. mestu	50
Šentjernej	50
Velika Dolina	35
Kartuzija Pleterje	9

Skupaj 534

Dekanija IX. Litija

Dole pri Litiji	26
Hotič	18

Javorje	10	Vodice	138	Rob	14
Kresnice	20	Želimlje	27	Sodražica	35
Litija	46	Notranje gorice	40	Nova Štifta-Sodražica	25
Polšnik	20	Skupaj	1087	Struge	20
Prežganje	32	Dekanija XII. Novo mesto		Sv. Gregor-Ortnek	35
Primskovo na Dol.	4	Bela cerkev	15	Škocjan pri Turjaku	15
Sava	12	Brusnice	15	Velike Lašče	59
Šmartno pri Litiji	60	Dolenjske Toplice	30	Velike Poljane	11
Štanga	20	Mirna peč	61	Skupaj	501
Vače	44	Novo mesto-Sv. Janez	20	Dekanija XV. Škofja Loka	
Skupaj	312	Novo mesto-Kapitelj	110	Bukovščina	26
Dekanija X. Ljubljana-mesto		Novo mesto-Sv. Lenart	100	Črni vrh	28
Sv. Nikolaj	240	Novo mesto-Šmihel	76	Davča	29
Sv. Jakob	19	Podgrad	8	Dražgoše	33
Sv. Peter	93	Prečna	42	Javorje	38
Marijino oznan.	201	Soteska	22	Leskovica	5
Sv. Trojica	80	Stopiče	26	Lučine	28
Bežigrad	140	Šmarjeta	26	Nova Oselnica	31
Črnuče	100	Št. Peter-Otočec	75	Poljane	62
Dravljje	130	Vavta vas	160	Reteče	71
Ježica	105	Skupaj	786	Selca	147
Kodeljevo	80	Dekanija XIII. Radovljica		Sorica	22
Koseze	76	Begunje	100	Stara Loka	76
Moste	90	Bled	126	Stara Oselnica	16
Polje	130	Bohinjska Bela	40	Sv. Lenart	40
Rakovnik	80	Bohinjska Bistrica	113	Škofja Loka	215
Rudnik	12	Breznica	180	Škofja Loka-Suha	20
Sv. Križ	97	Dovje	28	Trata-Gor. vas	65
Stožice	58	Gorje	105	Zali log	26
Šentvid	240	Jesenice	100	Žabnica	70
Šiška	115	Koroška Bela	53	Železniki	60
Štepanja vas	55	Kamna Gorica	33	Žiri	106
Trnovo	60	Koprivnik	22	Skupaj	1216
Vič	210	Kranjska gora	35	Dekanija XVI. Trebnje	
Sv. Martin	10	Kropa	50	Boštanj	36
Valant Milan	6	Lesce	50	Čatež-Zaplaz	20
Črna vas	20	Leše	14	Mirna	14
Zalog-Kašelj	70	Ljubno, Podnart	30	Mokronog	27
Zadobrova	45	Mošnje	45	Sv. Križ-Gabrovka	16
Knjiž. Teol. fakultete	550	Ovsiše	16	Šentjanž	41
Skupaj	3112	Radovljica	115	Šentlovrenc	10
Dekanija XI. Ljubljana okolica		Rateče-Planica	38	Šentrupert	70
Brezovica	115	Ribno	32	Trebelno	7
Dobrova	80	Srednja vas v Bohinju	79	Trebnje	70
Dol pri Ljubljani	50	Sv. Križ nad Jesenicami	5	Tržišče	20
Ig	60	Zasip	55	Veliki Gaber	12
Javor	—	Dobrava pri Kropi	23	Skupaj	343
Polhov Gradec	30	Frančiškanski samostan Brezje	105	Dekanija XVII. Vrhnika	
Preska	75	Skupaj	1592	Bevke	25
Sora	110	Dekanija XIV. Ribnica		Borovnica	101
Sostro	94	Dobropolje-Videm	70	Dolenji Logatec	90
Sv. Helena-Dolsko	48	Dolenja vas	37	Gorenji Logatec	55
Sv. Jakob ob Savi	80	Gora pri Sodražici	—	Horjul	71
Sv. Katarina Topol	16	Loški potok	70	Hotedršica	15
Šmartno pod Šmarno goro	109	Ribnica	110	Podlipa	15
Tomišelj	15				

Preserje	69
Rakitna	12
Rovte	54
Šentjošt-Horjul	32
Sv. Trije Kralji-Rovte	20
Vrhnika	215
Zaplana	17

Skupaj 791

Dekanija XVIII. Zagorje ob Savi

Čemšenik	76
Dobovec	8
Izlake	50
Kisovec	13
Kolovrat	20
Radeče	30
Svibno	—
Šentgotard	32
Šentjurij-Podkum	16
Zagorje ob Savi	125

Skupaj 365

Dekanija XIX. Žužemberk

Ajdovec	30
Ambrus	50
Dobrnica	33
Krka	—
Sela pri Šumberku	10
Šmihel pri Žužemberku	—
Zagradec	41
Žužemberk	60

Skupaj 224

Vsega
Ljubljanska
škofija 16386

Mariborska škofija

Dekanija I. Braslovče

Sv. Andraž, Polzela	30
Braslovče	100
Gomilsko	51
Sv. Jurij-Tabor	52
Sv. Pavel-Prebold	45
Šmartno ob Paki	130
Vransko	90

Skupaj 498

Dekanija II. Celje

Celje, sv. Daniel	250
Celje-sv. Jožef	25
Celje-sv. Cecilija	20
Teharje	50

Skupaj 345

Dekanija III. Dravograd

Črneče	35
Dravograd	30
Libeliče	80

Skupaj 145

Dekanija IV. Dravsko polje

Cirkovce	70
Fram	30
Hoče	80
Št. Janž na Drav. Polju, Starše	80
Sv. Lovrenc na Drav. polju	48
Sv. Miklavž ob Dravi	20
Ptujska gora	42
Rače	53
Slivnica	130

Skupaj 553

Dekanija V. Gornji grad

Bočna	11
Gornji Grad	36
Ljubno ob Savinji	65
Luče ob Savinji	85
Sv. Mihael nad Mozirjem	28
Mozirje	118
Nazarje	60
Nova Štifta	18
Radmirje	50
Rečica ob Savinji	115
Solčava	50
Šmartno ob Dreti	25

Skupaj 661

Dekanija VI. Jarenina

Šentilj v Slov. goricah	115
Sv. Jakob v Slov. goricah	70
Jarenina	27
Sv. Jurij ob Pesnici	10
Spodnja Sv. Kungota	50
Svečina	30

Skupaj 302

Dekanija VII. Kozje

Dobje	20
Kozje in Buče	40
Olimlje	10
Sv. Peter pod Sv. g.	30
Pilštajn	30
Planina pri Sevnici	—
Podčetrtek	15
Podsreda	—
Polje ob Sotli	12
Prevorje	10
Sv. Vid na Planini, Sevnica	50
Zagorje-Lesično	10

Skupaj 227

Dekanija VIII. Laško

Dol pri Hrastniku	39
Hrastnik	20
Sv. Jedert-Sedraž	20
Sv. Jedert-Rečica	16
Jurklošter	—
Laško	100
Sv. Lenart	20
Marija Širje	18
Loka pri Zid. mostu	30
Sv. Marjeta-Rim. Toplice	23
Sv. Miklavž nad Laškim	20
Trbovlje	90
Sv. Rupert Laško	5

Skupaj 401

Dekanija IX.

Sv. Lenart v Slov. goricah

Sv. Ana-Zg. Ščavnica	60
Sv. Anton-Cerkvenjak	45
Sv. Benedikt	38
Sv. Bolfenk-Trnovska vas	40
Sv. Jurij-Jurovski dol	90
Lenart v Slov. goricah	110
Marija Snežna	75
Negova	70
Sv. Rupert-Voličina	20
Sv. Trojica-Gradišče	51

Skupaj 599

Dekanija X. Lendava

Beltinci	110
Bogojina	40
Črenšovci: od tega	—
Čurič Ivan	45
Vučko Štefan	27
Vučko Roman	—
Žerdin Štefan	14
Horvat Mirko	30
Špičlin Antoň	18
Dobrovnik	21
Dokležovje	25
Hotiza	24
Kobilje	15
Lendava	46
Odranci	80
Turnišče	80
Velika Polana	45

Skupaj 620

Dekanija XI. Ljutomer

Apače	30
Cezarjevci	24
Gor. Radgona	80
Kapela	30
Križevci	114
Ljutomer	130

Mala Nedelja	28
Radenci	30
Veržej	30
Videm ob Ščavnici	100
Skupaj	596

Dekanija XII. Maribor

Sv. Barbara-Zg. Korena	20
Gornja Sv. Kungota	15
Kamnica	60
Sv. Križ, Maribor	50
Sv. Križ nad Mariborom	11
Limbuš	22
Sv. Lovrenc na Pohorju	87
Sv. Marija v Puščavi	80
Maribor-Stolnica	121
Sv. Marija, Maribor	200
Sv. Magdalena, Maribor	50
Sv. Jožef-Maribor	45
Sv. Rešnje telo, Maribor	70
Radvanje	40
D. M. v Brezju	30
Sv. Ciril in Metod	50
Sv. Marjeta ob Pesnici	30
Pobrežje	35
Glaser F.	29
Sv. Peter pri Mariboru	80
Ruše	75
Selnica ob Dravi	64

Skupaj	1264
---------------	-------------

Dekanija XIII. Mežiška dolina

Črna	130
Sv. Daniel-Prevalje	57
Kotlje	22
Mežica	110
Prevalje	115
Ravne	100

Skupaj	534
---------------	------------

Dekanija XIV. Murska Sobota

Cankova	43
Dolenci	13
Grad	20
Gor. Petrovci	10
Sv. Jurij-Rogaševci	50
Kančevci	5
Kuzma	15
Markovci-Šalovci	10
Martjanci	37
Murska Sobota	150
Pečarovci	11
Pertoča	25
Tišina	90

Skupaj	479
---------------	------------

Dekanija XV. Nova cerkev

Črešnjice	75
-----------	----

Dobrna	35
Frankolovo	70
Ljubečna	45
Sv. Jošt na Kozjaku	12
Nova cerkev-Strmec	50
Šmartno v Rožni dolini	42
Vitanje	40
Vojnik	85

Skupaj	454
---------------	------------

Dekanija XVI. Ptuj

Sv. Andraž-Vitomarci	25
Sv. Doroteja-Dornava	10
Hajdina	65
Kidričevo	10
Sv. Lovrenc-Juršinci	72
Sv. Marjeta-Gorišnica	60
Sv. Marko-Markovci	63
Polenšak	25
Ptuj, Sv. Jurij	80
Ptuj, Sv. Peter in Pavel	30
Ptuj, Sv. Ožbalt	75
Sv. Urban-Desternik	20
Vurberk	7

Skupaj	542
---------------	------------

Dekanija XVII. Radlje ob Dravi

Brezno ob Dravi	7
Kapla	7
Muta ob Dravi	30
Sv. Ožbolt	10
Radlje	30
Remšnik	25

Skupaj	109
---------------	------------

Dekanija XVIII. Rogatec

Sv. Ema-Pristava	10
Sv. Florijan ob Boču	5
Kostrivnica	31
Rog. Slatina	65
Sv. Peter na Medvedjem selu	10
Rogatec	50
Sv. Rok ob Sotli	10
Stoperice	11
Žetale	15

Skupaj	207
---------------	------------

Dekanija XIX.**Slovenska Bistrica**

Črešnjevec	28
Laporje	29
Majšperk	30
Makole	40
Sv. Martin na Pohorju	55
Poljčane	50
Slov. Bistrica	65
Spodnja Polskava	40
Studenice	18

Tinje	21
Sv. Venčeslav, Zg. Ložnica	13
Zgor. Polskava	20

Skupaj	409
---------------	------------

Dekanija XX.**Slovenske Konjice**

Čadram	40
Sv. Jernej pri Ločah	25
Kebelj	60
Sv. Kunigunda	30
Loče	75
Prihova	40
Skomarje, Zreče	-
Slov. Konjice	225
Stranice	26
Špitalič	14
Zreče	70
Žiče	25

Skupaj	630
---------------	------------

Dekanija XXI. Stari trg

Dolič	30
Št. Ilj pod Turjakom	82
Št. Janž-Dravograd	20
Pameče	30
Podgorje pri Slov. Gradcu	30
Razbori pri Slov. Gradcu	15
Sele	15
Slovenj Gradec	90
Stari trg	35
Šmartno pri Slov. Gradcu	32
Dolič-Sv. Vid-Valdek	10

Skupaj	389
---------------	------------

Dekanija XXII. Šaleška dolina

Bele vode	15
Gor. Ponikva	20
Št. Ilj pri Velenju	15
Št. Janž	30
Šmartno-Velenje	90
Sv. Marija-Velenje	35
Šoštanj	230
Zavodnje	24

Skupaj	459
---------------	------------

Dekanija XXIII. Šmarje pri Jelšah

Dramlje	44
Šentjur	200
Kalobje	21
Ponikva	55
Sladka gora	46
Slivnica	22
Šmarje pri Jelšah	90
Sv. Vid pri Grobelnem	14
Zibika	13

Žusem	12
Skupaj	517
Dekanija XXIV. Velika Nedelja	
Sv. Bolfenk na Kogu	25
Sv. Lenart-Podgorci	75
Sv. Miklavž pri Ormožu	38
Ormož	100
Središče ob Dravi	50
Svetinje-Ivanjkovci	10
Sv. Tomaž pri Ormožu	21
Velika Nedelja	60
Skupaj	379
Dekanija XXV. Videm ob Savi	
Artiče	45
Bizeljsko	101
Brestanica	65
Brežice	104
Dobova	75
Kapele	25
Koprivnica	25
Pišce	33
Senovo	—
Sevnica	120
Sromlje	20
Videm ob Savi	83
Zabukovje	15
Zdole	22
Razbor nad Loko	27
Skupaj	760
Dekanija XXVI. Vuzenica	
Sv. Anton na Pohorju	20
Ribnica na Pohorju	50
Trbonje	20
Vuhred	45
Vuzenica	50
Skupaj	185
Dekanija XXVII. Zavrč	
Sv. Andraž-Leskovec	25
Sv. Barbara-Cirkulane	30
Sv. Trojica-Podlehnik	16
Sv. Vid pri Ptuj	43
Zavrč	26
Skupaj	140
Dekanija XXVIII. Žalec	
Galicija	40
Gotovlje	40
Grize	70
Sv. Peter v Sav. dol.	70
Petrovče	50
Polzela	60
Žalec	50
Skupaj	380

Vsega	
Mariborska škofija	12784
Koprška škofija	
Dekanija I. Biljana	
Biljana	29
Kojsko	26
Kozana	11
Medana	30
Šlovrenc v Brdih	30
Šmartno v Brdih	20
Vipolže	10
Skupaj	151
Dekanija II. Cerkno	
Bukovo	23
Cerkno	60
Jagršče-Lapajne Marija	12
Novaki	20
Otalež	20
Šebrelje	5
Skupaj	140
Dekanija III. Črniče	
Ajdovščina	65
Batuje	21
Črniče	35
Kamnje	20
Lokavec	50
Osek	21
Otlca	25
Šempas	40
Štomaž	15
Vel. Žablje	15
Vipavski Križ-Dobravlje	75
Skupaj	382
Dekanija IV. Dekani	
Ankaran	30
Dekani	5
Klanec	33
Osp	4
Predloka	5
Škofije	25
Skupaj	102
Dekanija V. Dornberk	
Branik	70
Dornberk	65
Prvačina	14
Renče	25
Šmarje	8
Vogrsko	17
Skupaj	199

Dekanija VI. Idrija	
Črni vrh	35
Godovič	35
Gore nad Idrijo	20
Idrija	70
Ledine	26
Sp. Idrija	28
Vojsko	26
Zavratec	40
Skupaj	280
Dekanija VII. Ilirska Bistrica	
Hrušica	15
Ilirska Bistrica-Sv. Peter	51
Jelšane	40
Knežak	40
Podgrad	16
Podgraje	15
Pregarje	5
Prem	13
Slivje	55
Zagorje	19
Skupaj	261
Dekanija VIII. Kanal	
Avče	10
Deskale	35
Gorenje polje	51
Kal	10
Kanal	75
Levpa	15
Lig-Marijino Celje	17
Plave	20
Ročinj	40
Skupaj	273
Dekanija IX. Kobarid	
Bovec	30
Breginj	30
Drežnica	35
Kobarid	80
Kred	12
Libušnje	28
Livek	20
Log pod Mangartom	15
Soča	11
Srpenica	20
Skupaj	281
Dekanija X. Komen	
Gabrovica	6
Gorjansko	20
Kobjeglava	31
Komen	60
Pliskovica	10
Temnica	36

Veliki dol	15	Matenja vas	13	Dekanija XVI. Vipava	
Skupaj	178	Pivka	35	Budanje	20
Dekanija XI. Koper		Postojna	40	Col	15
Bertoki	15	Slavina	60	Goče	42
Dvori	—	Studenom	35	Planina	28
Izola	20	Suhorje	11	Podkraj	15
Koper	70	Šmihel-Dolane	13	Podraga	41
Krkavče	30	Trnje	20	Podnanos	52
Piran	15	Ubejsko	7	Slap	40
Minoritski Samostan Piran	5	Skupaj	295	Šturje	60
Portorož-Lucija	35	Dekanija XIV. Tolmin		Štjak	12
Sečovelje	5	Dol. Trebuša	25	Ustje	18
Strunjan	—	Grahovo	23	Vipava	87
Šmarje	—	Kamno	12	Skupaj	430
Skupaj	195	Most na Soči	42	Vsega	
Dekanija XII. Nova Gorica		Podbrdo	11	Koprška škofija	4588
Banjšice	10	Podmelec	14		
Bilje	20	Stržišče	7	Zagrebiška nadškofija	
Bukovica	20	Štentviška gora	41		
Čepovan in Lokovec	30	Tolmin	163	Župnijski urad Razkrižje	3
Grgar	40	Volče	26	Žabot Ivan	100
Kromberk	28	Idrija pri Bači	11		
Miren	69	Skupaj	375	Razna druga poverjenistva	
N. Gorica	65	Dekanija XV. Tomaj		Župnijski urad Sv. Cirila in	
Opatje selo	28	Avber	4	Metoda, Beograd	10
Ravnica	15	Dutovlje	70	Župnijski urad Krista Kralja,	
Solkan	35	Lokev	20	Beograd	—
Šempeter	45	Povir	27	Marinčič Alojzija, Zagreb	5
Trnovo	15	Rodik	15	Ribnikar Štefka, Reka	4
Vrtojba	50	Senožeče	30	Žagar Anica, Kamniška Bist.	10
Fršč. samost. N. Gor.	100	Sežana	80	Kotor Marija, Konjišca	8
Skupaj	570	Tomaj	50	Skupaj	37
Dekanija XIII. Postojna		Vreme	32		
Hrenovice	41	Skupaj	328		
Košana	20				

Mohorske knjige na voljo

Knjige iz rednih zbirk zadnjih let

ČRNI MAČEK in druge zgodbe (Anton Martin Slomšek) vez. 130 din
 DOBIJO PSIČKI V NEBESIH PERUTI? (Jorg Zink) broš. 30 din, vez. 55 din
 GLOBOKO IN DALEČ (Cvetko Zagorski) broš. 50 din, vez. 85 din
 MED BRDI IN JADRANOM (izbor, spremna beseda in bibliografija Marijan Breclj) vez. 370 din
 NESPAMETNICA (Stefan Andres) broš. 35 din, vez. 60 din
 OD DOLAN DO ŠMOHORA (Zmaga Kumer) broš. 30 din, vez. 55 din
 PETER PAVEL GLAVAR (Ivan Pregelj) broš. 100 din
 POT OKOLI SVETA (Jože Lodrant) broš. 100 din, vez. 160 din
 SLOVENSKO PORABJE (Francek Mukič in Marija Kozar) broš. 50 din
 OGRAD (Janez Jalen) broš. 200 din
 VZLJUBIMO KRIŽ (p. Silvin Krajnc) broš. 100 din, vez. 160 din
 IZ MLADIH IN POZNIH LET (Ciril Jeglič) broš. 100 din
 RAZGLED PO BIBLIČNI ZGODOVINI (Panorama d'Histoire Biblique) 150 din
 RAZGLED PO ZGODOVINI CERKVE (Panorama d'Histoire de l'Église) 150 din
 POMOČ IZ DOMAČE LEKARNE (p. Simon Ašič) vez. 500 din

Družinska knjižnica

ČLOVEK SAMEMU SEBI (Anton Trstenjak) 450 din
 HOJA ZA ČLOVEKOM (Anton Trstenjak) 550 din
 MLADI, SEKS, LJUBEZEN (Theodor Bove) broš. 50 din
 SREDNJA LETA (Janko Bohak) vez. 180 din
 ŠTIRIDESET LET BABICA (Lisbeth Burger) vez. 500 din

Študenti žive vode

PSIHOLOG V TABORIŠČU SMRTI (Rudolf Frankl) vez. 400 din

Nova mohorjeva knjižnica

SPOMINI 2 (Janko Mlakar) broš. 160 din

Znanstvena knjižnica

BOMO PREŽIVELI (več avtorjev) vez. 450 din
 DEL IN CELOTA (Werner Heisenberg) broš. 100 din
 IZBRANI SPISI – Krščanstvo in marksizem (Janez Janžekovič) 500 din
 IZBRANI SPISI – Maurice Blondel kot človek in kot mislec (Janez Janžekovič) broš. 250 din
 IZBRANI SPISI – Postružka (Janez Janžekovič) broš. 1300 din, vez. 1500 din
 O TESNOBI NAŠEGA ČASA (Jurij Zalokar) vez. 500 din
 USTVARJAM, TOREJ SEM (več avtorjev) vez. 1250 din

Teološki priročniki

- SMISEL IN PODOBA ZAKRAMENTOV (Adolf Adam) broš. 80 din
 UVOD V MORALNO TELOGIJO (Štefan Steiner) broš. 50 din
 UVOD V SVETO PISMO NOVE ZAVEZE (več avtorjev) vez. 1200 din
 VERA CERKVE (priređil Anton Strle) vez. 140 din
 BIBLIČKI LEKSIKON (Anton Grabner-Haider in Jože Krašovec s sodelavci) vez. 2500 din

Izbrani spisi cerkvenih očetov

- KRISTUSOVI PRIČEVALCI (Lukman-Pojavnik) vez. 450 din
 IZPOVEDI (Avrelij Avguštín) vez. 600 din
 PASTORALNO VODILO (Gregorij Veliki) 450 din

Ostale knjige

- BOJ ZA ŽIVLJENJE DRUŽINE – Alkoholno omamljen 2 (Jože Ramovš) vez. 550 din
 CERKVENO STENSKO SLIKARSTVO POZNEGA 19. STOLETJA NA SLOVENSKEM (Andreja Žigon) vez. 700 din
 ČLOVEK JE UTIHNIL – Spominu Edvarda Kocbeka (Janez Gradišnik) vez. 600 din
 DIALEKTIKA IN METAFIZIKA SLOVENSTVA (France Vodnik) vez. 750 din
 SONČNI ŠOTORI (Stanko Janežič) broš. 450 din
 BIBLIČNI CIKLUS (Ivan Mrak) broš. 1.100 din

MOHORJEV KOLEDAR za leto 1986

Z uredniškim odborom uredil Matija Remše

Opremila Evita Lukež in Janez Suhadolc

Barvne fotografije iz arhiva Medobčinskega zavoda za spomeniško varstvo v Piranu in Janeza Klemenčiča.

Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju v redni zbirki za leto 1985

Za založbo p. Hieronim Žvegljč

Tiskala tiskarna ČGP Delo v Ljubljani, novembra 1985

Naklada 38.000 izvodov

Vsebina

Freske v Hrastovljah	33	Pod pernico miru (Roža Gantar)	102
Večni koledar (Janko Držičnik)	34	Rajko Ložar (J. D.)	103
Mšgr. Metod Pirih (Rafko Valenčič)	35	Lojze Diacci (Stane Kovač)	106
Služiti – samo to je zares pomembno (Drago Klemenčič)	37	France Šmon (Stane Kovač)	107
Druga pot (Marcel de Backer)	39	Zeleno drevo (Roža Gantar)	109
Mesec dni v Parizu (Tinca Stegovec)	39	Jutranja molitev (Roža Gantar)	109
Pred 40 leti sta bila za škofa imenovana Anton Vovk in dr. Maksimilijan Držičnik (Stanislav Lenič)	43	Dr. Andrej Snoj (Marijan Peklaj)	109
Dvajset let po sklepu koncila (Vekoslav Grmič)	45	Pred 150 leti se je rodil Jožef Štefan (n. c.)	110
Teologija osvoboditve v Latinski Ameriki (Drago Ocvirk)	48	Tudi od rojstva Vladimira Levstika mineva že sto let (Vlado Novak)	113
O svetlobnih pojavih v ozračju (Rudi Kladnik)	52	400 let od Trubarjeve smrti (Jože Rajhman)	115
Sveti Brendan je odkril Ameriko že pred 1400 leti (J. M.)	54	Božidar Raič (Vinko Rajšp)	117
Rak ni le posledica industrijskega onesnaževanja (J. M.)	56	Franc Ločniškar (Evlalija Feguš)	120
O starosti (Herman Hesse)	56	Nedelja (Roža Gantar)	120
Mamica, pusti me živeti (Erna Meško)	57	Ob petdesetletnici smrti skladatelja Emila Adamiča (Jože Trošt)	121
Življenje za letenje (Sandi Sitar)	58	Pred 150 leti se je rodil Josip Stritar (Jože Dolenc)	124
Slevske mame molitev (Marta Kunaver)	61	Večer na vasi (Roža Gantar)	127
Živeti z izpeljanim črevesom (Marija Smolič)	62	Ob stoletnici rojstva treh znamenitih slovencev (Jože Dolenc)	128
Impresija (Marta Kunaver)	63	Ciril Metodovi učenci in makedonska Cerkev (Stanko Janežič)	130
Beseda o Vatikanski knjižnici (Ivan Rebernik)	64	Jegličev akademski dom (France Lipičnik)	131
Slovenci na Švedskem (Jože Drolc)	67	Kužni priprošnjiki na Slovenskem (Eman Pertl)	134
V skodelici večera (France Lokar)	69	Ob stoletnici kmetijske šole na Grmu (Branko Vrbinc)	140
Na mejah Baragove dežele (Drago Klemenčič)	70	Rada bi se skrila (Roža Gantar)	143
Sredi polja križ stoji (Ivan Malavašič)	73	Usoda slovenščine v cerkvi na slov. Štajerskem v letih 1941–1945 (Miloš Rybář)	143
Najhujša borba za mohorske knjige (V. N)	73	Družba sv. Cirila in Metoda – kaj je to? (Andrej Vovko)	146
Kdo bo izmeril brezmejno bridkost (Avgust Pavel)	74	Moja molitev (Roža Gantar)	151
Moja srečanja s Finžgarjem (Hinko Wilfan)	75	Šolanje A. M. Slomška pod sitom (Ivan Andoljšek)	152
Santoninov potopis po Gorenjski in južni Koroški pred 500 leti (prevedel Alojzij Ličen)	78	Slovenska imena mesecev iz imen svetnikov (Janez Keber)	160
Štiristo let univerze v Gradcu (Primož Simoniti, Vasilij Melik)	86	Dvojna krivda (Lojze Kozar)	163
Velikonočne in pomladne uganke Vladimira Levstika z ilustracijami Ivana Vavpotiča (Vlado Novak)	91	Bilka (France Lokar)	167
Ob 75 letnici pisatelja Lojzeta Kozarja (Jože Zadavec)	94	Pokončen mož (France Lipičnik)	167
Dr. Anton Trstenjak (Jože Dolenc)	97	Topli odsevi (Lojze Kozar ml.)	171
Sedemdesetletnica prof. Boga Grafenauerja (Miloš Rybář)	101	Premagana vrzel (Stanislav Koštric)	174
		Seznam naročnikov	176
		Mohorske knjige na voljo	182